

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT BİLİM DALI

**CİNSİYET FARKINA DAYALI ÜCRET FARKLILAŞMASI
VE YOKSULLUĞUN KADINLAŞMASI: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Burcu DOĞAN

BURSA – 2022

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT BİLİM DALI

**CİNSİYET FARKINA DAYALI ÜCRET FARKLILAŞMASI
VE YOKSULLUĞUN KADINLAŞMASI: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Burcu DOĞAN

**Danışman
Prof. Dr. Nalan ÖLMEZOĞULLARI**

BURSA – 2022

ÖZET

Yazar adı soyadı	Burcu Doğan
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	İktisat
Bilim dalı	İktisat
Tezin niteliği	<i>doktora</i>
Mezuniyet tarihi	...../...../20....
Tez danışmanı	Prof. Dr. Nalan Ölmezoğulları

Cinsiyet Farkına Dayalı Ücret Farklılaşması ve Yoksulluğun Kadınlaşması: Türkiye Örneği

Türkiye’de yaşanan ücret farklılaşması çoğunlukla beşeri sermaye farklılıklarına ve ayrımcılığa bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrımcılığın özellikle cinsiyetler arasında yaşanması ve kadınların ayrımcılık nedeniyle erkeklere göre daha düşük eğitim düzeyine ve deneyime sahip olmasının yanında erkeklerle aynı beşeri sermayeye sahip olsa bile duygusal ayrımcılık nedeniyle işgücü piyasasının dışında kalması ya da hak ettiğinden daha düşük pozisyon ve mesleklerde istihdam edilmesi ücret farklılaşmasını derinleştirmektedir. Bu durum, Türkiye’de yaşanan yoksulluk oranlarında en büyük payın kadınlara ait olmasına neden olmaktadır. Yoksulluğun temel belirleyicileri içinde yer alan gelir düzeyinin cinsiyetler arasındaki dağılımına bakıldığında erkeklere kıyasla kadınlarda daha düşük düzeylerde belirlendiğini, kadın yoksulluğunu arttırdığını ve sonuçta Türkiye’de yoksulluğun kadınlaşması durumunun ortaya çıkmasına etki ettiği görülmektedir.

Kadın yoksulluğunun ve bu durumu ortaya çıkaran değişkenlerden biri olan cinsiyete bağlı ücret farklılaşmasının Türkiye’deki görünümünü analiz ettiğimiz çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yoksulluk, kadın yoksulluğu, ücretin oluşumu ve ücret farklılaşmasını etkileyen durumlar kavramsal ve teorik çerçevede analiz edilmiş, konuya dair geniş literatür taramasına yer verilmiştir. İkinci bölümde cinsiyet farkına bağlı yaşanan ücret farklılaşması ve kadın yoksulluğunun Türkiye’deki durumu tarihsel olarak incelenmiş ve sürecin analizi için şekiller ve tablolar aracılığıyla istatistiki verilerden faydalanılmıştır. Üçüncü bölümde ise TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından yayımlanan 2003 ve 2019 yıllarına ait Hane halkı Bütçe Anketi verileri kullanılarak cinsiyetler arası ücret farklılaşmasının durumu iki yıl için de ekonometrik olarak tahmin edilmiştir. Elde edilen tahmin sonuçlarına göre Türkiye’de kadınların aleyhine gelişen ücret farklılaşması 2003 yılından 2019 yılına kadar geçen sürede etkili olmaya devam etmiştir. Bu durum Türkiye’de kadın yoksulluğunun hala bir önemli bir sorun olduğunun göstergesidir.

Anahtar kelimeler: Kadın İşgücü, Ücret Farklılaşması, Ayrımcılık, Yoksulluk

ABSTRACT

Name & surname	Burcu Doğan
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	Economics
Subfield	Economics
Degree awarded	<i>PhD.</i>
Date of degree awarded	...../...../20....
Supervisor	Prof. Dr. Nalan Ölmezoğulları

Wage Difference Based On Gender Discrimination And Feminization Of Poverty: The Case Of Turkey

Wage differentiation in Turkey is mostly due to human capital differences and discrimination. The fact that discrimination is experienced especially between the sexes, women have lower education and experience than men due to discrimination, women remain out of the labour market despite having the same human capital as men, lower positions than they deserve and employment in professions deepens the pay differentiation. This causes women to have the largest share of the poverty rates experienced in Turkey. When looking at the distribution of the level of income within the fundamental determinants of poverty among the sexes, it appears that it is determined at lower levels in women compared to men, increases women poverty and ultimately impacts on the emergence of the state feminization of poverty in Turkey.

The study consists of three parts. In the first section, the conditions affecting female poverty and wage differentiation were analyzed in conceptual and theoretical framework. The second section examined the state of wage differentiation and women's poverty in Turkey and used statistical data through figures and tables for analysis. In the third section, the status of gender pay differentiation was estimated econometrically for both years using data from the Household Budget Survey for 2003 and 2019 published by the Turkish Statistical Institution. According to the expected results, the evolving pay differentiation against women in Turkey continued to be effective from 2003 to 2019. This indicates that women's poverty in Turkey is still a major problem.

Keywords: Woman Labor, Wage Differentials, Discrimination, Poverty

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TABLOLAR.....	v
ŞEKİLLER.....	vi
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

1. CİNSİYETE DAYALI ÜCRET FARKLILAŞMASI VE KADIN YOKSULLUĞU: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Emek Piyasası ve Ücret Farklılaşması.....	4
1.1.1.Emek Piyasası.....	5
1.1.2.Ücret Farklılaşması ve Teorik Yaklaşımlar.....	10
1.1.2.1.Ücret Farklılaşmasına Yönelik Geliştirilen Neoklasik Yaklaşımlar.....	11
1.1.2.1.1. Beşeri Sermaye Yatırımları Teorisi.....	12
1.1.2.1.2. İstatistiksel Ayrımcılık Teorisi.....	16
1.1.2.1.3. Duygusal Ayrımcılık Teorisi.....	18
1.1.2.1.4. Aşırı Kalabalıklaşma Teorisi.....	21
1.1.2.2. Kurumsalcı Yaklaşım.....	28
1.1.2.2.1. Feminist Cinsiyet Ayrımcılığı.....	29
1.1.3. Ücret Farklılaşmasına İlişkin Yapılan Ampirik Çalışmalar.....	34
1.2. Yoksulluğun Kadınlaşması.....	42
1.2.1.Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluğun Nedenleri.....	43
1.2.2.Kadın Yoksulluğunun Belirleyicileri.....	47
1.2.3.Kadın Yoksulluğuna İlişkin Yapılan Ampirik Çalışmalar.....	53

2. TÜRKİYE’DE CİNSİYETE DAYALI ÜCRET FARKLILAŞMASI VE KADININ YOKSULLUĞU

2.1. Türkiye’de İşgücü Piyasası ve Cinsiyet Farkına Dayalı Ücret Farklılaşması	65
2.1.1. Türkiye’de İşgücü Piyasası.....	65
2.1.2. Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Ücret Farklılaşması	84
2.2. Türkiye’de Kadın Yoksulluğu.....	107
2.3. Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Ücret Farklılaşması ve Kadın Yoksulluğu ile Mücadele Politikaları	117
2.4. Türkiye’de Ücret Farklılaşması ve Kadın Yoksulluğu Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar	123
3. TÜRKİYE’DE CİNSİYET FARKININ ÜCRET FARKLILAŞMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ	
3.1. Veri Seti ve İzlenen Yöntem	138
3.2. 2019 Yılı İçin Cinsiyet Farkına Bağlı Gelir ile Seçili Değişkenler Arasında Bağımsız Örneklem T Testinin Uygulanması	139
3.3. 2019 yılı için Seçili Değişkenler ile Cinsiyetler Arasında Çapraz Tablo Analizi ve Chi-Square Testi.....	147
3.4. 2003 ve 2019 Yılları İçin Cinsiyet Farkının Ücret Düzeyi Üzerindeki Etkisinin Açıklanması	153
3.4.1 2003 ve 2019 Yılları için Probit Regresyon Modeli Sonuçları	153
3.4.2. 2003 ve 2019 Yılları İçin Basit Regresyon Analiziyle Cinsiyete Bağlı Gelir Farklılıklarının Tahmin Sonuçları	157
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	170
KAYNAKÇA	176

TABLULAR

Tablo 1. Türkiye'nin Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi'ne Göre 156 Ülke Arasındaki Sıralaması (2006, 2021).....	115
Tablo 2. Gelir ile Eğitim Seviyelerinin Bağımsız Örneklem T Testine Göre Anlamlılık Düzeyleri.....	139
Tablo 3. Gelir ile Ana Sektörlerin Bağımsız Örneklem T Testine Göre Anlamlılık Düzeyleri.....	142
Tablo 4. Gelir ile Meslek Gruplarının Bağımsız Örneklem T Testine Göre Anlamlılık Düzeyleri.....	143
Tablo 5. Gelir ile İşteki Durumların Bağımsız Örneklem T Testine Göre Anlamlılık Düzeyleri.....	145
Tablo 6. Gelir ile İstihdam Edilme Şekillerinin Bağımsız Örneklem T Testine Göre Anlamlılık Düzeyleri	146
Tablo 7. Cinsiyete Göre İş Aramama Nedenlerinin Çapraz Tablo Analizi ile Gösterimi	148
Tablo 8. Cinsiyete Göre İş Aramama Nedenlerinin Chi-Square Testi Sonuçları	149
Tablo 9. Cinsiyete Göre Çalışma Şekillerinin Çapraz Tablo Analizi ile Gösterimi	150
Tablo 10. Cinsiyete Göre Çalışma Şekillerinin Chi-Square Testi Sonuçları	151
Tablo 11. Probit Regresyon Modelinde Kullanılan Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler.....	153
Tablo 12. 2003 yılı Çalışma Durumuna Göre Bireylerin Niteliklerini Gösteren Probit Regresyon Sonuçları	154
Tablo 13. 2019 yılı Çalışma Durumuna Göre Bireylerin Niteliklerini Gösteren Probit Regresyon Sonuçları	155
Tablo 14. En Küçük Kareler Yöntemi İçin Modelde Kullanılan Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler	158
Tablo 15. 2003 Yılı Toplam Gelirin Regresyon Tahmin sonuçları	159
Tablo 16. 2019 Yılı Toplam Gelir İçin Regresyon Tahmin Sonuçları	160
Tablo 17. 2003 Yılı Kadınların Elde Ettiği Gelir İçin Regresyon Tahmin Sonuçları... ..	163
Tablo 18. 2019 Yılı Kadınların Elde Ettiği Gelir İçin Regresyon Tahmin Sonuçları... ..	164
Tablo 19. 2003 Yılı Erkeklerin Elde Ettiği Gelir İçin Regresyon Tahmin Sonuçları... ..	166
Tablo 20. 2019 Yılı Erkeklerin Elde Ettiği Gelir İçin Regresyon Tahmin Sonuçları... ..	167

ŞEKİLLER

Şekil 1. Klasik Modelde İşgücü Piyasasında Denge	7
Şekil 2. Keynesyen Modelde İşgücü Piyasasında Denge.....	9
Şekil 3. Dünya Bankası'nın Ülke Sınıflandırmasına Göre Grupların İstihdam Oranları (%) 15+ (Kadın, Erkek) (2001-2019)	20
Şekil 4. Üst Gelirli Ülkeler Grubunda İstihdamın Sektörel Dağılımı, 2001-2019 (Kadın, Erkek) (Kadın İstihdamının %'si), (Erkek İstihdamının %'si).....	24
Şekil 5. Düşük Gelirli Ülkeler Grubunda İstihdamın Sektörel Dağılımı, 2001-2019 (Kadın, Erkek) (Kadın İstihdamının %'si), (Erkek İstihdamının %'si).....	25
Şekil 6. Düşük Orta Gelirli Ülkeler Grubunda İstihdamın Sektörel Dağılımı, 2001-2019 (Kadın, Erkek) (Kadın İstihdamının %'si), (Erkek İstihdamının %'si).....	26
Şekil 7. Üst Orta Gelirli Ülkeler Grubunda İstihdamın Sektörel Dağılımı, 2001-2019 (Kadın, Erkek) (Kadın İstihdamının %'si), (Erkek İstihdamının %'si).....	27
Şekil 8. Dünya Bankası Sınıflandırmasına Göre ülke Gruplarında İşgücüne Katılım Oranları 15+, (2001-2019)(Kadın, Erkek) (Kadın İşgücüne Katılımının % 'si), (Erkek İşgücüne Katılımının %'si)	31
Şekil 9. Çalışan Yoksulluk Oranı (1,90 ABD Doları Satın Alma Gücü Paritesi'nin Altında Yaşayan Çalışanları Yüzdesi) (%) 2010 – 2019	51
Şekil 10. Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi (GDI), 2019.....	53
Şekil 11. Türkiye'de Toplam Gelir İçinde İşgücü Gelirlerinin Payı (%) 1970-1990	66
Şekil 12. Tarımın ve İmalat Sanayinin GSMH (Gayrisafi Milli Hasıla) İçindeki Payı (%) (1970-1990)	68
Şekil 13. Toplam Gelir İçinde İşgücü Gelirinin Payı ve Emegın Verimliliği (%) 1971-1999Kaynak: OECD	69
Şekil 14. GSMH İçinde Tarımın ve İmalat Sanayinin Payı (%) 1990-1999.....	71
Şekil 15. Türkiye'de Kent ve Kırsal Nüfus Oranları (%) 1975-2021	73
Şekil 16. Türkiye'nin İşgücüne Katılım, İşsizlik ve İstihdam Oranları (%) (1988-1999)	74
Şekil 17. OECD ülkeleri AB 27 ve Türkiye'ye Ait İşgücüne Katılım Oranları (%) 15+ (2000-2020)	75
Şekil 18. OECD ülkeleri AB-27 ve Türkiye'ye Ait İstihdam Oranları (%) 15+ (2000-2020).....	76
Şekil 19. OECD Ülkeleri AB-27 ve Türkiye'ye Ait İşsizlik Oranları (%) 15+ (2000-2020).....	77
Şekil 20. Türkiye'ye Ait Faal Nüfus (15-64 yaş), İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranları (%) (2000-2020)	78
Şekil 21. Türkiye'de İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri (15+) (Bin kişi) (2014-2020) 79	
Şekil 22. Türkiye'de İstihdamın Sektörel Dağılımı (%) (2005-2020)	80
Şekil 23. Türkiye'ye Ait Kayıt dışı İstihdam ve İşsizlik Değerleri (Bin) 15+ (2000-2020).....	82
Şekil 24. Türkiye'de Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranları (%) (2001-2020).....	85

Şekil 25. Seçilmiş OECD Ülkelerine Ait Kadın ve Erkek İşgücüne Katılım Oranları (%) 2020	86
Şekil 26. Türkiye’de Cinsiyete Göre İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri (Bin Kişi) (2014-2020)	87
Şekil 27. Türkiye’de Cinsiyete Göre İstihdam Oranları (%) (2001-2020)	88
Şekil 28. Türkiye’de Kadınların Eğitim Düzeyine Bağlı İstihdam Oranları (%) 15 + (2014-2020)	89
Şekil 29. Türkiye’de Erkeklerin Eğitim Düzeyine Bağlı İstihdam Oranları (%) 15 + (2014-2020)	90
Şekil 30. Türkiye’de Annenin Yaş Grubu ve Eğitim Durumuna Göre Doğumlar, 2020 (Bin kişi)	91
Şekil 31. Türkiye’de Cinsiyete Göre 25-49 Yaş Grubunda olup Hane halkında 3 Yaşın Altında Çocuğu Olan ve Çocuğu Olmayan Bireylerin İstihdam Oranları (%) (2014- 2019)	92
Şekil 32. Türkiye’de Cinsiyete Göre Çalışma Hayatı Süresi (Yıl) 2013-2019.....	93
Şekil 33. Türkiye’de Cinsiyete ve Kent-Kır Ayrımına Göre İstihdamın Dağılımı (%) 15+ (2005-2019)	94
Şekil 34. Türkiye’de Cinsiyete Göre İşsizlik Oranları (%) 15+ (2000-2019)	95
Şekil 35. Türkiye’de Cinsiyete Göre Kamu ile Özel Sektörde İstihdamın Dağılımı (%) (2009-2020)	96
Şekil 36. Türkiye’de Tarım İstihdamının Cinsiyete Göre Dağılımı (%) (2000-2019) ...	99
Şekil 37. Türkiye’de Sanayi İstihdamının Cinsiyete Göre Dağılımı (%) (2000-2019)	100
Şekil 38. Türkiye’de Hizmet İstihdamının Cinsiyete Göre Dağılımı (%) (2000-2019)	101
Şekil 39. Tarım Sektöründe Cinsiyete Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%) (2000- 2020)	102
Şekil 40. Sanayi Sektöründe Cinsiyete Göre Kayıt dışı İstihdam Oranları (%) (2000- 2020)	103
Şekil 41. Hizmet Sektöründe Cinsiyete Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%) 2000- 2020	104
Şekil 42. Türkiye’de Mesleklere göre Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı (%) (2012-2020)	105
Şekil 43. En Yüksek İnsani Gelişme Grubunda Yer Alan Seçilmiş Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksleri (Kadın, Erkek), 2019	111
Şekil 44. En Yüksek İnsani Gelişme Grubunda Yer Alan Seçilmiş Ülkelere Ait Cinsiyete Göre Gelişme Endeksleri, 2019	112
Şekil 45. En Yüksek İnsani Gelişme Grubunda Yer Alan Seçilmiş Ülkelere Ait Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, 2019.....	113
Şekil 46. Türkiye’nin Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi (2006, 2021).....	114
Şekil 47. Türkiye’nin İçinde Bulunduğu Bölge Kapsamında Yapılan Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Sıralaması, 2021	116
Şekil 48. İş Aramama Nedenlerinin Cinsiyetlere Göre Dağılımı	150
Şekil 49. Çalışma Şekillerinin Cinsiyetlere Göre Dağılımı	151

KISALTMALAR

AB-27	: Avrupa Birliği'ne Üye Olan 27 Ülke
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CEDAW	: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi
ÇATOM	: Çok Amaçlı Toplu Merkezler
DDA	: Dünya Değerler Araştırması
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GDI	: Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi
GEM	: Cinsiyeti Güçlendirme Ölçüsü
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
OECD	: Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü
SODES	: Sosyal Destek Programı
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TGM	: Türkiye Grameen Mikro Finans Programı
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
YMA	: Yaşam Memnuniyeti Anketi

GİRİŞ

Yoksulluk; sürdürülebilir geçim kaynaklarını sağlamak için gelir ve üretim kaynağı eksikliğinden daha fazlasını ifade etmektedir. Yetersiz beslenme, eğitime ve diğer temel hizmetlere sınırlı erişim, sosyal ayrımcılık, karar alma sürecine katılım eksikliği yoksulluk tanımı içinde yer alan önemli değişkenlerdir (Birleşmiş Milletler, 2021). Bu değişkenler yoksulluğu oluşturmakta ancak yoksulluğun etkisi her kesimde aynı olmamaktadır.

Dünya genelinde önemli bir sorun olarak kabul edilen ve çözüme kavuşturulması için çalışılan yoksulluk, cinsiyet farkı dikkate alındığında kadınlarda, ırk ayrımı dikkate alındığında ise siyah tenli insanlarda daha temel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızın konusunu oluşturan cinsiyet farkı dikkate alındığında kadınların eğitim imkanlarına ulaşma konusunda karşılaştığı engeller ve karar alma süreçlerinde daha az söz hakkına sahip olmalarının yanında işgücü piyasasında kadınların işgücüne katılımını engelleyen toplumsal iş bölümüne bağlı sorumlulukları ve işverenin kadın işgücüne olan önyargıları yoksulluğun kadınlarda daha yoğun biçimde yaşanmasına neden olmaktadır. Hem sosyal yaşamda hem de işgücü piyasasında kadınlara yönelik geliştirilen bu ayrımcı tutum kadınlar için düşük tecrübe, düşük eğitim düzeyi, düşük işgücüne katılım sorunlarının ortaya çıkmasını kadınların düşük gelir düzeyine sahip olmalarını ve kadın yoksulluğunu beraberinde getirmektedir.

Kadınların eğitim düzeyinin erkeklere göre daha düşük olması beşeri sermaye teorisine göre kadınların daha düşük nitelikli yani daha düşük ücretli işlerde istihdamını zorunlu kılmaktadır. Buna ek olarak kadınların iş hayatında daha düşük verim göstereceğini ve annelik durumundan dolayı belli dönemlerde iş sürecinin dışında kalacağına dair oluşan önyargı diğer bir ifadeyle duygusal ayrımcılık, kadınların beşeri sermayesi söz konusu iş için uygun olsa bile istihdam edilmesini önlemektedir. Bu iki nedenden dolayı çoğunlukla düşük nitelikli işlerde istihdam edilen kadınların bu alanlarda yoğunlaşması aşırı kalabalıklaşmadan dolayı daha düşük ücret düzeylerinde istihdam edilmelerine ya da kayıt dışı istihdamdaki oranlarının artmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de de işgücü piyasasında yaşanan ücret farklılaşması çoğunlukla cinsiyet farkına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar tarih boyunca kadınların beşeri sermayesini, işgücüne katılımını ve daha fazla istihdam edilmelerini sağlamaya yönelik politikalar geliştirilse de kadınların erkeklerden daha düşük gelir düzeyine sahip olmasının ve yoksulluk oranında erkeklerden daha yüksek pay almalarının önüne geçilememiştir. Kadınların ekonomik özgürlüğünün bulunmaması ve hala toplumda kadının ev içi sorumluluklarının işgücü piyasasına katılmamasında önemli bir gerekçe olması kadınların yoksulluğunu kaçınılmaz kılmaktadır.

Cinsiyet farkına bağlı olarak yaşanan ücret farklılaşması ve bu durumun yoksulluğun kadınlarda daha fazla görülmesine olan etkisini analiz ettiğimiz çalışma, Türkiye’ye ait veriler ve piyasa durumu dikkate alınarak yapılmıştır. Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde ücretin oluşumu ve ücret farklılaşması teorilerine yer verilmiştir. Ücret farklılaşmasını ortaya çıkaran değişkenler için zaman içinde yapılan incelemeler sonucunda ortaya çıkan teorilerde de görüldüğü üzere farklılaşma çoğunlukla ırk ve cinsiyet farkına bağlı olmuştur. Ücret farklılaşmasının analizi için birçok ülke ya da ülke grubu için yapılan bilimsel çalışmaların bulgularını ortaya koymak için geniş bir literatür taramasına yer verilmiştir. Ücret farklılaşmasının ardından yoksulluk ve kadın yoksulluğunun kavramsal ve teorik çerçevesi incelenmiş, kadın yoksulluğuna özellikle ücret düzeyinin etkilerini analiz eden çalışmaların yer aldığı geniş bir literatür taraması yapılarak bölüm tamamlanmıştır. İkinci bölümde çalışmamızın içeriğini oluşturan Türkiye özelinde yaşanan cinsiyete bağlı ücret farklılaşması ve kadın yoksulluğu tarihsel olarak ele alınmıştır. Türkiye’de işgücü piyasasında özellikle 1980 sonrası için yapılan tarihsel analizde kadınların maruz kaldığı ayrımcılık ve düşük ücret düzeyinde istihdamın nedenlerine yer verilmiştir. Türkiye’de kadınların erkeklere göre daha düşük ücret düzeylerindeki istihdamı AB 27 ve OECD ülke grupları ile kıyaslandığında sorunun önemli bir boyutta olduğu görülmüştür. Sonuçta kadınların ücret düzeylerinde, işgücüne katılımında ve istihdamında görülen düşük düzeyler Türkiye’de de kadın yoksulluğunun önemli bir nedeni olmuş ve gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde atılan adımlar ve geliştirilen projeler sorunun çözümü için yeterli olmamıştır. Son olarak üçüncü bölümde Türkiye’de cinsiyet farkının ücret düzeyleri üzerindeki etkisini tahmin etmek için 2003 yılı ile 2019 yıllarına ait TÜİK’ten edinilen Hanehalkı Bütçe

Anketi verileri ile ekonometrik analizler yapılmıştır. 2019 yılı için cinsiyete göre eğitim seviyeleri, meslek grupları, istihdam edilme şekilleri, ana sektörler, işteki durumlar ile gelir arasındaki ilişkiyi analiz etmek için T testine başvurulmuş ve bu değişkenlerin neredeyse tamamında kadınların daha düşük gelir düzeyine sahip olduğu görülmüştür. T testinin ardından hem 2003 hem de 2019 yılları için başvurulmuş Probit regresyon modeli ile Türkiye’de çalışır durumda olan nüfusun kadın ile erkek arasındaki dağılımı incelenmiş ve erkeklerin iki yılda da kadınlardan daha fazla çalışır durumda olduğu görülmüştür. Son olarak 2003 ve 2019 yılları arasında cinsiyetler arası gelir farkıyla mücadele etmek için uygulanan politikaların yeterli olup olmadığını test etmek için en küçük kareler yöntemi ile tahminler yapılmıştır. Tahminler 2003 ve 2019 yılları için kadının geliri, erkeğin geliri ve toplam gelirin bağımlı değişken olmasıyla üç şekilde yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye’de kadın ile erkek arasında önemli bir gelir farkının olduğu ve bu farkın 2003 yılında 2019 yılına kadar geçen sürede kapanmadığı ve kadınların yoksulluktan daha fazla pay almaya devam ettiği görülmüştür.

1. CİNSİYETE DAYALI ÜCRET FARKLILAŞMASI VE KADIN YOKSULLUĞU: KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Emek Piyasası ve Ücret Farklılaşması

Üretim, insanların ihtiyaçlarını gidermek için girdileri çıktılara dönüştürme sürecidir (Jehle ve Reny, 2011:126). Söz konusu mal ve hizmet üretimi emek, sermaye, girişimci ve doğal kaynaklardan oluşan üretim faktörlerinin bir araya gelmesiyle mümkündür. Bu faktörlerin tamamının üretimin oluşumunda büyük rolü bulunmakta ancak emek faktörü doğrudan insan unsuruna dayandığı için ayrı bir önem taşımaktadır. İktisat tarihi boyunca da Adam Smith, David Ricardo ve Karl Marx gibi önemli isimler tarafından emek faktörü ayrıca incelenmiş ve Emek Değer Teorisi geliştirilmiştir. Gerek Smith'in gerekse Ricardo'nun teorisinde mülkiyetin temeli mala harcanan emek olarak tanımlanmıştır. Başka bir ifadeyle emek, değer in ilk kaynağı ve temeli olarak görülmüştür (Smith, 2010: 31). Emek faktörü için klasik mübadele değeri olarak da tanımlanan Emek Değer Teorisi, sonrasında Marx'ın çalışmalarına da kaynaklık etmiştir. Sonuçta Smith tarafından emek faktörü üzerinden geliştirilen teori, sonraki dönemde yapılan çalışma ve araştırmalar için önemli bir yol gösterici olmuştur.

Emeğin, üretimin oluşumunda ve ürünün mübadele değerinin belirlenmesindeki rolüne karşılık elde ettiği gelir ücrettir. Ücret, emek arzı ile emek talebinin bir araya geldiği emek piyasasında belirlenmektedir. Piyasada belirlenen bu ücret düzeyinin oluşumunda özellikle emek arzının sahip olduğu niteliklere bağlı olarak farklılaşmalar görülebilmektedir. Bu nitelikler; eğitim, medeni durum, cinsiyet, yaş, deneyim şeklinde sıralanmaktadır. Emeğin sahip olduğu eğitim düzeyi, bulunduğu yaş aralığı, iş kolunda elde ettiği tecrübenin düzeyi, evli ya da bekar olması ve cinsiyeti aynı iş kolunda istihdam edilen diğer bireyler ile arasında ücret farklılaşmasının yaşanmasına neden olabilir. Bu farklılaşmaya neden olan niteliklerin etkisini belirlemeye yönelik birçok teori geliştirilmiştir. Bu teorilerin detaylandırılmasından önce emek piyasasında ücretin oluşumunu açıklamaya yönelik Klasik ve Keynesyen yaklaşımlara yer verilecektir.

1.1.1.Emek Piyasası

Emek piyasasında denge, işgücü talebi ile işgücü arzının eşitlenmesiyle sağlanmaktadır. Emek piyasasında denge koşulu konusunda iktisatçıların görüşleri aynı olsa da işgücü arzı ile işgücü talebinin belirlenmesinde etkili olan değişkenler farklılık göstermektedir. Bu duruma ilişkin temel ayırım Klasik görüş¹ ile Keynesyen görüş arasında yaşanmaktadır.

Klasik görüş, piyasa mekanizmasının işleyişi ile dengenin kendiliğinden sağlanacağını ve bu nedenle piyasaların temizleneceğini savunmaktadır. Tam rekabet koşullarının geçerli olduğu piyasayı ifade eden bu durum, piyasada belirlenen reel ücret seviyesinin emeğin marjinal ürününe eşit olduğu noktada firma denge şartının sağlandığını ortaya koymaktadır.

Firmanın, üretimini arttırmak için istihdam ettiği ilave emekten elde ettiği gelir, emeğin marjinal ürününe ve ürünün fiyatına bağlıdır. Buna göre firmanın istihdam edeceği emek miktarına karar verirken dikkate aldığı iki değişken ilave birim emeğin sağladığı gelir ($P \times MP_L$) ve ortaya çıkan ücret maliyetidir (W). Buna göre ilave birim emeğin kârda yarattığı değişim şöyle yazılabilir:

$$\Delta Kâr = \Delta Hasıla - \Delta Maliyet$$

$$= (P \times MP_L) - W$$

Firmanın ilave geliri, ücreti aştığı sürece emek istihdamı devam edecek gelir ile ücret eşitlendiği anda emek talebi son bulacaktır. Rekabetçi firmanın emek talebi denklemi aşağıda verildiği gibi belirlenmektedir:

$$P \times MP_L = W$$

Denklem $MP_L = W/P$ şeklinde yazılabilmektedir (Mankiw, 2017: 56). Bu denkleme göre klasik yaklaşımda emeğin marjinal ürünü reel ücrete eşit olmaktadır. Aynı denklem

---

¹ Çalışmada klasik görüş adı altında anlatılan model, temelde neoklasik yaklaşımın esaslarını içermektedir.

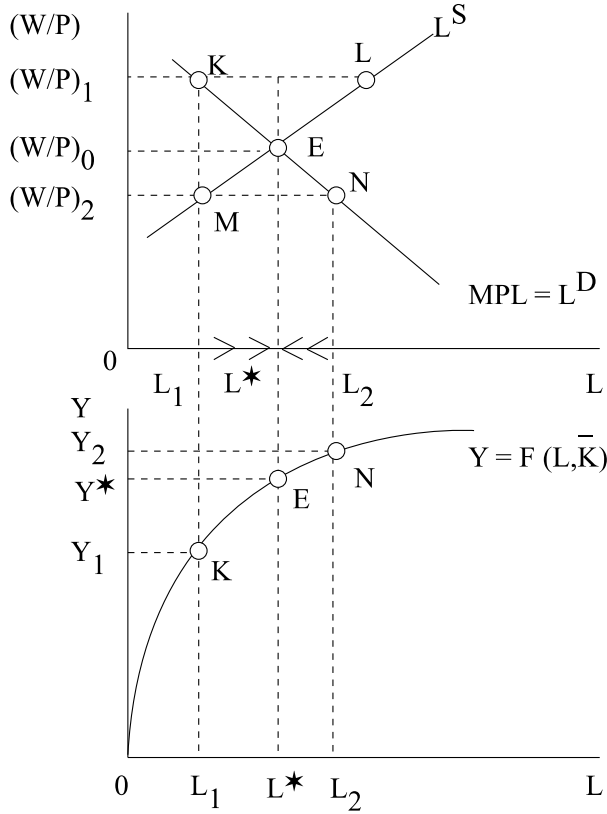
MP_L (Emeğin marjinal ürün hasılatı) = MFC_L (Emeğin marjinal girdi maliyeti) şeklinde de ifade edilebilmektedir.

Firma için reel ücretin veri kabul edildiği klasik modelde, her ilave emek sonucunda azalan getiriler varsayımına bağlı olarak, emeğin marjinal ürününün azaldığı ifade edilmektedir (Mankiw, 2017:55). Azalan getiriler yasaının geçerli olduğu klasik yaklaşımda emek talebi eğrisi, negatif eğimli bir eğri olarak çizilmektedir.

Klasik modelde emek talebinin, firmaların kâr güdüsü davranışından hareketle emeğin marjinal ürünü ile ücret karşılaştırmasına tabi olarak türetilmesi gibi emek arzı da bireylerin fayda maksimizasyonu davranışından hareketle boş zaman ile reel ücret arasındaki karşılaştırma dikkate alınarak türetilmektedir (Ünsal, 2007: 499). İşgücü, emeğini arz etmek için yirmi dört saatlik kısıtını, boş zaman ile reel ücret seviyesine bağlı çalışma süresi arasında bölüştürmektedir. İşgücünün boş zaman ile çalışma süresi arasında yapacağı tercih sonucu ikame ve gelir etkisi olmak üzere iki etki ortaya çıkmaktadır.

İşgücünün ücret artışıyla birlikte daha fazla çalışmayı tercih etmesi, boş zamanın fırsat maliyetinde yaşanan artış ile açıklanabilmektedir. Bu durumda işçi, ücret artışı ile oluşan ikame etkisi, gelir etkisinden büyük olduğundan daha fazla çalışmayı tercih edecektir. Diğer taraftan ücret belli bir düzeye ulaştıktan sonra işçi, kendisine ayıracağı boş zamanın çok azaldığını fark ederek daha az çalışmak isteyecektir. Ücretin belli bir düzeye ulaşmasının ardından işçinin daha az çalışmak istemesinin nedeni ise gelir etkisinin, ikame etkisinden büyük olması şeklinde ifade edilmektedir (Abel, Bernanke ve Croushore, 2017:89). Ücret arttıkça işçinin boş zamanını azaltıp daha fazla çalışması ikame etkisi, ücret belli bir düzeye ulaştıktan sonra işçinin daha fazla çalışmak yerine azalan boş vaktini arttırmak istemesi gelir etkisidir. Emek arzında yaşanan bu iki duruma karşılık klasik görüş, ikame etkisinin gelir etkisinden büyük olduğunu yani ücret arttıkça işçinin daha fazla çalışmak isteyeceği durumun geçerli olduğunu varsaymaktadır. Bu nedenle emek arz eğrisi pozitif eğimlidir.

Şekil 1. Klasik Modelde İşgücü Piyasasında Denge

Kaynak: Froyen, 2012: 61

Şekil 1'e göre üst panelde eksenlerde yer alan L istihdamı, W/P ise reel ücreti temsil etmektedir. L^S emek arz eğrisi, L^D ise emek talep eğrisidir ($L^D = MPL$). Emek arz eğrisi ile emek talep eğrisinin, $(W/P)_0$ reel ücret düzeyi ile L^* istihdama karşılık gelen E noktasında kesişmesiyle piyasa dengesi oluşmaktadır. $(W/P)_0$ reel ücret düzeyinin altında yer alan $(W/P)_2$ reel ücret düzeyinde emek piyasasında MN kadar emek talebi fazlası, üstünde yer alan $(W/P)_1$ reel ücret düzeyinde ise KL kadar emek arzı fazlası oluşmaktadır. Piyasa dengesinin altında oluşan emek talebi fazlası, piyasa gereği ücret artışı beraberinde getirecek ve $(W/P)_2$ olan ücret düzeyi $(W/P)_0$ düzeyine çıkarak dengeye ulaşacaktır. Piyasa dengesinin üstünde bulunan $(W/P)_1$ reel ücret düzeyinde yaşanan emek arzı fazlası ise ücretlerin düşmesiyle dengenin yine $(W/P)_0$ reel ücret düzeyinde oluşmasını sağlayacaktır.

Alt panelde yer alan üretim fonksiyonu grafiğinde ise Y üretim düzeyini, L istihdamı temsil etmektedir. Şekil 1'e göre emeğin tam istihdamını gösteren L^* düzeyindeki

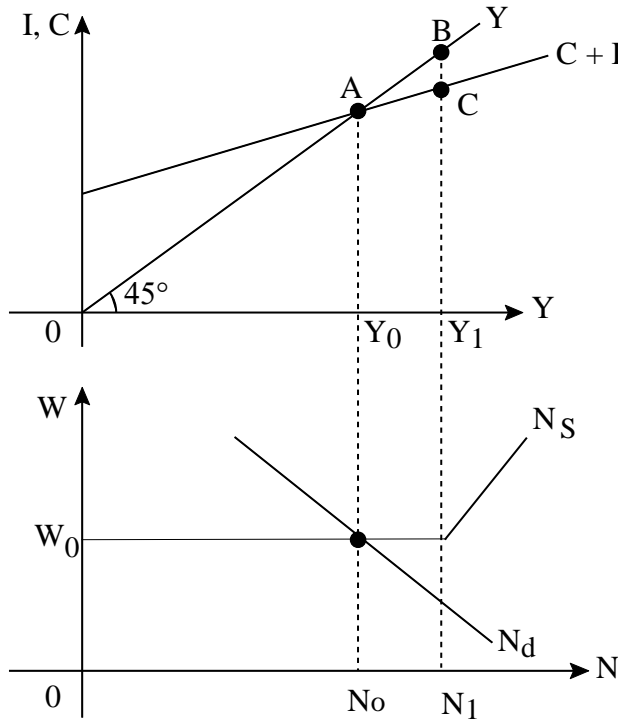
istihdam ile Y^* kadar potansiyel hasılanın elde edileceğini, L_1 gibi daha düşük istihdam düzeylerinde Y_1 , L_2 gibi daha yüksek istihdam düzeylerinde ise Y_2 kadar hasılanın elde edileceği ifade edilmektedir. Y_1 'de sağlanan denge eksik istihdam, Y_2 'de sağlanan denge ise aşırı istihdamı temsil etmektedir. Kısa dönem üretim fonksiyonu analizinin söz konusu olduğu ve sermayenin sabit emeğin ise değişken faktör olarak alınmasıyla üretim, önce artan sonra azalan hızla artış göstermiştir. Bu durumun nedeni değişken olan emek faktörü için azalan verimler kanununun geçerli olmasıdır.

Klasik yaklaşımın varsayımları ve denge tanımlamasına karşı geliştirilen temel görüş Keynes'e ait olmuştur. Klasik görüşün varsayımlarından biri reel ücretin, bireylerin boş zaman ile çalışma süresi arasındaki marjinal ikame oranına eşit olduğudur. Bu durum tam istihdam koşullarını tanımlamakta ve Keynes tarafından reddedilmektedir. Bu reddedişin iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, temel sebep olarak görülmesi de işçiler için parasal ücretin reel ücret kadar önemli olduğu, diğeri ise ücret pazarlıklarının nominal ücret üzerinden yapıldığıdır (Hoover, 1995: 657). Bu durum işçilerin ücret gelirinde yalnızca satın alınabilecek mal miktarına bakmadığını, diğer işçilere kıyasla buldukları konumu da dikkate aldıklarını göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle bir işçinin parasal ücretinde yaşanan düşüş, diğer işçilerin ücretlerinde değişim olmaması halinde, söz konusu işçinin konumunu nispi olarak negatif yönde etkileyecektir. Bu nedenle işçiler reel ücretlerinden bağımsız olarak parasal ücretlerini önemsemektedirler.

Reel ücret yerine parasal ücreti analize dahil eden Keynesyen görüşe göre, ücret düzeyinin belirlenmesinde klasik görüşte olduğu gibi serbest piyasa koşulları değil, işveren ile işçi grupları arasında gerçekleşen ücret pazarlıkları etkili olmaktadır. Sendikalaşma ya da asgari ücret uygulaması ile pazarlık sonucunda ya da hükümet politikasıyla ücretler, piyasa ücretinin üstünde belirlenmektedir (Abel, Bernanke ve Croushore, 2017: 440). Sendika üyesi işçilerin işveren ile yaptıkları sözleşme gereği ya da hükümetin asgari ücret uygulaması sonucu, ücretler belli bir seviyede belirlenmekte ve bu ücret seviyesi aşağı yönlü katı olmaktadır. Bu katılığın bir sonucu olarak üreticinin üretimi azalsa dahi ücreti düşürmesi söz konusu olamamakta bu nedenle de işsizlik söz konusu olmaktadır.

Özetle klasik görüşün varsayımlarına karşı Keynesyen görüş, emek talebinin oluşumu konusunda klasik görüşün reel ücret seviyesine bağlı olan analizini kabul etmekte ancak emek arzı konusunda klasik görüşü reddetmektedir. Çünkü Keynesyen görüş klasik görüş için geçerli olan ücret esnekliğini kabul etmemekte, piyasada oluşan ücret düzeyinin aşağı yönlü esnek değil, katı olduğunu savunmaktadır. Sonuçta piyasaların kendiliğinden temizlemesinin söz konusu olamayacağı bu durumda, iradi işsizlik değil gayri iradi işsizlik ortaya çıkmaktadır.

Şekil 2. Keynesyen Modelde İşgücü Piyasasında Denge

Kaynak: Branson, 1995: 185.

Şekil 2'ye göre emek piyasasında dengenin gösterildiği alt panelde, N istihdam düzeyini, W ise ücret seviyesini göstermektedir. Şekilde, N_0 istihdam düzeyi ile W_0 ücret seviyesinde emek piyasasında denge sağlanmıştır. Ekonominin tam istihdam dengesini içeren N_1 istihdam noktası ile gerçekleşen istihdam dengesini içeren N_0 noktası arasındaki fark gayri iradi işsizliği temsil etmektedir.

Şekil 2'de mal piyasasında denge üst panelde yer almakta ve Y üretim düzeyini, N istihdam düzeyini göstermektedir. Mal piyasasında denge A noktasında sağlanmaktadır.

A noktası, ekonomide görülen B-C kadar talep yetersizliği nedeniyle eksik istihdam koşullarında dengeyi temsil etmektedir. Tam istihdam koşullarının geçerli olması için N_1 istihdam düzeyi ile W_0 ücret seviyesinde denge sağlanmalıdır. Bunun için hükümet, genişletici maliye politikası ile B-C kadar talep yetersizliğini ortadan kaldırarak, üretim artışını sağlamalı ve üretimi Y_1 düzeyine çıkarmalıdır. Böylece emek piyasasında da emek talebi artacağı için yeni denge, tam istihdamda yani N_1 ile W_0 dengesinde gerçekleşecektir. Şekil 2'den anlaşılacağı üzere ekonomide talep yetersizliği olması halinde ücret katılığı nedeniyle ücretlerin düşürülememesi işsizliği arttıracak ve ekonomide gayri iradi işsizlik söz konusu olacaktır.

Emek piyasasının açıklanmasına yönelik geliştirilen iki temel görüşte de denge, emek arzı ile emek talebinin eşitlenmesiyle gerçekleşmekte ancak emek arzının oluşumu ve analizde geçerli olan ücretin reel ya da nominal olması konusunda fikir ayrılığı olduğu görülmektedir.

1.1.2. Ücret Farklılaşması ve Teorik Yaklaşımlar

Klasik yaklaşıma göre emek faktörünün üretime olan katkısı sonucu elde ettiği ücret gelirinin belirlenmesi emek piyasasında mümkün olmakta ve geçerli tek bir ücret seviyesi bulunmaktadır (Orhan ve Aksoylu, 2018:2). Ancak yapılan çalışmalar sonucu klasik yaklaşımın aksine, belirlenen ücret seviyesinin birçok nedene bağlı olarak farklılaşabildiği ve tek bir ücret düzeyinin geçerli olmadığı görülmektedir.

İşgücü piyasasında ücret farklılaşması olarak tanımlanan bu durum, özellikle 1957 yılında Gary Becker tarafından yayımlanan "Ayrımcılığın Ekonomisi" isimli kitapla geniş inceleme alanı bulmuştur. Yapılan incelemelerde temel amaç, ücret farklılaşmasının üretimde verimi arttıran faktörlere atfedilip atfedilemeyeceğini tespit etmektir. Bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar farklılaşmanın verimi arttırıcı eğitim, yetenek, deneyim gibi faktörlerle açıklanabilmesinin dışında ırksal, etnik ya da cinsiyete bağlı ayrımcılıkla ortaya çıkabileceğini gösterme konusunda yardımcı olmakta ve politika yapıcıları ayrımcılıkla mücadele konusunda yönlendirebilmektedir (Neumark,2018:799). İşgücü piyasasında bireylerin üretimi arttırıcı niteliklere sahip

olmasına bağlı olarak yaşanan ücret farklılaşması açıklanabilirken, cinsiyet, ırk ve etnik köken farkı gibi üretimi arttırıcı ya da azaltıcı etki yaratmayan yalnızca bireylerin kişisel özelliklerini tanımlayan durumlar ayrımcılık olarak tanımlanmakta ve ücret farklılaşmasının açıklanamayan kısmı olarak ifade edilmektedir.

Üretim artışına etki eden eğitim, yetenek ve deneyim bireyin sahip olduğu beşeri sermaye olarak da tanımlanabilmektedir (Orhan ve Aksoylu, 2018:3). İşverenler, iş alım sürecinde işgücünün gerekli beşeri sermayeye sahip olup olmadığını gözlemlemektedir. Çünkü işin tanımı gereği ihtiyaç duyulan beşeri sermayeye sahip olmayan bireylerin gerekli deneyim ve eğitim düzeyine ulaşmak için ihtiyaç duyduğu süre, zaman maliyeti oluşturmaktadır. İşveren bu maliyete katlanmamak için istihdam konusunda seçici davranabilmekte ve çalışanlar arasında niteliklere uygunluk kapsamında ücret farklılaşması yaşanabilmektedir.

Sonuçta emek piyasasında oluşan ücret düzeyini etkileyen birçok faktör bulunmakta ve bu faktörler çoğu zaman bireyler arasında ücret farklılaşmasının yaşanmasına neden olmaktadır. Bireylere ödenen ücretler arasında yaşanan farklılaşmanın nedenlerini farklı teorilerle açıklayan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar, ücret farklılaşmasındaki neoklasik yaklaşımlar ile kurumsal yaklaşımlar şeklinde iki başlık altında toplanmaktadır.

1.1.2.1. Ücret Farklılaşmasına Yönelik Geliştirilen Neoklasik Yaklaşımlar

Neoklasik yaklaşıma göre işgücü piyasası etkin çalışmaktadır. Piyasada, işgücünü hem arz edenler hem de talep edenler rasyonel davranmaktadır. Dengenin sağlanmasında işveren minimum maliyet maksimum kâr hedefini korurken, işgücü kendisine ait eğitim ve tecrübe, beklenen yaşam standardı gibi temeller üzerinden piyasaya dahil olma ya da olmama kararı almaktadır (Parlaktuna, 2010: 1218). İşgücünü arz edenlerin belli koşullara bağlı olarak piyasaya dahil olması ve işverenin maksimum kâr güdüsü taşıması neoklasik yaklaşımın temel argümanı olmakta ancak işveren rekabet ortamından kaynaklı olarak hedeflediği maksimum kâra ulaşamasa bile çalışanların marjinal ürünlerinin bedelini ödemektedir.

Neoklasik yaklaşımda işgücü arzının nitelikleri ve işgücü talebinin kâr güdüsü, piyasada yaşanan ücret ve meslek ayrımcılığına zemin hazırlamış ve bu durumun gerekçelendirilebilmesi için belli başlı teoriler geliştirilmiştir.

1.1.2.1.1. Beşeri Sermaye Yatırımları Teorisi

Beşeri sermaye, gelir yaratan ve üretim faaliyetlerine katılan bireylere ait bilgi, beceri ve diğer tüm niteliklerin üretime olan ilave katkısı olarak tanımlanmaktadır (Gümüş, 2004:7). İnsan sermayesi olarak da ifade edilebilen beşeri sermaye, tarih boyunca birçok ekonomist tarafından incelenmiş ve üretime olan katkısının araştırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Beşeri sermayeye atıf ilk olarak Smith, Mill ve Marshall gibi klasik okul savunucuları tarafından nitelikli iş gücü ile niteliksiz işgücü ayırımını ortaya koymak için yapılmış, daha sonra kavrama ilişkin ilk kapsamlı çalışmalar Becker ve Schultz tarafından ortaya konulmuştur (Emirkadı, 2019: 136). Becker ve Schultz'un yapmış olduğu detaylı incelemenin ardından insan sermayesi üzerine geliştirilen bir başka önemli yaklaşım Robert Lucas'ın sürdürülebilir sermaye birikimini sağlamaya yönelik geliştirdiği teori olmuştur.

İlk kez A. Smith'in "Milletlerin Zenginliği" eserinde iş bölümü sayesinde emeğin üretici güçlerinin arttırılabileceği ifade edilmiştir (Smith, 2010: 7). Bu söyleme göre iş bölümüyle beceri ve yeteneklerini geliştirme olanağı bulan çalışanların, verimlilik artışı sağlaması kaçınılmaz olacaktır. Smith gibi beşerî sermayeye atıf yapan Mill ve Marshall'da emeğin üretkenliğinin, emeği geliştirmek için gerekli olan sermayenin bir sonucu olduğu fikrini kavramsallaştırmıştır (Bryant ve Javalgi, 2016: 440). Daha açık bir ifadeyle emekte verim artışının görülebilmesi için, gerekli sermayenin bulunması ön koşuldur ve emeğin veriminin artması kendiliğinden değil, gerekli sermayenin bulunması halinde mümkün olmaktadır.

Smith, sermaye yardımı ile emek üretkenliğinin artmasında iş bölümünün önemini ortaya koyarken Mill ve Marshall gerekli sermayenin varlığına dikkat çekmektedir.

Klasik okul savunucularının da üzerinde durmuş olduğu eğitim, tecrübe ve yetenek sahibi olan işgücünün varlığı, sonrasında önemli isimler tarafından beşeri sermaye kavramı altında incelenmiştir.

Beşeri sermaye çalışmalarına en önemli katkıyı sunan Becker, emek miktarının ve fiziki sermayenin miktarının artmasına karşılık gelirden yaşanan artışın daha yüksek olması durumunu incelemiş ve konuyu beşeri sermaye ile ilişkilendirmiştir. Gelirden ortaya çıkan fazlanın nedeninin açıklanabilmesi için insan sermayesi de denilen beşeri sermayenin oluşumu üzerine çalışmalar yapmıştır.

Beşeri sermaye yatırımı, okullaşma ya da işi öğrenme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yatırımın okullaşma ya da işi öğrenme şeklinde yapılması, çalışanın eğitilmesi şeklinde genelleştirilebilmektedir. Çalışana sağlanan bu eğitimin niteliğine göre piyasada ücret farklılaşmasının yaşanması mümkündür. Eğitime bağlı olarak yaşanan ücret farklılaşmasının nedeni eğitimin genel ya da özel nitelikte olmasıdır. Firmalar tarafından çalışana sağlanan eğitim birçok firmada verimliliği artırıyor **genel**, diğer firmalarda verimliliğe katkı sunmayıp yalnızca eğitimin sağlandığı firmaya özel verimliliği artırıyor **özel eğitim** olarak tanımlanmaktadır (Becker, 1962: 17). Genel eğitim, birçok firmada işçinin yarattığı üretimi ve ücreti etkilerken, özel eğitim belirli bir firmanın ücret ve çıktısını etkilemektedir. Söz konusu eğitim genelse, işçi düşük ücretle çalışarak aslında eğitimin ortaya çıkarmış olduğu tüm maliyeti firmaya ödemektedir. Çünkü rekabetçi işgücü piyasasında genel eğitim sonucu belirlenen ücret düzeyi ile firmaların elde ettiği marjinal ürün aynı oranda artmakta ve firmalar getiri elde etmemektedir. Şayet eğitim özelse istihdam süresi boyunca ortaya çıkan tüm fayda ve maliyetler firma ile çalışan arasında bölüşülmekte, dahası özel eğitim karşılıklı çıkarın gözetildiği bir durumu ifade ettiği için firma görev süresi boyunca işçileri yüksek ücret profili ile güçlendirebilmektedir (Weiss, 2015: 27). İnsan sermayesine yapılan yatırımın ortaya çıkarmış olduğu maliyetin karşılığı için düşük ücretler ödenmesi ya da aksine ücretlendirmenin karşılıklı çıkar nedeniyle yüksek seviyelerde olması ekonomide beşeri sermayeye bağlı ortaya çıkan ücret farklılaşmasının nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Ücret farklılaşmasına Becker'ın bir başka yorumu ise beşeri sermayeye yapılacak yatırım için sermayeye ulaşma imkanı ve bireysel yetenek arasındaki ilişkinin yönü üzerinde olmaktadır. Tanımlanan iş konusunda diğerlerinden daha yetenekli olan bireylerin ücretin dağılımında elde edeceği gelir daha yüksek olacaktır. Aynı şekilde sermayeye ulaşma engeli ile karşı karşıya olan emeğin, sermayeye rahatlıkla ulaşabilen emeğe göre dezavantajlı durumda olması da beşeri sermaye yatırımında bireyler arasında hem tecrübe hem de ücret farklılaşması ile birlikte eşitsizliği ortaya çıkaracaktır.

Beşeri sermayenin iki önemli değişkeni olan yetenek ile sermayeye ulaşma imkanı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olması yani yetenekli bireylerin sermayeye ulaşma imkanının daha fazla olması ve bu sayede oldukça yüksek gelir elde etmesi, düşük yetenekli bireylerin ise sermayeye ulaşma imkanının az olması ve daha düşük gelir elde etmesi ücret eşitsizliğini arttırırken; ilişkinin negatif olması yani yeteneği yüksek bireylerin sermayeye ulaşma konusunda daha kısıtlı imkanlara sahip olması ve ortalama bir ücret düzeyi elde etmesi, yeteneği düşük olan bireylerin ise sermayeye ulaşma imkanlarının yüksek olmasıyla ortalama bir kazanç elde etmesi, eşitsizliği azaltıcı etki göstermektedir (Weiss, 2015: 28). Sonuçta ücret düzeylerindeki farklılaşma bireylerin yetenekleri ile sermayeye ulaşma imkanları arasındaki eşitsizlikle sorun haline gelmektedir.

Beşeri sermaye kavramına Becker'dan sonra katkı sunan Schultz, ekonomide çalışma saatleri, emek miktarı ve fiziki sermayenin miktarının arttırılmasına karşın gelirden görülen artışın daha yüksek olduğunu söylemektedir. Bu durumu daha açık bir biçimde ifade etmek üzere Schultz, 1962 yılında Amerika'da gerçekleştirilen "İnsanlara Yatırım" konulu sempozyuma katılmış ve insanların kendilerine yatırım yaparak, üretici ve tüketici yönlerini geliştirebildiğini söylemiştir. Bunun yanında insana yapılan yatırımın önemsiz olmadığını aksine, ülkede hem tasarruf miktarını hem de sermaye oluşumunun ölçüsünü arttırarak maaşı, ekonomik büyümeyi, göreceli kazanç yapısını ve kişisel gelir dağılımını etkileyeceğini savunmaktadır (Melton, 1965:268). Bir ekonomide ortaya çıkan toplam üretimin temel belirleyicileri içinde fiziki sermaye kadar beşeri sermayenin de etkin olduğunu savunan Schultz, insanlara gerek tecrübe

gerekse eğitim aracılığıyla yapılan yatırımın, toplam üretim artışına önemli katkıda bulunduğunu ileri sürmüştür. Toplam üretimin yaratılması sonucunda, üretime önemli katkı sağlayan beşeri sermayenin çalışanlar arasında ücret farklılaşması yaratabileceğini ifade etmiştir.

Çalışanların nitelik anlamında farklılaşmasının nedenlerinden biri olan beşeri sermaye yatırımı, hem klasik okul temsilcileri hem de Becker ve Schultz tarafından tecrübe, eğitimin özel ya da genel nitelikte olması ve sermayeye ulaşma imkanı gibi birçok etkenle açıklanmıştır.

Becker ve Schultz'un ardından 1988 yılında uzun dönem büyümenin garanti altına alınmasının yolunu beşeri sermayenin varlığına bağlayan Robert Lucas'ın yaklaşımı konuya ilişkin geliştirilen bir başka teoridir. Bu yaklaşıma göre çıktıda artışın söz konusu olması için işgücünün eğitilmesi şarttır. Bu düşünceyle geliştirilen yaklaşım aşağıdaki biçimde formüle edilmiştir:

$$Y = K^{\alpha} (hL)^{1-\alpha}$$

Y çıktı düzeyini, K fiziki sermaye düzeyini, h beşeri sermayeyi, L emek girdisini ifade etmektedir. Fiziki sermaye ile beşeri sermayenin getirisinin toplamı 1 olarak ifade edildiğinde α fiziki sermayenin getirisi, bu durumda $1-\alpha$ beşeri sermayenin getirisi olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşıma göre fiziki sermaye ve beşeri sermaye toplam sermayenin iki parçası olarak kabul edilmiş ve dengeli büyümenin şartı iki sermayenin getirisinin toplamının sabit getiri olması olarak açıklanmıştır (Lucas,1988:17). Lucas, çıktı düzeyinde devamlılığın sağlanması için beşeri sermayenin geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymuş ve fiziki sermaye ile beşeri sermayenin tamamlayıcı olduğunu ifade etmiştir.

Her ne kadar beşeri sermaye farklılıkları genel olarak yorumlansa da cinsiyetler arasında yarattığı farklılaşma göz ardı edilmemelidir. Erkek işgücünün beşeri sermayeye ulaşmasının kadın işgücünün beşeri sermayeye ulaşmasından daha kolay olması cinsiyetler arası ayrımcılığı güçlendirmektedir. Kadınların evlilik, doğurganlık ve ev işleri gibi meşguliyetler nedeniyle eğitim ve tecrübe sürecinin dışında kalması beşeri sermaye eşitsizliğinin cinsiyetler arası durumunu gözler önüne sermektedir. Bu durum

işgücü piyasasında kadınların aleyhine gelişen meslek ve ücret ayrımcılığını ortaya çıkarmaktadır.

1.1.2.1.2. İstatistiksel Ayrımcılık Teorisi

Firmaların varlığı ve üretimin sürekliliği için işverenin istihdam yaratması zorunludur. İstihdamın sağlanabilmesi için işin tanımı, ihtiyaç duyulan işçi sayısı, işçinin niteliği gibi birçok unsurun değerlendirilmesi ile işe alım sürecinde yaşanan ayrımcılığı ifade eden istatistiksel ayrımcılık, 1972 yılında Phelps tarafından geliştirilmiştir.

Firma için istihdam kriterleri olarak tanımlanan bu unsurlar, firmanın kâr maksimizasyonu göz önünde bulundurularak işgücü piyasasının denge koşullarında belirlenmektedir. Bu ön koşulla, firmanın bireysel olarak işçilerle yapmış olduğu görüşmeler sonucunda belli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıkların ortaya çıkması, bireyin içinde bulunduğu gruplara negatif yansımakta ve ekonomik ayrımcılığın önünü açmaktadır (Sattinger, 1998: 205). Hemen her piyasada karşılaşılan bu farklılıklar, tek grubu değil, birçok grubu etkileyecek biçimde ortaya çıkan istatistiksel ayrımcılığa neden olmaktadır. Bu tür ayrımcılık, firmanın belirlediği işe alınma ve işte kalma süresi, iş tanımına ilişkin olarak gerekli tecrübe ve eğitim düzeyi, sosyal çevre ve alışkanlıklar gibi kriterler ile bireyin bağlı olduğu grubun özelliklerinin karşılaştırılması sonucu ortaya çıkmaktadır (Kutanis ve Ulu, 2016: 361). Haliyle istatistiksel ayrımcılık, gruplara ait belli bilgiler üzerinden firmaların tutumunu içermekte ve buna bağlı olarak ücret ve meslek farklılaşmasının nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Firmanın işe alım sürecinde en büyük kriteri yüksek verim ve kâr maksimizasyonu olduğu için bu tür ayrımcılıklarının ortaya çıktığı bilinmektedir. İstatistiksel ayrımcılık işverenin rasyonel tutumu ile ortaya çıkmakta yani önyargı ve haksız sebep içermemektedir. Bu nedenle üretimde verimi etkilememektedir. Ancak bu tutumun verimi kesinlikle arttıracığı görüşü büyük bir yanlgı içermektedir. İşveren, işe alım esnasında bireyin özellikle yeteneklerine bağlı kesin bilgiye sahip olmadığı ve yalnızca grup bilgileri yani daha az kesin bilgi ile istihdam sağladığı için beklenen verim artışının yakalanamaması durumu hatta verim düşüklüğü söz konusu olabilmektedir. Gruplara ait

istatistiksel bilgilerle doldurulmaya çalışılan bilgi boşluğuna bağlı olarak yaratılan istihdamın verim yönünden etkisi toplam verimlilik artışına olan yansıması ile görülmektedir (Schwab, 1986: 229). Buna göre işverenin bireyler hakkında tam bilgiye sahip olmaması durumu, istatistiksel ayrımcılığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu tür ayrımcılık her ne kadar verim artışını sağlamak maksadıyla yapılmış olsa da işverenin tam bilgiye sahip olmaması çoğu zaman amaca hizmet etmemektedir.

İstatistiksel ayrımcılık, kâr maksimizasyonunu hedefleyen firmaların eksik grup bilgileri ile hareket etmeleri sonucu işgücü arzında meydana gelecek bozulmaların nedenini oluşturmaktadır. İlk olarak grup, grupta bulunan tüm bireylerin beklenen becerisini azaltan çok sayıda vasıfsız bireye sahip olabilmektedir. Ya da önemli vasıflara sahip bireyler belli bir grupta toplanmak yerine gruplar arasında dağılmış olabilir. Ücret seviyesinin grup bilgilerine bağlı olarak belirleniyor olması, gruplara dağılmış olan vasıflı bireyin yeteneğini sergilemesi konusunda cesaret kırıcı olacaktır. İkinci olarak ise yine grup özelliklerine bağlı olarak belirlenen rezervasyon ücretlerindeki² farklılaşmalar işgücü arzında meydana gelecek bozulmaların önünü açacaktır (Schwab,1986: 233). Grup bilgilerine dayanarak firmaların yapmış olduğu ücretlendirme ya da istihdam yine eksik bilginin varlığına bağlı olarak işgücü arzında bozulmalar yaratmakta, toplam üretimde artış yerine azalış görülebilmektedir.

Firmaların gruplara dair genel bilgilerden yola çıkarak başvurmuş olduğu istatistiksel ayrımcılık, cinsiyetler arasında yaşanan ücret ve meslek farklılaşmasının da nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Kadınların işveren ile yaptığı görüşmelerde çalışma koşullarına uyum sağlaması konusunda önemli istisnaların öne çıkması ve buna bağlı olarak işe alım sürecinde tercih edilmemesi istatistiksel ayrımcılığın cinsiyet üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Kadınların işe devam etme süresi, bilgiye ulaşma konusunda erkek işgücüne göre sınırlı imkân ve zamana sahip olması durumları gruplara ait bilgiler konusunda kâr maksimizasyonunu hedefleyen firma açısından tercih edilmeme ya da kadınlara yönelik düşük ücret seviyesinin belirlenmesinde etkili olmaktadır.

---

² Rezervasyon ücreti; bir işgücünün çalışmaya razı olduğu en düşük ücret düzeyidir (Brown ve Taylor,2013: 276).

1.1.2.1.3. Duygusal Ayrımcılık Teorisi

Gary Becker'ın ilk kez 1957 yılında yayımladığı çalışmasında yer vermiş olduğu duygusal ayrımcılık, işgücü arzını ve ekonomide verimliliği arttırmak yerine düşürmekte, piyasada yaşanan ayrımcılığın derinleşmesine neden olmaktadır.

Söz konusu ayrımcılığın ekonomik kesimlere olan etkisini nicel biçimde ölçebilmek için Becker, ayrımcılık katsayısını geliştirmiştir. Bu katsayısı ekonomik kesimler için net maliyetin belirlenmesinde yol gösterici olmaktadır. DC ile gösterilen ayrımcılık katsayısı para ile net maliyetler arasında köprü görevi görmektedir. Çünkü para, net maliyetlerin ölçümünde tek başına yeterli değildir. Bu nedenle ekonomide bulunan kesimler olarak işveren, çalışan ve tüketici için ayrımcılık katsayısı ayrı ayrı hesaplanmakta ve etkisi incelenmektedir.

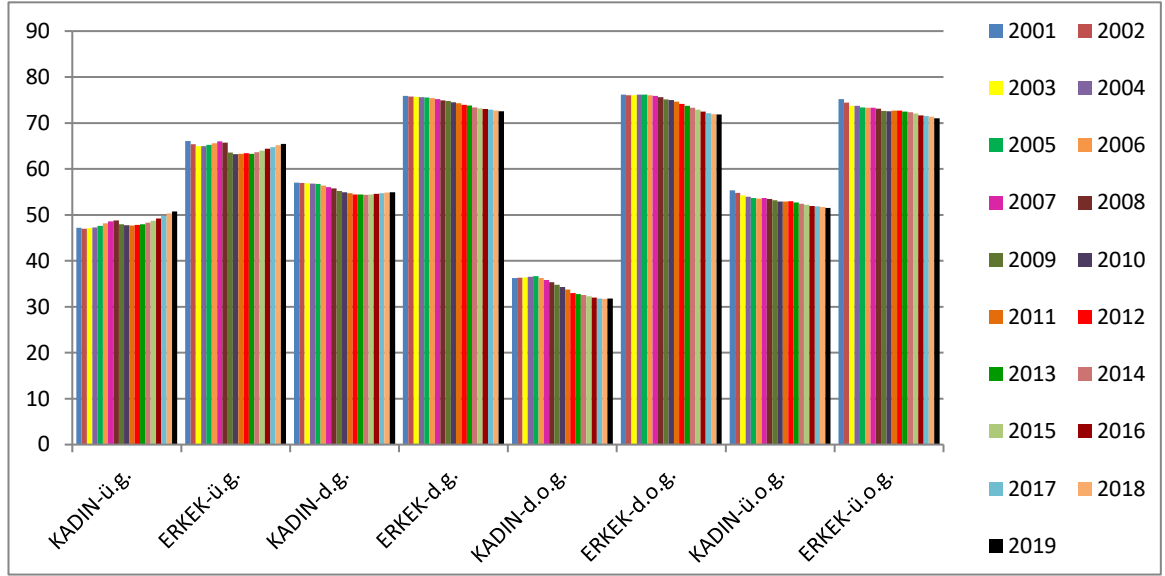
Parasal maliyetlerden ziyade net maliyetlerin elde edilebilmesi için üç kesime yönelik yapılan hesaplamada işveren için π , bir faktörün parasal ücreti olarak belirlenmekte ve bu faktörün net ücret oranı $\pi \cdot (1+d_i)$ olarak hesaplanmaktadır. Çalışanlar için π_j , teklif ettikleri parasal ücret olarak belirlenmekte ve net ücret $\pi_j \cdot (1+d_j)$ olarak tanımlanmaktadır. Son olarak tüketici için p , söz konusu faktör tarafından üretilen malın birim fiyatı olarak kabul edilmekte ve bu fiyat ile karşı karşıya kalan tüketici $p \cdot (1+d_k)$ ifadesini net fiyat olarak tanımlanmaktadır (d_i , d_j ve d_k söz konusu işgücüne karşı geliştirilen ayrımcılık katsayısını temsil etmektedir) (Becker, 1971: 14). Sonuçta işveren, çalışan ve tüketici açısından hesaplanan ayrımcılık katsayısı, işveren için net maliyeti, çalışan için net ücreti, tüketici için ise net fiyatı ortaya koymaktadır. Ayrımcılık katsayısı (d_i , d_j , d_k), sıfırdan büyüktür ve işverene parasal olmayan üretim maliyeti, çalışana parasal olmayan istihdam maliyeti, tüketiciye tüketimin parasal olmayan maliyeti olarak yansımaktadır.

Becker'ın geliştirdiği ayrımcılık katsayısı sıfır ile artı sonsuz arasında herhangi bir değer alabilmektedir. Katsayısının bu aralıkta herhangi bir değer alabiliyor olması duygusal ayrımcılığın da paralel olarak bu aralıkta farklı değerler alabileceğini göstermektedir.

Firmanın işe alım esnasında ve ücretlendirmede dikkate aldığı bireyin eğitimi, tecrübesi, yaşam şekli, alışkanlıkları vb. dışında belli gruplara yönelik önyargısı, katsayı yardımı ile etkinliğinin ölçülebildiği duygusal ayrımcılığın konusunu oluşturmaktadır. Duygusal ayrımcılığa sahip bireylerin, belirli işlemlerden kaçınması ve elde edebileceği geliri kaybetmeyi göze alması beklenmektedir. Bunun bir örneği firmanın ekonomik verimliliğini küçümsediği siyah tenli bireyleri işe almayı reddetmesidir. Firmanın bu davranışı önyargıdan ziyade, gerçek verimlilikten habersiz olmasının ortaya çıkardığı ayrımcılığı temsil etmektedir (Becker, 1971: 16). Siyah tenli bireylere yönelik verim düşüklüğü eşleştirmesinin yapılması hem bilgi eksikliğini hem de ön yargıyı içermektedir. Bilginin gerektiği biçimde yayılması konu ile ilgili cehaletin son bulmasına yardımcı olsa da önyargının ortadan kalkması pek mümkün olmamaktadır. Bu durum işverenin duygusal ayrımcılık ile siyah tenli bireyleri istihdam etmesi halinde elde edebileceği verimlilikten vazgeçtiği sonucunu ortaya çıkarmakta ve gelir kaybının nedeni olmaktadır.

İrk ayrımcılığının dışında kadın işgücüne yönelik önyargının beslemiş olduğu duygusal ayrımcılık da sıklıkla karşılaşılan bir sorundur. Kadın işgücünün verimlilik anlamında erkek işgücünden daha geride olduğu önyargısı, net maliyetin hesaplanabilmesi için ayrımcılık katsayısının maliyet hesaplamasına dahil edilmesini gerekli kılmaktadır. İşverene göre istihdam edilen kadın işgücü için ek bir maliyete katlanılmakta ancak erkek işgücü için bu ek maliyet söz konusu olmamaktadır (Palaz, 2003: 94). Bu önyargı ile kadın işgücünün istihdam edilmemesi ya da daha düşük ücretlerle çalışmaya razı olması durumu ortaya çıkmakta ve ücret farklılaşması cinsiyet farkına bağlı olarak derinleşmektedir.

Şekil 3. Dünya Bankası'nın Ülke Sınıflandırmasına³ Göre Grupların İstihdam Oranları⁴ (%) 15+ (Kadın, Erkek) (2001-2019)⁵

Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 3'te Dünya Bankası tarafından kişi başına gelir seviyesine göre belirlenen ülke gruplarının cinsiyet farkı dikkate alınarak oluşturulmuş istihdam oranları yer almaktadır. Buna göre üst gelirli (ü.g.) ülkeler grubunda, 2001-2019 dönemi boyunca erkek istihdam oranı %60 ile %70 arasında değişirken, kadın istihdam oranı %40-%50 aralığında değerler almıştır. Düşük gelirli (d.g.) ülkeler grubunda, erkek istihdamı %70 ile %80 arasında, kadın istihdamı ise %50 ile %60 arasında yer almıştır. Düşük orta gelirli (d.o.g.) ülkeler grubunda yine kadın istihdamı, erkek istihdamının gerisinde kalmış ancak cinsiyetler arasındaki fark bu grup ülkeler için daha belirgin olmuştur. Kadın istihdam oranı %30 ile %40 arasında gerçekleşirken, erkek istihdam oranı %70, %80 arasında olmuştur. Son olarak Türkiye'nin de içinde yer aldığı üst orta gelirli

³ Dünya Bankası gelir gruplarını; üst gelirli, düşük gelirli, orta alt gelirli ve orta üst geliri olmak üzere dört gruba ayırmaktadır. Tabloda üst geliri ülkeler ü.g., düşük gelirli ülkeler d.g., düşük orta gelirli ülkeler d.o.g. ve üst orta gelirli ülkeler ü.o.g. şeklinde kısaltılmıştır. Sonraki şekillerde de aynı kısaltmalar kullanılmıştır.

⁴ İstihdam oranı; bir ülkenin istihdam edilen nüfusunun oranıdır. (İstihdam sayısı / 15+ nüfus) x100

⁵ Şekilde, her ülke grubu ve cinsiyet için yıllar, 2001 yılından 2019 yılına doğru (soldan sağa) sırasıyla yer almaktadır.

(ü.o.g.) ülkeler grubunda, kadın istihdamı %50 ile %60 arasında değişirken, erkek istihdam oranının %70 ile %80 arasında değiştiği görülmektedir.

Şekil 3'ten de anlaşılacağı üzere tüm ülke gruplarında kadın istihdamı erkek istihdamının gerisinde kalmıştır. Bu durum istatistiksel ve duygusal ayrımcılıkta belirtilen nedenlerin de etkisiyle kadınların işgücü piyasasında tercih edilmemesinden kaynaklanabilmektedir. Ülke grupları arasında kadın istihdam oranları kıyaslandığında en yüksek oranın genel itibariyle düşük gelirli ülke grubuna ait olduğu görülmektedir. Bunun nedeni düşük gelirli ülkelerde üretimin çoğunlukla emek faktörüne bağlı olarak gerçekleştirilmesidir. Üretimde etkinliği fazla olan emek faktörünün en önemli maliyet kalemi olması ve işverenin düşük maliyet içermesi nedeniyle çoğunlukla kadın istihdamını tercih etmesi olarak yorumlanabilmektedir.

Şekil 3'teki bir başka detay, kadın istihdamında 2019 yılında artışın üst gelirli ülkeler ve düşük gelirli ülkeler grubunda gerçekleştiğidir. Genel görünüm dikkate alındığında ise kadın istihdamında orta düşük gelirli ve orta üst gelirli ülkeler grubunda azalış, üst gelirli ve düşük gelirli ülkeler grubunda istikrarsız ancak artış yönünde bir seyir izlediği görülmektedir. Kadın istihdamının artması düşük gelirli ekonomilerde düşük maliyet unsuruyla açıklanırken, yüksek gelirli ekonomilerde kadınların işgücü piyasasındaki konumunun iyileşmesi şeklinde yorumlanabilmektedir.

Şekilden anlaşılacağı üzere işgücü piyasasında yaşanan cinsiyet ayrımcılığının 2000'li yıllarda da devam ettiği görülmektedir. Bu durum kadınlara yönelik duygusal ayrımcılığa bağlı önyargının, istatistiksel ayrımcılığa bağlı eksik grup bilgisinin ve eğitim eksikliğinin ya da eğitime ulaşma kısıtının yarattığı beşeri sermaye eksikliğinin son bulmadığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir.

1.1.2.1.4. Aşırı Kalabalıklaşma Teorisi

Ücret farklılaşmasının nedenlerini açıklamaya yönelik geliştirilen aşırı kalabalıklaşma teorisi, B.R. Bergmann'a aittir. Teori, G. Becker tarafından ırk ayrımı üzerinden geliştirilen duygusal ayrımcılık yaklaşımında olduğu gibi siyah tenli bireyler ile beyaz

tenli bireylerin emek piyasasında gördüğü farklı muamelenin sonuçlarını ortaya koymaktadır.

Emek piyasasında siyah tenli bireylere karşı ekonomik ya da ekonomik olmayan birçok nedenden ötürü ayrımcılık söz konusu olmaktadır. Beyaz tenli işverenlerin siyah tenli bireylerle iş yapmaktan hoşlanmaması, siyah tenli bireylerin üretkenliğinin ve iş yapma sorumluluğunun düşük olduğu düşüncesi, müşterilerin ya da beyaz tenli çalışanların siyah tenli çalışanların varlığından rahatsızlık duyması, işverenlerin yanında ya da altında siyah tenli çalışanların varlığı nedeniyle özsaygılarını yitirecekleri düşüncesi bu nedenlerden sadece birkaçını oluşturmaktadır (Bergmann, 1971: 294). Üretkenliğin ten rengi ile ilişkilendirilmesi ya da işyerinin müşteriler açısından tercih nedeni olup olmamasının ten rengi ile doğrudan ilişkili olması, Becker tarafından geliştirilen ve önyargı içeren duygusal ayrımcılık yaklaşımının piyasada fazlasıyla etkili olduğunun kanıtıdır.

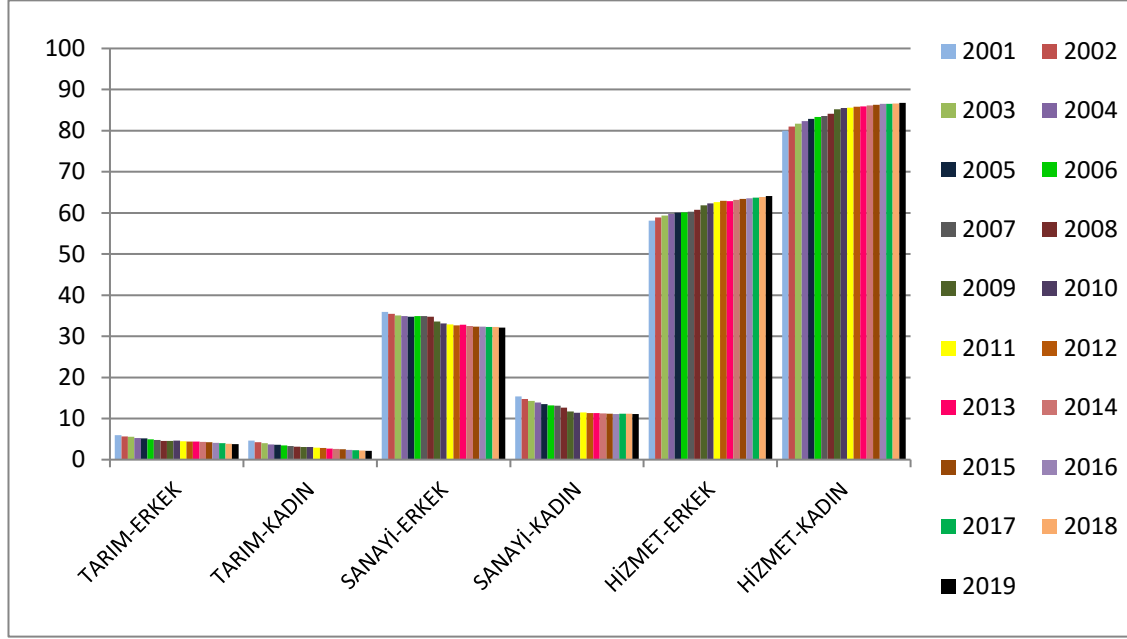
İşverenler işe alım esnasında işgücününün vasıflarına ve işin tanımına bağlı kalarak istihdam sağlamaktadır. İşgücünden beklenen kriterlerin başında eğitim ve tecrübe gelmekte ancak bu kriterler işgücününün tamamına eşit koşullarda sağlanmadığı için haksız rekabet söz konusu olmaktadır. Aşırı kalabalıklaşma teorisine göre işgücü arasında ten rengi ayrımına dayalı olarak bazı meslekler siyah tenli bireylere açık değildir. Bunun bir nedeni siyah tenli işgücününün eğitim imkanına sahip olmasının, beyaz tenli işgücüne göre görece sınırlı kalmasıdır. Bu durum mesleklerde ırk ayrımını ortaya çıkarmakta ve siyah tenli bireylerin düşük statüye sahip, az sayıda meslekte yoğunlaşmalarına neden olmaktadır. Yalnızca belli mesleklerde istihdam edilebilen siyah tenli işgücününün bu mesleklerde yoğunlaşması hem marjinal verimliliği hem de ücret seviyesini önemli ölçüde düşürmektedir.

Siyah tenli işgücününün belli mesleklerde istihdamı, beyaz tenli işgücü için bir fırsat yaratmakta ve rekabeti azaltmaktadır. Başka bir ifadeyle beyaz tenli işgücününün istihdam edildiği mesleklerde siyah tenli işgücününün rekabetten dışlanmış olması nedeniyle yüksek marjinal verimliliğe ve görece yüksek ücrete sahip olmaları durumu ortaya çıkmaktadır (Bergmann, 1971: 298). İstihdam edildiği mesleklerde ortaya çıkan

kalabalıklaşma nedeniyle düşük ücret ile çalışan siyah tenli bireyin seçim şansı bulunmamakta, beyaz tenli birey ise sahip olduğu niteliklere karşı işverenin sunduğu ücreti düşük bularak reddedebilmektedir. Bu nedenle ten rengi farklı olan iki bireyin vasıfları benzer olsa bile düşük ücretli işe olan tepkileri farklı olacaktır. Siyah tenli bireyin seçim şansı olmamasının en temel nedeni düşük ücretin, düşük fırsat maliyetini yansıtır olmasıdır. Çünkü düşük ücretli işi kabul etmemesi halinde tek alternatifi aşırı kalabalık, eğitiminden ya da yeteneğinden yararlanamayacak ve önemli ölçüde az kazandığı bir meslekte çalışmak olacaktır.

Ayrımcılık nedeniyle belli kesimlerin belli işlerde yoğunlaşması konusu cinsiyet farkı temelinde de yaşanmaktadır. 1922 yılında Edgeworth tarafından “eşit işe eşit ücret” söylemi ile incelenen cinsiyete bağlı ücret farklılaşması konusu kadın işgücünün sınırlı sayıda mesleğe yönlendirilmesi ve haliyle bu mesleklerde ortaya çıkan yoğunlaşma ile düşük ücret düzeyine maruz kalmasını ortaya koymaktadır (Zaigouche ve Cot, 2021: 2). Kadın işgücünün ev yaşamına dair yüksek sorumluluklara ve beşeri sermaye eksikliği nedeniyle iş yaşamında düşük verimliliğe sahip olduğu düşüncesi emek piyasasında kadınların erkek işgücünün gerisinde kalmasına neden olmaktadır. Sınırlı sayıda mesleğin “kadın mesleği” olarak tanımlanması ve bu alanlarda kadın işgücünün yoğunlaşması verimliliğin düşmesine ve düşük ücret seviyesine yol açmaktadır. Erkek işgücünün meslek sınırlamasına tabi olmaması marjinal verimliliğin haliyle ücretlerin yüksek olmasını sağlamaktadır.

Şekil 4. Üst Gelirli Ülkeler Grubunda İstihdamın Sektörel Dağılımı, 2001-2019⁶
(Kadın, Erkek) (Kadın İstihdamının %'si), (Erkek İstihdamının %'si)

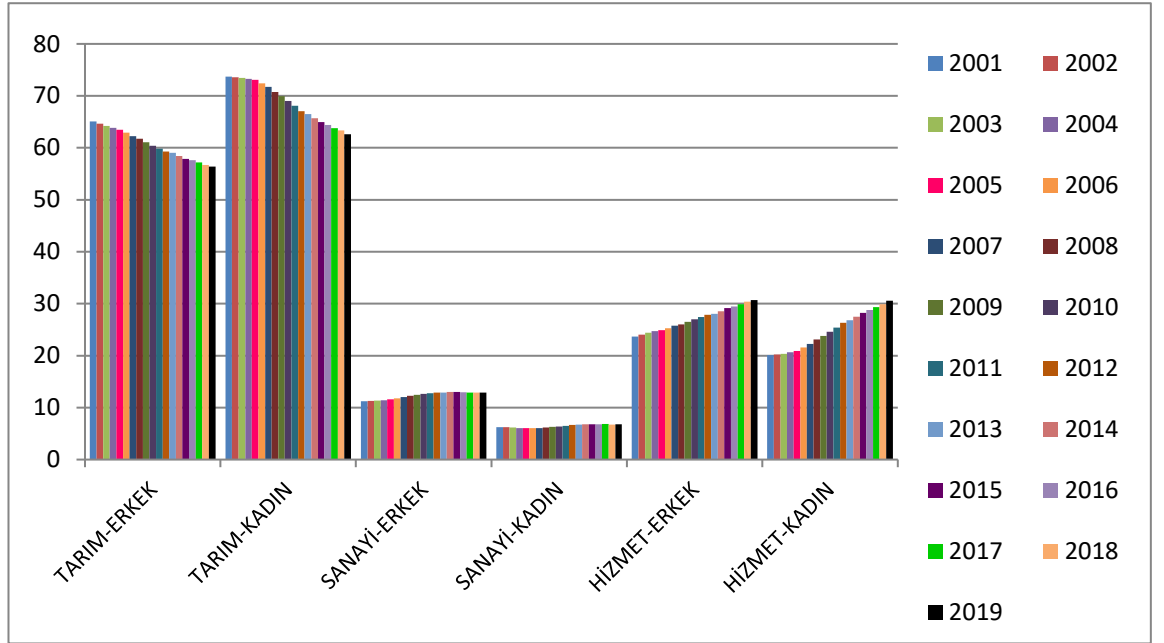
Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 4'te üst gelirli ülkeler grubunda istihdamın sektörel dağılımı cinsiyet farkı dikkate alınarak gösterilmiştir. 2001-2019 döneminde tüm sektörler arasında hem kadın hem de erkek istihdamının en düşük olduğu sektörün, tarım sektörü olduğu görülmektedir. Tarım ve sanayi sektörlerinde kadın istihdamı erkek istihdamının gerisindeyken, hizmet sektöründe önünde yer almaktadır. Bu bilgiden yola çıkarak üst gelirli ülkelere özellikle sanayi sektöründe erkeklerin kadınlara göre daha fazla tercih edildiğini, hizmet sektöründe ise kadınların erkeklere göre daha fazla tercih edildiğini söylemek mümkündür. Bu durum üst gelirli ülkelere erkeklerin istihdamının tüm sektörlerde kadın istihdamından fazla olmasa bile yüksek olduğunu, kadınların ise hizmetler sektöründe önemli bir kalabalıklaşma ile karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Sektörlerin çalışanlara sunduğu ücret düzeyleri dikkate alındığında sanayi sektöründe ücretler daha yüksek seviyelerde belirlenirken, hizmet sektöründe daha düşük

⁶ Şekilde, her ülke grubu ve cinsiyet için yıllar, 2001 yılından 2019 yılına doğru (soldan sağa) sırasıyla yer almaktadır.

seviyelerde olmaktadır. Bu durum kadınların en fazla istihdam edildiği hizmet sektöründe geçerli olan ücret düzeyinin sanayi sektörüne göre daha düşük belirlendiğinin yani kadınların yine erkeklere göre daha düşük ücretlerle çalıştığının bir göstergesidir.

Şekil 5. Düşük Gelirli Ülkeler Grubunda İstihdamın Sektörel Dağılımı, 2001-2019⁷ (Kadın, Erkek) (Kadın İstihdamının %'si), (Erkek İstihdamının %'si)

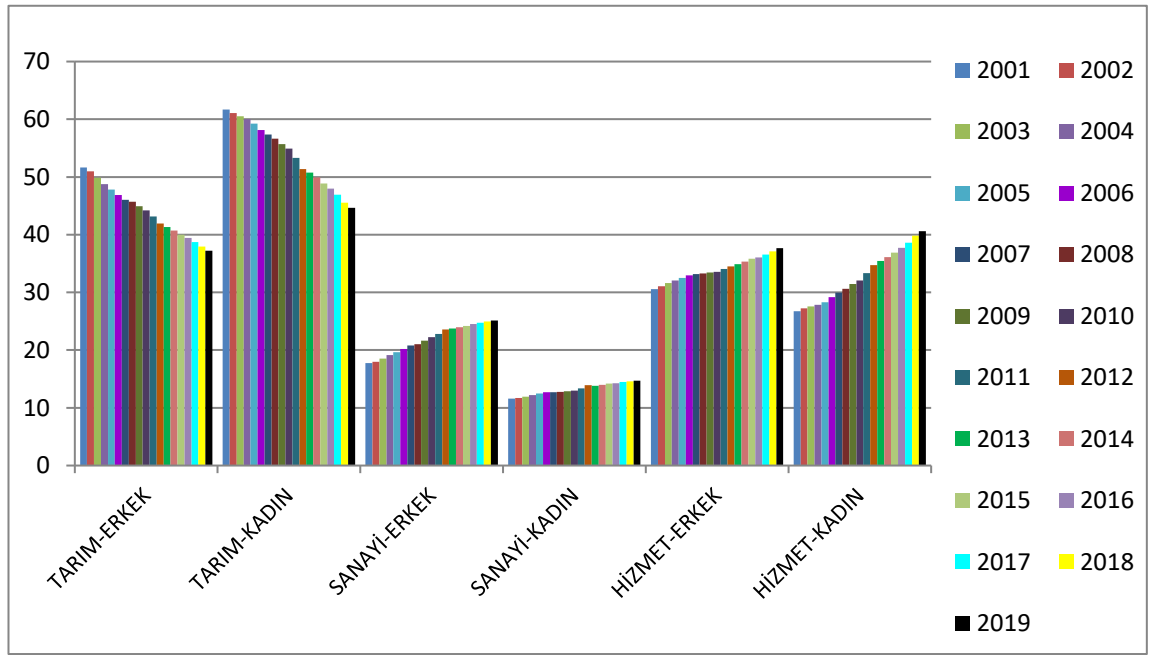
Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Düşük gelirli ülkeler grubunda cinsiyet farkına bağlı istihdamın sektörel dağılımının gösterildiği şekil 5'te, üst gelirli ülkelere göre önemli farklılıklar söz konusudur. 2001-2019 döneminde hem kadın hem de erkek istihdamının en düşük olduğu sektör düşük gelirli ülkeler için sanayi sektörü olmuştur. Sanayi ve hizmet sektöründe erkek istihdamı kadın istihdamından fazlayken, tarım sektöründe düşüktür. Bu durumda düşük gelirli ülkeler grubunda erkekler yine hemen her sektörde önemli oranlarda istihdamda sahipken kadınların tarım sektöründe yoğunlaştığını söylemek mümkündür.

⁷ Şekilde, her ülke grubu ve cinsiyet için yıllar, 2001 yılından 2019 yılına doğru (soldan sağa) sırasıyla yer almaktadır.

Üst gelirli ülkelerde hizmet sektöründe yoğunlaşan kadın istihdamı, düşük gelirli ülkelerde tarım sektöründe yoğunlaşmıştır. Ancak dikkat edilmesi gereken husus, düşük gelirli ülkeler grubunda da hizmetler sektöründe kadınların istihdam oranında önemli bir artışın yaşandığıdır. Tarım sektöründe ise hem kadın hem de erkek istihdamında 2001-2019 dönemi boyunca azalma eğilimi görülmektedir.

Şekil 6. Düşük Orta Gelirli Ülkeler Grubunda İstihdamın Sektörel Dağılımı, 2001-2019⁸ (Kadın, Erkek) (Kadın İstihdamının %'si), (Erkek İstihdamının %'si)

Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

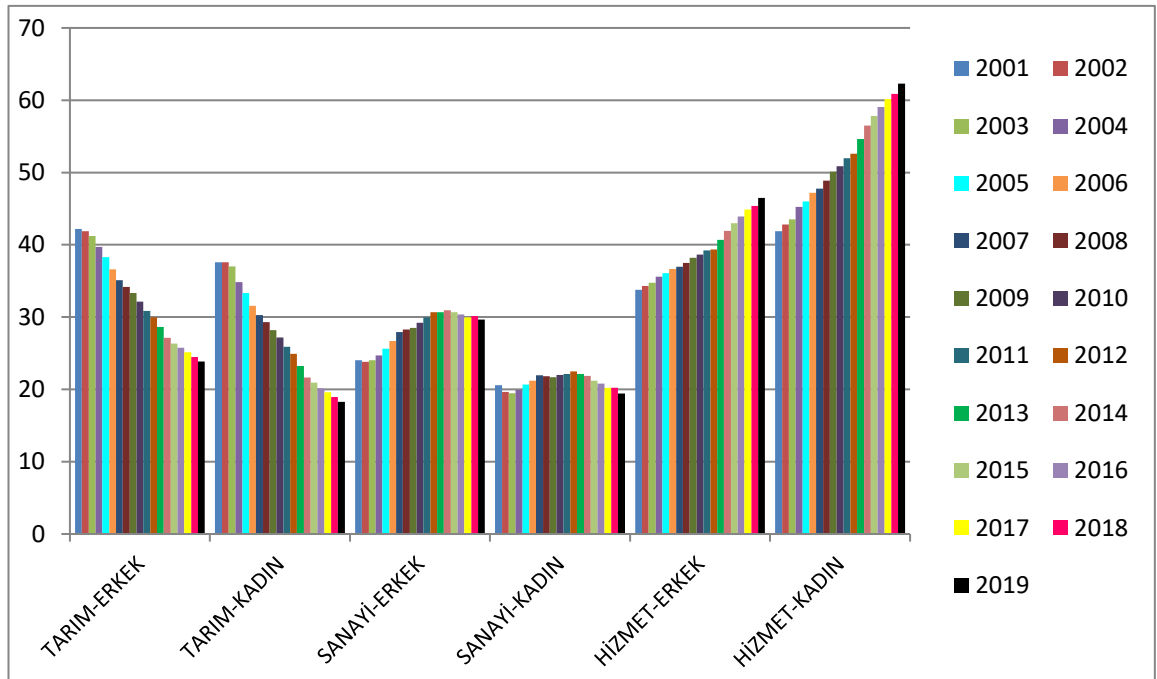
Şekil 6'da düşük orta gelirli ülkelerin cinsiyet farkına göre istihdam oranları verilmiştir. Düşük gelirli ve üst gelirli ülke gruplarında olduğu gibi 2001-2019 döneminin dikkate alındığı şekilde, tüm sektörler bakımından hem erkek hem kadın istihdamında en düşük oranlar sanayi sektöründe gerçekleşmiştir. Kadın istihdamı düşük orta gelirli ülkelerde tarım sektöründe erkek istihdamından fazla, sanayi sektöründe ise azdır. Hizmet sektöründe ise dönem içinde genel izlenim olarak erkek istihdamı fazla olmuştur.

⁸ Şekilde, her ülke grubu ve cinsiyet için yıllar, 2001 yılından 2019 yılına doğru (soldan sağa) sırasıyla yer almaktadır.

ancak dönemin sonlarına doğru kadın istihdamı bu sektörde de erkek istihdamının önüne geçmiştir.

Düşük orta gelirli ülkeler grubunda, düşük gelirli ülkelerde olduğu gibi kadın istihdamı tarım sektöründe açık biçimde erkek istihdamından fazla olmuş ancak hizmet sektöründeki artışı ile de son dönemde erkek istihdamını geçmiştir. Tarım sektöründe kadın istihdamı dönem boyunca azalma eğilimi gösterirken, hizmet sektöründe artış eğiliminde olmuştur.

Şekil 7. Üst Orta Gelirli Ülkeler Grubunda İstihdamın Sektörel Dağılımı, 2001-2019⁹ (Kadın, Erkek) (Kadın İstihdamının %'si), (Erkek İstihdamının %'si)

Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 7’de üst orta gelirli ülkeler için cinsiyete bağlı istihdam oranları verilmiştir. Diğer ülke gruplarında olduğu gibi üst orta gelirli ülkeler grubunda da 2001-2019 döneminin dikkate alındığı şekilde, dönem boyunca tarım ve sanayi sektörlerinde erkek istihdamı

⁹ Şekilde, her ülke grubu ve cinsiyet için yıllar, 2001 yılından 2019 yılına doğru (soldan sağa) sırasıyla yer almaktadır.

kadın istihdamından fazla, hizmetler sektöründe ise az olmuştur. Türkiye'nin de içinde bulunduğu üst orta gelirli ülkeler grubunda tarım sektöründe hem kadın hem erkek istihdamı dönem boyunca azalma eğilimindeyken, hizmet sektöründe artış eğilimindedir. Sanayi sektöründe ise hem erkek hem de kadınlar için istikrarsız bir seyir izleyen istihdam oranlarında dönemin sonuna doğru kadınlarda azalma eğilimi söz konusu olmaktadır.

Tüm ülke gruplarında istihdamın cinsiyet farkına bağlı olarak sektörel dağılımı dikkate alındığında genel itibariyle kadınların tarım ya da hizmet sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum kadınların bu sektörlerde kalabalıklaşması ile ücret düşüklüğünü beraberinde getirebilmektedir. Erkek işgücü ile kadın işgücü arasında ücret eşitsizliği ya da meslekte cinsiyet ayrımcılığının en genel göstergesi olan bu verilere göre 2000'li yıllarda da cinsiyet ayrımcılığına bağlı olarak aşırı kalabalıklaşma sorunu devam etmekte ve kadınların erkeklere göre daha düşük ücret düzeylerinde istihdamı söz konusu olmaktadır.

Neoklasik yaklaşım kapsamında geliştirilen beşeri sermaye, istatistiksel ayrımcılık, duygusal ayrımcılık ve aşırı kalabalıklaşma teorilerinde görüldüğü üzere gerek ırk ayrımına gerekse cinsiyet ayrımına bağlı yaşanan ücret ve meslek farklılaşması, ayrımcılığa uğrayan kesimler için verim düşüklüğünün nedenini oluşturmakta ve toplam üretim çoğu zaman olabileceğinden daha düşük gerçekleşmektedir.

1.1.2.2. Kurumsalçı Yaklaşım

Neoklasik yaklaşımda işgücü piyasasında ücretler eşit kabul edilmekte, ücret farklılaşmasının nedeni işin niteliğine ve istihdam edilenlerin özelliklerine bağlanmaktadır. Kurumcu yaklaşım ise aynı işi yapan ve aynı niteliklere sahip olanlar arasında da ücret farklılaşmasının söz konusu olduğunu ifade etmiş, ana akım yaklaşıma eleştiri getirmiştir (Orhan ve Aksoylu, 2018: 2). Buna göre ücret farklılaşması konusunda ana akım iktisadın görüşlerine karşı ortaya çıkan kurumcu yaklaşım, işin ya da çalışanların nitelikleri dışında ırk ve cinsiyet farkının ücret düzeyinde gözlenen farklılaşmaya neden olduğunu ifade etmektedir.

Neoklasik yaklaşımın işgücü piyasalarında esnekliğin olduğunu ifade etmesine karşılık, esnekliğin olmadığını bunun nedeninin ise tekelci firmalar ve kurumsal düzenlemelerle yaratılan engellerin olduğunu savunan kurumcu yaklaşım, piyasada bazı işçi gruplarının istekleri dışında daha düşük şartlardan oluşan ikincil piyasalarda çalışmak zorunda kaldıklarını ileri sürmektedir. İkili Ekonomi Teorisi olarak tanımlanan bu durum, sektörlerin ve işlerin birincil piyasa ve ikincil piyasa şeklinde ayrıldığını ifade etmektedir. Bu ayrım işçilerin bir sektörden diğerine geçişini zorlaştıran engellerle belirlenmiştir. **Birincil piyasada**; iyi iş ve ücret, yüksek sendikalaşma, iş güvenliği, iyi çalışma koşulları söz konusuken **ikincil piyasada**; düşük ücret, mevsimlik ve düzensiz iş olanakları, düşük sendikalaşma, söz konusu olmaktadır (Peterson, 1987:333). Bu durum bazı işçi gruplarının zaman içinde gerekli beşeri sermayeye sahip olsa bile birincil piyasaya geçişlerinin engellenerek ikincil piyasanın zor şartlarında çalışmaya mahkum edileceklerini göstermektedir.

İkili Ekonomi Teorisi'nin oluşumunda ırk ve cinsiyet ayrımcılığının en önemli etken olduğunu, kadınların ve siyah tenli bireylerin ikincil piyasada hapsedildiğini, bu nedenle ana akım iktisadın ücret farklılaşmasının nedenlerinin açıklanmasında yetersiz kaldığını savunan kurumcu yaklaşıma ait feminist cinsiyet ayrımcılığı yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, cinsiyete bağlı farklılaşmanın yanında hem cinsiyet hem de ırk temelli ortaya çıkan farklılaşmanın etkilerini de ortaya koyan önemli teoriler içermektedir.

1.1.2.2.1. Feminist Cinsiyet Ayrımcılığı

Feminizm, cinsiyetler arasında ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda yaşanan eşitsizliğe karşı 18. yüzyılda ortaya çıkan toplumsal bir harekettir¹⁰ (Raina, 2017: 3372). Cinsiyet ayrımcılığının hayatın hemen hemen her alanda etkin olması, 18. yüzyılda yaşanan toplumsal hareketin önünü açmış ve konuya yönelik çok sayıda çalışma yapılmıştır.

Toplumun birçok alanında önemli bir sorun haline gelen cinsiyet ayrımcılığı, ekonomik alanda özellikle istihdam ve ücret seviyesinin belirlenmesinde ortaya çıkan farklılaşma ile etkili olmuştur. Barbara Bergmann'a göre feminist iktisatçılar, işgücü piyasasında

---

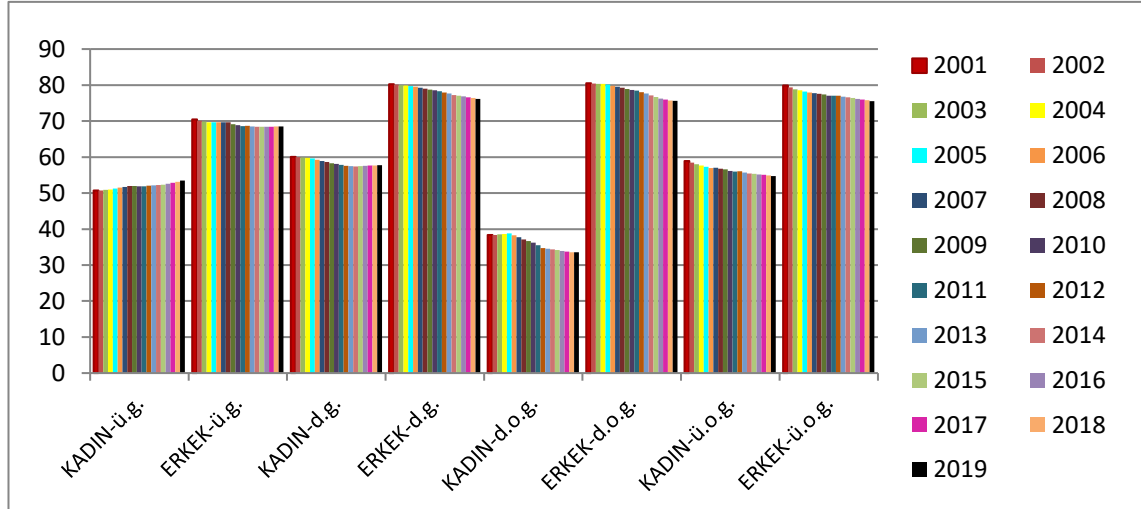
¹⁰ Ekonomik cinsiyet ayrımcılığına bağlı feminist hareket ilk olarak John Stuart Mill ve Harriet Taylor Mill tarafından 1869 yılında yayımladıkları "The Subject of Women" adlı eserde ele alınmıştır.

görülen istihdam ayrımcılığını işe alma kararı veren kişilerin bir zaafı olarak değil, kadının tek rolünün erkeklerin hizmetkârı olduğu sosyal bir organizasyon sisteminin etkisi olarak değerlendirmektedirler (Figart, 2005: 513). Bu yaklaşıma göre kadına yüklenen, erkeğe ve aileye karşı düzenin sağlanması ve yürütülmesi görevi, işe alım esnasında kadın işgücünün talep edilmemesinin nedenlerinden birini oluşturmaktadır. İşgücü piyasasındaki ayrımcılığı güçlendiren bu durum hem işyerinde hem de aile içinde etkin olan ekonomik, sosyal ve politik güçlerin çok boyutlu etkileşiminin bir sonucu olarak görülmektedir.

Feminist iktisat yazınının işgücü piyasasındaki cinsiyet ayrımcılığına yönelik bir başka dayanağı toplumlarda hüküm süren ataerkilliktir. Ataerkillik, erkekler tarafından oluşturulan normların ve kurumların etkin olduğu, erkeklerin kadınlar üzerinde sosyal ve ekonomik gücü sürdürmesine yönelik yasaların geliştirildiği cinsiyet temelli bir tabakalaşmadır (Moore ve Ghilarducci, 2018: 34). Kuralların ya da ekonomik kararların erkekler tarafından belirlendiği ataerkil kapitalizm olarak da tanımlanan ataerkillik, cinsiyete dayalı iş bölümünü desteklemektedir. Cinsiyete dayalı iş bölümü hem kadınların yüksek ücretli işlerde çalışmasını engellemekte hem de aynı işte çalışan kadınlara erkeklerden daha düşük ücret ödenmesine izin vermektedir. İşgücü piyasasında hem meslek ayrımcılığını hem de ücret farklılaşmasını derinleştiren ataerkil sistem, işgücüne katılan kadın sayısının ve kadınların eğitim düzeyinin artmasının yansıması olarak gücünü yitirmektedir.

Şekil 8. Dünya Bankası Sınıflandırmasına Göre ülke Gruplarında İşgücüne Katılım Oranları¹¹ 15+, (2001-2019)¹²(Kadın, Erkek) (Kadın İşgücüne Katılımının % 'si), (Erkek İşgücüne Katılımının %'si)

Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 8'de Dünya Bankası tarafından belirlenmiş ülke gruplarının, cinsiyete göre işgücüne katılım oranları verilmiştir. Buna göre üst gelirli ülkelerde, 2001-2019 döneminde kadınların işgücüne katılım oranlarında kısmi artış, erkeklerde ise azalış görülmektedir. Erkekler ile kadınların işgücüne katılım oranları karşılaştırıldığında, kadınların işgücüne katılım oranı %50 civarlarındayken, erkeklerde bu oran %60 ile %70 arasında değerler almaktadır.

Düşük gelirli ülkelerde hem kadınların hem de erkeklerin işgücüne katılım oranlarında genel anlamda azalma eğilimi görülse de kadınların oranında 2000'lerin ortalarından sonra kısmi olarak artışın söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum düşük gelirli ülkeler için düşük gelişmişlik düzeyinin bir göstergesidir. Kadın ile erkek arasındaki karşılaştırmaya göre yine kadınların oranının, erkeklerin oranının gerisinde

¹¹ İşgücüne katılım oranı; bir ülkede çalışma çağındaki nüfusun bir yüzdesi olarak işgücündeki kişilerin sayısıdır. İşgücüne katılım oranı = (İşgücü / Çalışma çağındaki nüfus) x100 (ILO, 2021).

¹² Şekilde, her ülke grubu ve cinsiyet için yıllar, 2001 yılından 2019 yılına doğru (soldan sağa) sırasıyla yer almaktadır.

olduğu grlmŖtir. Kadınların iŖgcne katılım oranı %50 ile %60 civarında görülürken, erkeklerde bu oran %70 ile %80 arasında olmaktadır.

DŖk orta gelirli ülkelerde, yine iŖgcne katılım, dŖk gelirli ülkelerde olduğu gibi hem kadınlarda hem de erkeklerde azalma yönünde olmuŖ ancak kadınlardaki azalma erkeklerdeki azalmadan daha belirgin bir seyir izlemiŖtir. Kadınların iŖgcne katılım oranı %30 ile %40 arasında deđiŖirken, erkeklerde bu oran %70 ile %80 arasındadır.

Üst orta gelirli ülkelerde ise kadın ve erkeklerin iŖgcne katılım oranı dönem boyunca azalma yönünde seyir izlemiŖtir. Bu oran kadınlarda %50 ile %60 arasında gerekleŖirken, erkeklerde %70 ile %80 arasında olmuŖtur.

Genel itibariyle tüm gruplarda kadınların iŖgcne katılım oranı, erkeklerin iŖgcne katılım oranının gerisinde olmuŖtur. Cinsiyetler arasındaki en büyük fark dŖk orta gelirli ülkeler grubunda grlmŖ, diğer grupların tamamında aradaki fark hemen hemen aynı olmuŖtur. Buna göre ataerkil kapitalizmin kadınların iŖgcne katılımı ile zayıfladığı doğru olsa da cinsiyet ayrımının iŖgc piyasasındaki etkinliğinin belirgin biimde devam ettiği görülmektedir.

Emek piyasasında kadınlara yönelik ayrımcılığı merkeze alan feminist iktisadın yanında, ırk ayrımının da analize dahil edilmesiyle beyaz olmayan kadınların piyasadaki konumunu inceleyen alıŖmalar geliŖtirilmiŖ ve bu alıŖma grubu çoğunlukla ok ırklı feminizm veya ok kültürlü feminizm olarak adlandırılmıŖtır. Bununla ilgili yapılan alıŖmalar keŖiŖimsellik teorileri olarak da anılmakta ve iŖgc piyasalarında ırk ve cinsiyetin ayrımcılık konusundaki keŖiŖimselliđi incelenmektedir.

İŖgc piyasasında ücret eŖitsizliđi modelleri, ok ırklı feminizmde dikkate alınan g hiyerarŖilerini görmezden gelmektedir. Bunun nedeni ırk ve cinsiyet ayrımının farklı konumlandırıldığının ve haliyle etkilerinin de kesimler iin farklı olacağının varsayılmasıdır. Bu nedenle ırk ve cinsiyet ayrımına yönelik az sayıda alıŖmanın yapıldığı bilinmektedir.

Ücret farkına ilişkin yapılan çalışmalarda özellikle 1980'li yıllarda ABD (Amerika Birleşik Devletleri)'de ten rengine bağlı ayrımcılığın arttığı, kadın ile erkek arasındaki ayrımcılığın ise azaldığı sonucuna varılmıştır. Bu değişimlere gösterilen gerekçe ise ABD'de yaşanan sanayileşme, organizasyon ve küreselleşmenin etkisi ile ekonominin yeniden yapılandırılmasıdır (Browne ve Misra, 2003: 496). Ten rengi ya da cinsiyet farkı gibi ücret farklılaşmasını ortaya çıkaran durumlar belli dönemlerde ülkelerin sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik değişimlerine paralel olarak etkisini yitirebilmektedir. ABD'de de 1980 öncesi dönemde cinsiyetler arasında ücret farkı fazlayken, 1980'li yıllarda bu farkın azaldığının görülmesi dünyada yaşanan değişim sürecinin ülke sistemine olan etkisinin göstergesidir.

Cinsiyet, ırk ve beceriye bağlı olarak yaşanan ücret farklılaşmasının sonuçlarını kendi içinde değerlendirmenin ötesinde siyah tenli erkek, siyah tenli kadın, beyaz tenli kadın, beyaz tenli erkek arasında artan ücret eşitsizliğine ilişkin iki önemli teori test edilmiştir. Bu teorilerden biri gelişen teknolojinin yüksek vasıflara sahip işçilere olan ihtiyacı arttırdığını ve bunun sonucunda ücretlerin de arttığını savunan beceri uyumsuzluğu tezi, diğeri ise ekonominin düşük ücretli hizmet işlerinin yanı sıra yüksek ücretli işler ürettiğini ve ücret dağılımının orta aralığında istihdam fırsatlarının tüketildiğini savunan kutuplaşma tezidir. Konuya ilişkin 1967 yılından 1980 yılına kadar Morris ve diğerleri tarafından yapılan bu çalışmalara göre 1967 yılında beyaz erkekler için kutuplaşma tezi geçerli olurken, 1980'de siyah tenli erkek ve beyaz tenli kadınların becerilerine bağlı bir uyumluluk olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmaların en önemli sonucu iki teorinin de siyah tenli kadınların durumunu açıklamada yetersiz kalması olmuştur ((Browne ve Misra, 2003: 496). Siyah tenli kadınlar için gerek kutuplaşma tezi gerekse beceri uyumsuzluğu tezi işgücü piyasasındaki durumu açıklamada yeterli olamamış ve siyah tenli kadınlar ücreti artan işlerde istihdam artışı göstermese de düşük ücretli işlerde istihdam artışı yaşamıştır. Bu durum kesişimsellik yaklaşımına göre siyah tenli kadınların ücret farklılaşmasına maruz kaldığını ve her koşulda düşük ücretli işlerde istihdam edildiği durumu ortaya koymaktadır.

Feminist iktisat kapsamında yapılan tüm çalışmalar, ana akımdan farklı olarak doğrudan cinsiyetin ve ten rengi ayrımcılığının işgücü piyasalarında yaratmış olduğu ücret

farklılaşmasının ve meslek ayrımcılığının temellerini incelemektedir. Sonuçta hem cinsiyet farkının hem de ırk farkının ayrı ayrı etkisinin incelenmesinin yanında kesişimsellik yaklaşımı ile çalışmaların derinleştirilmesi söz konusu olmuştur. Yapılan analizler ile yaşanan ayrımcılık genel çerçevede ataerkil kapitalizm, toplumda kadına yüklenen görev, ten rengi farkı gibi etkenlerin ücret farklılaşmasının yaşanmasına neden olduğu sonucuna varılmıştır.

1.1.3. Ücret Farklılaşmasına İlişkin Yapılan Ampirik Çalışmalar

Ücret farklılaşmasının nedenlerini açıklamaya yönelik teorilerin, ülkeler ve dönemler özelinde ekonometrik çalışmalar ile incelenmesinin önemi büyüktür. Bu tür çalışmalar ile ücret farklılaşmasına neden olan durumların ülkelere ve dönemlere göre geçerliliği ve etkinliği analiz edilmektedir.

Dell'Aringa ve Pagani (2005) tarafından işgücü piyasasında ulusal ve yerel farklı pazarlık türlerinin bölgesel ücret farklılıkları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu analiz için İtalya'nın merkez kuzey-güney bölgeleri dikkate alınmış ve 1995 yılına ait Avrupa Kazanç Yapısı verilerinin kullanıldığı belirtilmiştir. Yapılan çalışmada hem tanımlayıcı hem de ekonomik analiz, merkez kuzey-güney arasındaki bölgesel ücret farkının işçinin toplu sözleşme kapsamında olup olmadığına göre belirlendiğini göstermiştir. Güneydeki işçiler kuzeydeki işçilere göre daha az oranda Toplu İş Sözleşmesi kapsamında bulunmaktadır. Bu nedenle güneydeki işçiler arasında ücret farkı daha yüksektir ve güneydeki işçilerin ücret düzeyleri, kuzeydeki işçilerin ücret düzeylerine göre oldukça düşüktür. Bölgeler içindeki duruma bakıldığında güneydeki firmaların ulusal sözleşmelerle belirlenen asgari ücrete eşit ya da çok az üstünde ücret düzeylerinde ödeme yaptıkları görülürken, kuzeydeki firmaların asgari ücretin çok daha üstünde belirlenen ücret düzeylerinde ödeme yaptıkları tespit edilmiştir. Çalışmada en son analiz edilen konu iki alan için de eğitim, meslek ve yaş değişkenlerine göre belirlenen denklemlerin sonucunda güneyde ücret farkının kuzeye göre daha düşük olduğunu göstermesi olmuştur. Bu durum güneyde ücretlerin birbirine yakın belirlendiğini kanıtlar niteliktedir.

İşsizlik sigortası, sendikalar, işten çıkarma düzenlemeleri ve asgari ücret gibi işgücü piyasasındaki kurumların erkek işçiler arasındaki ücret eşitsizliğini etkileme durumunu araştıran çalışma Koeniger, Leonardi ve Nunziata (2007), tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada analiz için Avustralya, Kanada, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, İsveç, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere on bir OECD (Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü) ülkesinin 1973 ile 1998 yılları arasındaki verileri kullanılmıştır. Ekonometrik analiz sonucunda artan sosyal yardım oranlarının ve süresinin, daha fazla sendikalaşma ve asgari ücretin erkekler arasında ücret eşitsizliğini azalttığı görülmüştür. Elde edilen tahmin sonuçları çalışmada iki şekilde değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki analizde yer alan tüm ülkelerin düzenleyici esnekliği ABD ile aynı olacak biçimde değiştirildiğinde Anglo-Sakson ülkelere ait ücret eşitsizliğinin %15 ile %30 oranında, Kıta Avrupa'sında ise %50 ile %80 oranında artacağı sonucuna varılmıştır.

Anglo-Sakson ülkelerinde ücret eşitsizliğindeki artışın daha düşük oranlarda olması bu ülkelerin kurumsal ortamlarının ABD ile önemli ölçüde benzerlik gösteriyor olmasıyla açıklanmıştır. İkinci değerlendirme ise 1973-1998 arası dönemde asgari ücretin arttığı ve istihdam korumasının daha sıkı hale geldiği Fransa'da erkekler arasındaki ücret eşitsizliğinin %23 oranında azalmasına karşılık, asgari ücretin azaldığı, sendikaların daha az güçlü hale getirildiği ABD ve Birleşik Krallık'ta ücret eşitsizliğinin %11 oranında artmasıdır.

Dell'Aringa ve Pagani (2005) ile Koeniger, Leonardi ve Nunziata (2007) tarafından yapılan çalışmalarla işgücü piyasasında toplu iş sözleşmeleri, sendikalar, işsizlik sigortası ve asgari ücret düzenlemesinin uygulandığı ülkenin bölgeleri arasında ya da bir gruba üye olan ülkeler arasında eşitsizliğin azaldığı ve kurumların piyasanın düzenlenmesinde önemli rol oynadığı sonucuna varılmıştır.

Oaxaca (1973), ABD'de kadın işçilere yönelik ayrımcılığın ortalama etkisini tahmin etmek ve erkek ile kadın arasındaki ücret farklılıklarının nedenlerinin nicel bir değerlendirmesini yapmak için 1967 Ekonomik İmkanlar Araştırması verilerinden faydalandığını belirtmiştir. Çalışmada işgücü piyasasında eşit işe eşit ücret

sağlanmadığı ve önceki çalışmalarda bu durumun nedenleri arasında cinsiyet farkının eklenmediği belirtilmiştir. Oysa ki analizde, ücret farklılaşması yaratan en önemli etkenin kadınların çoğunlukla düşük ücretli işlerde çalışması olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan biri cinsiyetler arasında söz konusu olan ayrımcılık, diğeri ise deneyimdir. Çalışmada ücret farklılaşmasına en büyük etkinin cinsiyetler arası ayrımcılık olduğu belirtilmiş ancak deneyim değişkeninin de cinsiyetlere göre durumu test edilmiştir. Sonuçta kadınların işgücü piyasasında bulunma süresine yönelik yapmış olduğu planlamanın erkeklerin yaptığı planlamaya göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Çünkü kadınların iş başında geçirdikleri süreyi kısıtlayan başka etkenler bulunmaktadır. Bu nedenle elde edilen bu sonuç ayrımcılık değişkeninin etkisini daha da güçlendirmekte ve kadınların deneyimi yine kadına yüklenen sorumluluklarla yaratılan ayrımcılığın bir sonucu olarak daha düşük olmaktadır.

Oaxaca tarafından 1973 yılında cinsiyet farkından kaynaklanan ücret farklılaşması analizinin benzeri yine aynı yıl içinde Blinder tarafından yapılmıştır.

Blinder (1973), indirgenmiş form ve yapısal tahminler ile ücret farklılaşmasına yönelik çalışmasında temelde iki soruya cevap aramaktadır. Bunlardan ilki, beyaz tenli bireyler ile siyah tenli bireyler arasındaki ücret farkının ne kadarının beyaz tenlilerin yüksek eğitimiyle açıklanabileceği, ikincisi ise erkek kadın ayrımının ne kadarının erkeklerin yüksek ücretli mesleklere daha kolay erişebilmesi durumu ile açıklanabileceğidir. Bu soruların cevapları için Michigan Anket Araştırma Merkezi'nden edinilen 1967 yılı ABD'ye ait veriler kullanılmıştır. Bunun için hem ırk ayrımına işaret eden siyah tenli erkekler ile beyaz tenli erkekler arasında hem de cinsiyet ayrımına işaret eden beyaz tenli kadınlar ve beyaz tenli erkekler arasında ücret farklılaşması analizi yapılmıştır.

Çalışmada ırk ayrımına dair yapılan analiz sonucunda beyaz tenli erkekler ile siyah tenli erkeklerin işgücü piyasasında yaşadıkları ücret farklılaşmasının temelde eğitim ve tecrübe farkından kaynaklandığı görülmüştür. Beyaz tenli erkeklerin siyah tenli erkeklere göre daha fazla eğitim almasının yanında işgücü deneyimi sayesinde siyah erkeklerden daha yüksek ücret aldığı görülmüştür. Bu sonuçlar arasında elde edilen sonuçlar arasındadır.

Deneyim ve eğitimin yarattığı ücret farklılaşmasına karşı sendika üyeliği ile iki grup arasında eşitliğin sağlanabildiği de analizin sonuçlarında yer almaktadır.

Beyaz tenli kadın ve beyaz tenli erkek arasındaki ücret farklılaşması analizinde ise amaç cinsiyet farkına dayalı ücret farklılaşmasının sınanmasıdır. Bu analizde beyaz tenli kadınlar ile beyaz tenli erkekler arasındaki ücret farkının ortaya konulabilmesi için yapısal regresyon kullanılmıştır. Buna göre yaş ücret profilinde kadınlar için deneyim ile ilgili bir sonuç elde edilememekte, kadınların çalıştığı süreye bağlı bir ücret değişimi söz konusu olmamaktadır. Buna göre kadınların işgücü piyasasında maruz kaldığı ayrımcılığın nedeni ücret oranları değil, meslekte hak ettiğinden daha düşük pozisyonlarda istihdam edilmek olduğu sonucuna varılmıştır.

Sonuçta Blinder (1973), ırk ayrımına bağlı ücret farkına asıl etki eden durumun deneyim ve eğitim seviyesi olduğunu, cinsiyete bağlı ücret farkının ise doğrudan kadınların daha düşük pozisyonlarda istihdamı ile ilgili olduğunu ortaya koymuştur.

Oaxaca ve Blinder tarafından 1973 yılında yapılan analizler, sonraki dönemlerde ücret farklılaşmasına ilişkin yapılan çalışmalarda “Oaxaca-Blinder Ayırıştırma Yöntemi” olarak tanımlanmış ve sıkça kullanılmıştır. İki çalışmada da sınanan cinsiyete dayalı ücret farklılaşmasında Oaxaca’ya göre kadınların deneyim süresinin kısa olması ve düşük ücretli işlerde çalıştırılması, Blinder’a göre ise kadınların doğrudan iş yaşamında düşük pozisyonlarda çalıştırılması etkili olmuştur. İki çalışmanın ortak noktası, cinsiyetler arası ücret farkında en büyük etkinin ayrımcılık değişkenine ait olmasıdır.

Cotton (1988) beyaz tenli erkekler ile siyah tenli erkekler arasındaki ücret farklılaşmasına neden olan durumların ayrıştırılması amacıyla yaptığı analizde, 1980 sayımı Kamu Kullanım Örneklerinin %1’lik örneğinden alınan verileri kullandığını ve bu verilerle ayrıştırma modelini uyguladığı belirtmiştir. Analizde 16 yaş ve üstü, çalışma saatleri olan ve pozitif kazanç elde eden, Pensilvanya’nın kuzeydoğu eyaletleri ile New York’ta ikamet eden beyaz ve siyah tenli erkekler dikkate alınmıştır. Modelde iki önemli değişken eğitim ve deneyim olarak belirtilmiş ve ücret farklılaşmasının

küçük bir bölümü deneyim ve eğitim farkından kaynaklanırken geri kalan kısmının ırk ayrımcılığına bağlı olduğu görülmüştür.

1973 yılında Blinder, ABD’de yaşanan ırk ayrımını dikkate alarak yaptığı analizinde deneyim ve eğitim değişkenlerinin ücret farklılaşmasında etkin olduğunu ifade etmiş ancak 1988 yılında Cotton tarafından yine ABD’de yapılan çalışmada eğitim ve deneyimin ırklar arasındaki ücret farklılaşmasına etkisi bulunsa da farklılaşmanın asıl nedeni ten renginden kaynaklanan ayrımcılık olarak belirtilmiştir.

Beaudry ve Lewis (2014) tarafından erkek ile kadın arasındaki ücret farklılıklarının kişisel bilgisayar (PC) kullanımına paralel olarak bireylerin yeteneklerinde görülen değişiklikleri yansıtmayı yansıtmadığı üzerine yapılan çalışmada, Amerika Birleşik Devletleri’nin 1980-2000 dönemine ait verileri kullanılmıştır.

İncelemenin yapıldığı dönemlerde kadın ile erkek arasındaki farkta yaşanan eş zamanlı düşüşten ve eğitimde ücret farklılıklarındaki artıştan yola çıkarak hazırlanan çalışma, iki durumda bilgi teknolojisinin gelişmesi sonucu yeteneklerin göreceli fiyatındaki değişimlerden kaynaklanıp kaynaklanmadığını sormuştur. Kadınların göreceli ücretlerinin bilişsel görevlerde arttığı görüşüne bağlı olarak, PC’lerin yoğun kullanıldığı pazarlarda erkek ile kadın arasındaki ücret farkında hızlı düşüşler yaşandığı görülmüştür. Çalışmadaki tahminler, erkek ile kadın arasındaki ücret farkının azalmasının yüzde 50’den fazlasını bilgi teknolojisine bağlı olarak gelişen yeteneğe bağlı fiyatlar ile tutarlı olduğunu göstermiştir. Sonuçta 1980’ler ile 1990’larda eğitime dönüşte artış yaşanmasına bağlı olarak azalan cinsiyetler arası ücret farkına bilgi teknolojisinin de önemli etkisi olduğu görülmüştür.

Çalışma, cinsiyet farkından kaynaklı ücret farklılaşmasına bilgi teknolojisinde yaşanan gelişmelerin etkisini incelemiş ve sonuçta yaşanan gelişmelerin erkek ile kadın çalışan arasındaki ücret farklılaşmasını azalttığı sonucuna varılmıştır.

Juhn, Murphy ve Pierce (1993), ücret eşitsizliği ve yeteneğe bağlı ücret artışı üzerine yaptıkları çalışmada, ABD’de güncel nüfus anketinden, 1946-1990 anket yıllarından ve 1960 on yıllık nüfus sayımından elde edilen erkeklere ait ücret verilerini dikkate almışlardır. Uygulama sonucunda erkek işçiler arasında ücret eşitsizliğinin arttığı görülmüştür. Özellikle 1970 yılından itibaren yeteneklere geri dönüşte artış gözlemlenmiştir. Bu durum vasıflı işçilere olan talebin hızla arttığına bir göstergesidir. ABD’de eğitim ve tecrübenin yanı sıra yeteneğe olan talebin arttığına görülmesi ücret farklılaşmasındaki önemli artışın nedeni olarak yorumlanmıştır.

Bilgi teknolojisinin gelişimi ve yetenek değişkeninin önemini inceleyen Beaudry ve Lewis (2014), sonuçta kadınlar ile erkekler arasındaki ücret farkının azaldığını, yetenek değişkenine olan talebin ücret farklılaşmasına olan etkisini inceleyen Juhn, Murphy ve Pierce (1993) ise özellikle 1970 yılı sonrası ücret farklılaşmasının arttığını görmüştür. Buna göre ücret farklılaşmasının yaşanmasında önemli olan yetenek değişkeni, bilgi teknolojilerinin gelişimi ile birleştiğinde ücret farkının azalmasına katkı sağlayan bir değişken haline almaktadır.

Kassenboehmer ve Sinning (2014) tarafından ücret dağılımı genelinde beyaz tenli kadınlar ile beyaz tenli erkekler arasındaki ücret farkının değişimi araştırılmıştır. Bunun için ABD’ye ait Gelir Dinamikleri Panel Çalışması verileri kullanılmış ve 1993 yılı sonrasına odaklanılarak iki dönemin karşılaştırılması yöntemine başvurulmuştur. Bu dönemler, dönem sıfır (1994-1996), dönem bir (2005, 2007 ve 2009) şeklinde belirlenmiştir. Oaxaca-Blinder ayrıştırma yöntemi ve belirli yüzdeliklerde ücret farkını ayırtmak için koşullu kantil regresyon modelinin kullanıldığı çalışmada, 1993-1995 ile 2004-2008 dönemleri arasındaki ücret dağılımında cinsiyetler arasındaki ücret farkının en alt dağılımda %16, en üst dağılımda ise %5’ten az daraldığı görülmüştür. En üst dağılımda görülen daralma esas olarak kadınların eğitim kazanımlarındaki değişikliklere bağlanırken, en alt ondalık dağılımda iş tecrübesi süreci ile açıklanmıştır.

Blinder (1973) tarafından cinsiyetler arası ücret farkının analizini ortaya koymak için beyaz tenli kadınlar ile beyaz tenli erkekler için yapılan analizin benzeri Kassenboehmer ve Sinning (2014) çalışmasında yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda

1970'lerde ABD'de cinsiyetler arası ücret farklılaşması kadınların daha düşük mesleki pozisyonlarda istihdam edilmesi ile açıklanırken 2000'lerde farklı dilimler için eğitim ve iş tecrübesinin etkili olduğu görülmüştür.

Choudhury (1993), cinsiyete bağlı ücret farklılaşmasına neden olan ayrımcılığı yeniden değerlendirilmek için yaptığı çalışmada, Gelir Dinamikleri Panel Çalışması'ndan temin ettiği Amerika Birleşik Devletleri'ne ait 1976-1984 dönemi verilerini kullanmıştır. Yeniden değerlendirme için ilk olarak geleneksel gelir denklemi ile En Küçük Kareler Yöntemi kullanılmış sonrasında ise ihmal edilen değişkenler için içsellik ve örneklem seçim konularını birleştiren genişletilmiş model geliştirilerek Oaxaca ayrıştırma testinden faydalanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre geleneksel gelir denklemi ile modeldeki kadın örnekleminde ücret farklılaşmasına etki eden deneyim değişkeni önemli bir etki göstermemiştir ancak bu değişkenin çalışan diğer kadınlar için geçerli bir ekonometrik sorun olduğu belirtilmiştir. Bireyler için iş esnasında edinilen deneyimin yanı sıra işgücü piyasasında edinilen genel deneyiminde kazançlarda etkili olduğu bilinmektedir. Bu sonuç genişletilmiş modelin sonuçları ile karşılaştırıldığında da açıkça görülmektedir.

Genişletilmiş model ile elde edilen yeni katsayılara göre genel çerçevede cinsiyetler arası gelir farklılığının önemli göstergelerinden kabul edilen eğitim ve medeni durumun bu modelde etkili olmadığı görülmüştür. Ücret farklılaşmasına etki eden en önemli değişkenin deneyim değişkeni olduğu sonucuna varılmıştır. Yapılan analiz ile cinsiyetler arası ayrımcılığın devam ettiği sonucuna varılmış ancak bu durumun literatürde başvurulan geleneksel gelir denklemi analizinde oldukça yüksek bir oranda olduğu tespit edilmiştir. Oysaki geleneksel modelde ihmal edilen işgücü piyasasına katılımsızlık ve gözlemlenemeyen sabit etkilerin dahil edilmesiyle oluşturulan genişletilmiş model ile oluşturulan gelir denkleminin etkisi daha belirgin bir biçimde düşük ayrımcılık düzeylerini göstermektedir.

Choudhury(1993), genişletilmiş model ile cinsiyetler arası ayrımcılık analizlerinde ihmal edilen durumları analize eklemiş ve ayrımcılığın geleneksel model ölçümlerinden

çok daha düşük oranlarda olduğu sonucuna varmıştır. Bu sonucu ortaya çıkaran en önemli değişken ise deneyim değişkeni olmuştur.

Zweimüller ve Winter-Ebmer (1994) özel sektör ve kamu sektöründe yaşanan cinsiyete dayalı ücret farklılıkları üzerine yaptıkları çalışmada, Avusturya'nın 1983 yılı mikro nüfus sayımı verilerinden faydalandıklarını belirtmişlerdir. Oaxaca-Blinder ayrıştırma yönteminin kullanılmasıyla yapılan analizin sonuçlarına göre cinsiyete dayalı ücret farklılaşması beklendiği gibi özel sektörde daha yüksek çıkmış ancak kamu sektöründe de azımsanmayacak oranda bir ayrımcılığın söz konusu olduğu görülmüştür. Bu durumun açıklanabilmesi için çalışmada hem farklı meslek pozisyonlarındaki ücret farklılıkları hem de meslekte terfi süreçlerinde insan sermayesi süreçlerinin etkisi analiz edilmek istenmiştir. Buna göre özel sektörde var olan hiyerarşide kadınların en alt kademedede aşırı kalabalıklaşması söz konusu olurken bu durum kamu sektörü için geçerli olmamıştır. Ancak kamu sektöründe de kadınlar orta düzey kariyer durumundan muzdariptir. Özetle, özel sektörde kadınların alt tabakada kalabalıklaşarak, kamu sektöründe ise çoğunlukla orta düzey kariyer seviyesinde bulunmasına bağlı olarak kadınların ücretleri erkeklerin ücretlerine göre nispi olarak daha düşük oranda gerçekleşmiştir. Çalışmada ücret farklılıkları analizine ayrımcılığın etkin olduğu terfi planlarının eklenmesiyle hem özel hem de kamu sektöründen kadın ile erkek arasında %20 oranında eşit olmayan profesyonelleşme sürecinin yaşandığı görülmüştür. Başka bir ifadeyle kadınların insan sermayesi gelişimine sağlanan imkanlar, erkeklerin insan sermayesi gelişimine sağlanan imkanlardan farklılaşmasına bağlı olarak daha geride kaldığı tespit edilmiştir. Çalışmayla terfi süreçleri için cinsiyetler arası eşit muamelenin kapsamlı değerlendirilmesine yönelik ilk adımın atılması amaçlanmıştır.

Cinsiyete yönelik ücret farklılaşmasına neden olan sektörel farklılıklar için yapılan çalışmada da görüldüğü üzere özel sektörde kadınların istihdamı çoğunlukla düşük ücretli işlerde sağlanmaktadır. Kamu sektöründe ise düşük ücretli olmasa da orta düzeyde kariyer imkanına sahip olan kadınlar yine ücret farklılaşmasına maruz kalmaktadır. İki sektör arasında yapılan kıyaslamada özel sektörde ayrımcılık çok daha yüksekken kamu sektöründe daha düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

1.2. Yoksulluğun Kadınlaşması

İşgücü piyasasında gerek mesleki anlamda gerekse ücret seviyesi anlamında ayrımcılık ve farklılaşmanın yaşanması söz konusudur. Bu ayrımcılığın ya da farklılaşmanın ırk, cinsiyet, eğitim düzeyi, tecrübe, yetenek, coğrafi ortam gibi değişkenlerin etkisi ile ortaya çıktığı bilinmektedir.

İşgücü piyasasında yaşanan ayrımcılık temelde cinsiyet ve ırk farkı ile açıklanmaktadır. Bu ayrımcılığın kadınlarda ve siyah tenli bireylerde yarattığı gelir düşüklüğü, yoksulluk araştırmalarını da farklı bir boyuta taşımıştır. Özellikle cinsiyete göre tanımlanan yoksulluk konusundaki araştırmalar ilk kez Diana Pierce tarafından ifade edilen “Yoksulluğun Kadınlaşması” kavramı ile dikkat çekmiş ve devamında konuya dair çok sayıda çalışma yapılmıştır (Veeran, 2000: 2). Bu çalışmalar ile farklı ülke ve bölgelerde yaşanan kadın yoksulluğunun nedenleri tespit edilmiş ve sorunun çözümü için politika önerileri geliştirilmiştir.

Bir ülkede bulunan yoksul nüfus içinde kadın yoksulluk oranının, erkek yoksulluk oranından daha fazla olması durumunu ifade eden yoksulluğun kadınlaşması kavramı, kadın reisli ailelerin yoksulluk oranının 1970’lerde artması buna karşılık erkek reisli ailelerde yoksulluğun azalması ile ortaya çıkmıştır. Bu durum ırk ayrımının belirgin olduğu bölgeler için siyah tenli kadınlarda daha önemli boyutlara ulaşan bir sorun haline almıştır. 1970’lerde siyah tenli bireylerin yoksulluk oranı önemli bir değişim göstermezken, bu bireyler içinde hane reisi erkek olan ailelerin yoksulluk oranı azalmış, hane reisi kadın olan ailelerin ise yoksulluk oranı önemli ölçüde artmıştır. Sonuçta yoksulluğa neden olan farklı birçok unsur bulunsa da bazı unsurları tüm kadınlar için ortaktır. Daha açık bir ifade ile yoksulluk cinsiyetin bir fonksiyonu olarak görülmektedir. Yoksul kadınlar ile yoksul erkekler arasında eğitim seviyesinin düşüklüğü, pazara uygun iş becerilerinde düşüklük ya da iş açısından fakir bölgelerdeki konum gibi ortak özellikler bulunmaktadır. Buna rağmen yoksul kadınların oranının daha yüksek olması iki temel durum ile açıklanabilmektedir. Bunlardan biri hane reisi kadın olan ailelerde eşin sağladığı gelirden temin edilebilen nafaka dışında mahrum kalınması ile çocuk yetiştirme ekonomik ağırlığının büyük oranda kadına yüklenmesi, diğeri ise işgücü piyasasındaki mesleki ayrımcılık ve taciz nedeniyle

kadınların piyasada dezavantajlı olmasıdır (Pearce, 1983: 70). Ayrımcılığın etkisiyle eğitim ve tecrübe konusunda erkeklere göre geri planda kalan kadınların bu iki önemli değişkenin de ötesinde piyasada yalnızca belli mesleklerde istihdam edilmesi, yoksulluğun kadınlar üzerindeki artışının nedenlerini büyük oranda açıklamaktadır.

Yapılan çalışmalarda da görüldüğü üzere ataerkil toplum yapısı kadınların işgücü piyasasının dışında kalmasına, piyasaya dahil olsa bile yalnızca belli mesleklerde çalışmasına ve düşük ücret düzeylerinde istihdama mecbur bırakılmasına neden olmakta ve kadın yoksulluğu sorununu derinleştirmektedir.

1.2.1. Yoksulluk Kavramı ve Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluk; sürdürülebilir geçim kaynaklarını sağlamak için gelir ve üretim kaynağı eksikliğinden daha fazlasını ifade etmektedir. Yetersiz beslenme, eğitime ve diğer temel hizmetlere sınırlı erişim, sosyal ayrımcılık, karar alma sürecine katılım eksikliği yoksulluk tanımı içinde yer alan önemli değişkenlerdir (Birleşmiş Milletler, 2021). Yoksulluk tanımlaması için yalnızca gelir seviyesinde görülen düşüklüğün bir ölçüt Folamayacağını, birçok hizmete ulaşmada yaşanan sorunların yanında beslenme ve barınma gibi en temel ihtiyaçların karşılanmasında yaşanan zorlukların da dikkate alınması gerektiği görülmektedir.

Yoksulluk araştırmaları ve yoksullukla mücadele kapsamında gerek dünya genelinde gerekse ülkeler bazında yapılan çalışmalar, yoksulluğa neden olan durumların tespiti ile mümkün olmaktadır. Yoksulluğun nedenleri; temiz su ve besleyici gıdaya erişim yetersizliği, geçim kaynaklarına ve işe erişim zorluğu, çatışma, ırk ve cinsiyet eşitsizliği, kalitesiz eğitim, iklim değişikliği, kötü sağlık sistemi, altyapı eksiklikleri ve devlet desteğinin yetersizliği şeklinde sıralanabilmektedir (Concern Worldwide US, 2020). Tüm bu nedenler toplumların, bireysel çapta ya da ülke bazında yeterli üretimi sağlayamaması ve haliyle yeterli geliri elde edememesi sonucu yoksulluğun oluşum sürecini desteklemektedir.

İşgücü piyasasında siyah tenli insanlar ve kadınların düşük ücretlerle çalışmaya mecbur bırakılması, belli coğrafyalarda yaşanan çatışmalar nedeniyle kadınların aile reisi

olduğu hane sayısının artması ve yine düşük ücretle çalıştırıldıkları için elde edilen gelirin hane için yetersiz kalması temelde kadınlara ve siyah tenli insanlara yönelik önyargıdan beslenen ayrımcılığın derinleşmesi ile yoksulluğu güçlendirmektedir.

Önyargı ve ayrımcı muamaleye bağılı yaşanan eşitsizliğin yoksullukta yarattığı etkinin dışında, hamilelik döneminde kadınların, doğum sonrasında ise çocukların temel sağılık hizmetlerinden faydalanamaması ile sağılıksız bireylerin yetiştirilmesi, iklim değışikliğı nedeniyle tarım üretimi yapan ülkelerde ürün kıtlılığının yaşanması, eğitim yetersizliğı ve meslek edinme olanaklarının düşük kalması, güvenlik ve temel ihtiyaçlar konusunda devlet desteklerinin yetersizliğı üretken kaynağı erişimin sağılanamaması halinde yaşanan iş eksikliğı yoksulluğun destekleyicilerindedir.

Yoksulluğı yönelik genel bir değılendirme sonucu ortaya çıkan bu nedenlerin etkileri ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Başka bir ifadeyle ülkelerin politik, ekonomik ve jeopolitik yapısı bu nedenlerin etkinlik düzeyinde belirleyici olmaktadır.

Refah düşüşünün ya da yoksulluğun nedenleri, temel ve fiili nedenler olmak üzere iki başlık altında da incelenebilmektedir. Bu ayrıma göre coğrafya, kültür ve kurumlar temel nedenler, fiziki sermaye, beşeri sermaye ve teknoloji fiili nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Acemoğlu, Laibson ve List, 2016:174). Fiili nedenler; girdilerin neden bazı bölgelerde yüksek, bazı bölgelerde ise düşük olduğunu açıklamamakta yalnızca yüksek refahı yüksek girdi ile ilişkilendirmektedir. Temel nedenler ise bölgeler arasında yaşanan girdi farkının nedenini araştırmayı amaçlamaktadır. Sonuçta temel nedenler fiili nedenleri ortaya çıkaran değışkenleri temsil etmekte ve değışkenlerin farklılaşma nedenini açıklamaktadır.

Temel nedenler içinde yer alan coğrafyanın etkisi ile sıcak iklimlerde beden dinçliğinin düşük olması ve tarıma elverişli toprakların bulunmadığı coğrafyalarda üretimin azalması söz konusuysen kültürün etkisiyle dini öğretiler, aile gelenekleri, batıl inançlara bağılı olarak üretim için kullanılacak bir üretim yöntemi ya da teknolojiden mahrum kalınması mümkün olabilmektedir.

Coğrafya ve kültürün etkisinin dışında bir diğer önemli etki kurumlara aittir. Kurumlar, bireylerin ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamını düzenlemek adına uygulanan kurallar bütünüdür. Hükümet tarafından ekonomik düzeni sağlamak için belirlenen kurumlar, ülkeden ülkeye farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda eğer kurumlar özel mülkiyet hakkını düzenleme, bireylerin yetenek ve becerilerini en iyi şekilde kullanmasına müsaade etme, istenilen ekonomik faaliyete katılma konularında olanak sağlayan ve teşvik eden bir içerik ile oluşturulmuşsa bu kurumlar kapsayıcı kurumlardır. Bu durumun aksine özel mülkiyet anlayışının gelişmediği, bireylerin yetenek ve tecrübelerini kullanma konusunda kısıtlı olmaları, istenilen işte faaliyet gösterilmesinin söz konusu olmaması durumlarını içeren kurumlar ise dışlayıcı kurumlardır (Acemoğlu, 2017: 75). Bu ayrıma göre yapılabilecek genel değerlendirmede görülmektedir ki kapsayıcı kurumlar, bireylerin çalışması ve üretmesi halinde zenginliğe kavuşabilecek dışlayıcı kurumlarda ise yetenek, beceri ya da istek bir kazanç yaratmayacaktır.

Küresel bir sorun olarak tanımlanan ve çok sayıda ulusal ve uluslararası kuruluşun temel çalışma alanı olan yoksulluk, ortaya çıkma nedenleri dikkate alınarak farklı yöntemlerle ölçülmektedir.

Yoksulluğun oluşum süreci ülkeler, bölgeler ve gruplar arasında farklılık göstermektedir. Yoksulluğun söz konusu bölge, ülke ve gruba özel durumunu ya da bölgeler, ülkeler ve gruplar arasında yapılan kıyaslama ile nispi durumunu tespit etmek mümkündür. Bunun için yoksulluk ölçümünün yapılması gereklidir ve bu ölçüm genellikle mutlak yoksulluk ya da görelî yoksulluk çerçevesinde yapılmaktadır.

Mutlak yoksulluk; gelirin yanında hizmetlere erişimin de dikkate alınmasıyla sağlık, gıda, güvenli içme suyu, eğitim ve bilgi dahil olmak üzere insanların temel ihtiyaçlara erişimi konusunda yaşadığı şiddetli yoksulluk durumudur (Birleşmiş Milletler,1996:38). Mutlak yoksulluk tanımında yer alan bireylerin hayatta kalmak için ihtiyaç duyduğu günlük kalori ihtiyacı dışındaki değişkenlerin hesaplamaya dahil edilmemesi ile elde edilen ölçüm **açlık sınırı yaklaşımı** olarak ifade edilmektedir. Sonuçta mutlak yoksulluk daha kapsamlı bir yoksulluk ölçümünü ifade ederken açlık

sınırı yaklaşımı yalnızca günlük gerekli olan kalori düzeyi üzerinden hesaplama yapmaktadır.

Görelî yoksulluk, mutlak yoksulluktan farklı olarak bireylerin ihtiyaç duyduğu kabul edilebilir yaşam standartlarına, vatandaşlığın yararlarına ve yoksunluğun neden olduğu sosyal istikrarsızlıktan kaçınma durumuna dikkat çeken sosyal eşitsizliğin ifadesidir (ILO, 2020: 2). Yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere görelî yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi için mutlak yoksullukta olduğu gibi tek başına ekonomik büyümenin gerçekleşmesi yeterli olmamakta, sosyal güvenlik, sosyal yardım gibi politikalar ile sosyal korumanın da sağlanması gerekmektedir.

Yoksulluğun ölçümünde başvurulan yöntem ülkelere göre ya da uluslararası kuruluşlara göre farklılık gösterebilmektedir. Uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan ölçümler içinde en kapsamlı olanı UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) tarafından yapılan çok boyutlu yoksulluk endeksi hesaplamasıdır. Bu endeks; 100'den fazla gelişmekte olan ülkede çok boyutlu yoksulluğu ölçmektedir. Ölçüm, her bireyin yoksunluğunu beslenme, çocuk ölüm oranı, eğitim yılı, eğitime devamlılık, sağlık hizmetleri, içme suyu, elektrik, yakıt, barınma, varlık (mülk, servet vb.) olmak üzere on gösterge üzerinden yaşam standardı, eğitim ve sağlık olarak üç boyutta eşit ağırlıklı hesaplanması ile yapılmaktadır (UNDP, 2021:2). UNDP, yoksulluk ölçümü için 1990 yılından itibaren yalnızca İGE (İnsan Gelişme Endeksi)'yi kullanmaktaydı. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi, eğitim, sağlık ve yaşam standardını dikkate alarak ülke ortalamaları ile yoksulluk ölçümü yapan ancak geniş çapta bir ölçüm sağlayamayan İGE'nin yerine geliştirilmiş ve daha geniş kitleler için yoksulluk ölçümü yapılabilmesini sağlamıştır.

Yoksulluğun ölçümünde en kapsamlı yöntem çok boyutlu yoksulluk endeksi olsa da başka hesaplama yöntemleri de bulunmaktadır. Bunlar kafa sayısı endeksi ve yoksulluk açığı endeksidir. Kafa sayısı endeksi; ülkenin ulusal yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusunun yüzdesi olarak tanımlanırken yoksulluk açığı endeksi, ülkenin yoksulluk düzeyine göre belirlenen günlük harcama miktarında yaşanan eksiklik olarak ifade

edilmektedir. Yoksulluk açığı endeksi, kafa sayısı endeksinden farklı olarak yoksulluğun görülme sıklığını ve derinliği de ölçmektedir (Dünya Bankası, 2022).

UNDP tarafından yapılan yoksulluk hesaplamaları içinde yer alan çok boyutlu yoksulluk endeksi, uluslararası yoksulluğu hesaplarırken etnik köken ve cinsiyet farklılıklarının yarattığı ayrımcılığı da kapsamaktadır. Bu durum gerek sosyal gerekse ekonomik ortamda belli kesimlere yönelik ayrımcılığın yoksulluğa olan etkisinin de ayrıca dikkate alındığını ve önemli bir sorun olduğunu gösterdiği için diğer ölçüm yöntemlerine göre en kapsamlı sonuçlar çok boyutlu yoksulluk endeksi ile elde edilmektedir.

UNDP, yoksulluk ölçümleri ile kimin yoksul olduğunu ve nasıl yoksul olduğunu belirlemenin yanında uluslararası yoksulluk sınırını günlük 1,90 ABD dolarının altında olan gelir olarak tanımlamaktadır. Uluslararası kuruluşların yoksulluk hesaplamalarında 2015 yılında yapılan revizyona göre 2011 yılı satın alma gücü paritesi kullanılarak yoksulluk sınırı 1,90 ABD doları şeklinde belirlenmiştir (Dünya Bankası, 2022). Bu nedenle BM (Birleşmiş Milletler), ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen farklı yoksulluk hesaplamalarında yoksulluk sınırı satın alma gücü paritesine göre günlük 1,90 ABD doları olarak kabul edilmektedir. 2018 yılında 1,90 ABD dolarına tamamlayıcı olarak iki yoksulluk sınırı daha eklenmiştir. Bu sınırlar alt orta gelirli ülkeler için 3,20 ABD doları, üst orta gelirli ülkeler için 5,50 ABD dolarıdır (Dünya Bankası, 2018: 11). Uluslararası kuruluşlar yoksulluğu ölçmek için kullandıkları ölçüm yöntemlerinde üç yoksulluk sınırını da kullanmaktadır.

1.2.2.Kadın Yoksulluğunun Belirleyicileri

Yoksulluk sorununa yönelik yapılan çalışma ve inceleme alanlarından biri cinsiyet ayrımcılığı ile ortaya çıkan kadın yoksulluğudur. Kadın yoksulluğu konusu hem ekonomik hem de sosyal değişkenlerle açıklanmakta ancak konunun dünya genelinde özellikle 1970'li yıllarda önemli bir inceleme alanı haline gelmesinin arkasında ağırlıklı olarak ekonomik etkenler bulunmaktadır.

Kadın yoksulluğunun ekonomik boyutunu inceleyen çalışmaların 1970’li yıllarda artması, kadınların işgücü piyasasında maruz kaldığı ayrımcılık ile doğrudan ilişkilidir. 1970’lerde kadınların ayrımcılığa bağlı yaşamış olduğu derin yoksulluğun incelemeleri temelde İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaşanan gelişmelerle başlamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle 1950’li ve 1960’lı yıllarda, kadın istihdamında artış yaşandığı görülmüştür. Kadın istihdamında artış yaşanması olumlu bir gösterge olsa da bu istihdamın hangi yaş aralığını kapsadığı bilgisi ayrı bir önem taşımaktadır. Bu dönemde yaşanan artışı, çoğunlukla çocuk yetiştirme yıllarını geride bırakmış olan kırklı yaşlardaki kadınlar oluşturmaktadır. Kadınların çocuk yetiştirme sürecinde işgücü piyasasının dışında kaldığını gösteren bu durum, cinsiyetler arasında deneyim eşitsizliğinin ve ücret farklılaşmasının yaşanmasına neden olmaktadır. 1970’li ve 1980’li yıllarda ise kırklı yaşlardaki kadınların yanında yirmili ve otuzlu yaşlardaki kadınların istihdamında da artış söz konusu olmuş, böylece kadınların iş deneyimine sahip olmasının önü açılmış ve cinsiyetler arasındaki ücret farkında kısmi iyileşme görülmüştür (Bianchi, 1999: 318). Kırklı yaşlardaki kadınların istihdamında artışın görüldüğü dönem, doğum ve çocuk yetiştirme süresinin yarattığı maliyete katlanmak istemeyen işletmelerin tavrını net biçimde ortaya koymaktadır. Ancak sonrasında kadın istihdamında iyileşen koşulların işgücü piyasasında geçirilen süreyi arttırdığı ve bu durumun iş deneyimine sahip olmanın önünü açtığı görülmektedir.

Kadın istihdamının arttığı ve cinsiyetler arasındaki ücret farkında iyileşmenin görülmeye başlandığı 1970’lerin sonunda Diana Pearce tarafından “yoksulluğun kadınlaşması” kavramı ortaya atılmıştır. Pearce, 1950’lerin başı ile 1970’lerin sonunda ABD’ye ait yoksulluk oranlarının cinsiyetler arası dağılımında yaşanan değişimini incelediği araştırmasında, 1969 yılından 1978 yılına kadar geçen sürede yoksul nüfusun büyük bölümünün kadınlara ait olduğu belirtmiştir (Peterson, 1987:329). Çalışmada bu durum iki yaklaşım ile açıklanmaktadır. Birincisi, yoksullar içinde kadınların oranının artışı, ikincisi ise yoksul haneler içinde kadın reisli hanelerin oranının artışıdır. Çalışmanın temel dayanağını ikinci yaklaşım oluşturmaktadır.

Çift ebeveynli hanelerde kadınlar, işgücü piyasasında faaliyet gösterse bile eşinin elde ettiği kaynaklardan büyük oranda pay almaktadır. Boşanma durumu söz konusu olduğunda eşin gelirinden elde edilen bu pay, önemli ölçüde azalacaktır. 1975 yılında ABD’de boşanma sonrası nafaka almaya hak kazanan kadınların yalnızca %25’inin gerçekten nafakayı alabildiği görülmüştür. Bu duruma ek olarak kadın reisli hanelerde, ailenin geçimini sağlamak için işgücü piyasasına katılan kadınların ayrımcılığa maruz kalması ve düşük ücretli işlerde istihdam edilmesiyle yoksulluk kaçınılmaz olmaktadır (Pearce, 1983:70). Sonuçta Pearce, 1970’li yıllarda kadınların işgücüne katılımının artmasına rağmen işgücü piyasasında ayrımcılığa uğraması, kadın reisli hanelere hak edilen nafakanın düzensiz ödenmesi ve devletin sosyal koruma da yetersiz kalması nedeniyle çocukların ekonomik sorumluluğunun büyük oranda kadına yüklendiğini belirtmiş, yoksulluğun kadınlaşması kavramı literatürde önemli bir inceleme alanı haline gelmiştir.

Yoksulluğun kadınlaşması kavramını incelerken Pearce, bir grup arasındaki yoksulluğu incelemek yerine, yoksullar arasında bir grubu incelemeyi tercih etmiştir. Oysaki yoksulluğun belirlenmesinde ve yoğunluğunun tespitinde esas olan bir grup içinde yoksulluğun analiz edilmesidir. Ancak bu analiz biçiminin kadın ile kadını karşılaştıran mutlak değil, kadınlar arasındaki yoksulluk ile erkekler arasındaki yoksulluğun durumunu kıyaslayan göreceli yoksulluk tanımlaması olduğu bilinmelidir. Eğer erkekler arasındaki yoksulluk önemli ölçüde azalırken, kadınlar arasındaki yoksulluk sadece biraz azalırsa yoksulluğun kadınlaşması durumu ortaya çıkacaktır (Medeiros ve Costa, 2008:116). Sonuçta Pearce çalışmasında, yoksul bireyler arasında kadınlara dikkat çekmiş ve yoksulluğun kadınlaşması kavramını ortaya atmıştır. Sonraki dönemde yoksulluğun kadınlaşması adı altında yapılan çalışmalarda Pearce’nin aksine bir grup içinde yoksulluk incelemesi yapıldıktan sonra kadın yoksulluk oranının erkek yoksulluk oranına olan oranı dikkate alınmış ve göreceli yoksulluk araştırması yapılmıştır.

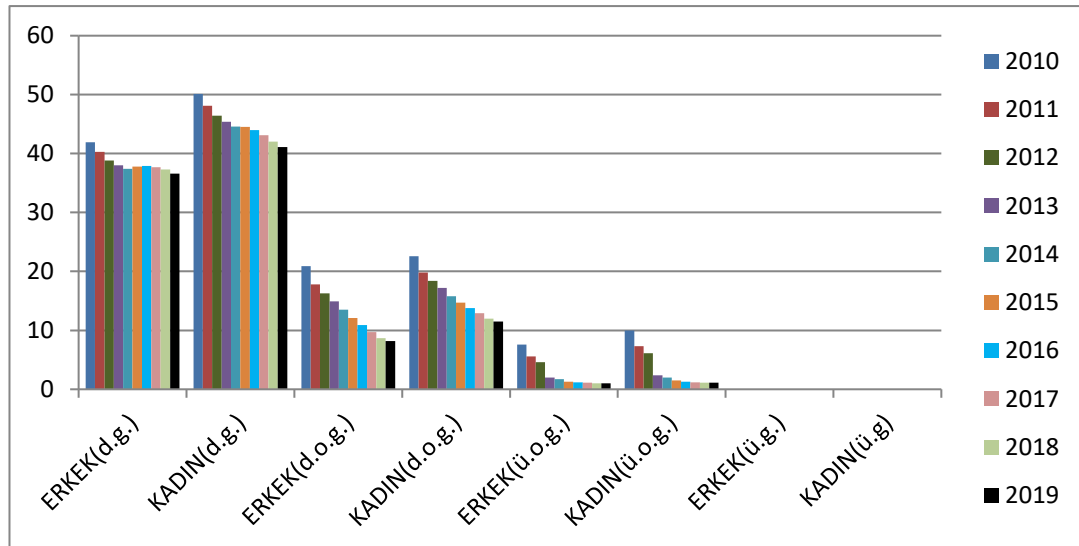
Yoksulluk hane genelinde ölçüldüğü için 1980 sonrasında yapılan çalışmalarda da bireysel olarak kadın yoksulluğunun araştırılmasından ziyade kadın reisli hanelerin yoksulluğu üzerinde durulmuştur. Yapılan çalışmalar ile tek ebeveynli haneler içinde reisi erkek olan hanelerde gelirin göreceli olarak reisi kadın olan hanelerden yüksek

olduğu görülmüştür. Bu durumu ortaya çıkaran birçok neden vardır. Bu nedenlerden biri kadın ebeveynlerin ocuk bakım sorumluluğu nedeniyle elde edebileceği gelirden vazgeçmesi ve seyahat gerektiren yüksek ücretli işlerden uzak kalmasıdır. Bunlara ek olarak kadın reisli hanelerde tek kişinin çalışma durumu yüksek olduğundan, çalışanın işten çıkarılması ya da hasta olması gibi durumlarda hanenin yoksullaşma ihtimali artmaktadır. Evlenmeyen ve ayrı yaşayan bireylerde ise durum daha kötüdür. Bu durumunda hane reisi olan kadının alabileceği nafaka yalnızca ocuk için ödenen küçük bir orandır (Pressman, 2003:353). Kadınların alışma koşullarında ve saatlerinde önemli sınırlamaların olması, gerekli nafakayı alamaması ya da bu geliri çok düşük oranda hak etmesi, kadın reisli hanelerde yoksulluğun göreli olarak erkek reisli hanelerden yüksek olması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

1980'lerle dünyanın birçok yerinde kadınların ve erkeklerin yoksulluktan aldığı paylar dönemlere göre göreli olarak değişim göstermiştir. Ekonomik ve sosyal yapıda meydana gelen gelişmelere bağlı olarak cinsiyet/yoksulluk oranındaki değişim  etkene bağlanmıştır. Bu etkenler aile, ekonomi ve refah devletidir. Aile yapısında meydana gelen değişimler; evlenme yaşının artması, boşanmaların artması, evliliğin artık daha az tercih edilmesi, kadınların geleneksel aile yaşamından vazgeçmesi ve bağımsızlığı seçmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu değişiklikler, bekar anne ve bekar kadın sayısının arttığının bir göstergesidir. Hem bekar kadınların anne ya da bireysel olarak sayılarının artması hem de kadınların işgücü piyasasında erkeklere göre dezavantajlı olması göreli olarak kadınların yoksulluğunun erkeklere göre daha fazla artmasına neden olmaktadır. Kadınların işgücü piyasasındaki dezavantajlı durumunu kısmi de olsa azaltan ve ekonomide meydana gelen değişimler arasında yer alan işgücüne katılım artışı, özellikle 1990'lı yıllarda iş deneyiminin artmasını ve ücret farkının azalmasını sağlamıştır. Buna ek olarak refah devletinde meydana gelen değişimlerle düşük gelirli ailelere sağlanan desteklerin kadın yoksulluğunda yaşanan iyileşmeye katkısı önem arz etmektedir (McLanahan ve Kelly,1999:134). 1980 sonrasında özellikle ekonomide kadınların işgücüne katılım oranlarının artmasıyla birlikte yetişkin erkekler ile yetişkin kadınlar arasındaki eşişsizlikten kaynaklanan yoksulluğun kadınlaşması sorunu son bulmasa da kısmi olarak durdurulabilmiş ve derinleşmesi engellenebilmiştir.

Ekonomik yaşam, aile ve refah devletinde yaşanan değişimlerin etkisiyle son dönemde artış gösteren kadın istihdamı, işgücü piyasasında cinsiyetler arasında yaşanan eşitsizliğe dair iyileşme sürecinin başladığını gösterse de yoksulluk çalışmalarının önemli bir kavramı olan çalışan yoksulluğu, erkeklere göre kadınlar üzerinde daha etkili olmuş ve cinsiyet eşitsizliğinin önüne geçilemediğini göstermiştir. Çalışan yoksulluğu; kişinin istihdam edilmesine ve elde ettiği gelire rağmen yoksulluk içinde yaşadığı durumu ifade etmektedir. Çalışan yoksulluk oranı ise istihdam edilmesine rağmen yoksulluk içinde yaşayan kişilerin yüzdesini ifade etmektedir.

Şekil 9. Çalışan Yoksulluk Oranı (1,90 ABD Doları Satın Alma Gücü Paritesinin Altında Yaşayan Çalışanları Yüzdesi) (%) 2010 – 2019

Kaynak: ILO, ilo.stat.ilo.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 9’da Dünya Bankası sınıflandırmasına göre belirlenmiş ülke gruplarının çalışan yoksulluk oranları verilmektedir. Cinsiyet farkının dikkate alındığı şekilde çalışan yoksulluk oranının hem kadın hem de erkekler için en yüksek olduğu ülke grubunun düşük gelirli ülkeler grubu olduğu görülmüştür. Tüm ülke gruplarında çalışmasına rağmen yoksul olan nüfus oranlarına bakıldığında kadınların oranının erkeklerin oranından yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum kadınların erkeklere göre tüm ülke gruplarında daha düşük ücretlerle çalıştığını göstermektedir. Ülke grupları içinde dikkat çeken bir başka durum üst gelirli ülkeler grubunda yer alan ülkelerde hem kadın hem de erkek çalışanlar için çalışan yoksulluğunun söz konusu olmamasıdır.

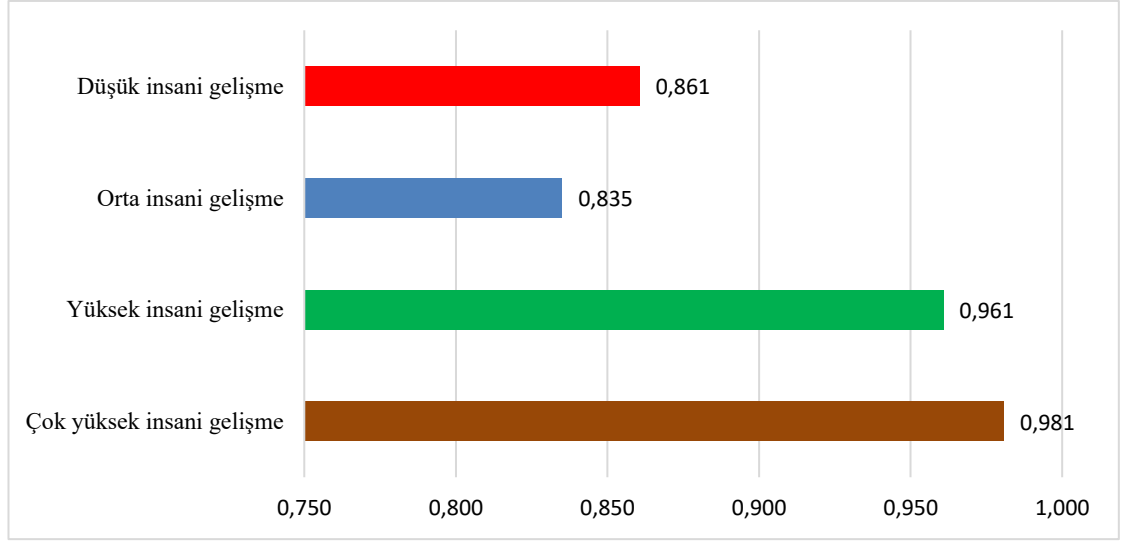
Yoksulluğun kadınlaşması kavramı ilk olarak Pearce tarafından gelir değişkeni üzerinden kadın reisli hanelerin yoksul haneler içindeki durumunun tespiti ile ortaya atılan sonrasında ise diğer araştırmacılar tarafından yine gelir değişkeni üzerinden çoğunlukla kadın reisli hanelerin erkek reisli hanelere göre yoksulluğunun göreceli ölçümü ile açıklanmaya çalışılmıştır. Birbirinden farklı yöntemler ile yapılan bu çalışmaların tek ortak yönü kadın yoksulluğunun yalnızca gelir değişkeni üzerinden tespit edilmek istenmesidir. Oysaki belli bölgelerde kadınların yüksek gelir elde etmesine rağmen yoksul kabul edildiği görülmektedir.

Yoksulluk kavramının geniş bir tanıma sahip olduğunu ve yalnızca gelir düzeyi ile açıklanamayacağını gösteren bu durum, hanehalkı tüketim ve gelir anketlerinin yoksulluğun ölçümü için yeterli olmadığını göstermektedir. Geniş çaplı bir yoksulluk ölçümü ancak okuma yazma bilmeyen kadınların erkeklerden daha fazla olduğunu, eğitim sürecinden ayrılan çocukların büyük bölümünü kız çocuklarının oluşturduğunu, siyasi süreçlerde karar alma ve parlamentoda söz sahibi olma konusunda kadınların erkeklerin çok gerisinde olması durumlarının da gelir düzeyine ek olarak hesaplanmasıyla mümkün olmaktadır (Parr, 1999:102). Gelir değişkeninin yanında karar alma süreci, eğitim, okula devamlılık, hayatta kalma süresi gibi değişkenlerin de cinsiyet farkı dikkate alınarak ölçülmesiyle yoksulluğun kadınlaşması kavramının tam karşılık bulacağını ifade eden bu görüş, cinsiyete bağlı yoksulluk için ayrıca bir hesaplama yönteminin gerekli olduğunu ileri sürmüştür.

UNDP tarafından yoksulluk için başvuru alan İGE eğitim, sağlık ve yaşam standardını kullanarak üç boyutta ölçüm yapsa da cinsiyete bağlı yoksulluğun ölçümünde yetersiz kalmıştır. Bun nedenle UNDP tarafından 1995 yılında GDI (Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi) ve GEM (Cinsiyeti Güçlendirme Ölçüsü) olmak üzere iki önemli yöntem geliştirilmiştir (Klasen, 2009:2). GDI; İGE’de yer alan eğitim, sağlık ve yaşam standardı şeklinde belirlenen üç boyutta cinsiyet eşitsizliklerini dikkate alarak, insani gelişme başarılarındaki farklı ölçmektedir. Endeksin ölçümü için kadınlar ve erkekler için hesaplanan İGE’nin birbirine oranlanması yöntemi kullanılmaktadır (UNDP,2022). GEM ise; siyasi katılım ve karar alma gücü, parlamento koltuklarının kadın ve erkek yüzdesi payları, ekonomik katılım ve karar alma gücü olmak üzere üç temel alanda

cinsiyet eşitsizliğini dikkate almaktadır (Dijkstra, 2002:302). GDI, insani gelişme endeksine göre belirlenen ülke gruplarına göre ve ayrı ayrı ülkeler için hesaplanmaktadır. Ülke grupları; çok yüksek insani gelişme, yüksek insani gelişme, orta insani gelişme ve düşük insani gelişme olmak üzere dört grupta belirlenmiştir.

Şekil 10. Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi (GDI), 2019

Kaynak: UNDP, 2020 yılı İnsani Gelişmişlik Raporu'ndan edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

Şekil 10'da İGE'ye göre 2019 yılında oluşturulan dört gelişmişlik grubunun GDI değerleri verilmiştir. En yüksek GDI değeri 0,981 ile Türkiye'nin de içinde bulunduğu en yüksek insani gelişme grubuna ait olmuştur. Bu durum en yüksek insani gelişme grubunda cinsiyet eşitsizliğinin en az olduğunu göstermektedir. GDI değerinin en düşük olduğu gelişme grubu ise orta insani gelişme grubudur. 0,835 ile en düşük değeri alan bu grupta cinsiyetler arası eşitsizliğin diğer gruplara göre daha fazla olduğu sonucuna varılmaktadır.

1.2.3.Kadın Yoksulluğuna İlişkin Yapılan Ampirik Çalışmalar

Cinsiyet ayrımcılığının bir sonucu olarak değerlendirilebilen kadın yoksulluğunun ölçülmesine ilişkin yapılan birçok ampirik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların

önemi hem cinsiyet ayrımcılığının hem de kadın yoksulluğunun seyrinin açıkça görülmesini sağlamasıdır.

Yoksulluğun kadınlaşmasını hem cinsiyet hem de ırk ayrımını dikkate alarak inceleyen Harrison (2010), ABD’de son dönemlerde yoksulluğun kadınlaşmasında nispi olarak görülen azalmanın siyah kadınlar üzerinde etkili olmadığını ortaya koymak için 2001 Mart Mevcut Nüfus Anketi verilerini kullandığını belirtmiş ve incelemesini kategorize ettiği dört bölge için gerçekleştirmiştir. Bu bölgeler Kuzeydoğu, Orta batı, Güney ve Batıdır. Analiz sonucunda beyaz tenli kadın ve siyah tenli erkekler için de önem taşıyan beşeri sermayenin siyah tenli kadınlar üzerinde etkisi olduğu görülmüştür. Ancak bundan da önemlisi siyah tenli kadınlarda yoksulluğun temel dayanağını oluşturan değişkenin sosyo-ekonomik değişkenler olduğu sonucuna varılmıştır. Siyah tenli kadınlarda doğurganlık ve çocuk sayısının fazla olması yoksulluğu azaltıcı etki yaratırken beyaz tenli kadınlarda yoksulluğu arttırıcı etki yaptığı görülmüştür. Medeni duruma bakıldığında ise beyaz tenli kadınlardaki etkisi siyah tenli kadınlardaki etkisinden çok daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Bu durum beyaz tenli kadınların daha fazla ekonomik bağımsızlığa sahip olduğunun bir göstergesidir.

Bu bilgilerde yola çıkarak siyah tenli kadınlar üzerinde yapılan analizde evli olmak ve bekar annelikten kaçınmak gibi değişkenlerin varlığı göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü siyah tenli kadınların bekar olduklarında ya da tek ebeveynli bir ailede hane reisi olduklarında yoksullukları artarken evli olduklarında durum tersine seyretmektedir. Başka bir ifadeyle siyah tenli kadınların çocuk sayısı ile medeni durumu yoksulluğun temel belirleyicisidir.

Harrison (2010) tarafından cinsiyet farkının da ötesinde ırk ayrımının dikkate alınmasıyla yapılan analizin bir benzerini Hoffman (1992), ırk farkı ve yoksulluğun kadınlaşması çalışmasında yapmıştır. Çalışmada, ABD Ticaret Bakanlığı Nüfus Sayım Bürosu Yıllık Mevcut Nüfus Anketi’nden temin edilen 1966 – 1988 dönemine ait verilerin kullanıldığı belirtilmiştir. Ekonometrik analiz için çalışmada basit regresyon ve Granger Nedensellik testi uygulanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, işsizlik oranının beyaz tenli kadınların hane reisi olduğu ailelerdeki yoksulluk ile değil, siyah tenli

kadınların hane reisi olduğu ailelerdeki yoksulluk ile pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte reel gayri safi milli hasılanın beyaz tenli kadın yoksulluğuyla ilişkili olduğu ancak siyah tenli kadınların yoksulluğu ile ilişkili olmadığı ortaya konulmuştur. Basit regresyon sonuçlarına göre reel gayri safi milli hasıla ya da büyüme hızı hem yoksul hanehalkı sayısı hem de beyaz tenli kadınlar için kadın hane halkı yoksulluk oranı ile negatif ilişkilidir, siyah tenli kadınlar için değildir. Yoksul hane sayısı ile kadın reisli hane sayısı arasındaki pozitif yönlü ilişkinin beklentisi siyah tenli kadınların hane reisi olduğu aileler için bulunmuştur. Uygulamada elde edilen sonuçlara göre kadın yoksulluğu ile mücadeleden başarılı bir sonuç elde edilmesinin yolu işsizlik oranını düşürecek ve ekonomik büyümeyi arttıracak politikalara başvurulması olarak görülmüştür.

Hoffman (1992) ve Harrison (2010) siyah tenli kadınların gerek bireysel ölçümde gerekse hane reisi ölçümünde yoksulluktan daha yüksek pay aldıklarını ortaya koymaktadır. ABD için farklı dönemlerin dikkate alınmasıyla yapılan iki çalışmada da cinsiyet ayrımcılığının yanında ırk ayrımcılığının da etkin bir biçimde devam ettiği sonucuna varılmıştır.

Jones III ve Kodras (1990), ABD’de 1970 yılından 1980 yılına kadar geçen on yıllık sürede yoksulluğun kadınlaşması sorununun coğrafi boyutlarını incelemiştir. Reisinin kadın olduğu aile yoksulluğuna bakıldığında en fazla yoğunlaşmanın coğrafi olarak Kuzey Marmara ve Kuzey Merkez bölgelerinde yaşandığı görülmüştür. Bu durumun nedeni çalışmada üç boyutta incelenmiştir. Bu boyutlar geleneksel aile yapısındaki değişim, devletin uyguladığı refah programlarında yaşanan değişim ve yeniden ekonomik yapılandırmanın sektörel ve mekânsal duruma etkileri şeklinde sıralanmaktadır. Analiz için gerekli olan ilçe düzeyindeki kadın reisli ailelerin yoksulluğun büyümesi ve istihdam verileri ABD Nüfus Sayım Bürosu’ndan temin edilmiştir. Bu veriler ile hem ulusal hem de bölgesel analizler yapılmıştır.

İlk olarak geleneksel aile yapısındaki değişimin kadın yoksulluğuna etkisine bakılmış ve analiz sonucunda aile oluşum dinamikleri ile kadın yoksulluğunun büyümesi arasında güçlü bir ilişkinin olduğu ortaya konulmuş ancak bu sonucun sorunlu olduğu

belirtilmiştir. Çünkü artan boşanmalar, evlilik dışı doğurganlığın artması gibi durumların artması ile yoksulluğun kadınlaşmasında sorumlu tarafın yine kadınlar olduğu şeklinde mağdur olanı suçlama ideolojisinin gelişebileceği yorumu yapılmıştır. Bu ideoloji sağlıklı ilişkilerin devamlılığını garanti altına alacaktır. Sonuçta aile yapısında yaşanan değişimler adı altında incelenen teze bağlı olarak elde edilen sonuçlar kadınların hane reisi olması durumunda ekonomik olarak aileyi geçindirecek tek birey olacağı konusunu başka yöne çekmektedir.

İkinci önemli analiz sektörel ve mekânsal ekonomik yeniden yapılanmanın kadın yoksulluğuna olan etkisini ölçmeye yönelik olmuştur. Ulusal düzeyde yapılan ölçümde kadın işsizliğine yönelik olumsuz etkiler yaratan ekonomik değişim, ülkede Kuzey Orta ve Güney bölgelerindeki farklılıkların açıklanmasında önemli olmuştur. Kadınların imalat üretimindeki istihdamının yoğunluğu Kuzeydoğu ve Kuzey Merkez ilçelerinde kadın aile yoksulluğu ile negatif bir şekilde ilişkilendirilirken hizmet işlerinde yaşanan yoğunlaşma Güney ve Batı'da kadın aile yoksulluğu ile pozitif şekilde ilişkilendirilmiştir. Bu sonuçlar yeni sanayi bölgelerindeki imalat sektörünün önemini ortaya koymakta ancak eski sanayi bölgelerinde genişleyen hizmet sektörünün sunduğu fırsat imajıyla çelişmektedir.

Bu iki analizin ardından özellikle ekonomik yeniden yapılanmanın mekânsal ve sektörel boyutta yarattığı değişimin kadın yoksulluğuna olan etkisini tersine çevirebilecek olan devletin rolü ve refah yapısındaki değişim analiz edilmiştir. Buna göre devlet küresel piyasaların yarattığı bu ekonomik yapılanmanın etkilerine müdahale etmek için çok az şey yapabileceği ancak yasalaşması halinde kadınların ekonomik krizlere karşı duyarlılığını değiştirecek düzenlemeler yapabileceği belirtilmiştir. Bunlardan bazıları asgari ücretin düzenleme ile yoksulluk düzeyinin üstünde belirlenmesi, ücret eşitliğinin sağlanması için kadınların emeğinin yeniden değerlendirilmesi yoluyla ücret eşitsizliğine son verilmesi ya da çalışan annelerin çocuklarına gündüz bakım imkânı sağlanmasıdır. Refah devletinin etkisi bağımlı çocuklu ailelere yardımın yapılması ile düşük yoksulluk artış oranlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Jones III ve Kodras (1990) çalışmasında ABD’de 1970-1980 döneminde kadın yoksulluğunda görülen coğrafi farklılıkların nedenlerini ortaya koymak için yaşanan ekonomik yapı, aile yapısı ve refah devleti değişikliklerinin etkisini göz önünde bulundurmuştur. Çalışmanın sonunda yaşanan değişimlerin coğrafi etkisi temelde yeniden ekonomik yapılanmaya ait olmuştur. Ekonomik yeniden yapılanmanın ulusal ve bölgesel düzeyde kadınlar üzerindeki negatif etkisine karşılık devletin geliştirebileceği politika önerileri sunulmuştur.

Bastos, Casaca, Nunes ve Pereirinha (2009), yoksulluğu cinsiyete karşı duyarlı bir yaklaşım ile analiz eden çalışmalarında, Eurostat tarafından başlatılan ve Portekiz’de Ulusal İstatistikler Enstitüsü’nün 1995–2001 dönemini kapsayan Avrupa Topluluğu Hanehalkı Paneli’nin Portekiz bileşeni istatistik kaynakları kullanılmıştır. Analizde hem parasal hem de parasal olmayan değişkenler kullanılmış ve refahın boyutları geniş ölçüde dikkate alınmıştır. Sonuçta, yoksulluk analizinde cinsiyete duyarlı yaklaşım ortaya konulmuş ve hem statik hem de dinamik analizler kullanılmıştır. Statik analiz hem mutlak hem de göreceli olarak 1995 ve 2001 yılları arasında yaşam koşullarında yaşanan iyileşmeye rağmen kadın nüfusu için daha yüksek bir gelir yoksulluğu ve yoksunluk seviyesi ortaya koymaktadır. Kadınların yoksulluk oranı yalnızca erkekler karşısında değil, tüm nüfusun üzerinde olmakla birlikte yoğun ve şiddetli olduğu görülmüştür. Yoksunluk analizi kadınların erkeklere göre düzey ve yoksunluk riski açısından daha yoksun görüldüğü için bu sonuçları pekiştirmiştir. Çalışmanın başlıca bulguları, kadınlar için yoksulluk dönemlerinin diğer bireylere göre daha uzun sürdüğünü göstermiştir. Yoksulluk durumlarına bakılmadığında yine kadınların toplumun geri kalanında daha yoksun bırakıldığı bilinmektedir. Yaşlı kadınlar ve kadın reisli tek ebeveynli hanelerin gelir yoksulluğundan ve yoksunluktan en fazla etkilenen gruplar olduğu görülmüştür. Aile içinde de kaynak tahsisi ve iş bölümü gibi etkenler dikkate alındığında annelerin yoksulluğa karşı savunmasız bir grubu temsil ettiği belirtilmiştir.

Portekiz için 1995-2001 döneminde kadın reisli hanelerin, yaşlı kadınların ve annelerin hane içi kaynak tahsisi, yoksulluk ve yoksunluk ölçümlerinden en fazla etkilenen ve

savunmasız bir grubu temsil ettikleri görülmüştür. Bu sonuçlar toplumda kadınların hemen her durumda yoksullukla mücadele etmek zorunda kaldığını göstermektedir.

Vartanian ve McNamara (2002), tarafından yapılan çalışmada hem orta yaş özelliklerinin hem de daha sonraki süreçte yaşanan olayların 66-70 ve 71-85 yaşları arasındaki kadınlar üzerindeki etkilerini değerlendirerek, yaşlı kadınların ekonomik refahına katkıda bulunan faktörler araştırılmıştır. ABD'ye ait 1968-1997 Gelir Dinamikleri Panel Çalışmasındaki veriler kullanarak yapılan analizde bulgular işgücüne katılım, gelir ve kırsal ikamet gibi orta yaştaki durumun belirleyicilerinin yaşlılıktaki ekonomik sonuçlarla güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermektedir.

Örnekleme yer alan kadınların orta yaş özellikleri ve kısmen temsil ettikleri yaşam seyri yörüngeleri ekonomik sonuçlarını kesin olarak belirlemese de sonraki yaşamlarındaki ekonomik refahları ile güçlü ilişkilere sahip olduğu yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Bu durum yaşlılıkta yoksulluğun göstergelerinden yalnızca bir tanesi olarak görülmüştür. Yani orta yaşta yoksul olmayan kadınlar yaşlılığında kesinlikle yüksek refah seviyesine sahip olur algısı doğrulanmamaktadır.

Eğitim, işgücüne dahil olma, medeni durum gibi başka etkenlerde yaşlılık durumunda ekonomik görünümü etkilemektedir. Çalışmada kadınların işgücüne katılımı artmış olsa da erkeklere göre çalışma saatlerinin daha az olması sorununun devam ettiği, bunun da yaşlılıkta yoksulluk endişesini desteklediği belirtilmiştir. Kadınlar için yoksullukla mücadele kapsamında yaşlılıkta işgücüne katılım, gerek aile içinde yaşanan engeller (torun ve eş bakımı gibi) gerekse yaş itibarıyla istihdam edilebilecekleri sektörlerin azlığı nedeniyle mümkün olamamaktadır.

Değişkenlerden bir diğeri olan medeni durum analizinde, eşi ölmüş olan yani dul kadınların daha önce yapılan birçok çalışmanın odak noktası olmasına rağmen boşanmış ve hiç evlenmemiş kadınların da yaşlılık döneminde olumsuz ekonomik koşullarla karşı karşıya kalabildiği görülmüştür. Özellikle son dönemde artan boşanma ve hiç evlenmeme durumlarının gelecekte yoksullar içinde yaşlı kadınların payının da artmasına neden olacağı bilinmektedir. Çalışmada genel olarak elde edilen sonuçlar

yaşlı kadınların yoksulluk durumuna yönelik olsa da çözüm önerileri tüm kadınların yoksulluk sorununu kapsamaktadır.

Portekiz’de yaşlılık döneminde kadınların yoksulluktan en fazla etkilenen grup olduğunu ifade eden Bastos, Casaca, Nunes, Pereirinha (2009) ve ABD için yaşlı kadınların yoksulluğuna orta yaş dinamiklerinin etkisini inceleyen Vartanian ve McNamara (2002), birbirini destekler nitelikte sonuçlara ulaşmışlardır. ABD için yapılan analizde orta yaş döneminde sahip olunan ekonomik durumun iyi olması yaşlılık döneminde iyi bir yaşam garantisi sunmamaktadır. Çünkü kadın yoksulluğunu belirleyen tek değişken parasal gelir değildir. Medeni durum, aile yapısı, eğitim düzeyi de kadınların yaşlılıkta yoksulluk düzeyini belirleyen değişkenler arasında yer almaktadır.

Morales ve García (2000), İspanya’daki kadın yoksulluğunu inceledikleri çalışmalarında 1981 ve 1991 yıllarına karşılık gelen temel aile bütçeleri anketinden elde edilen verileri kullanmışlardır. Yalnızca yetişkinler arasındaki yoksulluğa odaklanan çalışmada tüm yoksulluk oranları erkek yetişkin nüfus ve kadın yetişkin nüfus için ayrı ayrı tahmin edilmiştir. 1991 yılında İspanya için kişi sayısı oranı, gelir açığı oranı ve kişi başına gelir farkı oranı olmak üzere üç yoksulluk oranı ve ortalama eşdeğer gelirinin %50’si, %40’ı ve %25’i olmak üzere üç yoksulluk sınırı ile yapılan analizde, kadınların yoksullar arasında önemli bir orana sahip olmadığı gözlenmiş ve 1981-1991 döneminde yetişkin yoksulluğunda azalma görüldüğü ifade edilmiştir. Bu sonuca bağlı olarak 1981 yılında kadınlar arasında yoksulluk önemli bir sorunken, 1991 yılında durum tersine dönmüştür. %50 ve %40 sınırları, 1981 ve 1991’de cinsiyetler arasında neredeyse eşit olarak paylaşılan bir yoksullukla tutarlı olmuştur.

Sonuçta, İspanya’da 1981-1991 arası dönemde kadın yoksulluğunda azalma görüldüğü hatta 1991 yılında cinsiyetler arası yoksulluğun eşitlendiği sonucuna varılmıştır.

Betti, Mangiavacchi ve Piccoli (2020), kadın ve yoksulluk araştırması ile Arnavutluk’ta Bireysel Tüketimden İçgörüler başlıklı çalışmada, 2012 yılına ait Yaşam Standardı Ölçüm Anketi verileri kullanılmıştır. Hane içinde kaynakların eşitsiz dağılımını ve

bunun kadınlarda yoksulluk ölçümünü nasıl etkileyeceğini incelemenin yanında, hanehalkı düzeyindeki harcamalarda bireysel tüketimi tahmin etmeye yönelik bir yöntem kullanılmıştır. Engel eğrileri tahmininin kullanıldığı çalışmada, kaynakların haneler arası dağılımında genel bir cinsiyet ayrımcılığının hakim olduğu görülmüştür. Kadınlar ortalama olarak çocuklu ve çocuksuz ailelerde erkeklerden sırasıyla %15 ve %34 daha az kaynağa erişebilmektedir.

Hanehalkı içi eşitsizliğin yoksulluk üzerindeki etkisinin incelenmesinde rakamlarla önemli çıkarımlar sunulmaktadır. Yoksulluk temelde kadın yoksulluğunun etkisiyle %14,3'ten %23,5'e yükselmiştir. Bu artış, kafa sayısı oranının tüketimin yoksulluk sınırı etrafındaki dağılımında görülen artışlara karşı duyarlılığına ve aşırı duyarlılığına bağlıdır. Bu ölçümün yanında önerilen bulanık (kesin olmayan) yoksulluk ölçüsünün kullanılması halinde artış hala yüksektir ancak hane içi eşitsizlik dikkate alındığında tüketim dağılımındaki gerçek değişikliği daha iyi temsil etmektedir. Yoksulluk tüm nüfus için %16,9'a çıkmaktadır. Cinsiyet boyutuna bakıldığında kadınların yoksulluğunun erkeklerden %33 daha fazla olduğu görülmüştür. Kadınları etkileyen hane içi eşitsizliğin varlığı ve bunun bireysel yoksulluk üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmada, Arnavutluk için cinsiyet eşitliğini teşvik edici bazı politika önerileri sunulmaktadır. Soruna çözüm oluşturmanın bir yolu nakit transferinin sağlanmasının gerekliliği olarak belirtilmiş ve bu tür politikalar sayesinde hane içinde kadın ayrımcılığı riskinin azaltılmasıyla, kadınların erkeklere göre hane içindeki pozisyonunu iyileştireceği öngörülmüştür.

Diğer kadın yoksulluğu ölçümlerinden farklı olarak bireysel tüketim ölçümü üzerinden Arnavutluk için yapılan analizde, hanehalkı içinde kaynağa erişme oranının kadınlarda erkeklere göre önemli ölçüde düşük olduğu görülmüştür. Kadın yoksulluğunu arttıran bu durum genel yoksulluk oranını da arttırmıştır. Genel anlamda hane içi eşitsizliğin bireysel yoksulluğu, bunun da toplam yoksulluğu arttırdığı sonucuna varılmıştır.

McLaughlin ve Lichter (1997), yoksulluk ve genç kadınların evliliğe karşı tutumunu inceledikleri çalışmada, yoksulluğun etkisinin ilk evliliğini yapan kadınlar için devam edip etmediğini test etmişlerdir. Bunun için lojistik regresyon analizi uygulanmıştır.

Ulusal Boylamsal Gençlik Araştırması'nın 1979 yılına ait verilerinin kullanıldığı analizde, ABD özelinde inceleme yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda fakir olmayan kadınların fakir kadınlara göre daha yüksek evlenme oranına sahip olduğu görülmüştür. Ekonomik bağımsızlığı en düşük olan kadınların evlenme oranı düşüktür. Ancak siyah tenli kadınlar için durum bundan biraz farklıdır. Siyah tenli kadınlarda yoksul bir ailenin yanında yaşayan kadınların evlenme oranı yüksektir. Bu kadınlar için evlilik aile yoksulluğunda kaçış olarak yorumlanabilmektedir. Yoksul olmayan kadınların eğitim değişkenine bağlı analizinde ise, yüksek eğitime sahip olanların daha az eğitilmiş olanlara göre evlenme olasılığının yüksek olduğu görülmüştür. Çalışmada varılan bu sonucun teoriyle ters, uygulama ile doğru yönlü ilişkili olduğu belirtilmiştir.

Çalışan tüm genç kadınların incelenmesiyle ırk ayrımına göre analize bakıldığında, siyah tenli beyaz tenli arasında önemli farklılıkların olduğu görülmüştür. Yoksul kadınları ve yoksul olmayan kadınları ayrı ayrı inceledikten sonra sadece yoksul olmayan kadınlarda farklılıkların ortaya çıktığı görülmüştür. Yoksul olmayan siyah tenli kadınlar arasında evlilik oranı yoksul olmayan beyaz tenli kadınlar arasındaki evlilik oranında daha yüksektir. Bu durum siyah tenli Amerikalıların daha kötü ekonomik koşullara atfedilen genel farklılıklara atıfta bulunmaktadır. Bir başka sonuç, yaygın algıların aksine bu çalışmada refahın evlilik geçişleriyle bağlantısının kurulamaması şeklinde elde edilmiştir. Refaha sahip olan kadınlar ile olmayan kadınlar aynı evlilik olasılığına sahiptir. Sonuçta yoksul kadınların ilk evlilik oranları daha düşüktür. Çünkü refaha sahip olma kabul edilemez bir eşle evlenmeye ekonomik olarak uygun bir alternatif olarak algılanmaktadır. Evliliğin, yoksul kadınların iş sahibi olup olmamasından ve ekonomik açıdan çekici erkeklere erişip erişmemesinden daha güçlü bir şekilde etkilendiğini göstermektedir. Çalışmaya göre refah düzeyinin artırılmasına yönelik politikalar ancak hem kadın hem de erkekler için gelecekte istihdamı caydırıcı olan etkenleri ortadan kaldırma konusunda etkin olabilecektir.

Kadınların yoksulluğunu etkileyen gelir dışındaki değişkenlerin sınındığı çalışmada medeni durum, eğitim düzeyi ve ırk ayrımına yönelik analiz yapılmıştır. Medeni duruma bakıldığında fakir olmayan kadınlarda evliliğin daha yüksek olduğu, siyah tenli kadınların analizinde ise tam tersine fakir kadınlarda evliliğin daha yüksek olduğu

sonucuna varılmıştır. ABD özelinde yapılan diğer çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da ırk ayrımı medeni durum değişkeni ile incelendiğinde sonuç değişmemekte ve siyah tenli kadınlarda yoksulluğun daha yüksek olduğu ve bunun belli durumlarda evliliği zorunlu kıldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Härkönen (2017), çalışmasında bekâr anne¹³ yoksulluğu ve bekâr annelikte eğitim farklılıklarının önemine yer vermiştir. 2010-2014 dönemine ait Lüksemburg Gelir Çalışması verileri kullanılarak yapılan analizde on beş ülke (Danimarka, Finlandiya, Norveç, Fransa, Almanya, Lüksemburg, Hollanda, Avustralya, Kanada, İrlanda, İngiltere, ABD, Yunanistan, İtalya, İspanya) dikkate alınmış ve bu yolla ülkelerin karşılaştırılması mümkün olmuştur. Bekar annelerin düşük eğitim düzeylerinde olmaları aile yapıları ve çocuklar arasında yaşanan sosyal eşitsizliğin nedenlerinden biri olduğu için bu konu üzerinde önemli çalışmalar yapılmış ve bekar annelikte eğitim farklılıklarının en fazla ABD’de olduğu görülmüştür. Härkönen (2017) diğer ülkelerde de konuya ilişkin araştırma yapmak için başvurmuş olduğu analiz ile bekar annelikte eğitim farklılıkları sorununun ABD’ye özgü olmadığını ortaya koymuştur. Analizde bulunan ülkeler arasında İspanya, İtalya ve Yunanistan hariç diğer ülkelerde düşük eğitimli anneler arasında en fazla payın bekar annelere ait olduğu görülmüştür. Uluslararası verilere bakıldığında yüksek eğitimli anneler içinde bekar annelerin oranının açıkça daha düşük olduğu yaklaşık %15 civarında değerler aldığı tespit edilmiş ve sorunun büyüklüğü açıkça görülmüştür.

İrlanda’da düşük eğitimli anneler arasında bekar annelerin oranı %40 civarındayken diğer ülkelerde %20 ile %30 arasında olmuştur. Düşük eğitim ile bekar anneliğin bileşeni, Kanada ve ABD’de %70’in üstünde, İskandinav ülkeleri gibi bekar anne dostu olan toplumlarda ise %40, %50 arasında olduğunda yoksulluk riski oluşturduğu belirtilmiştir. Bekar annelikteki eğitim farklılıklarının ve düşük eğitimli bekar anneler arasındaki çok yüksek yoksulluğun birleşimi, bekar annelikteki eğitim farklılıklarının bekar anne hane halkı yoksulluğunun neden ısrarla yüksek kaldığını anlamak için önemli bir yol göstericidir. Yapılan analizde yoksullukta bekar annelik oranında azalma %5 ile %15 arasında değişmektedir. Bekar annelikteki düşük eğitim sorununun

---

¹³ Bekar anne; hane içinde tek ebeveynin kadın olması durumudur.

çözülememesine rağmen bekar annelik yoksulluğundaki bu azalmalar, aile demografisindeki, sosyoekonomik farklılıkların literatürde aldığı teorik önem göz önüne alındığında mütevazı kalabilmektedir. Sonuçta düşük eğitimin bekar anneler arasında daha yaygın olması yoksulluk riskini artırıcı etki yaratırken durumun etki düzeyi ülkelerin aile demografik yapısına bağlı olarak farklılık göstermektedir.

Härkönen (2017) ve McLaughlin ve Lichter (1997), çalışmalarında medeni durum eğitim ve yoksulluk değişkenlerinin birbiriyle olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. ABD analizinde ırk ayrımının da dikkate alınması ile birlikte aslında medeni durumun ırk farkına göre yoksullukla ilişkisinin kurulabildiği sonucuna varılmıştır. On beş ülkenin dikkate alınmasıyla yapılan incelemede ise bekar annelerin genelde eğitim seviyelerinin düşük olduğu bunun da yoksulluğu tetikleyici etki gösterdiği ifade edilmiştir.

Mohammadpur, Karimi ve Alizadeh (2014), kadınlar ve yoksulluk kültürü (İranlı bakıcı kadınlar arasında yoksulluk kültürünün nitel bir çalışması) başlıklı çalışma ile, İran hükümetine ait refah kurumu tarafından desteklenen ve ailelerinin bakımını üstlenen kadınlar arasındaki yoksulluk kültürünü incelemiştir. 28 bakıcı kadın ile yapılan görüşmelere bağlı olarak yoksulluk kültürü analiz edilmiştir. Analizde nitel araştırmalarda verilerle çalışmanın en yaygın ve en uygulanabilir yolu olan Tematik Analiz Yöntemi kullanılmıştır. Sorumsuzluk, katılımsızlık, cinsel güvenlik açığı, zorla yeniden evlenme, dilenci, düşük risk alma (riskten kaçınma), cinsiyet önyargısı, gizlilik olmak üzere sekiz ayrı kategoride aile bakıcısı kadınlar arasında yoksulluk kültürü analiz edilmeye çalışılmıştır.

Sonuçta ailede bakıcı görevini üstlenen kadınlar arasında yoksulluğun var olduğu ve bu durumla mücadele etmek için ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan birçok harcama ve yardıma rağmen yoksulluk neden son bulmuyor, sorusu çalışmanın temel inceleme alanı olmuştur. Analiz sonucunda bu sorunun cevabı, yoksulluğun kendisine özel bir kültür yarattığı ve bu kültürün yoksulluğu yeniden ürettiği şeklinde verilmiştir. Yoksulların mali sıkıntıları son bulsa bile destek almaya devam etmeleri, yoksulluğun sadece davranış, ihtiyaç ve koşullarla ilgili olmadığını aynı zamanda yoksulluk kültürünü takip ettiğini ortaya koymaktadır. Bakım ve koruyucu odaklı bir tutumun

aslında yoksulların durumlarını iyileştirme eğiliminde olmadığını ya da yoksulların hükümet desteklerine güvenmelerine neden olduğunu göstermiştir. Genel anlamda yapılan yardımlar ve destekler ile kadınların yoksulluk kültürünün boyutlarını ve özelliklerini, kendi yaşam koşullarını anlamaya çalışarak keşfetmesi ve yeniden yapılandırması amacı güdülmektedir. Ancak hükümetin yoksullar için sunduğu destek, önemsiz dahi olsa alışılan bir durum olduğu için yoksulların yoksulluklarını sürdürmesine yol açmaktadır. Çalışmaya göre bu durum yoksulların kişisel gelişimlerini ve yaşam dünyasını değiştirmesini engellemektedir.

Yoksulluğun bir kültür olduğunu ve bu kültürün yoksulluğu beslediğini savunan çalışmada, kadınların risk almaktan çekinme, maruz kalınan ayrımcılık güvende hissetmeme gibi durumlarla karşı karşıya oldukları belirtilmiştir.

2. TÜRKİYE'DE CİNSİYETE DAYALI ÜCRET FARKLILAŞMASI VE KADININ YOKSULLUĞU

2.1. Türkiye'de İşgücü Piyasası ve Cinsiyet Farkına Dayalı Ücret Farklılaşması

2.1.1. Türkiye'de İşgücü Piyasası

Ülkelerin ekonomik durumu hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlayan çok sayıda makro ekonomik gösterge bulunmaktadır. Bu göstergeler içinde hem kapsamı hem de ülkelerin üretim gücünü temsil etmesi açısından işgücü piyasasına ait göstergelerin ayrı bir önemi olduğu bilinmektedir.

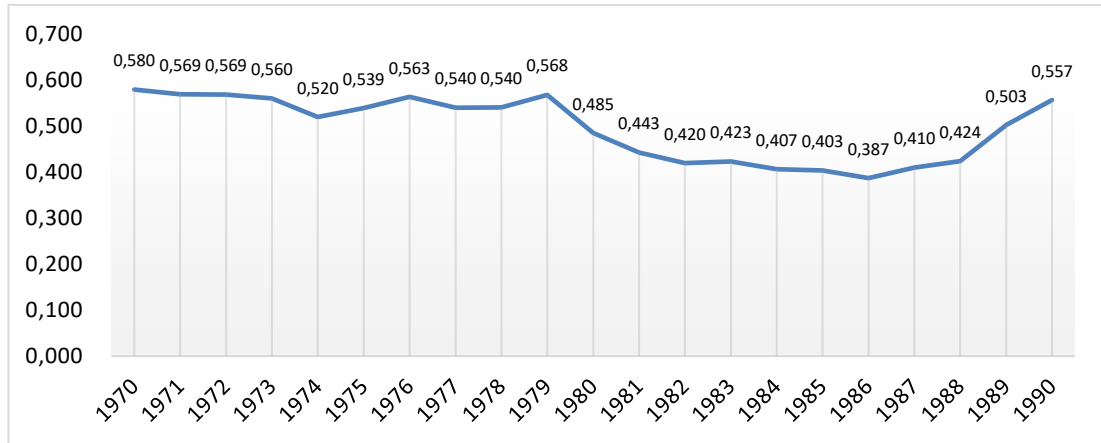
İşgücü piyasalarının şekillenmesi ve işleyişi dünyada yaşanan gelişmeler ve politikalar ile paralellik göstermektedir. 1980 yılında dünya genelinde serbest piyasa ekonomisinin temeli olan neoliberal iktisat politikalarının benimsenmeye başlanması ile işgücü piyasasında yaşanan dönüşüm, bunun en önemli örneğini oluşturmaktadır. 1980'li yıllarda serbest piyasa koşullarının etkin olmasıyla birlikte üretimde maliyetin düşürülmek istenmesi, tasarruf amaçlı işçi çıkarımlarının artması, özelleştirme, emek yoğun üretimden sermaye yoğun üretime geçilmesi, eğitimin ve deneyimin ön planda tutulduğu bir işgücü ihtiyacının doğması ile yüksek işsizlik ve düşük istihdam küresel bir sorun haline almıştır (Soylu ve Turalıoğlu,2020:130). Serbest piyasa koşullarının işgücü piyasasına yönelik algısı maliyet kavramı üzerinden şekillenmiş ve düşük ücret, yüksek kâr hedefi piyasanın önceliği olmuştur.

Dünya piyasalarında yaşanan bu dönüşümün temel nedeni 1970'lerde yaşanan petrol krizi olmuş ve süreç Türkiye'de de etkisini göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren işgücü piyasasının gelişmesi ve buna bağlı olarak üretimin artması için önemli adımlar atılmış ancak 1980 yılına gelene kadar serbest piyasa ve küreselleşme kavramları ön planda olmadığından piyasanın şekillenmesinde daha çok iç politika etkili olmuştur. 1980 yılıyla birlikte Türkiye'nin de içinde bulunduğu yapısal dönüşüm süreci başlamış ve 2000'lerde de etkisini sürdüren önemli kararlar alınmıştır. Bu nedenle hem yapısal dönüşümü analiz etmek hem de 2000'li yıllarda işgücü

piyasasının durumunu analiz edebilmek için 1980 sonrası gelişmeleri detaylandırmak faydalı olacaktır.

Dünya piyasaları ile bütünleşmenin ilk adımı olarak Türkiye’de 1980 yılında serbest piyasa mekanizmasının gerekliliğine işaret eden 24 Ocak Kararları alınmıştır. Bu kararlar, IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası’nın önerileri ile neoliberal iktisat politikaları çerçevesinde hazırlanmış, yapısal uyum politikalarını içermektedir (Baş, 2002:148). Türkiye, 1980’lerde Batı’da yaşanan ekonomik durgunluğu aşmak ve kârı arttırmak için batı politikasına göre yeniden yapılandırılmak istenmiş bu nedenle yapısal dönüşüm programı ile alınan kararların uygulanması için IMF, Dünya Bankası ve OECD tarafından sağlanan krediler ile desteklenmiştir (Kazgan, 2009:125). Alınan kararların etkisiyle Türkiye’de tarımın toplam üretim içindeki payının azaltılarak sanayinin payının artırılması, ithal ikameci sanayileşmenin yerine ihracata yönelik sanayileşmenin benimsenmesi gibi yapısal dönüşüm içeren stratejilere yer verilmiştir. Bu stratejilerden yola çıkarak sanayi üretiminin artırılabilmesi için tarımın milli gelir içindeki payının azaltılmasının yanında önemli bir maliyet unsuru olarak görülen ücretlerin daha düşük düzeylerde belirlenmesinin önünü açan kararların uygulanması söz konusu olmuştur.

Şekil 11. Türkiye’de Toplam Gelir İçinde İşgücü Gelirlerinin Payı¹⁴ (%) 1970-1990

Kaynak: OECD, stats.oecd.org sitesinden edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

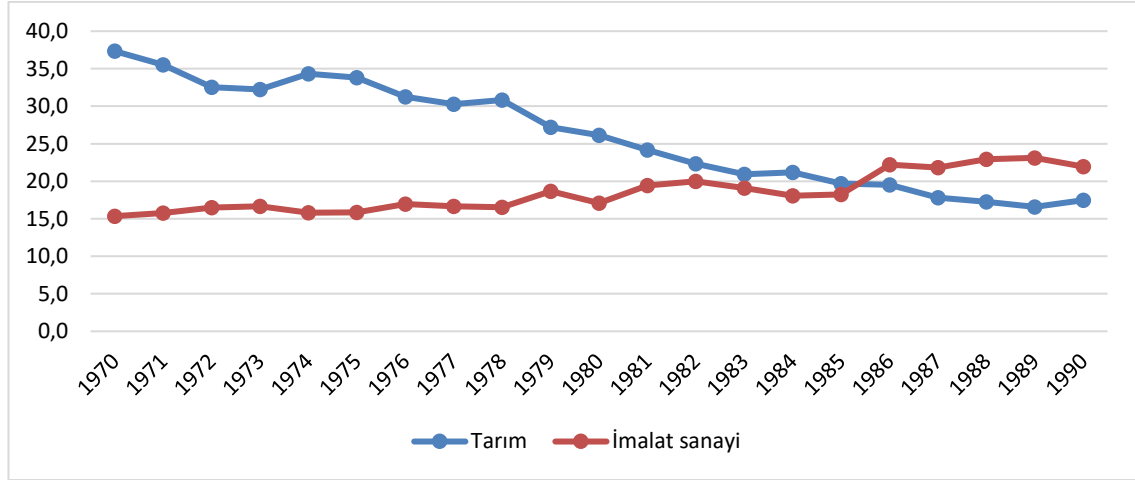
¹⁴ Toplam gelir içinde işgücü gelirinin payı; toplam işgücü maliyetlerinin nominal çıktıya bölünmesi ile hesaplanmaktadır (OECD,2021).

Şekil 11’de 1970-1990 dönemine ait işgücünün toplam gelirden aldığı paylara yer verilmiştir. 1980 yılı öncesinde %50’nin altına inmeyen oran, 1980 yılıyla birlikte azalışa geçmiş ve %38’e kadar gerilemiştir. 1987 yılına kadar devam eden işgücü gelirin payındaki düşüş, 1987 yılında son bulmuş ve sonraki süreçte artış eğilimi görülmüştür. Bu eğilimin, 1990 yılına kadar devam ettiği görülmektedir.

Şekil 11’de görüldüğü üzere yapısal dönüşüm kararlarının etkisiyle, amaçlandığı gibi ücret seviyelerinde yaşanan önemli düşüş bir süre devam etmiş, 1987 yılında ise durum tersine dönmüştür. Ücret seviyelerindeki düşüşün 1987 yılına kadar devam etmesinin nedeni Türkiye’de dış rekabet gücünün arttırılabilmesi için siyasi baskı ile toplu sözleşme ve sendika yasalarının askıya alınması yoluna başvurulmuş olmasıdır (Parasız, 2003:287). 1987 yılında bu baskı hafifletilmiş ve işgücü gelirin toplam gelirdeki payı 1990 yılı da dahil olmak üzere artış eğilimi göstermiştir.

1980 yapısal dönüşümüyle belirlenen ihracata yönelik sanayileşme için hedeflenenlerden biri ücretlerin düşürülmesiyle bir diğeri de toplam üretim içinde tarımın payının azaltılıp imalat sanayinin payının arttırılması olmuştur. 24 Ocak Kararları ile Türkiye, önceliği ihracatın arttırılmasına ve dış borçların düzenli biçimde ödenmesiyle küresel piyasada güven sağlamaya vermiştir. Düşük teknolojili, emek yoğun bir ekonomiye sahip olan ve 1980’li yılların başlarına kadar çoğunlukla tarım mallarını ihraç eden Türkiye, dünya piyasalarında tarım mallarının dış ticaret hadlerinde yaşanan gerilemenin etkisiyle tarım ihracatından kazanacağı dövizin borçların ödenmesinde yetersiz kalacağını görmüştür. Bu nedenle özel sektördeki atıl kapasite ve ülkeye sağlanan yeni kredilerin gücüyle ihracatta tarımın payını düşürmek, imalat sanayinin payını arttırmak istemiş ve yapısal dönüşüm modelinin de sunmuş olduğu ihracata yönelik sanayileşme stratejisini benimsemiştir (Kazgan, 2009:132). Böylece hem ihracattan kazanılan döviz miktarı artacak hem de piyasanın güvenini kazanmak için dış borçların düzenli ödenmesi sağlanacaktır

Şekil 12. Tarımın ve İmalat Sanayinin GSMH (Gayrisafi Milli Hasıla) İçindeki Payı (%) (1970-1990)

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, www.sbb.gov.tr sitesinden edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

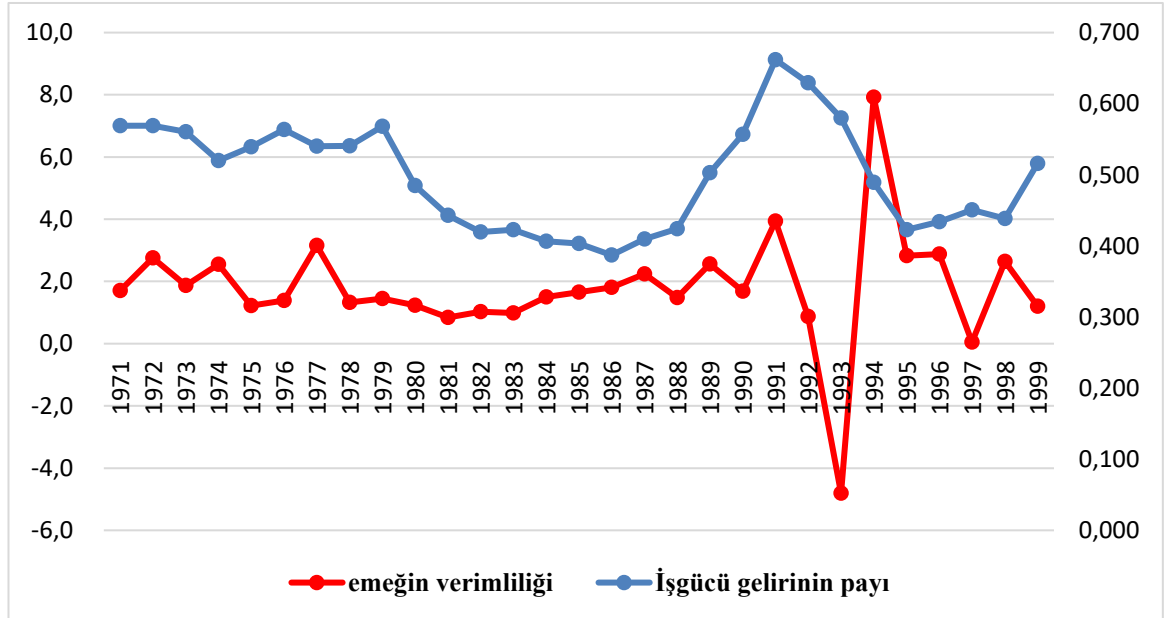
Şekil 12’de GSMH içinde tarımın ve imalat sanayinin 1970-1990 arası döneme ait payları verilmiştir. 1985 yılına kadar tarımın payı, imalat sanayinin payının üstünde değerler almaya devam etse de 1980 yılından itibaren azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. 1985 yılıyla birlikte tarımın payı, imalat sanayinin payının altında değerler almaya başlamış ve azalma eğilimi devam etmiş, imalat sanayinin payı ise artış eğiliminde olmuştur.

1980 sonrası dönemde hedeflendiği üzere GSMH’de tarımın payı azalmıştır. Bu durumun işgücü piyasasına etkisi bu dönemde faal nüfusun payında herhangi bir düşüş söz konusu olmayıp aksine artış görüldüğü için ücretlerin düşüşünü desteklemesi şeklinde olmuştur. 1987 yılına kadar süren siyasi baskının etkisi ve tarımın GSMH içindeki payının azalmasına karşın faal nüfusta artışın devam etmesi sonucu ücretler enflasyon hızının gerisinde kalmış, böylece gelirin bölüşümünde kaybeden taraf ücretli çalışanlar olurken, faiz ve kârda önemli artışlar kaydedilmiştir (Kazgan, 2009:261). Sonuçta 1980 yılında alınan 24 Ocak Kararları ile amaçlanan düşük ücret, tarımın GSMH içindeki payının azaltılması ve imalat sanayinin payının arttırılması hedeflerine ulaşıldığını söylemek mümkün olmaktadır.

Türkiye’de 24 Ocak Kararları’nın etkisiyle işgücü piyasasında olumsuz gelişmeler yaşanırken serbestleşmede bir adım daha ileriye gidilmiş ve finansal liberalizasyon sürecine geçiş yapılmıştır. Her türlü finansal işlemin ve sermaye hareketlerinin serbest olmasını içeren bu durum, Türkiye’de finansal piyasaların yeterince derin ve verimli olmamasından kaynaklı olarak devam eden süreçte yaşanan krizlerin temelini oluşturmuştur (Özdemir ve Dalkılıç, 2016: 55). Yaşanan bu krizler, 1990’lı yıllarda iktisadi olarak ülkede ani yükseliş ve düşüslere neden olmuş, istikrardan uzak kalınmıştır.

Türkiye’de, çıkışı finans piyasasında olan sonrasında reel sektörü etkisi altına alan krizler döneminin başlamasına neden olan finansal serbestleşmenin etkisiyle yaşanan ilk kriz 1994 krizidir. Krizin reel sektöre tesir etmesinin kaçınılmaz sonucu 1987 yılı sonrası kısmen iyileşen işgücü piyasasında yaşanan bozulmalar olmuştur.

Şekil 13. Toplam Gelir İçinde İşgücü Gelirinin Payı ve Emeğin Verimliliği¹⁵ (%) 1971-1999

Kaynak: OECD, stats.oecd.org sitesinden edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

¹⁵ Emek üretkenliği artışı ya da emek verimliliği; birim emek girdisi (çalışılan saat veya istihdam edilen kişi) için daha yüksek bir çıktı düzeyi anlamına gelmektedir (OECD, 2021).

1994 krizinin işgücü piyasasına olan etkisini en net biçimde gösteren iki önemli değişken emeğin verimliliği ve işgücünün toplam gelirden aldığı paydır. Şekil 13'te emeğin verimliliği ile şekil 11'de de yer alan işgücü gelirin'in toplam gelirdeki payı birlikte verilmiştir. 1980 yılından 1987 yılına kadar düşük seviyelerde belirlenen işgücü gelirin'in payı, 1988-1993 arası dönemde %60'ın üstüne çıkarken, 1994 yılı ile birlikte %50'nin altına inmiştir. İşgücü gelirin'in payında görülen değişimlerin yanında emeğin verimliliği de 1980 yılıyla birlikte düşük seviyelerde belirlenirken, 1984-1992 arasında artış eğilimi göstermiştir. 1993 yılında önemli ölçüde düşüş gösteren emeğin verimliliği, 1994 yılında tam tersine önemli bir artış kaydetmiştir.

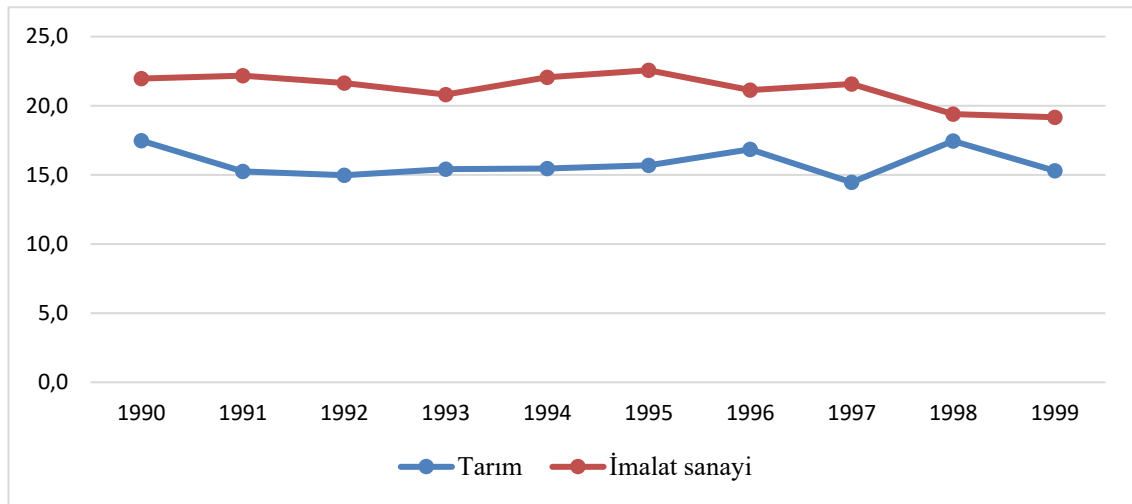
Şekil 13'te verilen işgücü gelirin'in payı ile emeğin verimliliği birlikte değerlendirildiğinde serbest piyasa ekonomisinin benimsenmesi sonucu ücretlerde yaşanan düşüş, 1980'lerin başlarında emeğin verimliliğinin düşük düzeylerde belirlenmesiyle paralellik göstermiştir. 1983 yılı sonrasında ücretlerdeki düşüş ve emeğin veriminde görülen kısmi artış nedeniyle iki değişken arasındaki fark azalmış, 1987 yılından itibaren işgücü gelirin'in payında görülen artış eğilimi ile emeğin verimliliğindeki istikrarlı seyir bozulmaya başlamıştır. 1993 yılında emeğin verimliliğinde yaşanan azalışa işgücü gelirin'in payındaki artış eşlik etmiş ve iki değişken arasındaki makas açılmıştır. 1994 yılında ise durum tersine dönmüş, bu kez de işgücü gelirin'in payındaki düşüşe karşılık emeğin verimliliğinde artış söz konusu olmuştur.

Emeğin verimliliği ile işgücü gelirin'in payı arasında 1994 yılında yaşanan bu değişimin nedeni 1988 yılından 1991 yılına kadar artan reel ücretlerin, 1994 yılında önemli ölçüde azalmasıdır. 1987 yılına kadar devam eden ücret baskınının 1988 yılında özellikle imalat sanayide hafifletilmiş olması, 1991 yılına kadar reel ücretlerde artışı beraberinde getirmiştir. Bu artış işçi gelirleri açısından bir düzelme olarak kaydedilse de 1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı'nın ve ülkede yaşanan siyasi seçimin etkisiyle verimlilik ile reel ücret arasındaki fark önemli ölçüde büyümüştür. 1994 yılında finans piyasasındaki tıkanmadan kaynaklı olarak çıkan ve reel sektörü de etkisi altına alan krizin ardından hazırlanan 5 Nisan Kararları ile ücretler dondurulmuş ve reel ücretler düşürülmüştür. Böylece verimlilik ile ücret arasındaki fark kapanmıştır (Kazgan,

2009:264). 5 Nisan Kararlarının uygulanması ile önemli ölçüde düşen reel ücretler, devam eden süreçte 1990'ların başında görülen yüksek seviyelere tekrar çıkamamıştır. Görülmektedir ki 1994 krizi ile ekonomide yaşanan bunalım, işçi ücretlerinde ve istihdamdaki olağanüstü daralma ile atlatılabilmektedir (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2001:25). İşverenin ve dönemin politika yapımcılarının kriz öncesi yarattığı yüksek reel ücret, krizle birlikte ortadan kaldırılmış ve reel sektördeki kriz giderilmeye çalışılmıştır.

1994 krizinin etkilerine ek olarak, ücret düşüşlerinin devamlı hale gelmesine neden olan bir başka durum tarımın GSMH içindeki payının 1990'lar boyunca geriletilmemiş olmasıdır (Kazgan, 2009:329). Bu durum 1990'lı yıllarda 24 Ocak Kararlarının kısmen de olsa sekteye uğradığının bir göstergesidir.

Şekil 14. GSMH İçinde Tarımın ve İmalat Sanayinin Payı (%) 1990-1999

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, www.sbb.gov.tr sitesinden edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

Şekil 14'de 1990-1999 arası döneme ait GSMH içinde tarımın ve imalat sanayinin payları verilmiştir. Buna göre 1991-1995 arası dönemde tarımın payında önemli bir değişim görülmemiş, ortalama olarak %15 seviyelerinde olmuştur. Devam eden süreçte de belli dalgalanmalar söz konusu olsa da 1990'lı yıllar için tarımın payı durağan seyretmiştir. İmalat sanayinin payında ise önemli değişimler söz konusu olmamış ve

1998 yılına kadar %20 ile %25 arasında değerler almış ancak 1998 ve 1999 yıllarında aldığı pay %20'nin altında belirlenmiştir.

1980-1990 dönemi boyunca tarımın GSMH içindeki payı azalış, imalat sanayinin payı artış eğiliminde olmuş, 1990'lı yıllarda ise bu durum farklılık göstermiştir. 1990'lı yıllar boyunca tarımın payı imalat sanayinin payının altında değerler almaya devam etse de 1980'lerde olduğu gibi azalma eğiliminde olmamıştır.

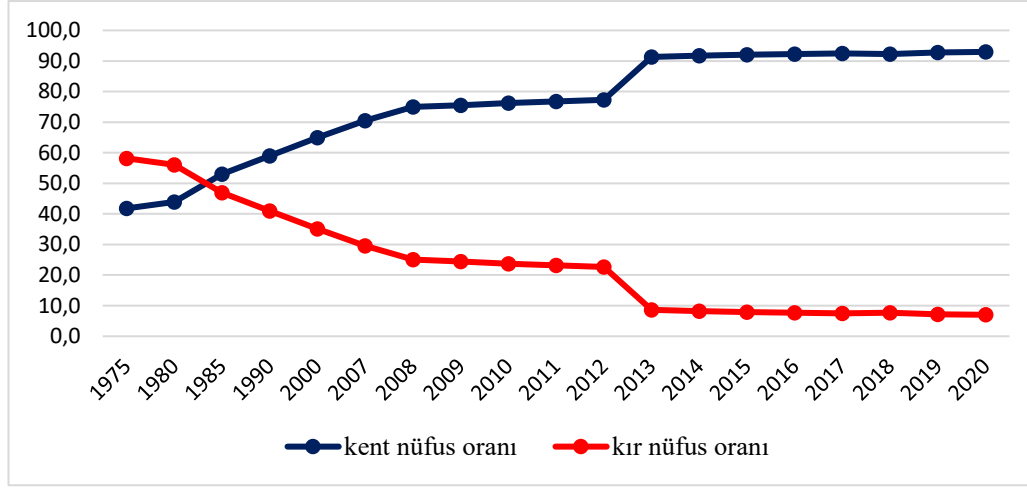
1990'larda Türkiye'de tarımda üretim artış hızının nüfus artış hızının gerisinde kalması ve dünyada yaşanan krizlere bağlı olarak dış ticaret hadlerinin tarım mallarının aleyhine bir eğilim göstermemesi sonucunda ülkedeki iç ticaret hadleri¹⁶ tarım mallarının lehine dnm yani sanayi ile tarım arasındaki gelir bölüşümünde tarımın payı artmıştır. Buna rağmen sanayi sektöründe elde edilen krın yüksek olmasının istenmesi ücretlerin düşürülmesini gerekli kılmıştır (Kazgan, 2009:265). Özetle 1980'lerde tarımın GSMH içindeki payında gerileme yaratarak kr ve faizin arttırılmasını sağlama çabası 1990'larda karşılık bulmamış, aşağı yönlü esnekliğin tüm etkisi ücretlerin üzerinde grlmştir.

1980 yılından itibaren tarımın GSMH içindeki payının azaltılmasına ve ücretlerin düşük seviyelerde tutulmasına yönelik alınan tüm önlemleri içeren 24 Ocak Kararları, ilerleyen süreçte Türkiye'nin kent ile kırsal bölgeleri arasındaki nüfus dağılımının değişmesinde etkili olan nedenler arasında yer almaktadır. Yapısal dönüşümün etkisi, Türkiye'nin sanayileşerek dışa açılma çabaları ile tarımsal desteklemelerin aşamalı olarak azaltılması sonucunda köyden kente göç hareketini arttırması şeklinde grlmştir (Acar, 2016:54). Bu durum köy nüfusunda azalma kent nüfusunda ise artışın yaşanmasında etkili olmuş, istihdam kentte çoğunlukla hizmet ve sanayi sektörlerinde artış göstermiştir. Nüfusun dağılımında görülen bu değişimin yapısal dönüşüm ile birleşmesi işgücü piyasalarının yeniden şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

---

¹⁶ iç ticaret hadleri; tarım sektörünün sattığı ve sanayi sektörünün satın aldığı malların fiyatlarının ifade edilebilmesi için gerek duyulan "iftinin eline geçen fiyatlar endeksi" ile çiftçinin ödediği fiyatlar endeksi'nin oranıdır.

Şekil 15. Türkiye’de Kent ve Kır Nüfus Oranları (%) 1975-2021

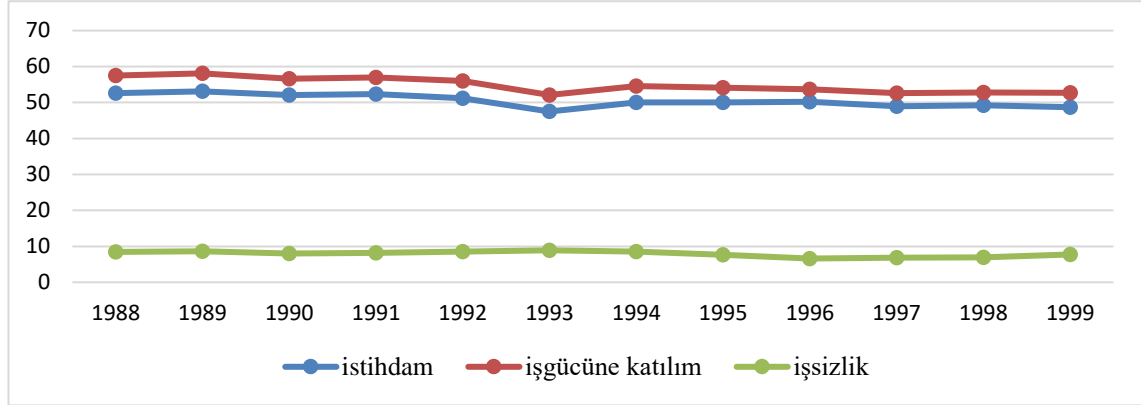
Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, sitesinden edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

Şekil 15’te Türkiye’nin 1975-2021 dönemine ait kent ve kır nüfus oranları verilmiştir. Buna göre 1975 yılında kır nüfus oranı, kent nüfus oranından fazlayken 1980 yılıyla başlayan dönüşüm sürecinin etkisiyle 1985 yılında kent nüfus oranı, kır nüfus oranını geçmiştir. On yıllık bir süreçte nüfusun dağılımında yaşanan bu değişimin nedenlerinden biri de yapısal uyum kararlarında yer aldığı gibi tarımın GSMH içindeki payının azaltılmasına yönelik yapılan yeni düzenlemelerdir. Tarımsal desteklerin azaltılması ve bunun yerine sanayileşmenin artırılmasına yönelik teşviklerin sağlanması kırdan kente göçün artmasında rol oynamıştır. 1985 yılı sonrası 2000’li yıllar da dahil olmak üzere kent nüfus oranındaki artış, kır nüfus oranındaki azalış eğilimi sürekli hale gelmiştir.

Türkiye’nin içine girdiği yapısal dönüşüm süreci, işgücü piyasasına sadece kararlarla değil, kararların uygulanmasının sonucunda nüfusun dağılımında görülen değişimle de etki etmiştir. Köyden kente yaşanan göç, bireyler için her ne kadar istihdam edilebilme umudu içerse de kentlerdeki iş olanakları, imalat sanayi için teknoloji yoğun üretimin fazla olması gerekçesiyle azalmış, güvencesiz ve düşük gelirli işlerde çalışanların oranları artmıştır (Öztürk ve Altuntepe, 2008:1568). Kentlerde düşük gelir ile istihdamın bir başka nedeni ise bu dönemde faal nüfusta yaşanan artışlardır. Bireyler, tüm bu nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan düşük ücret düzeylerinde çalışmayı kabul etseler de işsizlik oranlarında iyileşme görülmemiş ve kayıt dışı istihdam kaçınılmaz

olmuştur. Özellikle 1994, 2000 ve 2001 krizlerinin etkileri ile iş arayanların kayıtlı ekonomide iş bulamayarak kayıt dışı çalışmaya razı olması, işverenlerin de düşük maliyetli üretimin sağlanması için bu durumu destekler nitelikte davranması 1980 sonrası kayıt dışı istihdam sayısını önemli ölçüde arttırmıştır (Mahiroğulları,2017:551).

Şekil 16. Türkiye'nin İşgücüne Katılım, İşsizlik ve İstihdam Oranları (%) (1988-1999)

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, sitesinden edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

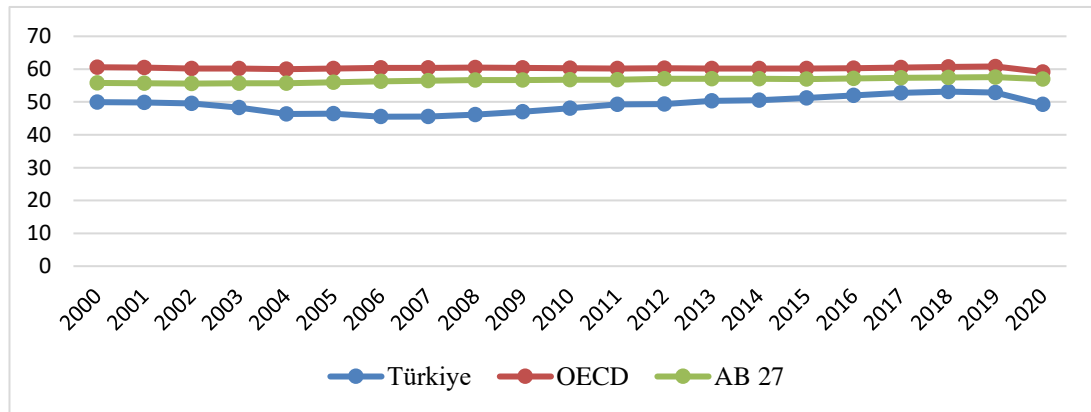
Şekil 16'da Türkiye'nin 1988-1999 arası döneme ait işsizlik, işgücüne katılım ve istihdam oranları verilmiştir. 1988 yılından itibaren işgücüne katılım oranı %50 ile %60 arasında değerler almış, önemli bir artış söz konusu olmadığı gibi 1990'lı yılların ortasından itibaren azalma eğilimine girmiştir. Faal nüfustaki artışa rağmen işgücüne katılımın düşük seviyelerde kalmasını, emeğin iş bulma ümidini kaybetmiş olmasının yanı sıra yapısal dönüşüm ve göç sonrasında kayıt dışı istihdamda görülen artışlarla açıklamak mümkündür. İstihdam oranının seyri süreç boyunca işgücüne katılım oranı ile paralellik göstermiştir. İşsizlik oranı ise işgücüne katılım oranının düşük seviyelerde olmasına bağlı olarak düşük gerçekleşmiş, özellikle 1994 krizi sonrasında azalma eğiliminde olmuştur.

Sonuçta 1980 yılından 2000 yılına kadar geçen süreçte işgücü piyasası Türkiye'de yaşanan politika değişikliklerinden nasibini almış ve düşük ücret seviyeleri, tarımsal istihdamın azalmasıyla kırdan kente göç hareketinin hızlanması, işgücüne katılım ve istihdam oranlarının düşük düzeyde kalmasına karşın kayıt dışı istihdamın artması gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

İşgücü piyasasının negatif görünümü, serbestleşmenin etkisiyle Türkiye’de 1990’larda başlayan finansal krizlerin, 2000 yılının Kasım ayında yaşanan bankacılık krizi ve 2001 yılının Şubat ayında politik istikrarsızlıkla başlayıp yabancı para krizine dönen süreç ile devam etmiştir (Korkmaz ve Yılıgör, 2010: 172). Bu krizlerin ardından ekonomide yeni bir dönemin başlangıcı için Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlanmış ve uygulanmıştır. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın temel amacı ekonominin yeniden yapılandırılması ve istikrarın kalıcı kılınması olarak belirlenmiş, programın içeriğinde işgücü piyasasına dair istihdamın artırılması, ücret adaletinden vazgeçilmemesi şeklinde maddelere yer verilmiştir (TCMB, 2013:12). Hem istihdam artışının hem de istikrarın hedeflendiği programın önemi 1980’lerde belirlenen hedeflere ek olarak istikrardan vazgeçilmemesi olmuştur.

Türkiye’nin 2000’li yılların başlarında uygulamış olduğu Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın ve sonraki sürecin işgücü piyasasına olan etkisini analiz etmek için ekonomik ilişkilerinin yoğun olduğu OECD ve AB 27 (Avrupa Birliği Ülkeleri) ülkeleri ile karşılaştırılması önem arz etmektedir.

Şekil 17. OECD ülkeleri AB 27 ve Türkiye’ye Ait İşgücüne Katılım Oranları¹⁷ (%) 15+ (2000-2020)

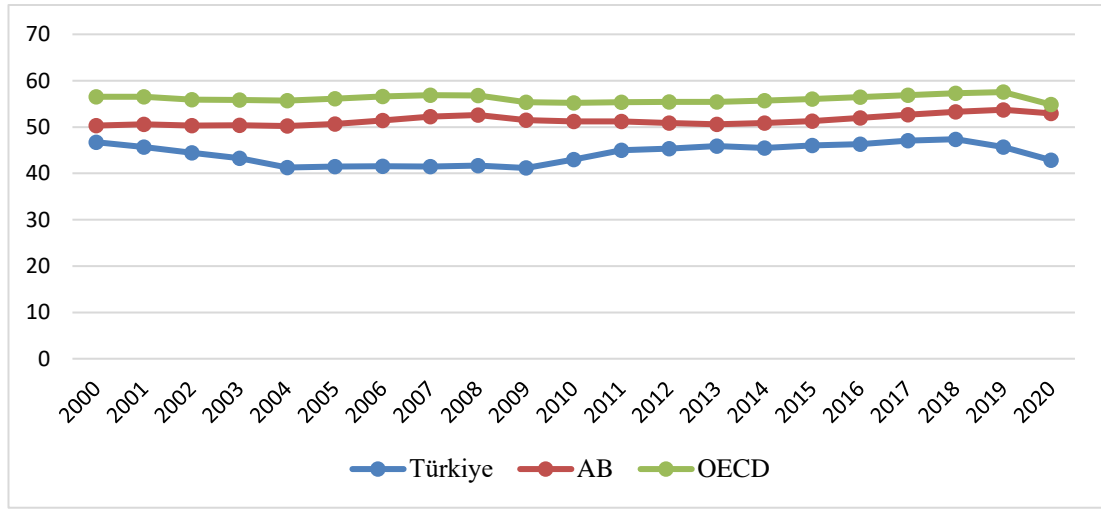

Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

¹⁷ İşsizlik oranı; toplam işsiz sayısının, işsizler ile istihdam edilenlerin toplamına yani işgücüne oranıdır (ILO,2021).

Şekil 17’de Türkiye’nin, OECD ve AB 27 ülkelerinin 2000-2020 dönemine ait işgücüne katılım oranları verilmiştir. Türkiye’nin işgücüne katılım oranları, dönem boyunca bu iki ülke grubuna ait ortalama değerlerin altında kalmıştır. İşgücüne katılım oranı, OECD ülkelerinde ortalama %60’larda, AB 27 ülkelerinde ortalama %55 seviyelerinde olurken, Türkiye’de bu oran 2013 yılına kadar %50’nin altında, 2013 sonrasında ise %50 düzeylerinde gerçekleşmiştir.

Şekil 18. OECD ülkeleri AB-27 ve Türkiye’ye Ait İstihdam Oranları¹⁸ (%) 15+ (2000-2020)

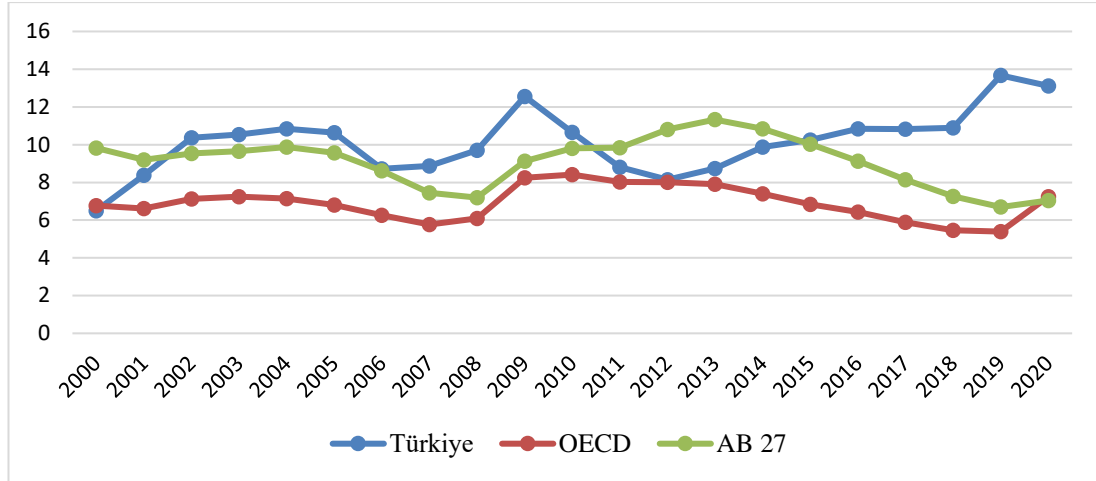
Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Türkiye ve iki ülke grubuna ait işgücüne katılım oranları arasında yapılan karşılaştırmaya benzer bir sonuç Şekil 18’de yer alan istihdam oranlarına aittir. Şekil 18’de Türkiye, OECD ve AB 27 ülkelerine ait 2000-2020 arası dönem için istihdam oranları gösterilmektedir. Dönem içinde OECD ülkelerinin ortalama istihdam oranları genel olarak %55’in altında inmezken, AB 27 ülkelerinde bu oran ortalama %50 seviyelerinde olmuştur. Türkiye’de ise 2004-2010 arası dönemde %40’ın üzerinde

¹⁸ İstihdam edilenler; belirli bir süre içinde ücretli iş sahibi ya da serbest meslek sahibi olan çalışma çağındaki tüm kişilerdir (ILO, 2021). İstihdam edilen toplam kişi sayısını toplam çalışma çağındaki nüfusun yüzdesi olarak ifade eden gösterge ise istihdam oranıdır (ILO,2021).

gerçekleşen istihdam oranı, 2010 yılıyla birlikte artış göstermiş, %45'in üzerine çıkabilmiştir.

Şekil 19. OECD Ülkeleri AB-27 ve Türkiye'ye Ait İşsizlik Oranları¹⁹ (%) 15+ (2000-2020)

Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

İşgücüne katılım ve istihdam oranlarında OECD ve AB 27 ülkelerine ait ortalama değerlerin altında kalan Türkiye, işsizlik oranlarında bu iki ülke grubunun aksine yüksek değerler almıştır. Şekil 19'da 2000-2020 arası dönemde Türkiye, OECD ve AB 27 ülkelerine ait işsizlik oranları verilmiştir. En düşük işsizlik ortalaması dönem boyunca OECD ülkelerine ait olmuş ve %9'un üstüne çıkmamıştır. AB 27 ülkelerinde 2012 yılına kadar düşük seviyelerde olan işsizlik oranı 2016 yılına kadar yüksek gerçekleşmiş, sonrasında tekrar düşüşe geçmiştir. Türkiye'de ise 2001 krizinin etkisiyle 2002-2005 arası çift haneli devam eden işsizlik oranı, 2006 yılında tek haneye ulaşmış ancak bu süreç 2009 yılındaki krizin etkisiyle son bulmuş oran tekrar çift haneli olmuştur. Kriz sonrası alınan önlemler ile işsizlik oranı, hızlı bir düşüş göstererek AB 27 ülkelerinin altında değerler almış, ancak bu durum uzun sürmemiş, 2015 yılıyla birlikte Türkiye'de işsizlik oranı tekrar artış eğilimine girmiştir.

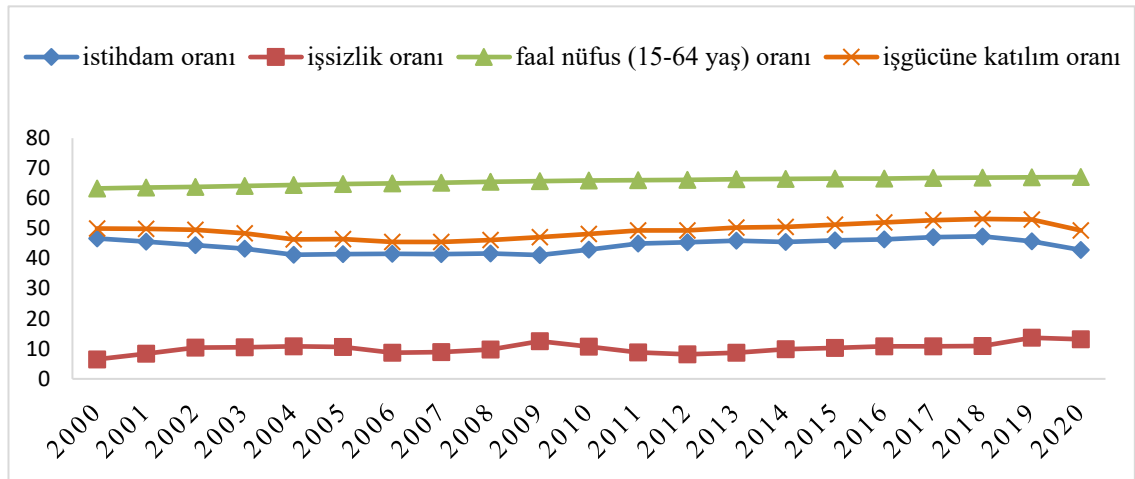
¹⁹ İşsizlik oranı; işsizler ile istihdam edilenlerin toplamının yani işgücünün işsiz sayısına oranıdır (ILO,2021).

İşgücüne katılım, istihdam ve işsizlik oranları OECD ve AB 27 ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin 2000'li yıllar boyunca işgücü piyasasına dair uygulamış olduğu politikalarda başarı gösteremediğini söylemek mümkün olmaktadır.

Genel çerçevede işgücü piyasasına ait bu üç değişken dikkate alındığında en yüksek başarı OECD ülkelerine ait olurken, en düşük başarı Türkiye'ye ait verilerde görülmektedir.

Şekil 20. Türkiye'ye Ait Faal Nüfus (15-64 yaş), İşsizlik, İstihdam ve İşgücüne Katılım Oranları (%) (2000-2020)

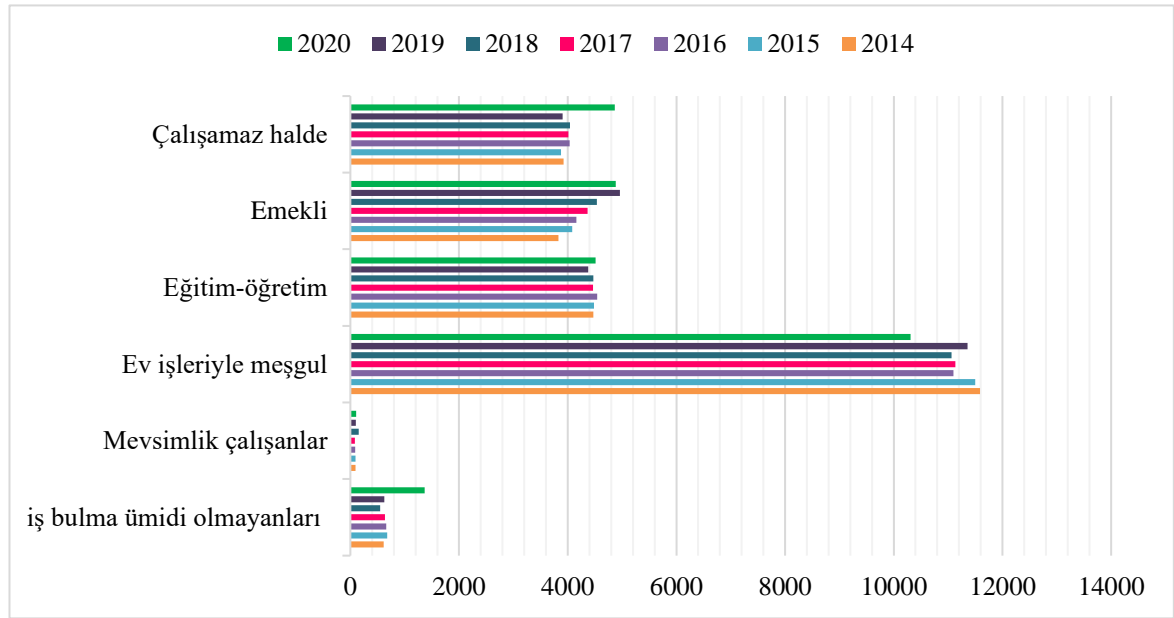
Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Türkiye'nin işgücü piyasası, 2000'li yıllar için ülke grupları ile kıyaslanmasının dışında kendi içinde değerlendirildiğinde özellikle kriz yıllarında önemli dalgalanmaların yaşandığı görülmektedir. Şekil 20'de Türkiye'nin 2000-2020 dönemine ait faal nüfus, işsizlik, işgücüne katılım ve istihdam oranları verilmektedir. Buna göre 2000'li yıllar boyunca Türkiye'de faal nüfus oranının sürekli artış eğiliminde olduğu ve %65'in üstünde değerler aldığı görülmektedir. Faal nüfustaki bu artışa karşılık işgücüne katılım oranı 2013 yılına kadar %50'nin altında kalmış, 2000'lerin sonuna doğru %50 seviyesine ulaşabilmiştir. Bu durum Türkiye'de faal nüfus artışına karşılık işgücüne katılımın düşük seviyelerde gerçekleşmeye devam ettiğini göstermektedir. Yine aynı dönemde işgücüne katılım oranı ile istihdam oranlarının seyri paralellik göstermiş ve

istihdam oranları 2000'lerin sonlarına kadar %40 ile %43 arasında değerler alabilmiştir. Son olarak işsizlik oranları ise 2001 krizi sonrasında 2005 yılı da dahil olmak üzere çift haneli olmuş, 2006 yılından 2009 yılına kadar tek hanede kalan oran, küresel krizin etkisi ile 2009 yılında çift haneye yükselmiştir. Kriz sonrası alınan önlemlerin etkisiyle kısmi iyileşme görülse de 2015 yılıyla birlikte sürekli çift haneli olmuştur.

Ülke gruplarıyla karşılaştırıldığında ya da zamana bağlı değişim dikkate alındığında 2000'li yıllar boyunca Türkiye'de faal nüfusun artmasına rağmen işgücüne katılım oranlarının düşük seviyelerde belirlendiği görülmektedir. İşgücü piyasası için önemli bir sorun teşkil eden bu durumun belli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler; iş bulma ümidinin olmaması, emeklilik, eğitim-öğretim, ev işleri ile meşguliyet, mevsimlik çalışanlar, iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar ve çalışamaz halde olanlar şeklinde sıralanmaktadır (TÜİK, 2021). İşgücüne katılımın neden düşük düzeylerde belirlendiğini görebilmek ve bu nedenler arasındaki en önemli gerekçeyi tespit etmek, sorunun çözülmesi için gerekli politikaların geliştirilmesinde yol gösterici olmaktadır.

Şekil 21. Türkiye'de İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri (15+) (Bin kişi) (2014-2020)

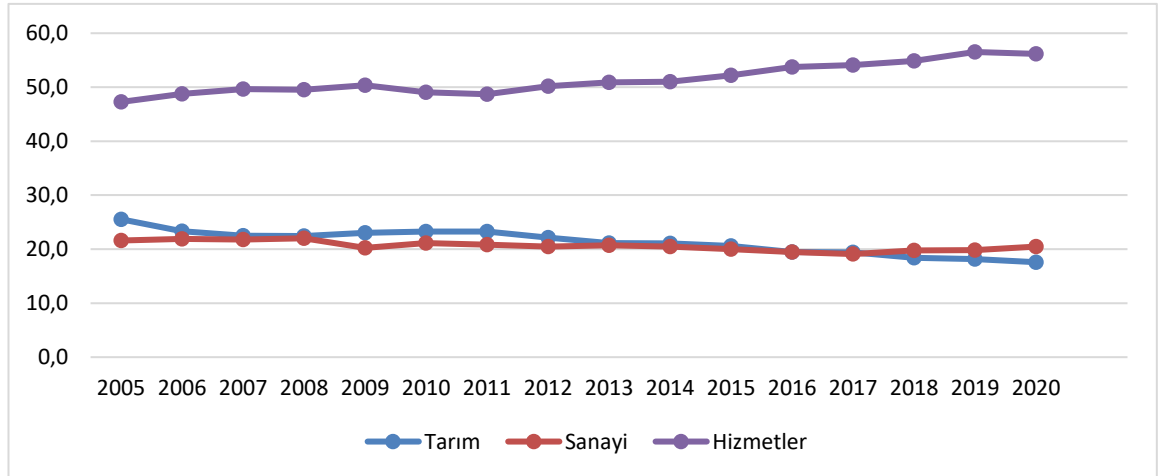

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, sitesinden edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

Şekil 21’de Türkiye’de 2014-2020 arası dönem için işgücüne dahil olmama nedenlerine ait istatistiklere yer verilmiştir. Nedenler içinde her yıl en yüksek değer ev işleriyle meşguliyet, en düşük değer ise mevsimlik çalışanlarda görülmüştür. 2020 yılı için değerlendirildiğinde yine ev işleriyle meşguliyet işgücüne katılmamanın en önemli nedeni olmuş ancak 2019 yılına göre azalış göstermiştir.

Türkiye için işgücüne katılım oranlarında olduğu kadar istihdam ve işsizlik rakamlarında da 2000’li yıllar boyunca beklenen iyileşme görülememiştir. 2001 krizi ile birlikte yapısal dönüşüm sürecine giren Türkiye’de işgücü piyasası, kronikleşen yüksek işsizlik ve düşük istihdam sorunlarına çözüm bulmayı amaçlamış ancak toplam üretim içinde tarımın payının düşürülmesine rağmen imalat sanayinin gelişiminin aynı hızda gerçekleşmemesi amacın başarıya ulaşmasını engelleyen nedenlerden biri olmuştur (Orhangazi, 2019: 326). Sonuçta tarımda istihdam edilen bireylerin, hükümet desteklerinin azalmasına bağlı olarak tarımsal faaliyetlerine son verme hızlarıyla sanayi sektörünün gelişme hızı paralellik göstermediği için ülkede işsizliğin artmasının yanında istihdamın sektörel dağılımında sanayi sektörünün payı önemli bir artış gösterememiştir.

Şekil 22. Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı (%) (2005-2020)

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, sitesinden edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

Şekil 22’de Türkiye’de 2005-2020 arası döneme ait istihdamın sektörler arasındaki dağılımına yer verilmiştir. Dönem boyunca istihdam oranının en yüksek olduğu sektör

hizmet olmuştur. Tarım ile sanayi birlikte değerlendirildiğinde tarıma sağlanan destekler azaltılmasına rağmen 2018 yılına kadar istihdam oranı sanayinin istihdam oranının üstünde, 2018 yılı itibariyle ise altında değerler almıştır. Sonuçta tarımsal istihdam azalma eğilimine girse de 2018 yılına kadar ikinci sırada kalmayı başarmıştır.

İşgücü piyasasında sanayi sektörünün beklenen gelişimi gösterememesi ve yeni iş olanaklarının bulunamaması sorununa özel sektörün düşük maliyetle üretim yapmak amacıyla başvurduğu çözümlerin eklenmesi, düşük istihdam ve yüksek işsizliğe süreklilik kazandırmıştır. 2001 krizinin sonunda her ne kadar istikrar ve yüksek istihdam amacı taşıyan bir istikrar kararı hazırlansa da işverenler işçi maliyetlerini düşürme arzusundan vazgeçmemiş ve yeni yöntemlere başvurarak uzun süre çalışan yani kıdemli kesimin işine son vermiş yeni işçilerin istihdamına başlamıştır (Kol ve Karaçor, 2012:391). Böylece işveren kıdemli çalışana ödediği yüksek ücret düzeylerinden tasarruf ederek düşük maliyetle işçi çalıştırabilmiştir. Bu düşünceyle gerçekleşen istihdamların alternatif maliyeti kıdemli çalışanların işsiz kalması olmuştur. Haliyle beklendiği gibi işsizlik oranlarında düşüş ya da istihdam da artış söz konusu olmamıştır.

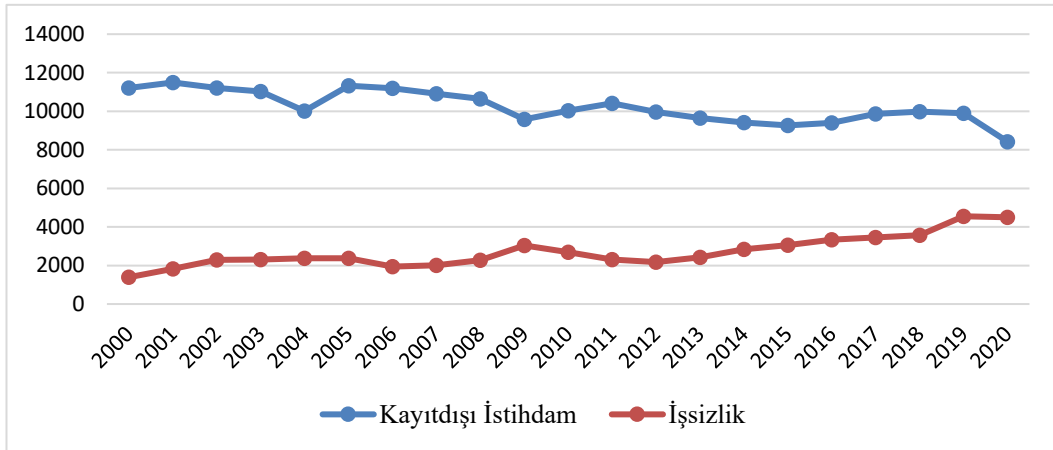
2001 krizi sonrası hükümet müdahalelerinin piyasayı düzene sokamamasının dışında piyasaya olumsuz yansıyan gelişmeler içinde göç olgusunun devamlılığı da yer almaktadır. Kırdan kente yapılan iç göçün devam etmesiyle işgücünün kentte istihdam edilebileceği iş olanaklarının sınırlı kalması, işsizliğin azalması ve ücret seviyelerinin iyileşmesinin önündeki engellerden bir başkasıdır. Göç sonucunda kırdan ücretsiz aile işçisi²⁰ olarak çalışan kesim belirli bir mesleki deneyime sahip olmadığından işgücü piyasasında yer bulamamakta ve kaçınılmaz olarak kayıt dışı istihdama başvurmuştur (Devlet Planlama Teşkilatı, 2001:39). Ülkede özellikle 1990'larda artış gösteren kayıt dışı istihdam edilenlerin sayısı 2000'lerde de artmaya devam etmiş ve bu durum Türkiye'de genç işsizlik oranlarındaki önemli artışları beraberinde getirmiştir.

---

²⁰Ücretsiz aile işçiliği; aynı hanede yaşayan birisi tarafından işletilen (sahip olunan) ve piyasaya yönelik faaliyet gösteren işletmelerde çalışan, fakat işletmenin ortağı konumunda olmayan kişilerdir. Bazı durumlarda ise, arada akrabalık bağı olmak kaydıyla, bir hane halkı ferdi, farklı bir hanede yaşayan bir akrabasına ait işyerinde de ücretsiz olarak çalışıyor olabilir (TÜİK,2021).

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde ülke içinde göç hareketi ağırlıklı artış gösterirken, 2000’li yıllarda bu göç hareketine bir yenisi eklenmiş ve özellikle Arap coğrafyasından önemli bir dış göç artışı yaşanmıştır. Ülkede nüfusun dağılımında etkili olan iç göçlere, hızlı dış göç artışı da yer almış ve işgücü piyasası sorunlarına bir yenisi eklenmiştir. Türkiye’ye yapılan bu göçler birçok ülke vatandaşı kapsamında gerçekleşse de en yüksek oran Arap bölgelerinden yapılan göçlere ait olmuştur. 2011 yılı sonrası özellikle bu coğrafyadan Türkiye’ye yapılan göçler işgücünde artışa neden olmuş ve kayıt dışı istihdamda artış, ücret seviyelerinde ise düşüş yaratmıştır. Göçlerle Türkiye’ye giriş yapan bireylerin düşük eğitim seviyesinde olması yani niteliksiz işgücünde artışa neden olmaları ve kendilerine sunulan her türlü işi düşük ücret seviyelerinde de olsa yapmayı kabul etmeleri piyasanın tepkisini çekmiştir. Çünkü bu durum hem işgücünün artmasına hem de ücretlerin önemli düzeyde düşmesine neden olmaktadır (Karasu,2018:34). Tüm bu değişkenlerin etkisiyle kayıt dışı istihdam, yüksek işsizlik ve düşük işgücüne katılım sorunu derinleşmekte, çözüme kavuşturulamamaktadır.

Şekil 23. Türkiye’de Kayıt dışı İstihdam ve İşsizlik Değerleri (Bin) 15+ (2000-2020)

Kaynak: ILO, iloostat.ilo.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 23’te Türkiye’nin 2000-2020 dönemine ait kayıt dışı istihdam ve işsizlik sayıları verilmiştir. Kayıt dışı istihdam 2001 yılında uygulanmaya başlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın etkisiyle 2004’te önemli ölçüde azalmıştır. Ancak bu azalma uzun sürmemiş, 2005 yılı ile birlikte görülen artış, 2009 krizinin etkilerine kadar devam etmiştir. Sonraki süreçte ise belli dönemlerde kayıt dışı istihdam sayılarında azalma

görülse de genel olarak yüksek seviyelerde seyretmiştir. Özellikle Arap ülkelerinden gelen dış göçün başladığı 2011 yılında kayıt dışı istihdamda artış söz konusu olduğu söylenebilmektedir. İşsizliğin 2000’li yıllardaki durumu ile kayıt dışı istihdam ilişkisine bakıldığında kayıt dışı istihdamın yüksek olduğu 2005-2008 ve 2010-2011 döneminde işsizliğin düşük, 2013-2017 arası dönemde ise kayıt dışı istihdamın düşük, işsizlik oranının yüksek olduğu görülmüştür. 2017 yılı sonrası hem kayıt dışı istihdam hem de işsizlik sürekli artmıştır. Şekil 23’te görüldüğü gibi 2000’lerin başlarında kayıt dışı istihdamda yaşanan artış dönemlerinde, işsizlikte azalış, kayıt dışı istihdamda yaşanan azalış dönemlerinde ise işsizlikte artış görülmüştür. Son dönemde ise işsizlikteki artışa kayıt dışı istihdamdaki artış da eşlik etmiştir.

Sonuçta 2000’lerde Türkiye’nin işgücü piyasasına ait tablonun oluşumunda en büyük etki 1980’de başlayan serbest piyasa ekonomisi koşulları ve sonrasında arkası kesilmeyen krizlerin çözümü için hazırlanan istikrar programlarının başarısızlığıdır. 2000’lerin politikasını belirleyen 2001 kriziyle yaşanan gerilemenin ardından uyum sürecinin tüm yükü işgücü piyasalarından karşılanmış, işsizlik oranı artarken reel ücretler gerileme göstermiştir (Bağımsız Sosyal Bilimciler,2015:46). Ekonominin sağlıklı bir yapıya kavuşmasına yönelik başlatılan uyum süreciyle 2000’li yıllar boyunca da serbest piyasa koşullarından ödün verilmemiş ve en ağır fatura 1990’larda da olduğu gibi işgücüne kesilmiştir. Krizlerin ortak sonuçları olarak görülen bu açıklamadan yola çıkılarak Türkiye’de 1990 sonrası yaşanan 1994, 2000 ve 2001 krizlerinin öncesinde bölüşüm göstergelerinin işgücünün lehine, kriz dönemlerinde ise aleyhine olması tesadüfi bir durum olarak görülmemektedir (Boratav, 2004:280). Bu durumun temel nedeni neoliberal politikaların işgücü ödemelerini önemli bir maliyet kalemi olarak tanımlaması ve sermaye sahiplerinin kriz döneminde ilk olarak ücretlere müdahale etmesidir. Görülmektedir ki uyum süreçleri ve istikrar programları Türkiye ekonomisinde bazı alanlarda geçici de olsa iyileşme yaratmış ancak işgücü piyasalarında bu iyileşme söz konusu olmadığı gibi 2000’ler boyunca var olan sorunlara yenileri eklenerek durum içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

2.1.2. Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Ücret Farklılaşması

1980 yılı sonrası dünya genelinde hızlanan küreselleşme hareketlerinin işgücü piyasasını iyileştirici ya da daha derin biçimde sarsıcı etkiler yaratacağına dair birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir bölümü cinsiyet farkına dayalı ücret farklılaşması özelinde gerçekleştirilmiştir.

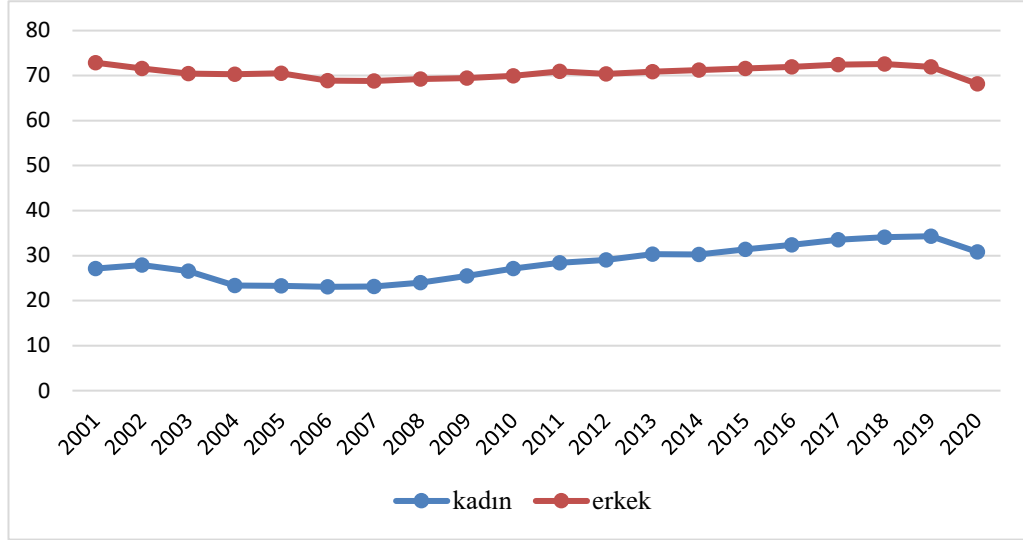
Küreselleşmeyle cinsiyetler arası ücret farklılaşmasının son bulacağına dair görüşlerin aksine farkın derinleşeceğini belirten görüşler de yer almaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle artan rekabetin ayrımcılığı daha maliyetli hale getirmesi, ticaretin genişlemesi ile kadın işgücüne talebin artması, kamu hizmetlerinin kullanılabilirliği ve kalitesinde yaşanan artışla büyümenin teşvik edilmesinin sonucunda beşeri sermayede cinsiyet eşitsizliklerinin azalması gibi gelişmelerin kadınların ücret seviyesini arttıracaklarını ve ücret farkının azalacağını ifade eden görüşler bulunmaktadır (Oostendorp, 2009:142). Maliyet unsurunu göze alamayan, ihracat artışının sağlanması için kadın işgücüne olan talebini arttıran ve beşeri sermaye farklılıklarını ortadan kaldıracak düzeyde hizmet kalitesinde artış sağlayan kamunun da etkisiyle küreselleşmenin kadınların işgücü piyasasında ücret farklılaşmasına maruz kalmasına izin vermeyeceğini savunan bu görüşler, ne dünya genelinde ne de Türkiye özelinde karşılık bulmamıştır.

Türkiye’de 1980 yılıyla birlikte başlayan dönüşüm süreci yüksek işsizlik, düşük istihdam, düşük işgücüne katılım ve yüksek kayıt dışı istihdam sorunlarına ek olarak ücretlerin düşük seviyelerde belirlenmesinin önünü açmıştır. 2000’li yıllarda da artarak devam eden sorunlar bununla sınırlı kalmamış, piyasada cinsiyet farkına dayalı ayrımcılık belirgin şekilde kendini göstermiştir.

Türkiye’de işgücü piyasasına katılım oranları birçok nedenle düşük seviyelerde belirlenmektedir. Bu oranlar cinsiyet farkı dikkate alınarak değerlendirildiğinde kadınların işgücü piyasasına katılımının küreselleşmeyle birlikte artış gösterdiği ancak yine de erkeklerin işgücüne katılım oranlarının oldukça gerisinde kaldığı görülmektedir. Bunun temel nedeni kadınlara yüklenen toplumsal görevlerin ağırlığıdır. Bu görevlerin etkisiyle özellikle çalışma yaşındaki kadınlar etkinlik dışı kalmakta ya da kayıt dışı

ekonomilerde istihdam edilmektedir (Kılınç,2015:125). Kadınların hiçbir sosyal güvence sunmayan kayıt dışı ekonomilerde ya da kayıtlı ekonomilerde bulunan belli sektörlerde yoğunlaşması, yapılan iş karşılığı ödenen ücret seviyelerini de önemli ölçüde düşürmekte ve cinsiyetler arası ücret farklılaşmasını arttırmaktadır.

Şekil 24. Türkiye’de Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranları (%) (2001-2020)

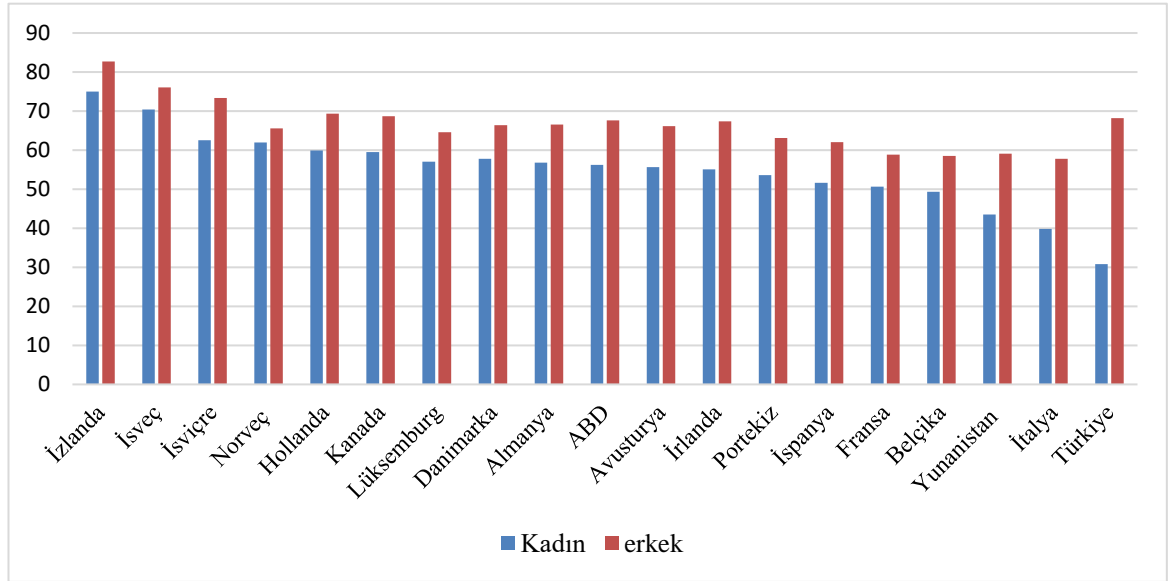

Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 24'te Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranları ile erkeklerin işgücüne katılım oranlarının 2000’li yıllardaki seyri gösterilmiştir. Buna göre dönem boyunca erkeklerin işgücüne katılım oranı, kadınların işgücüne katılım oranından yüksek olmakla kalmamış, alınan değerler arasındaki oldukça yüksek gerçekleşmiştir. Kadınların işgücüne katılım oranları dönem boyunca %20 ile %30 civarında gerçekleşmiş, erkeklerin işgücüne katılım oranları ise %70 seviyelerinde olmuştur. Türkiye’de işgücüne katılım oranlarında cinsiyetler arasında yaşanan bu önemli farkın OECD üyesi bazı ülkeler ile karşılaştırılması bu sorunun Türkiye özelinde mi yoksa genel çerçevede ülkelerin yaşadığı bir sorun mu olduğunu görmek açısından önemlidir.

Şekil 25. Seçilmiş OECD Ülkelerine Ait Kadın ve Erkek İşgücüne Katılım Oranları (%), 2020

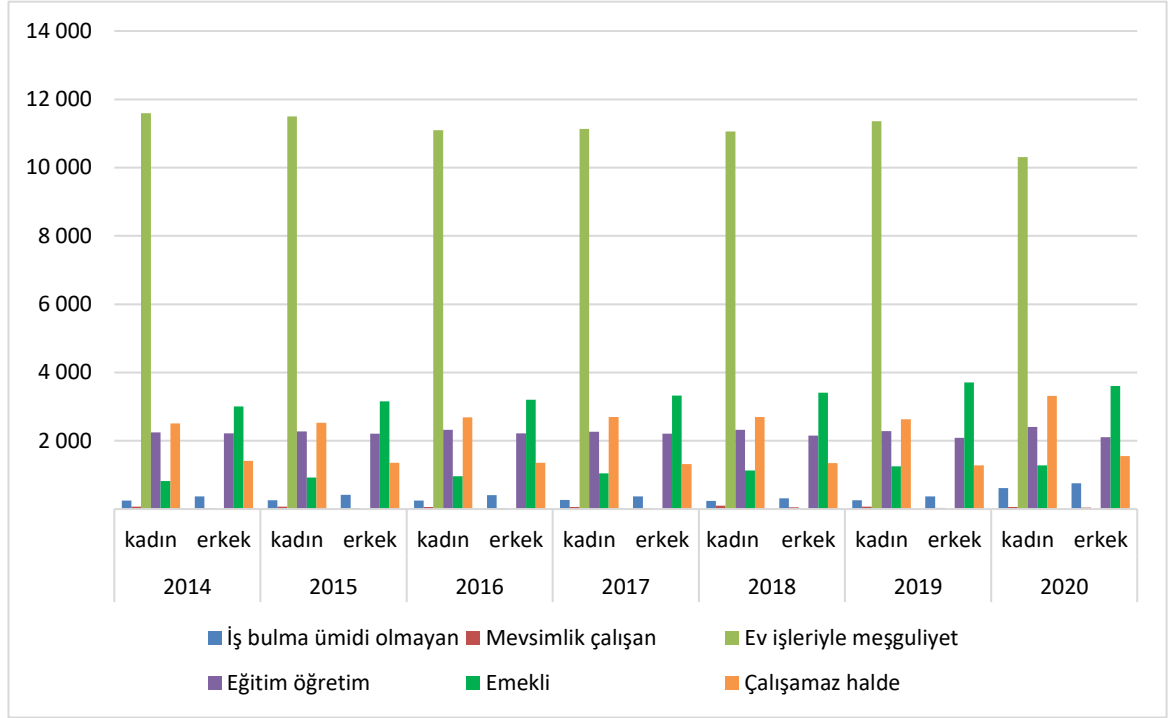
Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Seçilmiş OECD ülkelerinin 2020 yılına ait kadın ve erkek işgücüne katılım oranlarının yer aldığı şekil 25'te tüm ülkelerde kadınların erkeklere göre işgücüne daha düşük katılım sağladığı görülmektedir. Bu fark şekil 25'te yer alan ülkelerin tamamı için geçerli olsa da farkın büyüklüğü ya da küçüklüğü de ayrıca önemli olmaktadır. Seçilmiş ülkeler arasında kadın işgücüne katılım oranı ile erkek işgücüne katılım oranı arasındaki farkın en düşük olduğu ülke Norveç, en fazla olduğu ülke ise Türkiye'dir. Ayrıca ülkeler sadece kadınların işgücüne katılım oranlarına bağlı olarak değerlendirildiğinde yine en düşük pay Türkiye'ye ait olmaktadır. Sonuçta Türkiye'de işgücü piyasasına katılım konusunda yaşanan derin cinsiyet ayrımcılığı, seçilmiş ülkelerle kıyaslandığında da kendini göstermektedir.

Türkiye'de yaşayan kadınların düşük işgücüne katılım sorunu birçok nedene bağlanabilmektedir. Bu nedenler, genel ifadeyle toplumsal iş bölümünde kadına verilen sorumluluklarla ilişkilidir. Kadına çoğunlukla sabır, anlayış, ev içi düzeni sağlama, erkeklere ise eve kaynak sağlamak için bir an önce işgücü piyasasında yerini alma, evin

maddi ihtiyaçlarını karşılama ve güçlü olma rolleri verilmiştir (Günay ve Çelik, 2018: 183). Kadınların toplumsal rolleri, işgücüne katılımın düşük olmasına ya da işgücü piyasasına katılsa bile erkeklere göre daha az istihdam edilmesine neden olmaktadır.

Şekil 26. Türkiye’de Cinsiyete Göre İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri (Bin Kişi) (2014-2020)

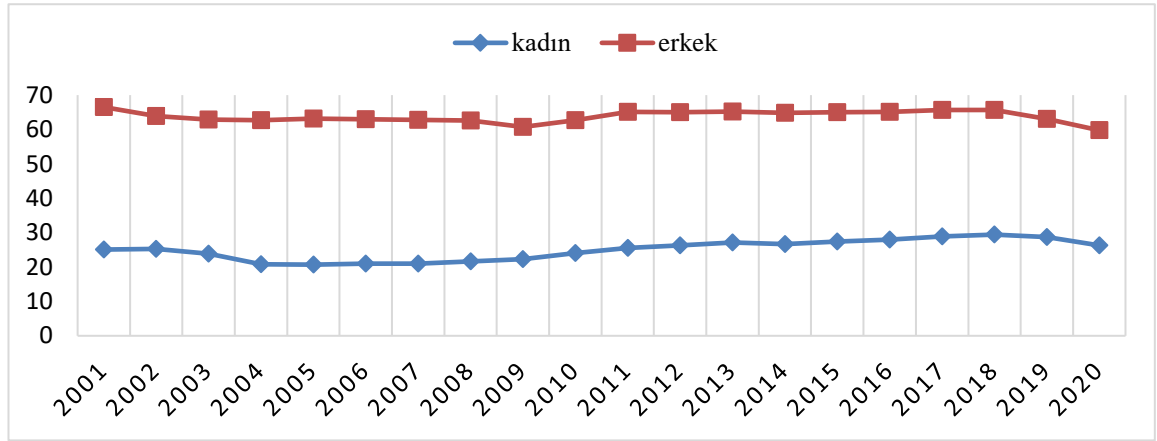
Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, sitesinden edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

Şekil 26’da Türkiye’de cinsiyete göre işgücüne dahil olmama nedenleri verilmiştir. 2014-2020 arası dönemi kapsayan şekilde tüm yıllarda kadınların işgücüne dahil olmama nedenleri arasında en büyük değer ev işleriyle meşguliyete ait olmuştur. Erkekler için ise tüm yıllarda en önemli neden emeklilik olarak görülmektedir. Buna göre kadınların toplumsal görevler nedeniyle ev işleriyle meşguliyeti, 2014-2020 döneminde de işgücüne dahil olmamanın temel gerekçesi olmuştur. Bu durumda kadınların işgücüne katılım oranlarının erkeklerden daha düşük gerçekleşmesinin birçok nedeni olsa da toplumsal iş bölümünün etkinliğinin devam ettiğini görmek mümkündür. Erkekler için de yine emekliliğin en büyük değeri alması toplumsal yükümlülükler

gerekçesiyle, çalışma hayatına katılma konusunda kadınlara göre daha yüksek oranlara sahip olduğunun göstergesidir.

Kadınların işgücü piyasasına katılım sağlaması açısından düşük oranlara sahip olması tek sorun değildir. İşgücüne katılım sağlayabilen kadınların istihdam edilme aşamasında da birçok engelle karşı karşıya kaldığını söylemek mümkündür.

Şekil 27. Türkiye’de Cinsiyete Göre İstihdam Oranları (%) (2001-2020)

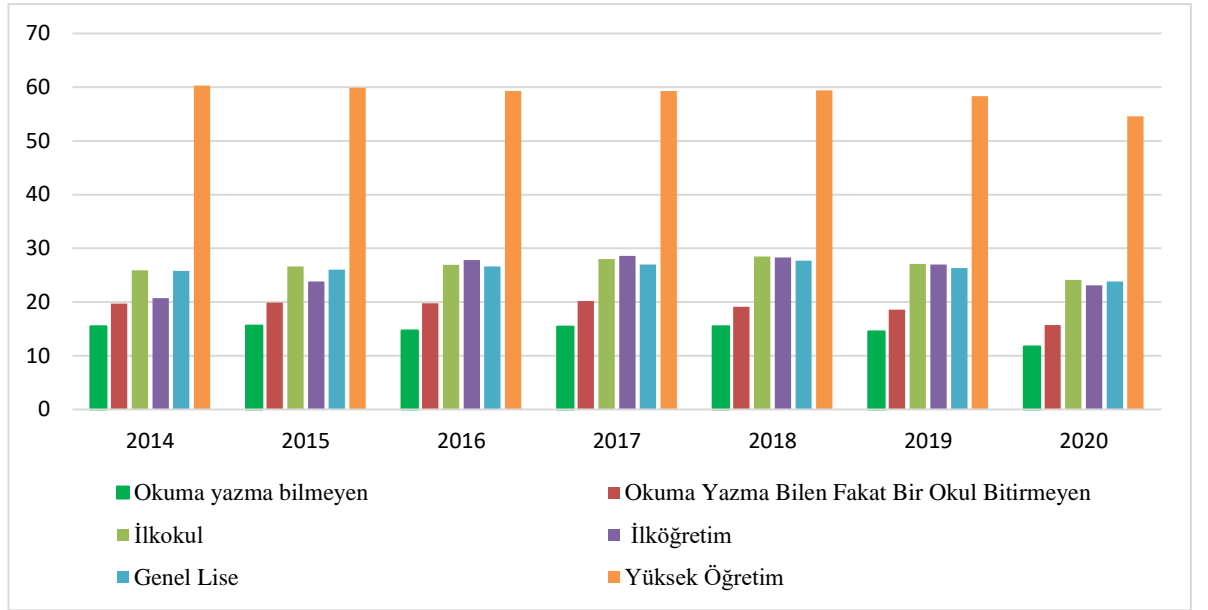
Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Kadınların erkeklere göre düşük işgücüne katılım oranlarına sahip olması, kadın istihdamındaki oranların da düşük seviyelerde gerçekleşmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Şekil 27’de verilen cinsiyete göre istihdam oranları, işgücüne katılım oranları ile paralellik göstermektedir. İşgücüne katılım oranlarında olduğu gibi istihdamda da kadın ile erkek arasında önemli bir fark bulunmakta ve erkek istihdamı kadın istihdamının üstünde değerler almaktadır. Kadın istihdam oranı, 2001 – 2020 döneminde %20 ile %30 arasında değerler alırken, erkek istihdam oranı %60 ile %70 arasında gerçekleşmiştir.

Kadın istihdamında düşüklüğün eğitim, ücretsiz aile işçiliği, doğurganlık, bakıma muhtaç çocuk sayısı, kayıt dışı istihdam gibi çok sayıda nedeni bulunmaktadır (Erdoğan ve Yaşar, 2018: 18). Kadınların istihdam edilmesine engel teşkil eden durumlardan biri olan eğitim seviyeleri dikkate alındığında özellikle 2000’li yıllarda konuya dair olumlu

gelişmeler söz konusu olsa da her eğitim seviyesinde kadınların oranının erkeklerin oranının gerisinde kalmaya devam ettiği görülmektedir. Bu durum istihdam koşullarının sağlanması konusunda çoğu zaman kadın işgücünü piyasanın dışında kalmaya ya da düşük ücretli işlerde çalışmaya mecbur bırakan değişkenlerden bir başkası olarak karşımıza çıkmaktadır.

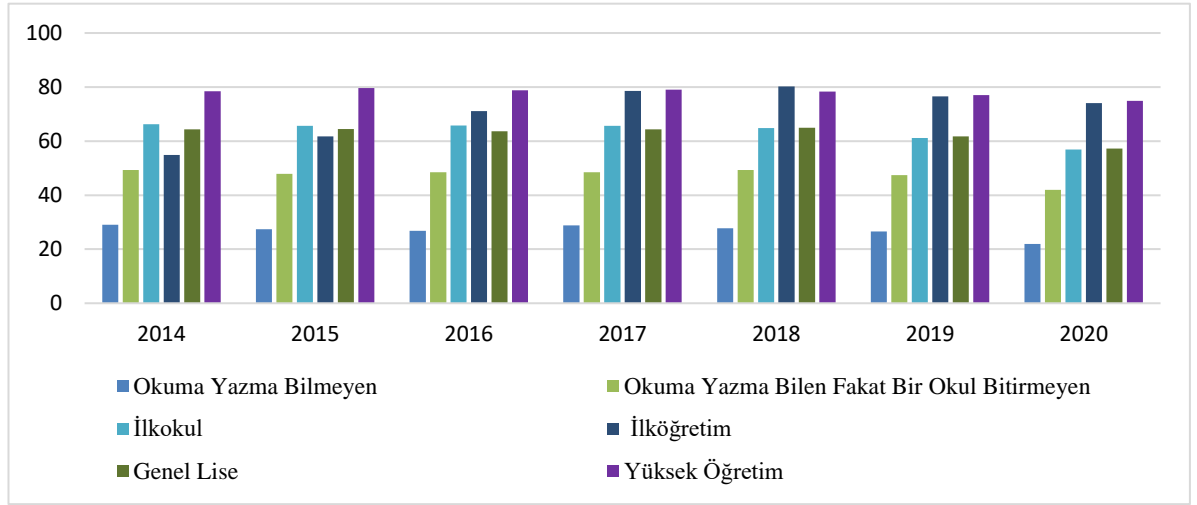
Şekil 28. Türkiye’de Kadınların Eğitim Düzeyine Bağlı İstihdam Oranları (%) 15 + (2014-2020)

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, sitesinden edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

Şekil 28’de 2014-2020 dönemi için istihdam edilen kadınların eğitim düzeylerinin oranları verilmiştir. Buna göre her yıl en yüksek istihdam yükseköğretim mezunlarında, en düşük istihdam ise okuma yazma bilmeyen grupta görülmüştür. Bu durum kadınların eğitim düzeyi arttıkça istihdam oranlarının arttığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle eğitim düzeyi ile kadınların istihdam oranları arasında doğru yönlü ilişki bulunmaktadır.

Şekil 29. Türkiye’de Erkeklerin Eğitim Düzeyine Bağlı İstihdam Oranları (%) 15 + (2014-2020)

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, sitesinden edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

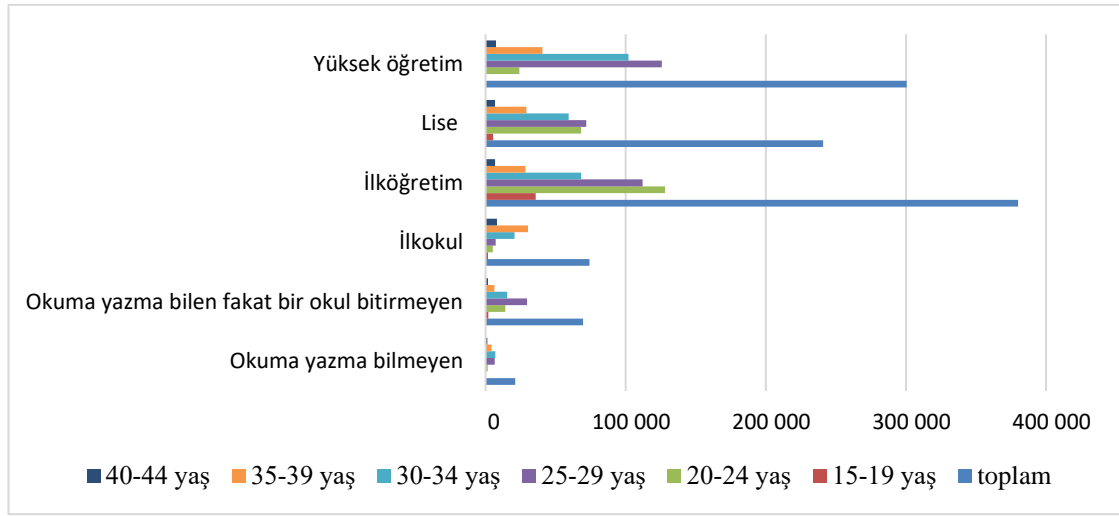
Şekil 28’de kadınlar için verilen eğitime bağlı istihdam oranları, şekil 29’da erkekler için gösterilmiştir. Buna göre erkeklerin 2017 yılına kadar en yüksek istihdam düzeyi kadınlarda olduğu gibi yükseköğretim mezunlarına aitken, 2017 yılıyla birlikte ilköğretim mezunları ile yükseköğretim mezunlarının istihdamdaki payı hemen hemen aynı oranda gerçekleşmeye başlamıştır. En düşük oran ise her yıl kadınlarda da olduğu gibi okuma yazma bilmeyen gruba ait olmuştur.

Şekil 28 ve şekil 29’daki oranlar kıyaslandığında hem kadınlar hem de erkekler için yükseköğretim mezunlarının istihdamdaki payı yüksek gerçekleşmiş ancak kadınlarda oran yaklaşık %60 seviyelerinde olurken erkeklerde bu oran yaklaşık %80 olarak gerçekleşmiştir. Yükseköğretim mezunu dışındaki eğitim gruplarında da erkeklerin istihdamı kadınların istihdamından yüksek olmuştur. Sonuçta kadınların eğitim düzeyi arttıkça istihdam oranları artsa da her eğitim düzeyinde erkeklerden daha düşük istihdam oranlarına sahip olduğu açıkça görülmektedir.

Eğitim düzeyinin artması ile kadın istihdamı arasındaki doğru yönlü ilişkinin olması, Türkiye’de kadın istihdamının neden düşük seviyelerde gerçekleştiğini göstermektedir. Kadınların düşük eğitim düzeyine sahip olması istihdam oranının düşük

gerçekleşmesinin yanında, düşük karşılığı olan işlerde, mevsimlik tarım işlerinde ya da ücretsiz aile işçisi olarak çalışmasında etkili olmaktadır (Keskin, 2018:8). Bu durumda ücretsiz aile işçiliğinin ve kayıt dışı istihdamın kadınlar için bir tercih olmaktan çok mecburiyet halini aldığını söylemek mümkündür.

Şekil 30. Türkiye’de Annenin Yaş Grubu ve Eğitim Durumuna Göre Doğumlar, 2020 (Bin kişi)

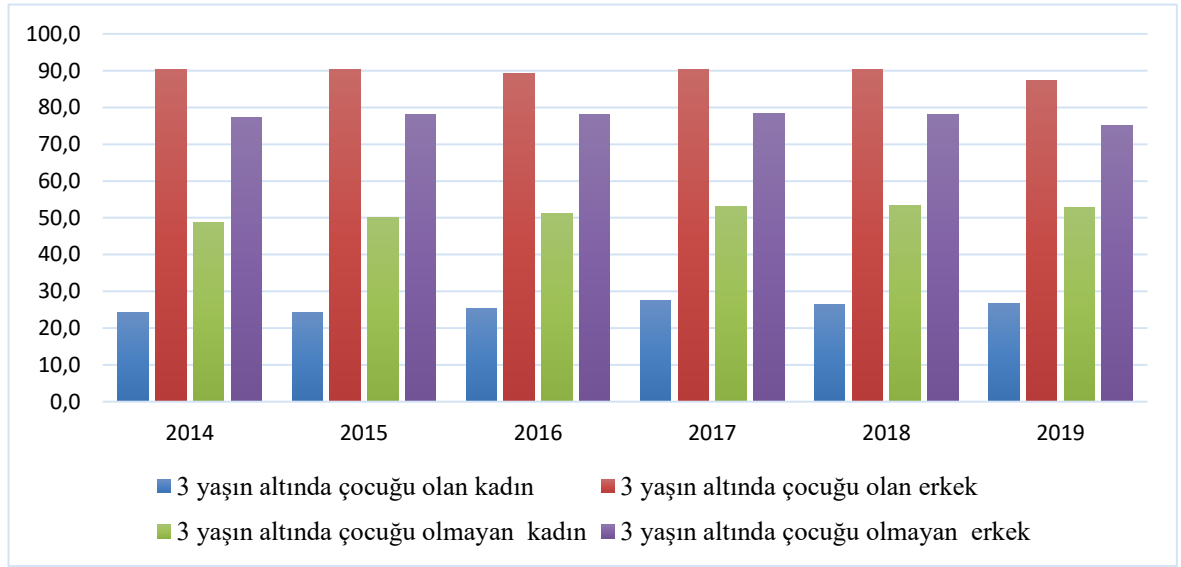

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, sitesinden edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

Türkiye’de kadınlar için eğitim düzeyinin istihdamla doğru orantılı olduğu görülse de bu bilgi kadınların istihdamının düşük düzeylerde olmasını tek başına açıklamamaktadır. Şekil 30’da eğitim düzeyine ve yaş grubuna bağlı olarak kadınların doğum sayıları verilmiştir. Türkiye’de 2020 yılında en yüksek doğum sayısı ilköğretim mezunu kadınlara, en düşük doğum sayısı ise okuma yazma bilmeyen kadınlara ait olmuştur. 2020 yılında toplam doğum sayısına göre ikinci sırada yer alan yükseköğretim mezunlarının istihdamda en fazla payı aldığı bilinmektedir. Buna göre yüksek öğretim mezunları arasında en fazla doğum 25-29 yaş grubunda görülmüş ancak 30-34 yaş grubu ve 35-39 yaş grubu için en yüksek doğum oranı tüm mezuniyetler içinde en yüksek yine yükseköğretim mezunlarında olmuştur. Bu durum eğitim sonrası iş sahibi olmak isteyen kadınlarda anne olma düşüncesinin ertelenerek daha ileri yaşlarda gerçekleştiğini göstermektedir. Şekil 28’de yükseköğretim mezunlarının istihdamda en fazla paya sahip olması Şekil 30’da ise doğum sayısının ileri yaş

aralığında bulunan yükseköğretim mezunu kadınlarda daha fazla olduğunun görülmesi piyasanın kadınlar üzerinde yarattığı duygusal ayrımcılığın kanıtı olarak değerlendirilebilmektedir.

Şekil 31. Türkiye’de Cinsiyete Göre 25-49 Yaş Grubunda olup Hane halkında 3 Yaşın Altında Çocuğu Olan ve Çocuğu Olmayan Bireylerin İstihdam Oranları (%) (2014-2019)

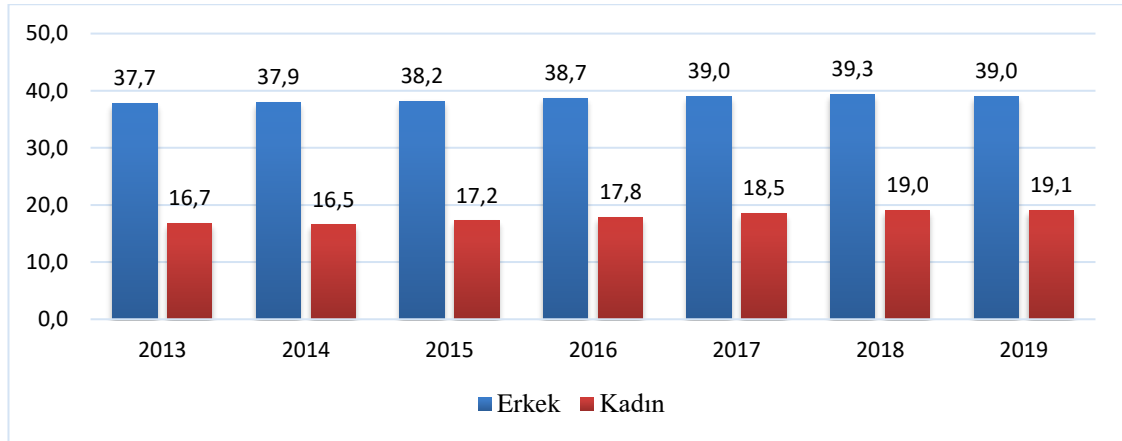
Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, sitesinden edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

Kadınlar için eğitim düzeyleri ile doğum sayıları birlikte incelendiğinde eğitim düzeyi arttıkça doğum yaşının da arttığı ve bu durumun istihdamda en fazla payı alan yüksek öğretim mezunlarının ileri yaşlarda doğum sayısının fazla olmasına neden olduğu görülmüştür. Kadınların istihdamını doğumun dışında çocukların yaşı ve bakıma muhtaç olma durumu da etkilemektedir. Şekil 31’de verilen 3 yaşın altında çocuk sahibi olan ve olmayan hanehalklarının cinsiyete göre istihdam oranları verilmiştir. 2014-2019 dönemi boyunca 3 yaşın altında çocuğu olan kadınların %25 seviyeleri ile istihdamdan en düşük payı, erkeklerin ise ortalama %90 oranı ile en yüksek payı aldığı görülmektedir. Bunun nedeni kadınların işgücünde bulunmak yerine toplumsal iş bölümüne bağlı olarak ev içi görevlerini yerine getirmesi, erkeklerin ise geçimi sağlayabilmek için işgücü piyasasında yerini almak zorunda olmasıdır. 3 yaşın altında çocuğu olmayan hanelerde ise kadın istihdamı yine erkek istihdamının gerisinde

kalmakta ancak %50 seviyelerinde gerçekleşmekte, erkeklerde ise yaklaşık %80 oranında istihdam söz konusu olmaktadır.

Sonuçta Türkiye’de kadınların işgücü piyasasında payının az olması eğitim düzeyine bağlanabileceği kadar doğum ve bakmakla yükümlü olduğu çocuk ya da çocukların yaş aralığı ile de açıklanabilmektedir.

Şekil 32. Türkiye’de Cinsiyete Göre Çalışma Hayatı Süresi (Yıl) 2013-2019

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, sitesinden edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

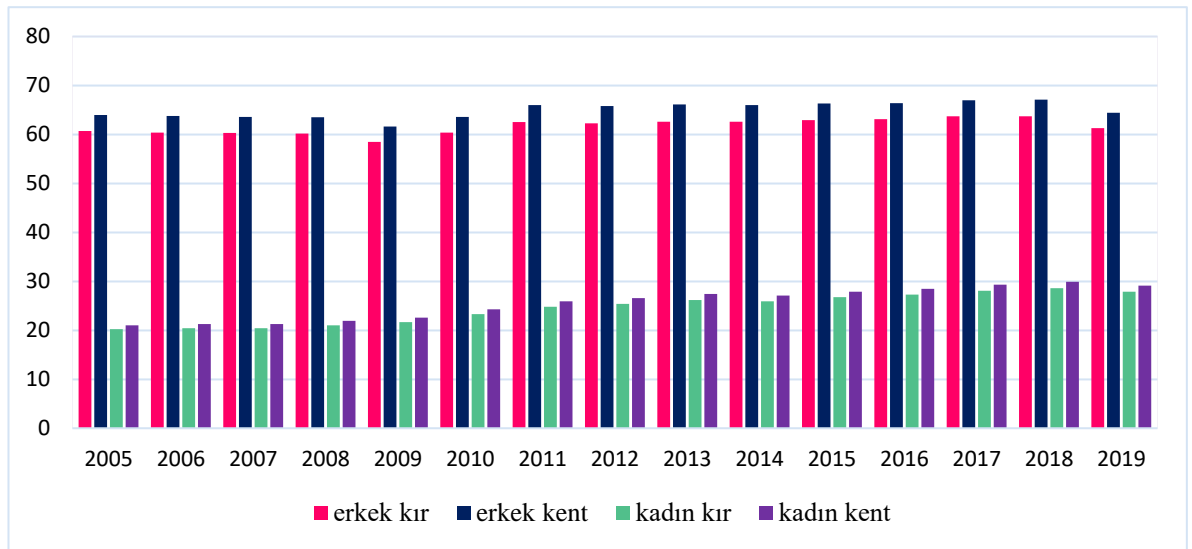
Kadınların doğum ve çocuk bakımı gerekçesiyle iş hayatından uzak kalması çalışma hayatı süresini negatif etkilemekte, çalışılan süre boyunca kazanılan ücretin düşük düzeylerde kalmasına ve iş deneyiminin erkekler göre daha az gelişmesine neden olmaktadır. Şekil 32’de Türkiye’de 2013-2019 dönemi için cinsiyete göre çalışma hayatı süreleri verilmiştir. Buna göre dönem boyunca erkekler yaklaşık 40 yıl çalışma hayatında bulunurken, kadınlar en fazla 19 yıl bulunabilmiştir. Hem erkek hem de kadınlar için bu durum zaman içinde artış gösterse de özellikle kadınlarda erkekler göre oldukça düşük seviyede kalmıştır. Bu nedenle iş hayatında aktif olan kadınlar ya doğum yaşını arttırmakta ya da daha az çocuk sahibi olmaktadır. İş hayatından uzak kalınan süre boyunca tecrübeden uzak kalınması da ücret düzeylerinde cinsiyetler arasındaki farkın artmasında gerekçe olarak görülmektedir.

Türkiye’de işgücü piyasasında kadınlara yönelik ayrımcılığın söz konusu olduğu bir başka durum, tarımın ekonomideki payının yüksek olduğu dönemlerde ya da bölgelerde görülen ücretsiz aile işçiliğidir. Kadınların ev işleriyle meşguliyetinin yanında ücretsiz aile işçiliğinde büyük oranda yer almaları, ücretli istihdamda kadın işgücü oranındaki düşüklüğü beraberinde getirmektedir (Serel ve Özdemir, 2017:133). Tarım sektöründe sıklıkla görülen ücretsiz aile işçiliği, kadınlara yönelik ayrımcılığın bir göstergesi olmasının yanında Türkiye’de kırdaki kadın istihdamının yüksek görünmesinin de temel nedenidir.

1980 yılıyla birlikte Türkiye’de sanayileşmenin artması, tarıma sağlanan desteklerin azalması ile başlayan kırdan kente göç hareketi, kadınların uzun süre istihdam edildiği ücretsiz aile işçiliğinden ayrılıp, kentte işsiz kalmasına neden olmuştur. Kente göç eden kadınların işsiz kalmasının en önemli nedeni sanayi sektöründe istihdam edilebilmek için gerekli olan deneyim ve eğitim düzeyinden yoksun olmalarıdır (Karabıyık,2012:233). Deneyimi ve eğitim düzeyi düşük olduğu için kayıtlı ekonomide istihdam edilme şansı bulamayan kadınların tek seçeneği kayıt dışı istihdam da yer almak olmuştur.

Şekil 33. Türkiye’de Cinsiyete ve Kent-Kır Ayrımına Göre İstihdamın Dağılımı (%) 15+ (2005-2019)

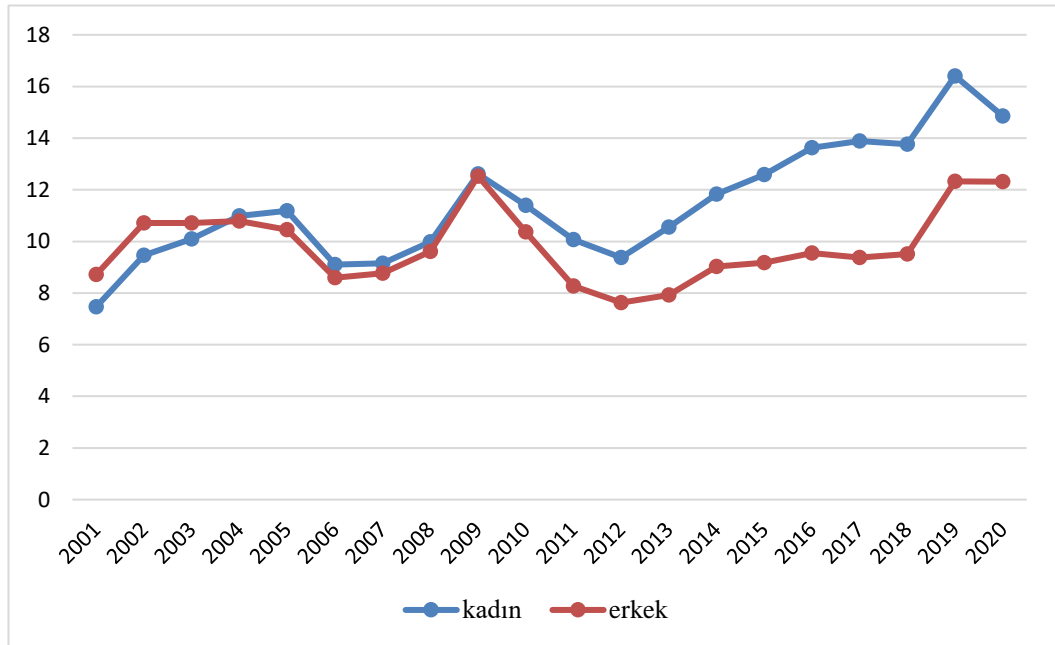

Kaynak: ILO, iloostat.ilo.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 33’de Türkiye’de cinsiyete bağlı istihdam oranları kent ve kırsal bölgeleri için ayrı ayrı gösterilmiştir. 2005-2019 dönemine dair oranların yer aldığı şekilde, 2005 yılından itibaren hem erkek hem de kadın istihdam oranı en yüksek kentte görülmüştür. Erkeklerin kentteki istihdam oranları %60 ile %70 arasında gerçekleşirken, kırsalda bu oran ortalama %60 düzeylerinde kalmaktadır. Kadınların kentteki istihdam oranları %20 ile %30 arasındayken, kırsalda daha düşük olsa da kentteki istihdam oranına yakın değerler almaktadır. Hem kadınlar hem erkekler için istihdamda kent ile kırsal arasında önemli bir fark görülmemekte ancak iki bölgede de kendi içinde yapılan kıyaslamada yine kadın istihdamı erkek istihdamının önemli ölçüde gerisinde kalmaktadır.

Türkiye genelinde ya da kent kırsal ayrımına göre bakıldığında istihdam oranlarının düşük düzeylerde olması, işsizlik oranlarının yüksek olması durumunu ifade etmektedir. Cinsiyet farkı göz önüne alındığında da yine istihdamda kadınların erkeklere göre düşük oranlara sahip olmasından yola çıkarak, işsizlik oranlarının kadınlar için daha yüksek olduğu sonucuna varılmaktadır.

Şekil 34. Türkiye’de Cinsiyete Göre İşsizlik Oranları (%) 15+ (2000-2019)

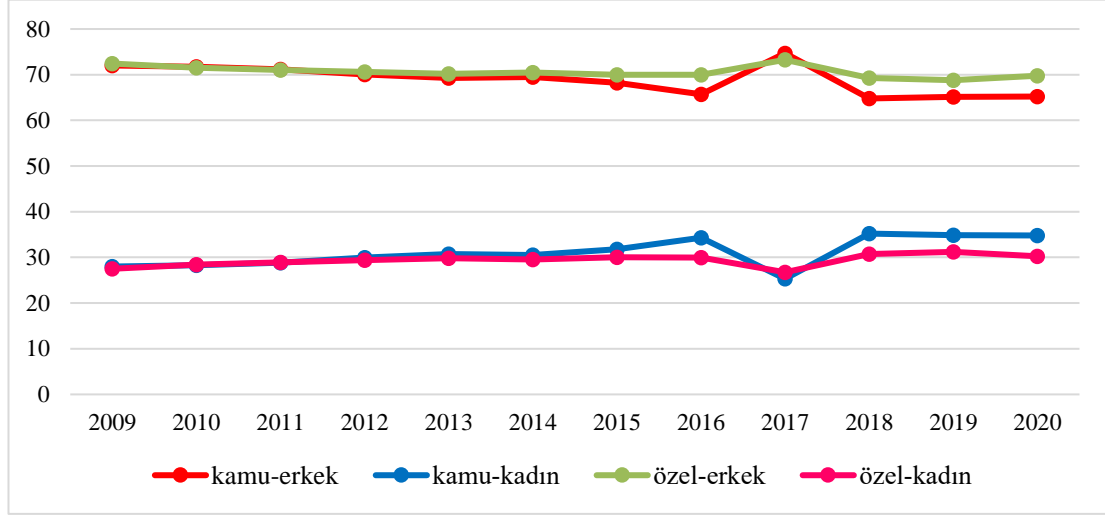
Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 34'te Türkiye'de cinsiyete göre işsizlik oranları 2001-2020 dönemi için verilmiştir. 2001-2004 arası dönemde kadınların işsizlik oranları erkeklerin işsizlik oranlarının altında gerçekleşmiş, 2004-2009 arası dönemde ise kadınların işsizlik oranları erkeklerin işsizlik oranlarından yüksek olmuştur. 2009 yılı sonrası kadınlara ait işsizlik oranları erkeklerin işsizlik oranlarının üstünde gerçekleşmeye devam etmiş ve kadınlar için oran artış eğiliminde olurken, erkekler için azalış eğiliminde olmuş, işsizlik oranları arasındaki fark kadınların aleyhine giderek büyümüştür. Sonuçta 2009 yılı sonrası kadınların işsizlik oranları %12 ile %16 arasında değerler alırken, erkeklerde bu oran %8 ile %12 arasında olmuştur. 2009 krizi sonrası erkeklerin işsizlik oranları kadınların işsizlik oranına göre daha büyük iyileşme göstermiştir. 2019 yılında hem kadın hem erkek nüfus için önemli artış gösteren oran, 2020'de gösterdiği azalışta yine erkekler için daha etkili olmuştur.

Yüksek işsizlik ve düşük istihdamda cinsiyetler arasındaki dağılımın 2000'li yıllarda işgücü piyasası genelinde kadınların aleyhine bir seyir izlediği görülmüştür. Piyasa genelinde yaşanan bu sorun, sektörler arasında farklılık teşkil etmektedir. Başka bir ifadeyle kadınların düşük istihdamı, bazı sektörlerin piyasadaki büyüklüğü ve bu sektörlerin kadınları istihdam etme oranıyla doğrudan ilişkilidir.

Sektörler arasındaki temel ayrım ülkede ekonomik faaliyetlerde bulunan kamu ile özel sektör arasında yapılmaktadır. Kadınların ve erkeklerin tercihiyle bağlı olarak gerçekleşen istihdam, piyasadaki cinsiyet ayrımcılığı hakkında da önemli bilgi sunmaktadır.

Şekil 35. Türkiye’de Cinsiyete Göre Kamu ile Özel Sektörde İstihdamın Dağılımı (%) (2009-2020²¹)

Kaynak: ILO, iloostat.ilo.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 35’te Türkiye’de cinsiyet farkı dikkate alınarak kamu ve özel sektör arasında istihdamın dağılımı gösterilmiştir. 2009-2020 dönemini içine alan süreçte erkek istihdamının sektörler arasındaki dağılımında 2016 yılına kadar belirgin bir fark görülmemekte, 2016 yılı sonrasında ise 2017²² yılı hariç özel sektör istihdamı kamu sektörü istihdamının önüne geçmektedir. Kadınlarda ise 2016 yılına kadar erkeklerde olduğu gibi istihdamın dağılımı iki sektör arasında hemen hemen aynı gerçekleşmiş, 2016 yılı sonrası ise 2017 yılı hariç erkeklerin aksine kadınlarda kamu istihdamı artış göstermiştir. Sonuçta Türkiye’de kadınlar çoğunlukla kamu sektörü istihdamını tercih ederken erkekler özel sektör istihdamında yoğunlaşmıştır.

Bu durumun birçok nedeni olmakla birlikte ilk etki ücret seviyesi ve çalışma koşullarındaki farklılık olarak kendini göstermektedir. Kadınların kayıtlı ve eşit ücretle istihdam edilebilmesinin en kolay yolu kamu sektöründe faaliyet göstermeleridir.

²¹ Şekilde yer alan oranlar ILO’dan temin edilen “Cinsiyete ve Kurumsal Sektöre Göre İstihdam” verileri kullanılarak hesaplanmıştır. Hesaplama her yıl için toplam özel sektör ve kamu sektörü istihdamı içinde kadın istihdamı ve erkek istihdamı ayrı ayrı yüzdesel olarak hesaplanmıştır.

²² Şekilde yer alan yılların ölçümü 2017 yılı hariç “Hane halkı İşgücü Anketi”ne, 2017 yılı ölçümü ise “Avrupa Birliği İşgücü Anketi”ne aittir.

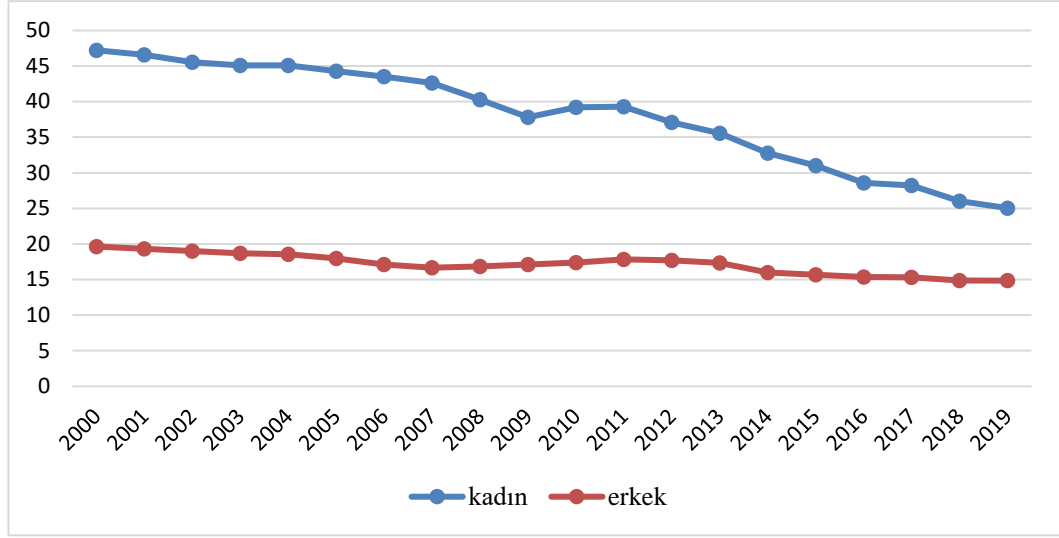
Buradan yola çıkarak iki sektör arasında gerek çalışma koşullarının gerekse ücret politikasının belirgin bir fark gösterdiğini söylemek mümkündür.

Kamu sektörünün ücret politikası, kamu sektörü çalışanlarının seçmen grubu içinde yer almasından kaynaklı olarak çoğunlukla seçmenler ya da halk tarafından belirlenmekte ve bütçe kısıtı içinde faaliyet göstermektedir. Özel sektörde ise ücretin belirlenmesinde temel argüman kâr maksimizasyonudur. Bu nedenle özel kesim ücret oranlarını ve istihdam seviyesini belirlerken emek talep eğrisi üzerindeki bir noktaya erişmeyi amaçlamaktadır (Tansel, 2005:455). Bu amaç doğrultusunda kadınların istihdam edilmesi halinde iş tecrübesi eksikliği ve bilgi eksikliğini giderme süresinin ek bir maliyet unsuru olarak değerlendiriliyor olması özel sektörün kâr amacıyla çelişmektedir. Bu nedenle kadınlar özel sektörde ya istihdam edilmemekte ya da daha düşük ücretli pozisyon ve işlerde istihdam edilmektedir. Haliyle kadınların hem yüksek ve eşit ücretle hem de daha iyi koşullarda çalışabilmek için tercihlerini kamu sektöründen yana kullanmaları, özel sektörde erkeklere kıyasla faaliyetlerinin sınırlı olmasını beraberinde getirmiştir.

Eğitimli ve deneyimli kadınlar için kamu ile özel sektör arasında tercih yapma şansı bulunsa da bu niteliklere sahip olamayan kadınlar yine özel sektörde istihdam edilmek ve ayrımcılık, düşük ücret, zor çalışma koşullarına razı olmak zorunda kalmaktadır.

Türkiye’de özellikle 1980 yılı sonrası özelleştirme çabalarının başlamasıyla özel sektörün etkinliği artmış ve düşük ücret düzeylerinde çalışan işgücü arasında bir de cinsiyete dayalı ücret farklılaşması sorunu derinleşmiştir. Kamuda söz konusu olmayan cinsiyete dayalı ücret farklılaşması, Türkiye’de özel sektörde derin biçimde hissedilmektedir. Özel sektörde yaşanan bu ücret farklılaşması hizmet, sanayi ve tarım sektörü arasında da farklı etki göstermiş, sorunun derinliği yine kadın ve erkek istihdamının sektörel dağılımı ile ilişkili olmuştur.

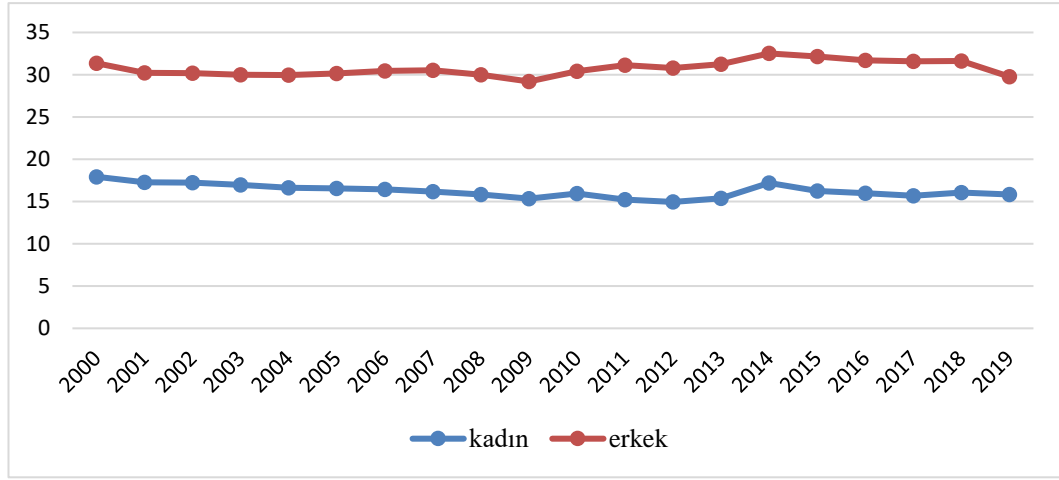
Şekil 36. Türkiye’de Tarım İstihdamının Cinsiyete Göre Dağılımı (%) (2000-2019)

Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 36’da Türkiye’de 2000-2019 dönemi tarım istihdamının cinsiyetlere göre dağılımı verilmiştir. 2000 yılından itibaren tarım sektöründe kadınların istihdamı erkeklerin istihdamından yüksek olmuş ancak azalış eğilimi göstermiştir. Dönemin başlarında kadın ile erkek istihdamı arasındaki farkın yüksek olduğu tarım sektöründe özellikle 2014 yılından itibaren erkek istihdamı durağan seyir izlemiş kadın istihdamı ise azalmaya devam etmiştir. Bu nedenle cinsiyetler arasında tarım sektörü istihdamına yönelik fark azalış göstermiştir. Tarım sektöründe kadın istihdamı dönem başında %45’in üstünde değerlerle başlamış, 2020 yılına gelindiğinde %25’e kadar gerilemiştir. Erkeklerde ise bu oran 2000 yılında %19 seviyesindeyken, 2020’de %15’e inmiştir. Bu durum kadınlarda ücretsiz aile işçiliğinin en fazla görüldüğü tarım sektöründe kayıtlı çalışan kadınların sayısının azaldığını ya da kadınların kırdan kente göç ile tarım istihdamından ayrıldığını göstermektedir.

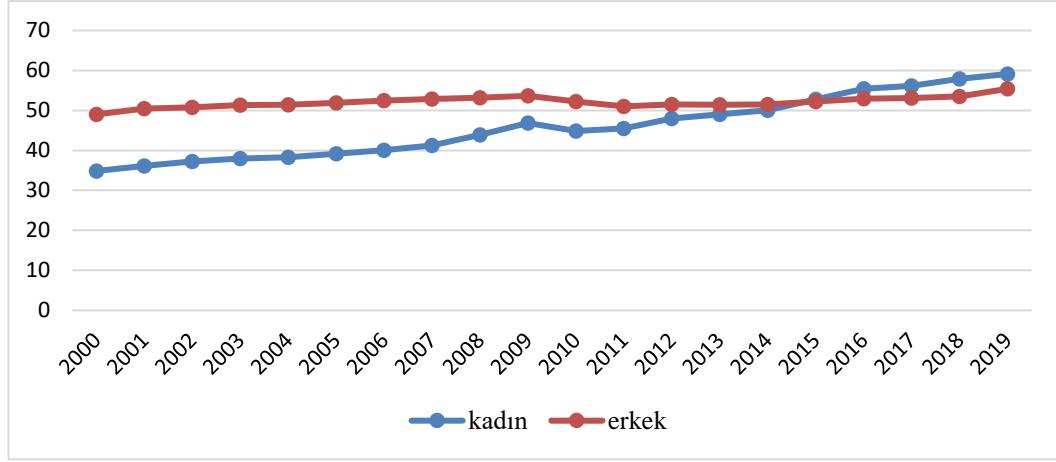
Şekil 37. Türkiye’de Sanayi İstihdamının Cinsiyete Göre Dağılımı (%) (2000-2019)

Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Tarımın istihdamında hem kadın hem erkek için görülen azalmanın aksine 2000’li yıllar boyunca sanayide istihdam durağan bir seyir izlemiştir. Sanayide istihdamın cinsiyete göre dağılımının verildiği şekil 37’de erkek istihdamının 2000-2019 dönemi boyunca kadın istihdamından fazla olduğu görülmektedir. Kadınların sanayi sektöründeki istihdamı 2000’ler boyunca %15 ile %17 arasında değerler alırken, erkeklerde bu oran %29 ile %32 aralığında değişmiştir. Tarımın aksine sanayi sektörü istihdamında erkeklerin oranı kadınların oranından yüksek olmuş ancak önemli artış ya da azalışlar görülmemiştir. Bu durum kadınların eğitim düzeyi ve iş tecrübesi konusunda erkeklerin gerisinde kalması sonucu işveren tarafından tercih edilmemesi ve sanayi sektöründe yaşanan gelişmelere ayak uyduramaması ile açıklanabilmektedir. Buna ek olarak Türkiye’de sanayi sektöründe 2000’ler boyunca önemli bir gelişme yaşanmaması da hem erkeklerin hem de kadınların istihdam oranlarındaki durağan seyrin nedeni olarak görülebilmektedir.

Şekil 38. Türkiye’de Hizmet İstihdamının Cinsiyete Göre Dağılımı (%) (2000-2019)

Kaynak: Dünya Bankası, data.worldbank.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

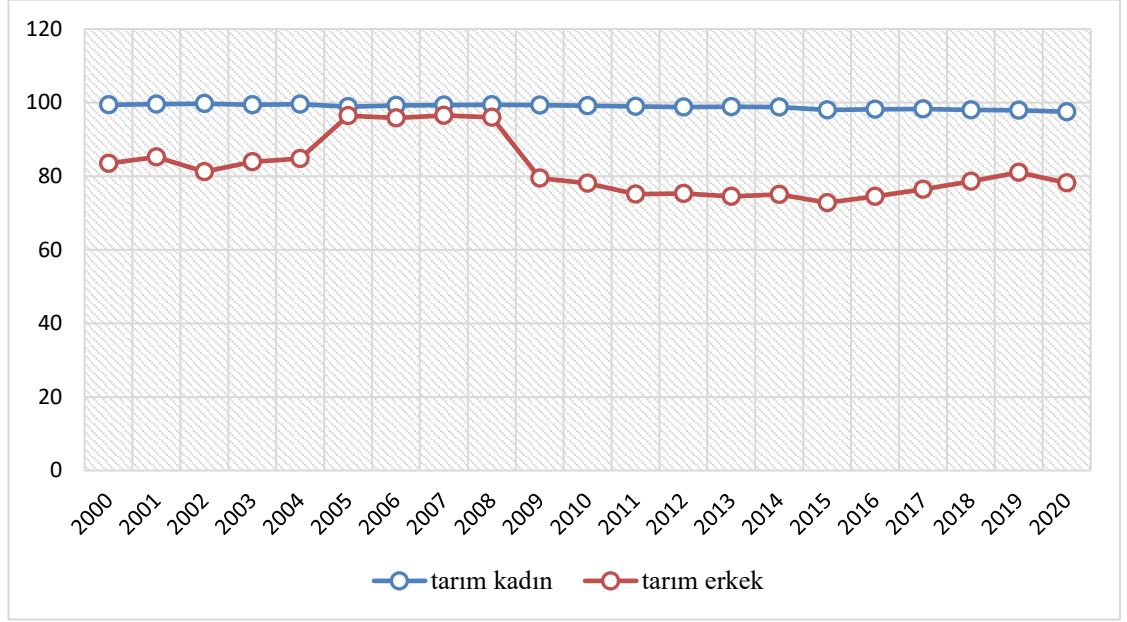
Tarımda kadın istihdamı, sanayide ise erkek istihdamının yüksek olduğu 2000’li yıllarda şekil 38’de görüldüğü üzere hizmet sektöründe cinsiyetler arası dağılım oldukça farklı seyretmiştir. 2000 yılından 2013 yılına kadar kadınların hizmet sektöründeki istihdamı erkeklerin istihdamının gerisinde kalmış ancak 2014 yılından itibaren durum tersine dönmüştür. 2014 yılıyla birlikte hizmet sektöründe etkin olan taraf kadınlar olmuştur. Erkekler için sürekli %50 ile %55 arasında değerler alan hizmet sektörü istihdamı önce azalma sonra ise durağan seyir izlerken, kadınlar için %34 seviyelerinde başlamış ve artan eğilim göstererek 2020 yılında %59 seviyesine ulaşmıştır. Bu durum erkeklerin hizmet sektöründeki istihdamının durağanlaşmasının yanında kadın istihdamında artışın yaşandığının bir göstergesidir.

Türkiye’de işgücü piyasasında etkinliği yüksek olan hizmet sektöründe, kadın istihdamının 2014 yılıyla birlikte erkek istihdamından fazla pay almaya başlaması, tarım sektöründeki kadın istihdamının sürekli azalması, sanayi sektöründe ise durağan seyir izlemesi özellikle kırdan kente göçün devam ettiğini ve tarım sektörünü terk eden kadınların çoğunlukla kentte hizmet sektöründe istihdam edildiğini kanıtlamaktadır. Tarım sektörünü terk ederek ya da kentte yaşayan ancak henüz işgücüne katılan kadınların, hizmet sektöründe yoğunlaşması aşırı kalabalıklaşma teorisi gereği erkeklere göre daha düşük ücret düzeylerinde istihdam edilmelerinin önünü açmaktadır.

Kayıtlı ekonomide kadınların sektörler özelinde bakıldığında da çoğunlukla hizmet sektöründe yoğunlaştığı görülmüş, bu alanda da istihdam edilme imkânı bulamayan kadınlar kayıt dışı çalışmaya yönelmiştir.

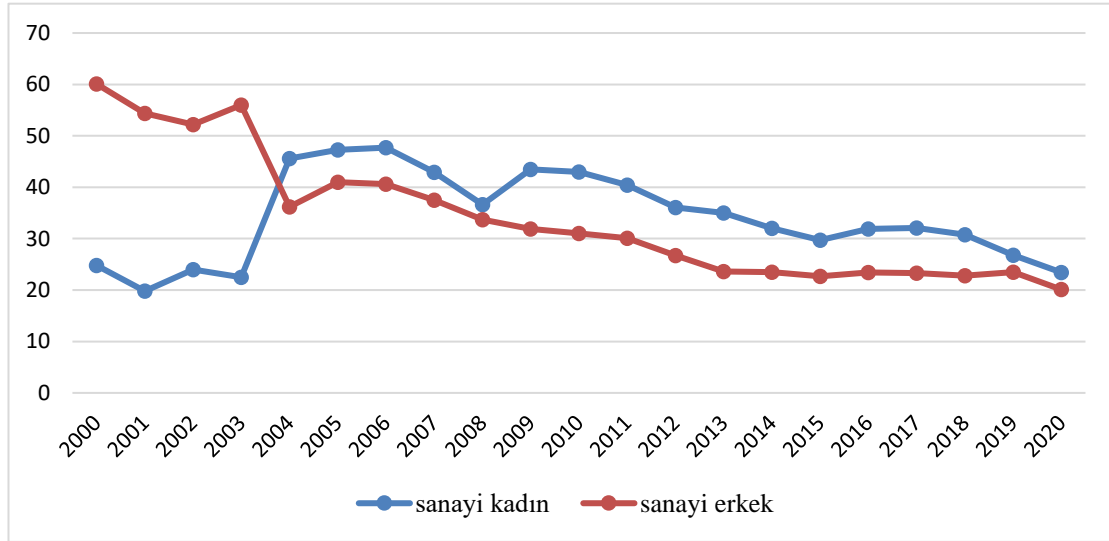
Şekil 39. Tarım Sektöründe Cinsiyete Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%) (2000-2020)

Kaynak: ILO, iloostat.ilo.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Tarım sektöründe 2000'ler boyunca kayıtlı istihdamda olan kadınların oranı kayıtlı istihdamda olan erkeklerin oranından yüksek olmuş ancak azalma eğilimi göstermiştir. Şekil 39'da verilen tarım sektöründe cinsiyete göre kayıt dışı istihdamın dağılımına bakıldığında kadınların istihdamının erkeklerin istihdamından fazla olduğu ancak bu kez azalma eğiliminde olmadığı durağan seyir izlediği görülmektedir. Hem kadın hem de erkekler için tarım sektöründe kayıt dışı istihdam oranları kayıtlı istihdam oranlarından oldukça yüksektir. Erkeklerin tarım sektöründe kayıt dışı istihdamı 2000'ler boyunca %83 ile %96 arasında gerçekleşirken, kadınlarda bu oran %97 ile %99 arasında değişmiştir. Buna göre Türkiye'de 2000'ler boyunca tarım sektöründe çalışanlar çoğunlukla kayıt dışı istihdamda yer almış ve özellikle kadınlar için ücretsiz aile işçiliğinin devamlılığı söz konusu olmuştur.

Şekil 40. Sanayi Sektöründe Cinsiyete Göre Kayıt dışı İstihdam Oranları (%) (2000-2020)

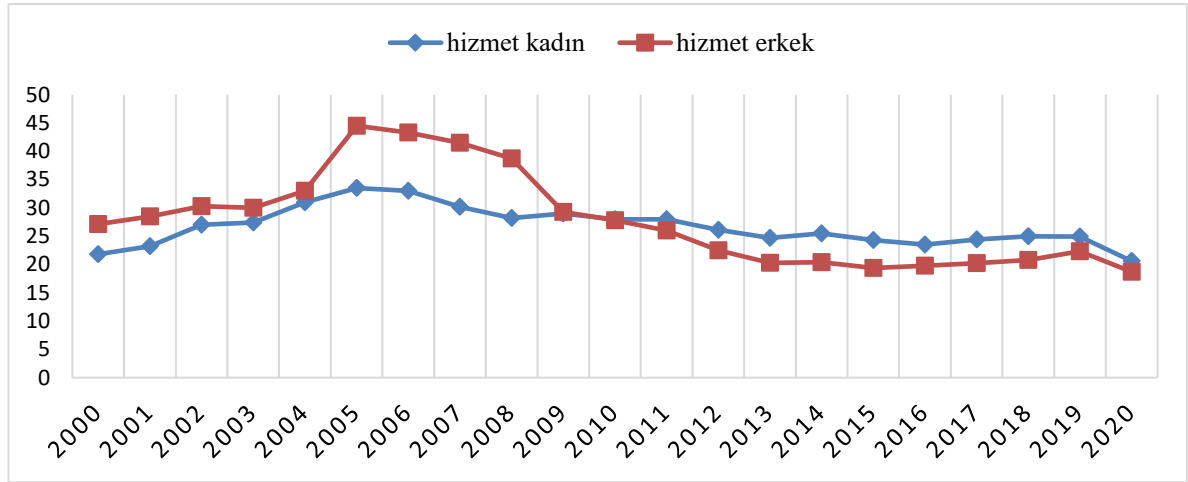

Kaynak: ILO, ilo.stat.ilo.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Tarım sektöründe kayıtlı ya da kayıtsız istihdam oranı en yüksek kadınlara ait olmuş ancak sanayi sektöründe durum farklılık göstermiştir. Sanayi sektöründe kayıtlı istihdamda erkeklerin payı kadınların payında fazla olmuş ve durağan seyri izlemiştir. Şekil 40'ta yer alan sanayi sektöründe kayıt dışı istihdamda 2000'ler boyunca hem kadın hem de erkek için paylar değişkenlik göstermiştir. 2000-2003 arası dönemde sanayi sektöründe erkeklerin kayıt dışı istihdamı kadınların kayıt dışı istihdamından yüksekken 2004 yılıyla birlikte kadınların kayıt dışı istihdamı erkeklerin kayıt dışı istihdamından yüksek gerçekleşmeye başlamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında sanayi sektöründe kayıt dışı istihdam edilen erkeklerin oranının azalma eğilimi göstermesi, kayıt dışı istihdam edilen kadınların ise artış eğilimi göstermesi etkili olmuştur. 2004 yılı öncesi sanayi sektöründe ortalama %25'in üstüne çıkmayan kayıt dışı kadın istihdamı 2004 yılıyla beraber %45'in üstünde değerler almaya başlamış, 2010 yılı sonrası ise azalma eğilimine girerek ortalama %30 seviyelerinde belirlenmiştir. Erkekler için ise kadınların aksine 2004 yılı öncesi %60 düzeylerine kadar çıkan sanayi sektöründe kayıt dışı istihdam, 2004 yılı sonrası ortalama %35 seviyelerinde gerçekleşmiş, 2010 yılıyla birlikte azalma eğiliminin devamlılığı ile %20'ye kadar gerileyebilmiştir. Buna göre 2000'lerde erkeklerin sanayi sektöründe

çalışma koşulları iyileşirken ve çoğunlukla kayıtlı istihdamda yer alırlarken kadınlarda tam tersi kayıt dışı çalışma oranı artış göstermiştir. Tarım ve sanayi sektöründe gerçekleşen istihdam durumları kıyaslandığında kayıtlı istihdama göre kayıt dışı istihdamın hem kadın hem de erkekler için daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Kadınların sanayide kayıtlı istihdamının erkeklerle göre oldukça düşük olmasının nedeni işverenin kadın istihdamına yönelik olumsuz tutumu ve eğitim, tecrübe eksikliğini tanımlayan beşerî sermayenin düşüklüğü ile açıklanırken, kayıt dışı sanayi istihdamının yüksek olması da aynı gerekçelerle ortaya çıkmaktadır.

Şekil 41. Hizmet Sektöründe Cinsiyete Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%) 2000-2020

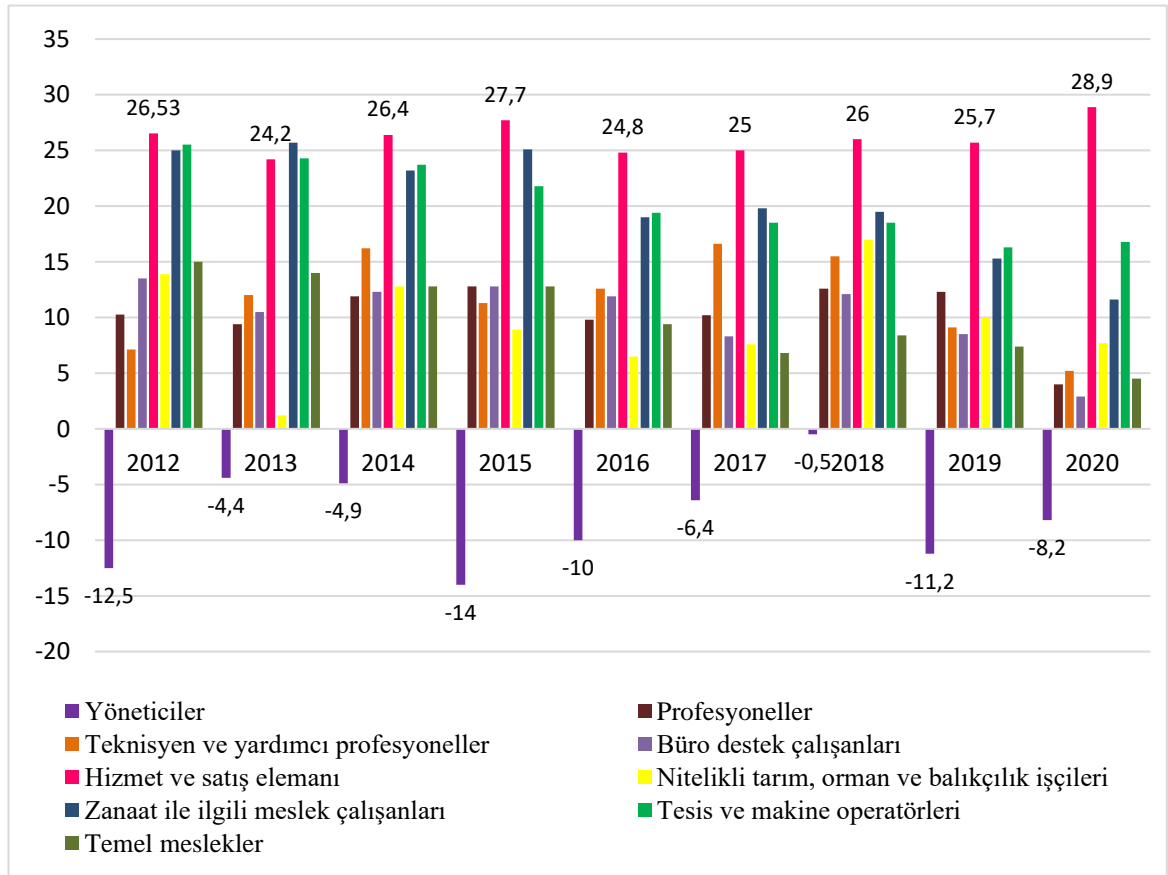
Kaynak: ILO, iloostat.ilo.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Tarım ve sanayinin ardından Türkiye ekonomisinde istihdamdan en yüksek payı alan hizmet sektöründe cinsiyetlere göre kayıt dışı istihdam oranları Şekil 41’de verilmiştir. 2000 yılı ile 2010 yılı arasında hizmet sektöründe erkeklerin kayıt dışı istihdamı kadınların kayıt dışı istihdamından fazla olmuş ancak 2010 yılı sonrasında kadınların kayıt dışı istihdamı sanayi sektöründe olduğu gibi burada da erkeklerin kayıt dışı istihdamının önüne geçmiştir. Erkeklerin hizmet sektöründe kayıt dışı istihdamı özellikle 2005 yılında %44’e kadar çıksa da sonraki süreçte azalma göstermiş ve %18’e kadar gerilemiştir. Kadınların hizmet sektöründeki kayıt dışı istihdamına bakıldığında ise en yüksek 2005 yılında %33 seviyesine çıkmış ancak sonrasında erkeklerde de olduğu gibi azalma eğilimine girmiş %20 oranına kadar gerilemiştir. Tarım ve sanayi

sektörüne göre hizmet sektöründe kadınların kayıt dışı istihdam oranı düşük gerçekleşmiş ve kayıtlı ekonomideki payı daha yüksek olmuştur.

Sektörlerin kayıtlı ve kayıtsız istihdam oranlarına göre kadınların özellikle tarım sektöründe ücretsiz aile işçiliğinde kayıt dışı çalıştığı, beşeri sermaye teorisinde de yer aldığı gibi eğitime ve tecrübeye ulaşma konusunda karşılaşılan engellerin yüksek olması gerekçesiyle sanayi sektöründe ağırlıklı olarak kayıt dışı istihdam edildiği görülmüştür. Bu iki sektörden farklı olarak kayıtlı kadın istihdam oranının en yüksek olduğu sektör hizmet sektörü olmuştur. Sonuçta gerek kayıtlı olarak hizmet sektöründe gerekse kayıt dışı olarak sanayi ve tarım sektöründe çalışan kadınların yüksek oranlarda olması daha önce de ifade edildiği gibi aşırı kalabalıklaşma teorisi gereği ücret düzeylerinin erkeklere göre düşük gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Şekil 42. Türkiye’de Mesleklere göre Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı²³ (%) (2012-2020)

²³ Cinsiyete Dayalı Ücret Farkı; erkeklerin ortalama kazançları ile kadınların ortalama kazançları arasındaki farkın, erkeklerin ortalama kazançlarının yüzdesi olarak ifade edilmesidir (ILO,2021).

Kaynak: ILO, iloostat.ilo.org sitesinden edinilen verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 42’de Türkiye’de 2012-2020 dönemine ait cinsiyete dayalı ücret farkının mesleklere göre durumuna yer verilmiştir. Kadınların dezavantajlı olmadığı aksine erkeklerin aleyhine bir ücret farkının geliştiği tek meslek grubu yöneticiler olmuştur. Genel itibariyle yöneticilerde ücret farkı, kadınların lehine olacak şekilde gelişmiştir. Bu durum, Türkiye’de kadın yönetici sayısının oldukça düşük olması ve aşırı kalabalıklaşmanın söz konusu olmaması nedeniyle ücret düzeylerinin yüksek seviyelerde belirlenmesi şeklinde yorumlanabilmektedir. Yöneticiler dışında tüm meslek gruplarında erkeklerin lehine gelişen ücret farkı söz konusu olmuş ve yıllar itibariyle en yüksek fark hizmet ve satış grubuna ait olurken, en düşük fark yıllara göre değişkenlik göstermiştir. Hizmet ve satış çalışanlarında çoğunlukla %25’in üstünde gerçekleşen farkın nedeni, yönetici kesimin aksine kadınların en çok bu alanda istihdam edilerek aşırı kalabalıklaşmış olması ve ücret düzeyinin oldukça düşük gerçekleşmesi olarak görülmektedir. Sadece yöneticiler grubunda kadınların lehine oluşan ücret farkında her yıl kadınların ücretleri erkeklerin ücretlerinden fazla gerçekleşmiştir. Nitelikli tarım, orman ve balıkçılık işçileri, profesyoneller, teknisyenler ve yardımcı profesyoneller, büro destek çalışanları, zanaat ile ilgili meslek çalışanlar ve tesis, makine operatörleri ve montajcılar şeklinde yer alan meslek gruplarında ise ücret farkı dönem boyunca istikrarlı bir artış ya da azalış göstermemiştir.

Şekil 42’de cinsiyete göre ücret farkı hesaplamasında kadınların yöneticiler grubunda erkeklerden daha avantajlı olması durumu aşırı kalabalıklaşma teorisinin yanı sıra eğitimde fırsat eşitliğinin önemiyle de açıklanabilmektedir. Kadınların eğitim düzeyi arttıkça her alanda istihdam edilebilmesi, mesleklerde cinsiyet özelinde yaratılan hakimiyetin son bulması, bir kısım kadının yönetimde üst düzey pozisyonları işgal etmesi ve birçoğunun da kendi işini kurabilmesiyle mümkün olmaktadır (Karateke, 2006, s.31). Ayrıca eğitim işgücünün üretkenliğini artırarak ücret düzeylerinin yükselmesine imkân tanımakta ve geleneksel zihniyet yapılarını zayıflatarak kadınların işgücüne katılmasına da toplum nezdinde meşruiyet sağlamaktadır. Bu bakımdan eğitim düzeyi işgücünün aktif olarak çalışma hayatına dahil olmasında etkin rol oynamaktadır (Karabıyık, 2012, 1288). Şekil 42’den de anlaşılacağı üzere kadınların eğitim fırsatlarından faydalanabilmesi halinde önemli meslek gruplarında yüksek ücretlerle

çalışması ve yüksek verim sağlamanın imkân dahilinde olduğu açıkça görülebilmektedir.

Sonuçta dünya genelinde yaşanan cinsiyete dayalı ücret farklılaşmasının Türkiye’de de birçok nedene bağlı olarak derin biçimde hissedildiği görülmektedir. Bunun temel dayanağı eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanamaması, duygusal ayrımcılığın etkin olması, ev içi sorumlulukların ağır yükü nedeniyle kadın işgücünün ya piyasanın dışına itilerek kayıt dışı işlerde istihdam edilmesiyle ya da kayıtlı ekonomide düşük vasıflı işlerde istihdamın sağlanmasıyla düşük ücretlere razı olmasıdır.

2.2. Türkiye’de Kadın Yoksulluğu

Emekleriyle geçinmeye çalışanlar kentlerin belli kesimlerinde yedeklenmiş işsizler ordusu, tarım emekçileri, mülksüz köylüler; yani yarattıklarından daha azını alanlar ve emekçi dahi olmaları mümkün olmayan dışlanmış kitleler yoksul olarak tanımlanabilmektedir (Köse ve Bahçe, 2012 :392). Birçok nedene bağlı olarak ortaya çıkan ve farklı şekillerde tanımlanabilen yoksulluk gerek ülke gerekse dünya genelinde ekonomik durumun dışında sosyal ve siyasi alanda da temel bir sorun olmuş ve konuya ilişkin çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Yoksulluğun artması ve temel bir sorun haline gelmesiyle birlikte ülkeler ve uluslararası kuruluşlar sorunun çözümünden önce büyüklüğünü tespit edebilmek için farklı ölçüm yöntemlerine başvurmaktadır. Türkiye’de de yoksulluğun ölçümü için TÜİK, 2006 yılından itibaren gelir dağılımı, sosyal dışlanma, görelî gelir yoksulluğu ve yaşam koşullarını dikkate alarak “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması” kapsamında yoksulluk ölçümü yapmaktadır. TÜİK tarafından toplumda belli bir gelir ve harcama düzeyinin altında bulunan fert ya da hanehalkları olarak tanımlanan ve uluslararası karşılaştırmada daha güvenilir sonuçlar veren görelî gelir yoksulluğu, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarına bağlı olarak hesaplanmakta ve yayımlanmaktadır (TÜİK,2021). Türkiye için her yıl yapılan bu hesaplama ile ülkede yoksulluğun durumu belirlenmekte ve belli politikalar geliştirilerek çözüm yolları aranmaktadır.

Yoksulluk, dünya ve ülke genelinde yaşanan bir sorun olarak karşımıza çıkmakta ancak toplumun her kesiminde aynı oranda hissedilmemektedir. Bu duruma örnek teşkil eden konulardan biri çoğu ülkede görülen cinsiyetler arası yoksulluk farkıdır.

Ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda erkeklere göre daha sınırlı imkân ve hakları olan kadınlar, çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yoksulluğun cinsiyetler arası dağılımında yüksek paya sahiptir. Yoksulluğun bireylerin faaliyet gösterdiği iş kolu, bağlı olduğu sosyal sınıf, etnik grup, siyasi yaşama katılım, sosyal dışlanma gibi birçok değişkenle ifade edilmesi ve tüm bu değişkenlerin etkisinin kadın ile erkek üzerinde farklı boyutlarda hissedilmesi, yüksek oranlardaki kadın yoksulluğunun nedenini açıklamaktadır (Şener, 2012:55).

Kadın yoksulluğunda öne çıkan refah düzeyi ve ekonomik koşullara bağlı olarak kadınların gelir durumu dikkate alındığında kadın ile erkek arasındaki yoksulluk farkı artış eğiliminde, refah düzeyine dayalı yoksulluk farkı ise genel çerçevede azalma eğiliminde olmaktadır (Buvinic, 1997:40). Bu durum kadınların refah düzeyini arttırmak adına geliştirilen politikalar sonucunda yoksulluk farkını azaltıcı etki yaratsa da işgücü piyasasında sürecin aksi yönde ilerlediğini ve farkın büyüdüğünü göstermektedir. Sonuçta kadın yoksulluğunu tanımlamak için tek başına yeterli olmayan ekonomik etkenler, kadın yoksulluğunun en önemli belirleyicisi olarak görülebilmektedir.

İşgücü piyasasının dışında kalan, tarımda uzun yıllar ücretsiz aile işçisi olarak çalışan ve güvencesiz kayıt dışı işlerde istihdam edilen nüfus içinde kadınların oranının yüksek olması, yoksulluğun ekonomik etkenler kapsamında kadınlar üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Piyasada kadınların karşılaştığı tüm bu durumları ortaya çıkaran çok sayıda neden bulunmaktadır. Bu nedenler kadınların eğitim konusunda karşılaştığı eşitsizliğe bağlı olarak eksik beşeri sermayeye sahip olması, annelik ve doğum gibi özel durumların etkisiyle işgücü piyasasında kısa süreliğine faaliyet göstermesi ve deneyim konusunda yetersiz kalması, işverenin kadınların verimli çalışamayacağına ilişkin geliştirdiği önyargı olarak görülmektedir. Tüm bu nedenler sonucunda çoğunlukla düşük nitelikli işlerde, düşük pozisyonlarda çalışan ya da kayıt dışı istihdamda bulunan kadınların elde ettiği gelir erkeklerin elde ettiği gelire göre düşük seviyelerde

gerçekleşmektedir. Sonuçta gelirin dağılımı cinsiyet farkı dikkate alınarak analiz edildiğinde kadınların hem gelir sahibi olma konusunda hem de elde edilen gelirin düzeyi konusunda dezavantajlı oldukları görülmektedir.

Kadın yoksulluğunun önemli belirleyicilerinden biri olan düşük gelir düzeyinin söz edildiği gibi birçok nedene bağlı olduğu görülmüş ve tüm bu nedenlerin ortaya çıkmasında kadınların aleyhine gelişen ayrımcılığın büyük payı olduğu sonucuna varılmıştır. Kadınların beşeri sermayesi yeterli dahi olsa hem toplum içinde üstlendikleri sorumlulukların etkisi hem de bu konuda devletin geliştirdiği politikaların yetersiz kalmasının etkisi büyüktür. Cinsiyetler arasında işgücü piyasasında yaşanan ayrımcılığın yarattığı ücret farklılaşması, dünyanın hemen her yerinde olduğu gibi Türkiye’de de göz önünde bulundurulmuş ve çözüme kavuşturulması beklenen sorunlar arasındadır. Sorunun çözümü için kadın yoksulluğuna yönelik ayrı bir bakış açısı geliştirilse de gerekli çalışmaların yeterli oranda yapılmaması ya da yapılamaması kadın işgücünün maruz kaldığı ayrımcılığa çözüm oluşturmamaktadır.

Türkiye’de yoksulluk koşullarının cinsiyetler arası dağılımında kadınların mücadele ettiği değişkenler ekonomik olarak, yüksek oranda kayıt dışı istihdam, düşük ücretlerle çoğunlukla hizmet sektöründe istihdam, ücretsiz aile işçiliği, mülk sahibi olamama şeklinde sıralanmaktayken bu durumu ortaya çıkaran nedenler, evi içi düzeni sağlama, çocuk ve eşinin bakımı ile ilgilenme olarak belirtilmektedir. Hem düşük ücret seviyelerinde kayıtlı ya da kayıtsız çalışma hem de ev içi sorumlulukların varlığı nedeniyle eşin gelirin bağımlı olma durumu kadınların kendi kararlarını almasına engel olmakta ve yoksulluk döngüsü süreklilik arz etmektedir (Yılmaztürk, 2016:777). Dünya genelinde yaşanan bu döngünün sürekliliği erkeklere kıyasla kadınlarda yoksulluğun çözüme kavuşturulmasını zorlaştırmaktadır. Yoksulluk sürecinde asıl yükün kadınların üstünde olması ve konunun hane halkı yoksulluğunun da ötesinde kadın yoksulluğunun derinleşmesini ortaya çıkarması durumu Diana Pearce tarafından 1978 yılında “yoksulluğun kadınlaşması” şeklinde tanımlanmış ve bu tanım Türkiye’de karşılık bulmuştur.

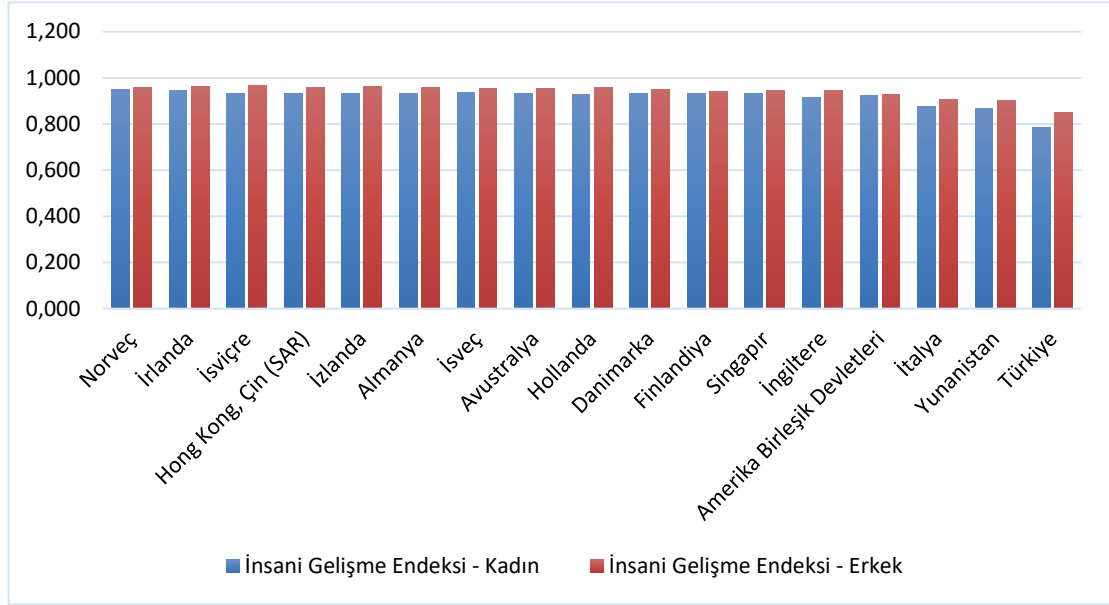

Birçok ülkede sorun olan kadın yoksulluğunun daha az hissedildiği ülkeler, sosyal devlet anlayışına sahip olan ve bu anlayışın gereklerini yerine getiren ülkelerdir. Türkiye’de de 1961 anayasası ile sosyal devlet olma ilkesi güvence altına alınmıştır. Ancak sonraki süreçte özellikle 1980 yılında benimsenen neoliberal iktisat politikalarının etkisiyle makro iktisadi göstergelerde görülen istikrarsızlıklar sonucu artan yoksulluğun en büyük yansıması kadınlar üzerinde hissedilmiştir. İstikrarsızlığa çözüm olması için hazırlanan yapısal uyum programları ülkede işsizliği genel olarak arttırmış ancak bu artışta da yine en büyük pay kadınlara ait olmuştur. İşsizlik artışı ile çalışma hayatının dışında kalan kadınlar, çözüm için kayıt dışı çalıştırılma, düşük ücret düzeylerinde istihdam edilme koşullarını kabul etmiş ve bu durum kadın yoksulluğunun kalıcı hale gelmesinin ve derinleşmesinin önünü açmıştır (Altay ve Aslanpay, 2016:8). Çalışma hayatının içinde kalmak ve gelir sahibi olabilmek için zor koşullarda ve üretimden kendilerine ayrılan düşük pay ile hayatını idame ettiren kadınlar, işgücü piyasası tarafından ucuz emek olarak değerlendirilmiş ve bu amaçla talep edilmeye devam etmiştir.

Türkiye’de kadın işgücü için 1980’lerde şekillenen ağır koşullar 2000’ler boyunca da etkisini sürdürmüştür. 2000’li yıllarda kadınların işgücüne katılımı ve istihdam oranları erkeklerden düşük, işsizlik oranları ise genel olarak yüksek gerçekleşmiştir. Kayıt dışı ekonomide ise kadınların istihdamının özellikle son dönemde erkeklerden fazla olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye’de kadınların yoksulluk nedenlerini açıklama konusunda önemli bir gösterge olmaktadır.

BM tarafından her yıl hesaplanan İGE ve cinsiyete göre gelişme endeksi ülkelerin hem gelişmişliği hem de cinsiyetler arasındaki eşitsizlik durumunu göstermesi anlamında önem arz etmektedir. İnsani gelişme endeksi; sağlık, bilgi (eğitim ve tecrübe) ve yaşam standardı (gelir ve sahip olunan ekonomik kaynaklar) olmak üzere üç boyutun dikkate alınması ile hesaplanmaktadır. Cinsiyete göre gelişme endeksi ise insani gelişme endeksinin kadın ve erkekler için ayrı ayrı hesaplanıp oranlanması ile elde edilmektedir (UNDP,2021).

Şekil 43. En Yüksek İnsani Gelişme Grubunda²⁴ Yer Alan Seçilmiş Ülkelere Ait İnsani Gelişme Endeksleri (Kadın, Erkek), 2019

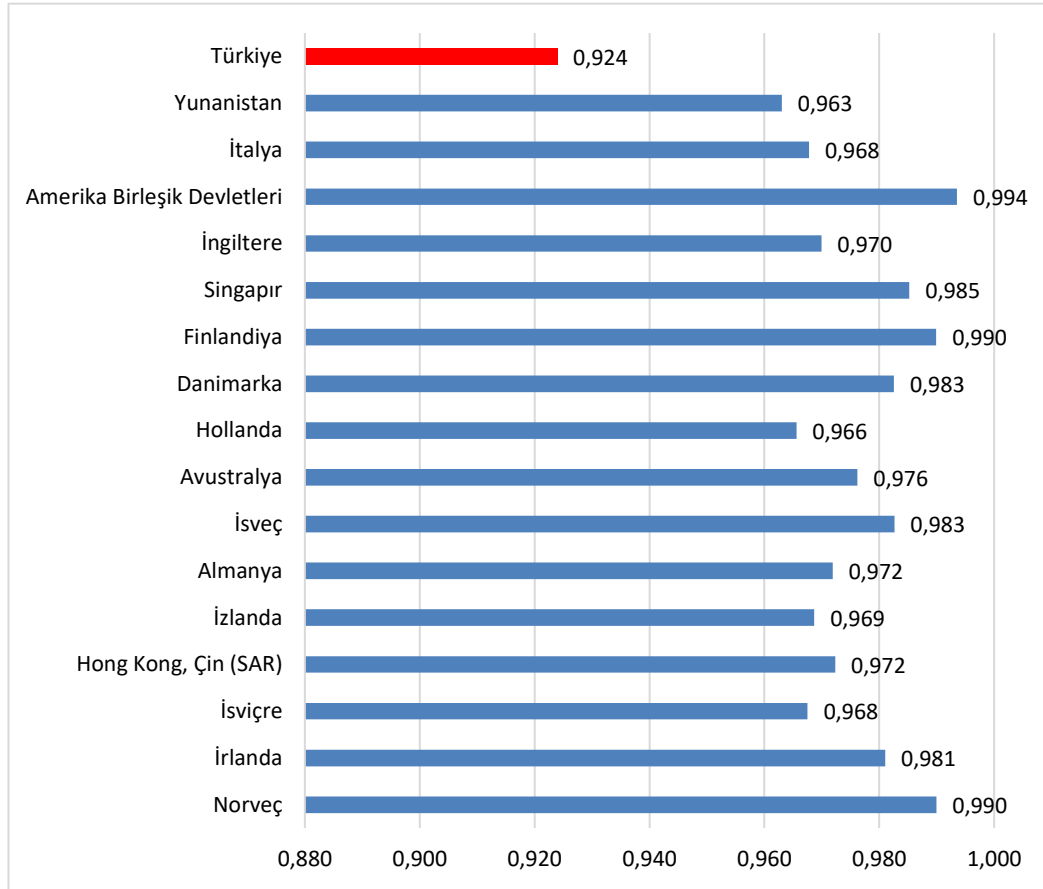

Kaynak: UNDP, 2020 yılı İnsani Gelişmişlik Raporu'ndan edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

Yoksulluğun Türkiye'de cinsiyetler arası etkisinin ölçülmesinde önemli olan İnsani Gelişmişlik Endeksi, şekil 43'te kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı hesaplanmış ve aynı insani gelişme grubunda yer alan seçilmiş ülkelerin durumu 2019 yılı için kıyaslanmıştır. Türkiye'nin de içinde bulunduğu en yüksek insani gelişme grubundaki ülkelerin yer aldığı şekil 43'te kadınlar için hesaplanan İGE'nin en düşük olduğu ülke 0,78 ile Türkiye, en yüksek olduğu ülke ise 0,94 ile Norveç olmuştur. Erkekler için hesaplanan İGE'de ise en düşük değer yine 0,84 ile Türkiye'ye, en yüksek değer 0,96 ile İsviçre'ye ait olmuştur. Buna göre eğitim, sağlık ve yaşam standardının dikkate alınmasıyla hesaplanan İGE değerlerine göre Türkiye'nin hem kadın hem de erkekler için insani gelişmede diğer ülkelerin gerisinde kaldığı söylenebilmektedir. Türkiye özelinde cinsiyetler arasındaki İGE değerleri kıyaslandığında ise kadınların erkeklerin gerisinde kaldığı açıkça görülmektedir.

²⁴ Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan İnsani Gelişme Raporu 2020'ye göre Türkiye, en yüksek insani gelişme grubunda yer alan 66 ülke arasında 54. sırada yer almaktadır (İnsani Gelişme Raporu,2020).

Şekil 44. En Yüksek İnsani Gelişme Grubunda Yer Alan Seçilmiş Ülkelere Ait Cinsiyete Göre Gelişme Endeksleri, 2019

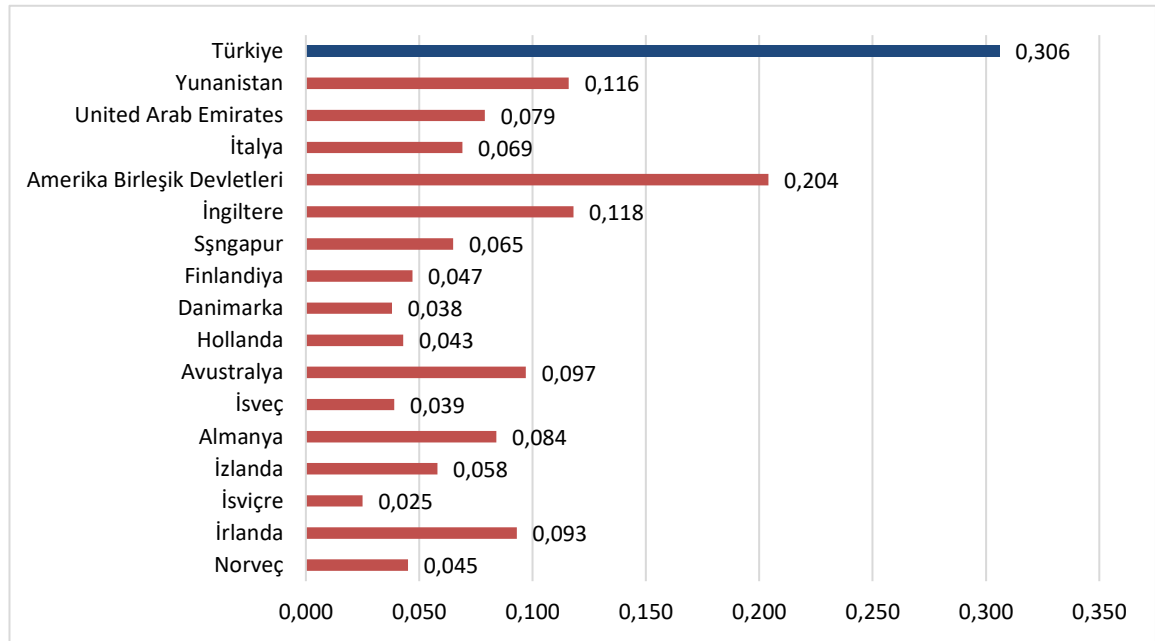
Kaynak: UNDP, 2020 yılı İnsani Gelişmişlik Raporu'ndan edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

Kadın ve erkekler için ayrıca hesaplanan İGE değerlerinin oranlanması ile bulunan cinsiyete göre gelişme endeksinde de şekil 44'te görüldüğü üzere 2019 yılı için 0,92 ile Türkiye en düşük orana sahip olmuştur. En yüksek oran ise Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşmiştir. Buna göre kadınlar için hesaplanan İGE değeri ile erkekler için hesaplanan İGE değeri arasındaki farkın en fazla olduğu ülkenin Türkiye olduğunu ifade etmek mümkündür.

Ülkelerin uluslararası platformdaki yerinin belirlenmesine etki eden durumlardan biri toplumdaki cinsiyet eşitsizliğidir. Bu eşitsizliğin boyutunun hesaplanmasında kullanılan endeks, Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'dir. Endeks sağlık, güçlendirme (yetkili olma) ve

işgücü piyasası göstergelerini dikkate alarak hesaplanmaktadır. Sağlık göstergesi kadın ve anne sağlığını, yetkili olma kadınların ve erkeklerin eğitim durumunun yanı sıra parlamentoda yer almasını ve söz hakkına sahip olmasını, işgücü piyasası ise kadın ve erkek arasında işgücüne katılım oranının dikkate alınarak hesaplanmasını ifade etmektedir (UNDP,2021).

Şekil 45. En Yüksek İnsani Gelişme Grubunda Yer Alan Seçilmiş Ülkelere Ait Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, 2019

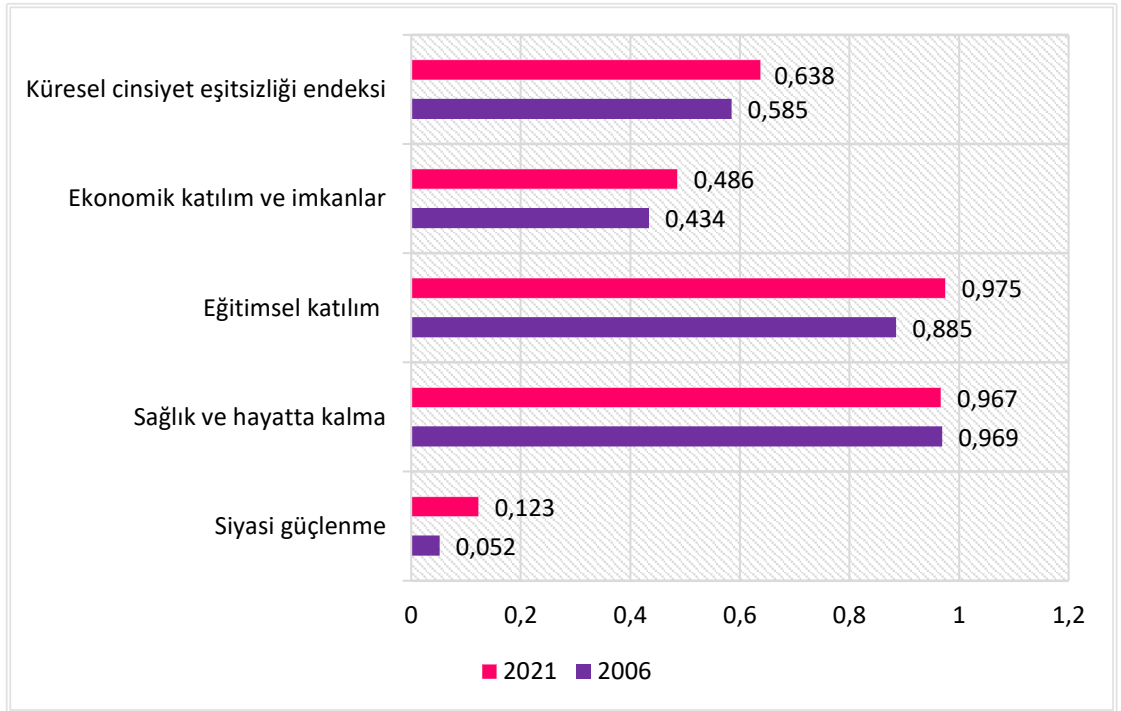
Kaynak: UNDP, 2020 yılı İnsani Gelişmişlik Raporu'ndan edinilen veriler ile oluşturulmuştur.

İnsani gelişmişlik ve cinsiyete bağlı gelişme endeksinde olduğu gibi şekil 45'te yer alan cinsiyet eşitsizliği endeksinde de aynı insani gelişme grubunda yer alan ülkeler arasında kıyaslama yapılmış ve Türkiye bu ülkeler arasında en yüksek değeri alırken en düşük değeri İsviçre almıştır. Bu durum anne sağlığı, parlamentoda sahip olunan koltuk sayısı ve ortaöğretim sonrası eğitime devam etme ve son olarak işgücü piyasasına katılma konusunda en yüksek cinsiyet eşitsizliğinin Türkiye'ye, en düşük cinsiyet eşitsizliğinin ise İsviçre'ye ait olduğunu göstermektedir.

Şekillerde, Türkiye'nin cinsiyete göre gelişme endeksi ve cinsiyet eşitsizliği endeksi değerleri kadınların yaşam standardı, eğitim, sağlık, söz hakkına sahip olma, işgücü piyasasına katılma oranı, anne ve kadın sağlığı konularında hem diğer ülkelere göre hem de Türkiye özelinde oldukça geri planda kaldıklarını göstermektedir.

Cinsiyet eşitsizliğinin ölçülmesine yönelik olarak UNDP tarafından hesaplanan endekslerin bir benzeri de Dünya Ekonomik Forumu aracılığıyla 2006 yılından beri hesaplamalar yapılarak yayımlanan Küresel Cinsiyet Farkı Raporu'nda sunulmaktadır. Raporda yer alan Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi; ekonomik katılım ve imkanlar, eğitimsel kazanım, sağlık ve hayatta kalma, siyasi güçlenme olmak üzere dört temel boyutta cinsiyete bağlı ortaya çıkan farkı ölçmekte ve bu farkın zaman içinde kapatılmasına yönelik geliştirilen politikalar ile yaşanan iyileşmeyi izlemektedir.

Şekil 46. Türkiye'nin Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi (2006, 2021)

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Cinsiyet Farkı Raporu, 2021:377

Şekil 46'da Türkiye'nin 2006 ile 2021 yıllarına ait Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi'nin değerleri verilmiştir. 0 ile 1 arasında belirlenen değerlerin 1 olması eşitliği, 0 olması ise eşitsizliği ifade etmektedir. Buna göre Türkiye'de 2006 yılına göre 2021 yılında küresel

cinsiyet eşitsizliği endeksi ve bu endeks hesaplanırken kullanılan dört önemli boyutun 1'e yaklaşan değerler aldığı yani olumlu yönde ilerlediği görülmektedir. 2006 yılına göre 2021 yılında değeri en az artış gösteren sağlık ve hayatta kalma değişkeni olurken en fazla artış siyasi güçlenme değişkeninde görülmüştür.

Türkiye'nin endeks değerleri, 2006 yılına göre 2021 yılında olumlu yönde gelişme göstermiş olsa da 156 ülke arasında endeks değerlerine bağlı olarak yapılan sıralamada aynı başarıyı gösterememiştir.

Tablo 1. Türkiye'nin Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi'ne Göre 156 Ülke Arasındaki Sıralaması (2006, 2021)

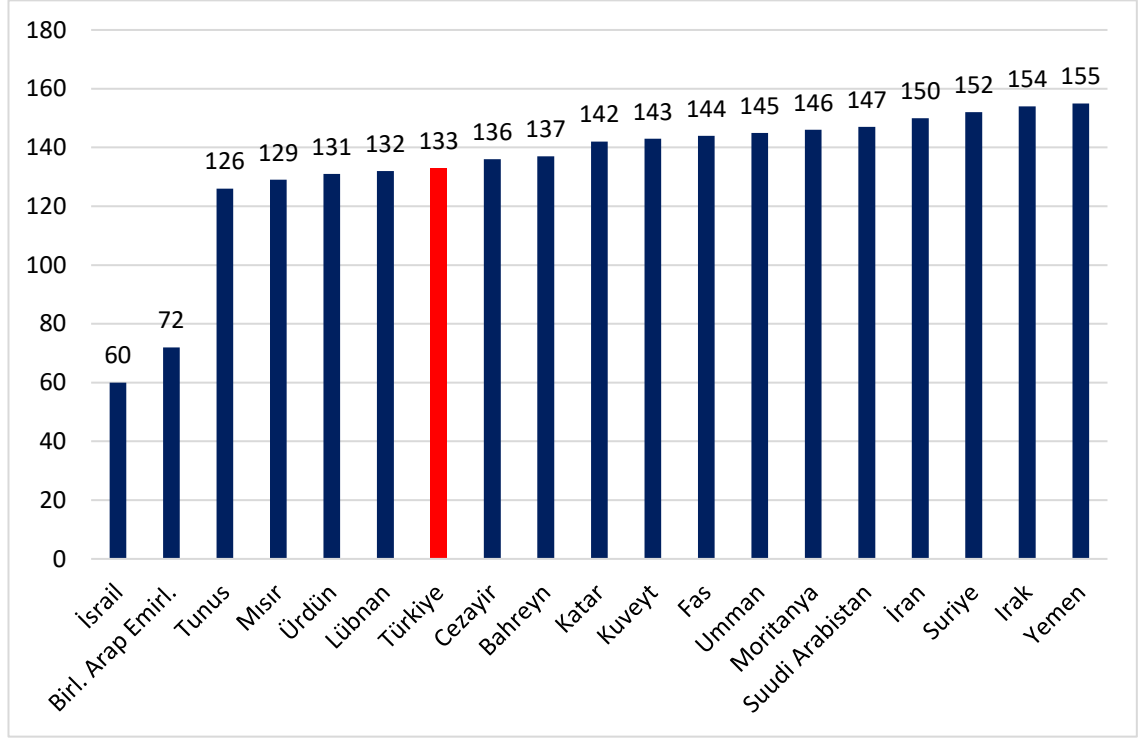
	2006	2021
Küresel cinsiyet eşitsizliği endeksi	105	133
Ekonomik katılım ve imkanlar	106	140
Eğitimsel katılım	92	101
Sağlık ve hayatta kalma	85	105
Siyasi güçlenme	96	114

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Cinsiyet Farkı Raporu, 2021:377

Tablo 1'e göre Türkiye'nin hem küresel cinsiyet eşitsizliği endeksinde hem de bu endeksin hesaplanmasında kullanılan dört boyut için yapılan küresel sıralamada, 2006 yılına göre 2021 yılında önemli bir gerileme içinde olduğu görülmektedir. Bu durum şekil 45'te verilen Türkiye'ye ait endeks değerlerindeki gelişmenin diğer ülkelere göre oldukça düşük kaldığını ortaya koymaktadır.

Raporda ülkelerin küresel boyuttaki sıralamasına ek olarak bölgesel sıralamaya da yer verilmektedir. Bu sıralama için Türkiye, Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi'nde yer alan 19 ülke içinde değerlendirilmiştir.

Şekil 47. Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Bölge Kapsamında Yapılan Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Sıralaması, 2021

Kaynak: Dünya Ekonomik Forumu Küresel Cinsiyet Farkı Raporu, 2021:31

Küresel Cinsiyet Farkı Raporu'nda Türkiye'nin de içinde yer aldığı Orta doğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki ülkeler arasında da sıralama yapılmıştır. Şekil 47'ye göre 156 ülke arasında 133. sırada yer alan Türkiye, bölgesel sıralamada yer alan 19 ülke içinde 7. sırada yer almaktadır.

Türkiye'ye ait cinsiyet eşitsizliği, cinsiyete göre gelişme, cinsiyet farkı endeksleri ve küresel cinsiyet farkı raporunda görüldüğü üzere kadın yoksulluğunun birer belirleyicisi olan eğitim, sağlık, siyasi yaşama katılım, işgücü piyasasına katılım ve elde edilen ücret düzeyi gibi değişkenlerde cinsiyetler arasında kadınların aleyhine oluşan eşitsizlik derin bir sorun olmaya devam etmektedir. Türkiye bu konuda geçmiş dönemlere göre ilerleme kaydetmiş olsa da diğer ülkeler ile kıyaslandığında bu ilerlemenin oldukça yetersiz ve yavaş olduğu görülmektedir. Bu nedenle kadın yoksulluğu Türkiye'de hala çözüme kavuşturulması beklenen önemli bir sorundur.

2.3. Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Ücret Farklılaşması ve Kadın Yoksulluğu ile Mücadele Politikaları

Kadın yoksulluğu kadınlara siyasi hayata katılım hakkının tanınmaması, eğitim imkanlarına ulaşma konusunda yaşadıkları engeller, toplumsal sorumluluklar nedeniyle işgücüne katılamama ve işgücü piyasasında maruz kalınan ayrımcılık ile hem istihdam hem de ücret seviyesinin düşük seviyelerde belirlenmesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de ekonomik ve sosyal hayatta yaşanan cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı kadın yoksulluğu ile mücadele etmek için belli yasal düzenlemeler yapılmış ve politikalar geliştirilmiştir. Yapılan yasal düzenlemeler 1924 Anayasası ile başlamıştır. Bu anayasada “Kadın erkek bütün Türkler ilköğretimden geçmek ödevindedirler.” maddesiyle cinsiyet farkı gözetmeksizin tüm Türklerin eşit eğitim hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir (Teşkilâtı Esasiye Kanunu,1924: 87). Böylece eğitimde cinsiyet ayrımcılığına karşı önemli bir adım atılmış ve kadınların eşit şartlarda eğitim imkanına ulaşabilmesinin önü açılmıştır. Eğitimin ardından 1934 yılında yapılan anayasal değişiklik ile kadınlara verilen seçme seçilme hakkı ile siyasi yaşamda aktif rol almaları sağlanmıştır (Teşkilatı Esasiye Kanunu, 1934: md.10 değişiklik). Böylece siyasi yaşamda kadınlar, erkekler ile aynı oranda söz ve yönetim hakkına sahip olmuştur. Eğitim ve siyasi yaşamda cinsiyet eşitliğinin sağlanması için yapılan ilk önemli yasal düzenlemelerin ardından sonraki süreçte de konuya dair yeni kararlar alınmış ve anayasada değişiklikler yapılmıştır.

Eğitim ve siyasi yaşamda cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için alınan bu kararlar her ne kadar yasal olarak kadınlara önemli haklar tanısa da BM tarafından hesaplanan İGE verilerine göre uygulama anlamında önemli bir başarının kaydedilemediği görülmektedir. Bireylere ait yaşam standardı, eğitim ve sağlık koşullarının dikkate alınmasıyla kadın ve erkekler için ayrı ayrı hesaplanan İGE’ye göre 2019 yılında kadınların ortalama eğitim yılı 7,3 olurken erkeklerin ortalama eğitim yılı 9 olmuştur. BM tarafından hesaplanan bir başka endeks Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi’dir. Bu endekse göre 2019 yılında Türkiye’de kadınların parlamentoda yalnızca %17,4 oranında yer

aldıklarını ortaya koymaktadır. Yine aynı endekse göre 2015-2019 dönemi boyunca 25 yaş ve üstü en az ortaöğretimini tamamlayan kadınların oranı %50,2 olurken erkeklerin oranı %72,2 olarak gerçekleşmiştir (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2022).

Türkiye’de kadın yoksulluğunu etkileyen eğitim ve siyasi yaşamda aktif rol alamama durumlarının çözümüne yönelik yapılan yasal düzenlemelere rağmen sorunun devam ettiği görülmektedir. Bu iki durumun dışında kadın yoksulluğunu derinleştiren ve en önemli belirleyicisi olan ücret düzeyi ve işgücüne katılım olanaklarına yönelik de yapılan çok sayıda düzenleme bulunmaktadır. Bu düzenlemelerin başında sosyal ve ekonomik hakların ilk kez yer aldığı 1961 anayasası gelmektedir. Bu anayasada çalışma hayatına katılmanın herkese ait bir hak olduğu kabul edilmiş ve pozitif ayrımcılık kapsamında “Kimse, yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılmaz. Çocuklar, gençler ve kadınlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunur.” ifadesine yer verilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961: 43). Bu düzenleme ile Türkiye’de ilk kez kadınların ekonomik hayatta aktif yer almaları konusunda erkekler ile eşit haklara sahip oldukları ve kadınların lehine bir pozitif ayrımcılığın söz konusu olduğu belirtilmiştir.

1961 Anayasasının kadınlara ilişkin sunduğu pozitif ayrımcılık “Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.” maddesiyle 1982 Anayasasında yeniden düzenlenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982: 50). Bu durum 1961 anayasasında olduğu gibi 1982 anayasasında da kadınlara sağlanan çalışma hakkının ve kadınların devlet tarafından korunduğunun bir göstergesi olmaktadır. 2000’li yıllara gelindiğinde anayasal düzenlemelerle konuya yeni maddeler eklenmiş ve 2004 yılında yapılan anayasa değişikliği ile “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” ifadesi açıkça yer almıştır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Ek fıkra:2004: 10). 2010 yılında ise bu maddeye “Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz” cümlesi eklenmiştir (Gören, 2016: 3283). Böylece anayasada kadınların ekonomik yaşamda erkeklerle hem eşit şartlara sahip olduğu hem de kadınların devlet tarafından korundukları açıkça belirtilmiştir. Anayasal düzenlemenin yanında İş Kanunu’nun 5. maddesinde yer alan iş hayatında ırk,

dil, din, cinsiyet farkına bağılı olarak ayrımcılık yapılamayacağı, aynı iş kolunda faaliyet gösteren bireyler arasında cinsiyet farkından kaynaklı daha düşük ücret seviyesinin kararlaştırılmayacağı hükümleri işgücü piyasasında cinsiyet eşitliğine vurgu yapan bir başka yasal düzenlemedir (İş kanunu, 2003: 5).

Ülke içinde yapılan yasal düzenlemelerin dışında uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan sözleşmelerde de kadınlar ile erkeklerin işgücü piyasasında eşit olduklarını belirlemeye yönelik belli maddelerin yer aldığı ve Türkiye tarafından bu sözleşmelerin imzalandığı bilinmektedir. Bunlardan biri ILO tarafından hazırlanan ve Türkiye’de 1967 yılında yürürlüğe giren Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi’dir. Bu sözleşme ile “ırk, inanç ve cinsiyetleri ne olursa olsun, bütün insanların, hürriyet, şeref, ekonomik, güvenlik ve eşit imkân şartları içinde kendi maddi refah ve manevi gelişmelerini gözetme haklarını teyit ettiği” ifadesine yer verilmiştir (ILO,2015). Sözleşmenin Türkiye tarafından kabul edilmesi ve yürürlüğe konulması gerek istihdam gerekse ücret konusunda cinsiyet ayrımcılığıyla mücadele kapsamında atılan önemli bir adımdır.

Cinsiyet ayrımcılığını önlemeye yönelik olarak BM tarafından hazırlanan CEDAW (Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi) Türkiye’nin taraf olduğu bir başka sözleşmedir. 1985 yılında yürürlüğe giren bu sözleşmenin 11. maddesinde kadınların istihdam alanında ayrımcılığa maruz kalmamasına yönelik önemli kararlar yer almaktadır. Kadınların ekonomik hayatta erkekler ile eşit koşullarda faaliyet gösterebilmesine yönelik belirlenen bu kararlar çalışma hakkı, gerektiği durumda mesleki eğitimden faydalanma hakkı, eşit istihdam koşullarına sahip olma hakkı, sosyal yardımlar da dahil olmak üzere eşit ücret hakkı, eşit muamele hakkı, sosyal güvenlik hakkı ve doğurganlığın korunması hakkı olarak belirlenmiş, annelik ve evlilik nedeniyle kadınlara karşı geliştirilen ayrımcılığı önlemek için ise evli olma ve annelik nedeniyle işten çıkarmaların yasaklanması, ücretli annelik izninin sağlanması, çocuk bakım evleri gibi sosyal hizmetlerin devlet tarafından sunulması ve annenin iş hayatına devamlılığının sağlanması maddelerine yer verilmiştir (Resmi Gazete, 1985:6). Ayrıca 1995 yılında BM Dünya Kadın Konferansı Pekin’de gerçekleştirilmiş ve bu konferansta kadının istihdamına ve işgücü piyasasında yaşadığı ayrımcılık ile mücadele kapsamında kararların alındığı Pekin Deklarasyonu ve Eylem

Platformu şeklinde iki önemli belge kabul edilmiştir (Kadının İnsan Hakları Projesi, 2001:13). Dünya çapında kadınların ekonomik hayatta karşı karşıya kaldığı ayrımcılıkla mücadele kapsamında yapılan önemli toplantı ve sözleşmelerin Türkiye tarafından kabul edilmiş olması, sorunla mücadele için yalnızca ülke içindeki yasal düzenlemelerle sınırlı kalınmadığını küresel bir sorun halini alan durumun son bulması için diğer ülkelerle iş birliğinde olmaktan kaçınılmadığını göstermektedir.

Kadına yönelik ayrımcılıkla mücadele kapsamında yapılan girişimler ülkede hazırlanan kalkınma planları, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından geliştirilen politikalar ve konuya dair kurulan vakıfların çalışmalarıyla da aktif olarak devam etmektedir. 2019 yılında yürürlüğe giren On Birinci Kalkınma Planı'nda kadınların her türlü ayrımcılığa karşı korunması için her türlü imkân ve fırsattan eşit biçimde faydalanmalarının sağlanması amaçlanmıştır. Bunun için kadın girişimcilerin desteklenmesi, kadınlar tarafından kurulan kooperatiflere gerekli destek ve danışmanlık hizmetinin sunulması, kadınların işgücüne katılım oranını arttırmak için illerin ihtiyaçlarına göre belli staj ve eğitim uygulamalarının devam etmesi, özel girişimde ve kamuda kadınların yönetim pozisyonlarında karar alıcı konumda olmasının sağlanması, kırsal kesimde kadın girişimciliğinin artırılması, işgücü piyasasının değişen yapısı ve ihtiyaçlarına paralel olarak kız çocuklarının matematik ve fen gibi alanlarda kendilerini geliştirmelerine imkan tanınmasına yönelik kararlar alınmıştır (On Birinci Kalkınma Planı, 2019:152). 2023 yılına kadar devam edecek olan plan ile birlikte çoğunlukla kadınların işgücüne katılımının sağlanması bunun için de değişen işgücü piyasası koşullarına uygun eğitim ve mesleki destek imkanlarının sunulması amaçlanmıştır. Bu kararlar ülkenin kalkınabilmesi için kadınların ekonomik faaliyetlerde daha aktif rol almasının önemini ortaya koymaktadır.

Kadınların ekonomik hayatta etkinliğini arttırmayı amaçlayan projelerden biri olan ÇATOM (Çok Amaçlı Toplu Merkezler), 1995 yılında Türkiye'de uygulanmaya başlanmıştır. Projenin amacı; yoksullar içinde daha büyük bir dezavantaja sahip olan kadınların kamudaki faaliyet alanını arttırmak, sosyal yardımlardan faydalanmasını sağlamak, kadın istihdamını ve girişimlerini arttırmak şeklinde ifade edilmektedir. Bu amaçların içinde yer alan kadın istihdamını ve girişimciliğini destekleyen programlar

kapsamında kadınlara gerekli mesleki eğitimin sağlanması, kadın girişimciliği için mikro kredi finansmanından faydalanılmasında aracılık yapılması söz konusu olmuştur (GAP Bölge İdaresi Kalkınma Başkanlığı, 2022). İlk olarak GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) kapsamında başlayan ÇATOM, sonrasında geliştirilerek Türkiye'nin birçok ilinde uygulanmaya başlanmıştır.

ÇATOM'un başvurduğu yöntemler içinde de yer alan ve Türkiye'de 2003 yılından itibaren uygulanan Grameen Mikrofinans Programı, kadınların ekonomik girişimciliğini arttırmak için geliştirilen bir başka projedir. Yoksul kadınların ihtiyaç duyduğu krediyi teminatsız olarak sağlayan uygulama ile kadınların girişimcilik yaparak yoksulluktan kurtulma imkânı bulmalarına destek olunması amaçlanmaktadır (Türkiye İsrافی Önleme Vakfı,2022). ÇATOM gibi kadınlara öncelik tanıyan ve kadınlarda yoksulluğun azalması için önlemler alan mikro finansman uygulaması sonraki süreçte de devam eden ve talep gören bir uygulama olmuştur. ÇATOM gibi ilk olarak GAP bölgesinde başlatılan bir başka proje ise SODES (Sosyal Destek Programı)'dir. 2008 yılında uygulanmasına başlanan projede toplumda dezavantajlı gruplara öncelik verilmiştir. Bu grupların içinde yer alan kadınlara yönelik ÇATOM'da olduğu gibi istihdamı artırıcı mesleki eğitimin sağlanması, kendi işlerini kurabilmeleri için gerekli olan girişimciliğin desteklenmesi gibi uygulamalara başvurulmuştur (SODES,2022). Bu politikalara ek olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından kadınların yoksulluğuna son vermek ya da kadınlara destek olmak için sosyal yardım programları ve proje destek programları bulunmaktadır. Kadın ve çocukların ön planda tutulduğu proje destek programları Aile Destek Merkezi, Sosyal Dayanışma Merkezi ve Sosyal Hizmet Projeleri olurken sosyal yardım programları doğum yardımı, eşi vefat etmiş kadınlara yönelik düzenli nakit yardım programı, öksüz ve yetim yardımı şeklinde yapılmaktadır (Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, 2022). Türkiye'de bakanlıklara bağlı olarak geliştirilen politikalarla özellikle yoksul kadınların üretime katılımı, sosyal hizmetlerden faydalanabilmesi, girişimcilik ile hayatını idame ettirebileceği gelir düzeyine ulaşması, işgücü piyasasında yaşanan dönüşüm ile ilgili gerekli olan tüm mesleki eğitimlerden faydalanması ve erkekler ile eşit koşullarda faaliyet gösterilmelerinin sağlanması amaçlanmıştır.

Türkiye’de tarih boyunca işgücü piyasasında yaşanan kadına yönelik ayrımcılığın yarattığı kadın yoksulluğu ile mücadele kapsamında önemli adımlar atılmıştır. Kadınların ekonomik faaliyetlere katılımının sağlanması, eğitim ve deneyim edinme konusunda erkeklerle eşit şart ve imkanlara sahip olması, cinsiyet farkı dikkate alınmaksızın aynı iş kolu ve pozisyonda çalışan bireyler arasında eşit işe eşit ücret politikasının uygulanması, kadın girişimciliğinin artması için gerekli finansmanın sunulması, işgücüne katılım oranının artırılması için çocuk bakım evlerinin artırılması, doğurganlık ve evlilik hakkının korunmasına yönelik yapılan yasal düzenlemeler, imzalanan uluslararası sözleşmeler, geliştiren projeler ve programlar ile atılan bu adımlar Uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan hesaplamaların yanında ulusal düzeyde yapılan hesaplamalarda da görüldüğü üzere sorunun çözülmesi için yeterli olmamıştır.

Türkiye’de yapılan düzenlemelere rağmen kadın yoksulluğunda önemli bir azalışın görülmemesi ve kadınların işgücü piyasasında hala önemli bir dezavantaja sahip olması projelerin kapsamı ile doğrudan ilgilidir. Çoğunlukla önemli ölçüde yoksulluk yaşayan kadınlara yönelik hazırlanarak kapsamı daraltılan ve projeden faydalanmaya hak kazanan yoksul kadınlar için de sağlanan imkanların yetersiz olduğu bu girişimler, kalıcı çözüm yaratmamaktadır. Yoksul kadınlara sağlanan oldukça kısıtlı bir miktarda kredi ile girişim yapılmasının beklenmesi, proje kapsamında yer almak için kadınlarda aranan niteliklerin zorlayıcı olması ve kadınların çoğunun bu imkandan faydalanamaması, kamuya ait çocuk bakım evlerinin yetersiz olması ve bu durumda kadınların işgücüne katılımı halinde maliyetleri arttırıcı etki yaratacağını düşünmesi, işverenlerin önyargıları nedeniyle kadınların ayrımcılığa maruz bırakılması ve düşük gelirli işlerde istihdamın devam etmesi, kadınların ihtiyaç duyduğu gerekli eğitime ulaşmasının önündeki engeller şeklinde etkinliğini sürdüren durumlar kadınların ekonomik imkanlarının ve refah düzeylerinin artmasına engel olmaya devam etmektedir.

2.4.Türkiye’de Ücret Farklılaşması ve Kadın Yoksulluğu Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar

Dünya genelinde olduğu kadar Türkiye’de de çözüme kavuşturulması beklenen işgücü piyasasında cinsiyete bağlı ücret ayrımcılığı ve kadın yoksulluğu konusunda önemli çalışmalar yapılmış ve politika önerileri sunulmuştur.

Onuk (2017), ücret eşitsizliği ve ücretin sosyoekonomik belirleyicilerini İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Destek Birimi tarafından desteklenen 2015 yılı İstanbul Tüketici Davranışları Anketi’ni kullanarak analiz etmiştir. Ücretin bağımlı değişken, sanayi, cinsiyet ve deneyimin ise bağımsız değişken olduğu ilk doğrusal regresyon analizinin sonuçlarına göre sanayi sektöründe çalışan bireylerin diğer sektörlerde çalışan bireylerden daha yüksek gelir elde ettiği görülmüştür. Ancak bu yüksek gelirin kadınlarda erkeklere göre %14 daha az olduğu, eğitim ile deneyimde yaşanan artışın ise ücretlere pozitif yansıdığı sonucuna varılmıştır. İkinci modelde, yalnızca hizmet sektöründe çalışanların ücretleri bağımlı değişken, cinsiyet, deneyim ve eğitim bağımsız değişken olarak seçilmiştir. Yine kadınların erkeklerden daha az ücret aldıkları ve hizmet sektöründe de eğitim ve deneyim artışının ücretlerle pozitif ilişkili olduğu görülmüştür.

Onuk (2017), iki farklı sektörde de elde edilen gelirin kadın ile erkek arasında farklılaştığını ve bu farklılaşmanın hem sanayi hem de hizmet sektöründe kadınların aleyhine olduğunu yani kadınların gelirinin daha düşük düzeylerde belirlendiğini ortaya koymuştur.

Arabacı ve Arabacı (2020) tarafından Türkiye’de cinsiyete bağlı ücret farklılaşmasının analizine yönelik yapılan çalışmada TÜİK’ten edinilen 2018 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılmıştır. Türkiye Meslek Sınıflama Sistemi’ne göre Ticari ve İdari Yöneticiler, Yönetimle ilgili Profesyonel Meslek Mensupları, Yönetimle İlgili Yardımcı Profesyonel Meslek Mensupları ve Genel Büro Çalışanları insan sermayesi ücret denklemi kullanılarak kantil regresyon modeli için tahmin edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda kadınların erkeklere göre ortalama daha düşük ücret elde ettiği, söz konusu meslek grubunda profesyonellik ve nitelik ön planda tutuluyorsa eğitim artışının ücret

düzeyinde artışı sağladığı, deneyim artışının ise ücret artışına etkisinin azaldığı görülmüştür. Ayrıca kadınlar için mesleğin niteliği ve profesyonelliği arttıkça ücret konusunda yaşanan dezavantajın azaldığı da elde edilen sonuçlar arasındadır.

Arabacı ve Arabacı (2020), çalışmada belli meslek gruplarında ücretin kadınlar ile erkekler arasındaki dağılımını incelemiş ve işin tanımı gereği profesyonellik ve kişinin niteliği ön planda tutulduğunda ücret düzeyinin arttığını ifade etmiştir. Kadınların aleyhine oluşan ücret farkının kapanmasında kadınların eğitimindeki ve deneyimindeki artışın önemli olduğu ancak deneyimin etkisinin azaldığı belirtilmiştir.

Kılınç (2020), işgücü piyasasında toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve gelir dağılımını incelediği çalışmasında TÜİK'in 2018 Hanehalkı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması mikro veri setiyle Kantil Regresyona Dayalı Machado-Mata ayrıştırma yöntemini kullanmıştır. Çalışmada amaçlanan piyasada aynı niteliklere sahip kadın ile erkek arasındaki ücret farklılaşmasını ölçmektir. Bunun için ayrıştırma yöntemi aracılığıyla ilk olarak beşeri sermaye farkından kaynaklı kadın ile erkek arasındaki ücret farklılaşmasının ölçülmesi, ikinci olarak ise bu niteliklere karşılık ücretlerin kadın ile erkek arasındaki farklılaşmasının yani cinsiyet kaynaklı farklılaşmanın ölçülmesi amacıyla oluşturulmuştur. Yine aynı çalışmada yer verilen kantil regresyon analizinde cinsiyete dayalı ücret farklılaşmasının etkisinin dağılım boyunca nasıl değiştiğinin izlenmesine olanak sağlaması beklenmiştir. Analizin sonunda üst ya da alt dağılım bölgelerinde kadın ile erkek arasında ücret eşitsizliği olduğu ancak alt dağılım bölgelerinde bunun daha çok derinleştiği görülmüştür. Ayrıştırma testinde ise aynı beşeri sermayeye sahip kadın ile erkek arasında ücret eşitsizliği gözlenmiş, bu eşitsizliğin boyutu faktörler dağılımı boyunca değişse de ücret farklılaşmasının her durumda kadınların aleyhine gerçekleştiği sonucuna varılmıştır.

Türkiye'de işgücü piyasasında yaşanan cinsiyet eşitsizliğini ölçmek için kantil regresyon analizi ve ayrıştırma testine başvuran Kılınç (2020), elde ettiği sonuçlara göre kadın ile erkek arasındaki eşitsizliğin alt dağılım bölgelerinde daha fazla olduğunu, ayrıştırma testine göre ise aynı beşeri sermayeye sahip kadın ile erkek arasında ücret

eşitsizliğinin yaşandığını ortaya koymuştur. Bu durumda cinsiyetler arası ücret farklılaşmanın temel nedeni ayrımcılık olarak belirlenmiştir.

Güler ve Gürler (2016), Türkiye’de kadınların ücret düzeyini belirleyen faktörler ve ücret ayrımcılığı konusunu TÜİK’in 2013 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi verilerini kullanarak Oaxaca Ayrıştırma Testi ile analiz etmiştir. Ayrıştırma testinin sonuçlarında Türkiye’de cinsiyetler arası gelir farkının %8,9’u kadınların lehine beşeri sermaye farklılığından kaynaklanırken, %108’inin kadınlara yönelik yapılan ayrımcılığa bağlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buradan elde edilen sonuç kadınlar ile erkeklerin aynı iş ve pozisyonda çalışmalarına rağmen işverenin kadınlara karşı önyargısının yüksek olduğu ve kadınların ayrımcılığa maruz kaldığıdır. Bireylerin eğitim süresi dikkate alındığında eğitim seviyesi yüksek olan kadınların ücret üzerindeki etkisi %38 oranında kadınların lehine gerçekleştiği görülmüştür. Ancak evli ve çocuk sahibi olan kadınlar için ayrımcılığın etkisi yüksektir. Evli kadınlara karşı ayrımcılık %21, 0-5 yaş arası çocuk sahibi olan ve ev işleriyle ilgilenme gerekçesiyle tam zamanlı çalışma yerine yarı zamanlı çalışmayı tercih eden kadınlar için ücret ayrımcılığı %8 dolaylarında olumsuz yansımaktadır. Son olarak meslek grupları dikkate alındığında yönetici konumunda bulunan kadınların donanımlı olmasının sağladığı avantaj doğrultusunda kadınların ücret düzeyine beşeri sermayenin katkısı %10 daha fazladır. Ancak çoğunlukla yüksek nitelik gerektirmeyen hizmet sektöründe yoğunlaşan kadınlar için düşük ücret düzeylerinde çalışma durumu söz konusu olsa da temel bir ücret farklılaşmasından söz edilmemiştir. Buna göre çalışmada “erkek mesleği” olarak tanımlanan ve yüksek nitelik gerektiren işlerde istihdam edilen kadınların önemli bir avantaj elde etmesine karşılık, çoğunlukla istihdam edildikleri düşük nitelikli sektörlerde düşük ücretlerle çalışmak mecburiyetinde kaldıkları görülmüştür.

Cinsiyetler arasında görülen ücret ayrımcılığını, Oaxaca ayrıştırma yöntemiyle analiz eden Güler ve Gürler (2016), kadınların aleyhine gerçekleşen ücret seviyelerinin belirleyicilerini çocuk sayısı, evli olma, yarı zamanlı çalışma ve ayrımcılık olarak sıralamaktadır. Cinsiyetler arasındaki ücret farkını kadınların lehine azaltan tek unsurun ise eğitim olduğu belirtilmiştir. Buna göre kadınların aleyhine gelişen ücret

farklılaşmasının ortadan kalkması için kadınların eğitim imkanlarına kolaylıkla ulaşmasını sağlamak ve eğitim düzeylerini arttırmak önem arz etmektedir.

Kaya ve Selim (2018), Türkiye’de cinsiyete bağlı ücret farklılaşması çalışmasında TÜİK’in 2015 Hanehalkı İşgücü Anketi verileri ile ücret farklılaşmasının bölgesel değişiminin incelenmesi ve iki yönlü varyans analizi, regresyon analizi, beşeri sermayenin ücret farklılaşması üzerindeki etkisini test etmek için Oaxaca ayrıştırma analizini kullanmıştır. İki yönlü varyans analizine göre Türkiye genelinde ortalama ücretlerin bölgelere göre farklılaştığı ve yine bölgeler özelinde cinsiyete göre ortalama kazançların farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Regresyon analizinde beşeri sermaye denkleminde göre eğitim ve deneyimin ücret üzerindeki etkisi pozitifken, aynı işyerinde belli bir yıl sonra ücret artışlarında azalmaların söz konusu olduğu görülmüştür. Yine regresyon analizinde erkeklerin ortalama gelirinin kadınlardan yüksek olduğu, bölge açısından ise en yüksek ücretlerin İstanbul’a, en düşük ücret seviyesinin ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne ait olduğu ifade edilmiş ancak kadın erkek arasındaki ücret farkının bu bölgelerde diğer bölgelere göre daha düşük olduğu da görülmüştür. Cinsiyet ile eğitim katsayısının sonuçları değerlendirildiğinde kadınların bir yıl daha eğitim almasının ücret düzeyinde yaratacağı artış, erkeklerin bir yıl daha eğitim almasında yaratacağı artıştan daha yüksek çıkmıştır.

Yine aynı çalışmanın son analizi olan Oaxaca ayrıştırma testine göre toplam değerlerde erkeklerin ortalama ücretlerinin kadınlardan fazla ve ücret farkının beşeri sermaye ile açıklanan kısmının negatif olmasının kadınların lehine bir durum olduğu görülmüştür. Sonuçta beşeri sermaye anlamında kadınların ön planda olmasına rağmen piyasada açıklanamayan yüksek ayrımcılık, erkeklerin daha yüksek ortalama ücretler elde etmesine neden olmaktadır. Bölgesel ücret farklılaşmasına bakıldığında kadınların aleyhine ücret farkının en az olduğu bölge İstanbul olurken en fazla olduğu bölgeler Batı Karadeniz, Doğu Marmara ve Batı Marmara olarak belirlenmiştir. Doğu Marmara ve Batı Marmara’da erkeklerin ortalama deneyimi kadınların ortalama deneyiminden yüksek, kadınların eğitim ortalaması ise erkeklerin eğitim ortalamasından yüksektir. Ancak buna rağmen bu bölgelerde erkeklerin deneyim etkisi kadınların eğitim etkisinden daha baskın bulunmuştur. Diğer bölgelerde ise bunun aksine kadınların

yüksek eğitim durumu erkeklerin deneyim etkisini bastırmakta ve beşerî sermaye özelinde kadınların lehine ücret farkını azaltıcı etki yaratmaktadır.

Kaya ve Selim (2018) çalışmalarında Güler ve Gürler (2018)'den farklı olarak Türkiye genelinden ziyade bölgesel bir çalışma ile cinsiyete bağlı ücret farklılaşmasını analiz etmiştir. Buna göre kadınların eğitim düzeyindeki artışın erkeklerin eğitim düzeyindeki artıştan daha yüksek bir ücret artışı sağladığı görülmüştür. Ancak bu durum yine de kadınların aleyhinde gerçekleşen ücret farklılaşması ile mücadelede etkili olamamış, erkeklerin deneyim konusundaki üstünlüğü daha baskın olmuştur. Bölgesel olarak değerlendirildiğinde ise genel olarak ülkede en yüksek ücretlerin sağlandığı İstanbul'da cinsiyetler arasındaki ücret farkının da en az olduğu belirlenmiştir.

Yalçın, Arlı, Aytaç, Başol ve Aydemir (2019), tarafından Türkiye'de cinsiyete dayalı ücret farklılaşmasının bölgesel karşılaştırma analizi ve Oaxaca-Blinder ayrıştırma yöntemi kullanılarak tahmin edildiği çalışmada, 2015 yılı TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi mikro veri setinden faydalanılmıştır. Analizde kadınların beşeri sermayesi erkeklerin beşeri sermayesinden yüksek olsa dahi kadınların aleyhine bir ücret farklılaşmasının yaşandığı görülmüştür. Kadınların beşeri sermayelerindeki artış, ücretlerinde artış sağlasa da ücret farklılaşması sorununa çözüm oluşturmamakta, cinsiyet ayrımcılığına bağlı kadınların ücreti erkeklere göre düşük seviyelerde belirlenmeye devam etmektedir. Analizin coğrafi bölgelere göre durumu dikkate alındığında ise en yüksek ücret farkının Doğu Marmara, Batı Marmara ve Ege bölgelerinde olduğu gözlenmiştir. Beşeri sermaye özelliklerinin kadınların lehine olduğu Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Batı Karadeniz bölgelerinde ücret farklılaşması kadınların lehine azalma gösterse de, cinsiyet ayrımcılığının etkisi yine büyük olmakta ve kadınların aleyhine fark artmaktadır. Analizde Doğu Anadolu bölgesinde ücret farklılaşmasının kadınların lehine olduğu görülmüş ancak bu sonuç örneklemin küçük olması ile açıklanmıştır.

Kaya ve Selim (2018), tarafından kullanılan ayrıştırma testiyle elde edilen sonuçların benzeri Yalçın, Arlı, Aytaç, Başol ve Aydemir (2019)'in çalışmasında görülmüştür. İki çalışmada da cinsiyetler arası ücret farklılaşmasının incelenmesi için aynı analize

başvurulmuş ve aynı veriler kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlarda kadınların beşerî sermayesi erkeklerden fazla olsa bile cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle düşük ücret düzeylerinde istihdam edildiği belirtilmiştir. Bu durum Kaya ve Selim (2018) tarafından erkeklerin yüksek deneyiminin kadınların yüksek eğitimine baskın geldiği şeklinde yorumlanırken Yalçın, Arlı, Aytaç, Başol ve Aydemir (2019) durumu doğrudan cinsiyet ayrımcılığının yüksek olmasıyla açıklamıştır. Bölgeler arası karşılaştırmada ise iki analizde de cinsiyetler arası en yüksek ücret farkının Doğu Marmara ve Batı Marmara'da olduğu görülmüştür.

Aldan (2021), kadınların işgücüne katılımındaki artış ve cinsiyete dayalı ücret farklılaşmasına ilişkin yapmış olduğu çalışmada, TÜİK'in 2009-2018 dönemi Hane halkı İşgücü Anketlerini kullanarak Oaxaca-Blinder ayrıştırma yöntemine başvurmuştur. Kadın faaliyetlerinin coğrafi varyasyonu ve cinsiyete dayalı ücret farkının analiz edildiği çalışmada, 2009 ve 2018 yılları arasında her bölge ve her yıl için cinsiyetler arası ücret farklılaşması tahmin edilmiş, sonrasında regresyon analizi ile çalışmanın sonuçları değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda, ücret farkının kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının yüksek olduğu yerlerde fazla olduğu tespit edilmiştir. Kadınların aleyhine ücret farkının düşük olduğu bölgelerde ise kadın işgücüne katılımın ve istihdamının düşük olması kadınların beşerî sermayesinin yüksek olmasına bağlı olarak seçme şansının bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu bölgelerde de daha düşük nitelikli kadınların işgücüne katılma ve istihdam edilme oranı artıka seçim yanlılığı azalmakta ve ücretlerde cinsiyete dayalı farklılaşma artış göstermektedir.

Aldan (2021) tarafından Oaxaca-Blinder Ayrıştırma analizi kullanılarak yapılan çalışmada diğerlerinden farklı olarak bir yıllık analiz değil, dönem analizi yapılmıştır. 2009-2018 boyunca ücret farkında yaşanan değişimin incelenmesi ile ücret farkının kadın istihdam oranının yüksek olduğu bölgelerde daha belirgin olduğu ortaya konulmuştur. Bu durum beşerî sermayesi yüksek kadınların bulunduğu ve istihdam edilen kadınların sayısının az olduğu bölgelerde kadınların daha yüksek ücretlere sahip olması ile açıklanmıştır.

Gürler ve Üçdoğruk (2007) tarafından Türkiye’de cinsiyete göre gelir farklılığının incelendiği çalışmada, DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) 2002 yılı Bütçe Anketi verileri kullanılarak ayrıştırma yöntemine başvurulmuştur. Yapılan çalışma sonucunda işgücüne katılım oranları içinde kadınların payının erkeklerin payının gerisinde olduğu ancak eğitim düzeyi arttıkça kadınların işgücüne katılım oranlarının arttığı gözlenmiştir. Yine 0-6 yaş çocuk sahibi olan ve evli olan kadınlarda da işgücüne katılım oranları düşük seviyelerde seyretmiştir. Ayrıştırma testinin sonuçlarına göre ise insan sermayesi ve meslek bilgilerinin gelir farklılığına etkisinin, temel insan sermayesi donanım farklılıklarının etkisinden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu durum kadınların Türkiye’de eğitim seviyesinin yanında deneyimin de artmasıyla ücret farklılaşmasının azalacağını ya da son bulacağını göstermektedir.

Gürler ve Üçdoğruk (2007), analizinde kadınların işgücü piyasasına katılması ile eğitim düzeyinin doğru orantılı olduğunu evli olma, 0-6 yaş çocuk sahibi olma gibi durumlarla ise negatif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Ücret farkının azalmasında eğitimin etkisinden çok işgücü piyasasında söz konusu meslek kolunda edinilen deneyimin etkisinin fazla olduğu belirtilmiştir.

Özer ve Biçerli (2004), tarafından Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranının tahmini için 1988-2001 dönemini kapsayan panel veri analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda enflasyon, işsizlik, imalat sanayinde ücretler gibi değişkenler ile kaba doğum hızı gibi değişkenler anlamlı bulunmamış, bunun yerine istihdam edilen kadın işgücü içinde ücretsiz aile işçiliği oranı ya da kadın işgücü içinde ev kadınlarının oranı gibi gruba özgü değişkenler anlamlı bulunmuştur. Makro değişkenlerden ziyade mikro özellik taşıyan değişkenlerin kadınların işgücü piyasasına katılımı üzerinde daha etkili olması kadınların emek piyasasına entegre olmakta güçlük çektiğini ortaya koymaktadır. Kadınların işgücüne katılımının makro değişkenlere duyarlı olmamasında en büyük rolün eğitime ulaşma zorluğu ve düşüklüğü, tarımda istihdamın yüksek olması, vasıfsız kadın işgücü için kentlerde bulunan işlerin yetersiz olması, mesleklerin cinsiyete göre kategorize edilmesi, kadınların düşük ücretlerle istihdam edilmesi ve çocuk bakımına gerekli payı ayıramaması, kayıt dışı ekonomide düşük ücretlerle

çalışmalar da aile bütçesine katkı sunmak için bu duruma razı olmalarına ait olduğu sonucuna varılmıştır.

Özer ve Biçerli (2004) panel veri analizini kullandıkları çalışmalarında kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörlerin enflasyon, işsizlik gibi makro büyüklükler yerine ücretsiz aile işçiliği, ev kadınlarının oranının fazlalığı gibi mikro değişkenler olduğunu ifade etmiştir.

Uğur (2017), tarafından hazırlanan Türkiye’de kadın yoksulluğu ve yoksunluğu çalışmasında 2003-2012 yılları arası her yıl TÜİK tarafından gerçekleştirilmiş Yaşam Memnuniyeti Anketi’nin (YMA) ve 1990-2011 yılları arasında altı kez yapılmış Dünya Değerler Araştırması’nın (DDA) mikro verisi kullanılmıştır. Analizde gerek YMA’ya gerekse DDA’ya göre kadınların istihdamının kadın yoksulluğuna istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Bunun da ötesinde DDA verilerine göre iş hayatıyla ilgi göstergelerin yoksulluk ya da yoksunlukla istatistiksel bir anlamlılığı yoktur. Bunun nedeni ise kadın yoksulluğuna, kadınların istihdamından ziyade düşük ücret düzeylerinde istihdama mecbur bırakılmaları olarak yorumlanmıştır. Gerek kayıtlı gerek kayıtsız iş alanlarında düşük ücretlerle istihdam edilen kadınların bu durumdan kurtulabilmesi için eğitim düzeylerinde artışın sağlanması ve düşük vasıflı iş alanlarında istihdam edilmekten kurtarılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir.

Uğur (2017), yaptığı çalışmada kadın yoksulluğunun işgücüne katılımın ya da istihdamın azlığıyla ilgisinin olmadığını temel nedenin düşük ücret düzeylerinde çalışmaya mecbur bırakılmaları olduğunu ifade etmiştir. Bunun tek çözümünün ise eğitim düzeyinde sağlanabilecek artış olduğunu belirtmiştir.

Şengül ve Fisunoğlu (2014), Türkiye’de kadın yoksulluğu çalışmasında Adana ili özelinde kentsel kesimde kadın yoksulluğunun belirleyicilerini Probit model ile tahmin etmiştir. Araştırmada, TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu) tarafından desteklenen “Adana İli Seyhan ve Yüreğir İlçe Merkezlerinde Hanehalkı Gelir, Tasarruf Eğilimleri ve Yoksulluğun Ölçülmesi” başlıklı projenin, Kasım 2007, Nisan 2008, Kasım 2008 ve Mayıs 2009 dönemlerinde her biri 1250 hanehalkı ile

yapılan anketlerin verileri kullanılmıştır. Buna göre çocuk sahibi olan kadınların ev içi sorumluluğunun yüksek olmasına ve eğitim imkanlarına ulaşamayıp düşük vasıflı işgücü içinde yer almasına bağlı olarak düşük ücret düzeylerinde ya da kayıt dışı işlerde faaliyet göstermesi durumu yaşlılık döneminde yaşanan kadın yoksulluğunu kaçınılmaz kılmaktadır.

Kentlerde kadın yoksulluğunun nedenlerini Adana ili özelinde analiz eden Şengül ve Fisunoğlu (2014), kadınların genç yaşlarda işgücü piyasasına katılmasını engelleyen düşük eğitim, evlilik ve bakıma muhtaç çocukların varlığı gibi durumlara bağlı olarak düşük gelir elde etmesi ya da hiç gelir elde edememesi sonucunda yaşlılık döneminde yoksullukla karşı karşıya kaldığını ortaya koymuştur. Buna göre kadınların gençlik dönemlerinde daha az çalışması ya da hiç çalışmaması ile yaşlılık döneminde yaşanan yoksulluk arasında doğru yönlü ilişkinin olduğu görülmüştür.

Duyan (2010), yoksulluğun kadınlaşması konusunu Ankara'nın Altındağ ilçesi özelinde analiz etmiştir. Yoksulluğun kadınlar üzerindeki etkilerini tespit etmeyi amaçlayan çalışmada ilçede belirlenen belli mahallelerde on beş yaş üstü kadınlarla görüşmeler yapılmış ve toplamda 458 kadın ile görüşülmüştür. Verilerin "Yoksul Kadın Görüşme Formu" aracılığıyla derlendiği belirtilmiştir. Araştırma sonucunda kadınların eğitim düzeyinin düşük ve ağırlıklı olarak evli oldukları ifade edilmiştir. Bu kadınlar içinde en büyük pay gelir getirmeyen işlerde çalışan kadınlara ait olmuş, bir kısmının da sosyal güvence imkanlarından mahrum bırakıldığı gözlenmiştir. Yine araştırma kapsamında hane büyüklüğünün yüksek, sahip olunan çocuk sayısının ise en az üç olduğu kadınların gelir getirici işlerde çalışan ortalamasının düşük olduğunun gözlenmesi de elde edilen bir başka sonuç olmuştur. Elde edilen bulgular sonucunda kadınların gelir yoksulluğu yaşadığı tespit edilmiştir.

Duyan (2010), Ankara'nın Altındağ ilçesinde yaptığı anket çalışması ile kadın yoksulluğu üzerinde incelemeler yapmıştır. Buna göre yoksul kadınların genel itibariyle düşük eğitilmiş, evli, en az üç çocuk sahibi, sosyal güvencesiz ya da gelir getirmeyen işlerde istihdam edildiği görülmüştür. Tüm bu etkenlerin ortaya çıkardığı sonuç kadınların yaşadığı gelir yoksulluğu olmuştur.

Gökmen ve Gökövalı (2016), tarafından Muğla ve Mardin illerinin merkez ilçelerinde hane içi kadın yoksulluğunun tespitine yönelik anket çalışması yapılmıştır. Anket 408 evli çifte uygulanmış ve sonuçta iki ilde de kadınların erkeklere göre daha düşük okullaşma ve işgücüne katılım oranına sahip olduğu haliyle erkeklere göre daha düşük ortalama saatlik kazanç elde ettikleri tespit edilmiştir. Muğla ile Mardin illeri arasında yapılan karşılaştırmada ise Mardin’de kadınların aleyhine cinsiyet eşitsizliğinin, Muğla iline göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Hane içi gelirin bölüşümde de yine iki ilde de erkeklerin kadınlardan daha yüksek pay aldığı görülmüş yine bu fark Mardin’de Muğla’ya göre daha yüksek olmuştur. Kadınların toplam gelirin hane içi paylaşımında da düşük gelir elde ettiği çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır.

Duyan (2010) tarafından yalnızca Ankara ili özelinde, Şengül ve Fisunoğlu (2014) tarafından ise yalnızca Adana ili özelinde yapılan kadın yoksulluğu araştırması, Gökmen ve Gökövalı (2016) tarafından Muğla ve Mardin illeri için yapılmıştır. İki il için yapılan anket sonucunda kadınlarda düşük eğitim düzeyinin ve düşük işgücüne katılım oranının yaşandığı görülmüş, iki il kıyaslandığında ise kadınların Muğla iline göre Mardin’de gelir düşüklüğü nedeniyle kadın yoksulluğunun daha derin olduğu sonucuna varılmıştır.

Özkan ve Özkan (2010), kadın çalışanlara yönelik ücret ayrımcılığını ve kadınlar için ücret seviyesinin belirleyicilerini açıklamak amacıyla faktör analizi yöntemine başvurmuştur. Bunun için Gaziantep ilinde bulunan 257 işveren ya da yönetici ile yapılan görüşmede elde edilen bilgiler sonucunda kadın çalışanların ücretlerinin belirlenmesinde beşeri sermayesinden de öte en büyük etkinin cinsiyet ayrımcılığı olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyete ek olarak, politik, dinsel, kültürel ve işverene yakınlık faktörlerinin de ücret seviyelerinin belirlenmesinde önem arz ettiği sonucuna varılmıştır.

Özkan ve Özkan (2010), Gaziantep ilinde işveren ve çalışanlarla yaptıkları ankete bağlı olarak cinsiyet ayrımcılığının işgücü piyasasında önemli etkiye sahip olduğunu ancak tek ayrımcılığın cinsiyet konusunda değil din, siyaset ve kültürel alanda da yoğun olduğu sonucuna varmışlardır. Ücret farklılaşmasında piyasada etkin olan ayrımcılığın beşeri sermaye farkından çok daha etkili olduğu görülmüştür.

Doğrul (2007), kentsel alanlardaki kadınların işgücüne katılım oranının tespiti için TÜİK 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi verilerini kullanmış ve kadının işgücüne katılımını etkileyen değişkenler ile kadın işgücü arzındaki artışın kadın ve erkeklerin ücret yapısına olan etkisini incelemiştir. Kadınların işgücüne katılım oranı üzerinde eğitim düzeyinin, medeni durumun, ekonomik durumun, çocuk sayısının ve çocukların yaşının etkili olduğu görülmüştür. Buna göre evli olma, düşük eğitim düzeyine sahip olma ve gelir ile kadınların işgücüne katılımı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Bekar, eğitim düzeyi yüksek, çocuk sahibi olan ve gelir düzeyi düşük hanelerde kadınların işgücüne katılım konusunda daha istekli olduğu tespit edilmiştir. Bunların dışında işgücüne etki eden diğer iki değişken hanehalkı reisinin eğitimi ve hane halkının harcama düzeyidir. Hanehalkı reisinin eğitim düzeyi arttıkça kadınların işgücüne katılımında düşüş görülmesi toplumda kadınlar üzerinde etkili olmaya devam eden düşünce yapısı ya da eşin beşeri sermayesinde artış nedeniyle yüksek gelir elde etmesi ile açıklanabileceği belirtilmiştir. Yine hane halkı harcaması arttıkça kadınların işgücüne katılımında düşüş görülmüş bu ise kadınların işgücüne katılımı halinde çocuk bakımı ve evin düzeni için ek maliyetlerin ortaya çıkmasıyla elde edilecek gelirin bu maliyetleri karşılamaya yetmemesi olarak yorumlanmıştır. Çalışmada kadınların işgücüne katılımını etkileyen değişkenlerin saptanmasının yanı sıra kadın işgücü arzındaki artışın kadın ile erkek ücretlerine yansımaları regresyon modeli ile tahmin edilmiş ve sonuçta kadınların işgücüne katılım oranının artması ne kadın ne de erkek ücretlerinde düşüğe neden olmadığı aksine pozitif etki yarattığı görülmüştür.

Hem kadınların işgücüne katılımında belirleyici olan durumların hem de kadın işgücü arzının artması ile erkeklerin ücretlerinde yaşanabilecek değişimin analiz edildiği Doğrul (2007)'a ait çalışmada, kadınların medeni durumu, eğitim düzeyi, çocuk sayısı gibi değişkenlerin işgücüne katılım oranını etkilediği ancak kadınların işgücü arzında yaşanabilecek olan artışın erkeklerin ücretine etki etmediği görülmüştür. Kadınların işgücüne katılımını etkileyen durumların analizinde diğer çalışmalarla paralel sonuçlar elde eden çalışmanın ücret düzeyinin kadınların işgücü piyasasına katılımıyla ilgili olmadığı sonucunu ortaya koymasının önem arz etmektedir.

Tutar ve Taş (2020), çalışmalarında kadın yoksulluğu ile mücadelede mikro finansmanın etkisini Bursa ili üzerinde analiz etmiştir. Analiz için Bursa ili Türkiye Grameen Mikro Finans Programı (TGMP) merkez şubesinin mikro kredi programından kredi kullanan kadınların sonraki yaşamlarında sosyal ve ekonomik olarak yaşadıkları değişim ve bu kredinin kadın yoksulluğuna olan yansıması dikkate alınmıştır. Bunun için mikro kredi kullanmaya devam eden 86 kadınla yüz yüze yapılan görüşmelerle elde edilen anket sonuçları istatistiksel olarak tahmin edilmiştir. Sonuçta yaşı büyük, eğitim seviyesi düşük, çocuk sayısı fazla, evli, hanede yaşayan sayısı fazla, sigortalı olan kadınların ağırlıklı olarak mikro krediye başvurduğu tespit edilmiş ve mikro kredinin kadın yoksulluğuyla mücadelede etkili olduğu görülmüştür.

Tömen ve Sarvan (2015) tarafından mikro finans uygulamasının kadınların girişimciliğine ve yoksulluğuna olan etkileri araştırılmıştır. Çalışma için Türkiye Grameen Mikro finans Programı (TGMP) Antalya şubesinden kredi kullanan kadınlardan 67'si ile yüz yüze görüşülerek anket yapılmıştır. Anket sonucunda evli, sosyal güvencesi olan, yaşı büyük, eğitim seviyesi düşük ve çocuk sayısı fazla olan kadınların bu uygulamaya daha fazla başvurduğu görülmüştür. Bunun yanında örnekleme yer alan ve ücretli işte çalışan kadınların oranının mikro kredi almadan önce daha yüksek olduğunun tespit edilmesi kadınların işten ayrıldıktan sonra mikro krediden yararlandığını göstermiştir. Mikro kredi alan kadınların düşük bir bölümü krediyi iş yapmak için değil, ihtiyaçlarını karşılamak için talep ettiğini söylerken daha büyük bir bölümü iş yapmak için talep ettiğini belirtmiştir. İş kurmak için mikro krediye başvuran kadınların ise büyük bölümü kredi miktarının iş kurabilmek için yetersiz olduğu yönünde beyanda bulunmuştur. Buradan yola çıkarak kadınların büyük bölümünün amacı kredi ile iş kurmak olsa da günlük ihtiyaçları karşılamak için krediye başvuran kadınların olduğu görülmüş ve bu durum kadın yoksulluğunun derinliği ile açıklanmıştır.

Tömen ve Sarvan (2015) ile Tutar ve Taş (2020) Türkiye'de kadınların ekonomik girişimlerini desteklemek adına geliştirilen mikro kredi uygulamasının etkilerini sırasıyla Bursa ve Antalya illeri için incelemişlerdir. İki çalışmada da illerde mikro kredi kullanan belli sayıda kadınla anket görüşmeleri yapılmış ve çoğunlukla düşük

eğitim düzeyine sahip, çocuk sayısı ve hanede yaşayan sayısı fazla olan kadınların bu krediye başvurduğu görülmüştür. Tutar ve Taş (2020), Bursa'daki kadınların mikro kredi sayesinde yoksullukla mücadele konusunda önemli bir adım attığını söylemesine karşılık, Tömen ve Sarvan (2015), mikro krediye başvuran kadınların bir bölümünün girişim için değil, ihtiyaçlarını karşılamak için başvurduklarını ifade etmiştir. Girişimcilik için başvuran kadınların ise kredinin yetersiz kaldığı konusundaki memnuniyetsizlikleri dile getirilmiştir.

Kartal ve Zambak (2020), TR 61 (Burdur, Isparta ve Antalya) bölgesi için kadın yoksulluğunun çok boyutlu analizini yapmıştır. Çalışmanın amacı yoksulluğun yalnızca gelir boyutunun incelenmesinin ötesinde çok boyutlu ölçüm yöntemleri kullanılarak analiz edilmesidir. Çalışmada çok boyutlu yoksulluk endeksinin elde edilebilmesi için 2017 yılı TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması verilerinden faydalanılmıştır. Alkire-Foster yöntemi kullanılarak hesaplanan çok boyutlu yoksulluk endeksi ile TR 61 bölgesinde yaşayan kadınları çok boyutlu yoksulluk oranının %2,9 olduğu tespit edilmiştir. Yoksulluğun büyük bölümünde kronik rahatsızlığı bulunan kadınların yoğunlaştığı görülmüş ve kadınların sağlık hizmetlerine ulaşma konusunda yeterli imkanlara ulaşamadığı tespit edilmiştir. Kronik rahatsızlığa ek olarak eğitim imkanlarına ulaşma konusunda da önemli engellerle karşılaşan kadınların eğitim düzeyi düşüklüğu yoksulluğun bir başka belirleyicisi olarak yorumlanmıştır.

Birleşmiş Milletler tarafından birçok ölke için hesaplanan ancak bu ölkeler arasında Türkiye'nin yer almadığı çok boyutlu yoksulluk endeksi hesaplamasını belli bir bölge için gerçekleştiren Kartal ve Zambak (2020), yoksul kadınların büyük bir bölümünde sağlık imkanlarına ulaşma zorluğu nedeniyle kronik rahatsızlıklar görüldüğünü ve eğitim düzeyinin önemli ölçüde düşük olduğunu ortaya koymuştur.

Topalhan ve Yeşilkaya (2017), panel veri analizi ile kadın yoksulluğunu etkileyen değişkenleri belirlemeye yönelik çalışma yapmıştır. Çalışmanın amacı kadın yoksulluğu ile kadın istihdamı, eğitim düzeyi ve ortalama gelir arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması olarak belirtilmiştir. Model, 2007-2015 dönemi için Türkiye'nin de içinde bulunduğu dokuz ölke ve Avrupa Birliği grubu verilerinin incelenmesiyle tahmin

edilmiştir. Tahmin sonucunda istihdam, eğitim ve ortalama gelir ile kadın yoksulluğu arasında negatif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Daha açık bir ifadeyle kadın istihdamı, eğitim düzeyi ve ortalama geliri arttıkça yoksulluk azalmaktadır. Ancak bu değişkenler arasında yoksulluk üzerinde en fazla etkinin eğitim düzeyine ait olduğu tespit edilmiş ve bu değişkenin kadın yoksulluğunun en önemli belirleyicisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Kadın yoksulluğunun araştırılması için Topalhan ve Yeşilkaya (2017) tarafından yapılan panel veri analizi kadın yoksulluğunu etkileyen birçok değişken bulursa da en önemli etkiyi düşük eğitim düzeyinin yarattığı belirtilmiştir.

Oktay (2020), göç ile birlikte kadınların kentleşme sürecinde yaşadığı değişim ve yoksulluğa ilişkin durumunun tespiti için farklı tarihlerde Isparta'ya göç eden 1067 kadına ulaşmış ve anket uygulaması yapmıştır. Demografik olarak elde edilen sonuçlar kadınların çoğunlukla eğitim düzeyi düşük, evli ve ev kadını olduğu yönünde olmuştur. Demografik özellikler ile katılımcıların yoksulluğa ilişkin düşünceleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu yani demografik özelliklerin yoksulluğu etkilediği sonucuna varılmıştır. Demografik özelliklerden sonra ikinci önemli araştırma göç olgusu üzerinde yapılmış ve göç ile katılımcıların yoksulluğun nedenine ilişkin düşünceleri arasında da anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Sonuçta kadınların yoksulluğu dair görüş ve tutumu ile demografik etkilerin ve göç olgusunun ilişkili olduğu ifade edilmiştir.

Göç ile birlikte değişim sürecine giren kadınların yoksullukla ilişkisini inceleyen Oktay (2020), kadınların eğitim, istihdam ve medeni durum dışında göç nedeniyle mekan ve kültür değişimi yaşamasının da yoksulluğa etki ettiğini belirtmiştir.

Türkiye için genel olarak 2000'li yıllarda yapılan cinsiyete bağlı ücret farklılaşması ve kadın yoksulluğu çalışmalarında elde edilen sonuçlara göre geliştirilen politikaların yetersiz kaldığı görülmüştür. Kadınların mesleki eğitimini, deneyimini, girişimciliğini, yoksullukla mücadele kapsamında devlet tarafından önemli ölçüde korunduğunu ve desteklendiğini ifade eden politikalara rağmen devam eden kadın yoksulluğu, ayrımcılık

ve düşük eğitim düzeyi politikaların eksik olduğunu ya da gerektiği biçimde uygulanmadığını ortaya koymaktadır.

3. TÜRKİYE’DE CİNSİYET FARKININ ÜCRET FARKLILAŞMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ

3.1. Veri Seti ve İzlenen Yöntem

Türkiye’de cinsiyet ile ücret farklılaşması arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi ve zaman içinde bu ilişkinin ne yönde değiştiğinin ya da değişip değişmediğinin görülebilmesi amacıyla ekonometrik tahminler yapılmıştır. Bu tahminlerin yapılabilmesi için TÜİK’e ait 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi ile 2019 Hanehalkı Bütçe Anketi mikro veri setlerinden faydalanılmıştır.

Çalışmada öncelikli olarak en güncel hane halkı bütçe anketi olan 2019 yılına ait veri seti kullanılmış ve seçili değişkenler ile gelir arasında cinsiyet farkı göz önünde tutularak anlamlılığın ölçülmesi için bağımsız örneklem T testleri, çapraz tablo ve ki kare testleri yapılmıştır.

2019 yılı için yapılan bağımsız örneklem T testleri, çapraz tablo analizleri ve ki kare testlerinin ardından 2019 ve 2003 Hanehalkı Bütçe Anketlerine ait veri setleri kullanılarak probit regresyon modeline yer verilmiş, çalışır durumda olan nüfusun cinsiyet, yaş, bekar olma, eşi ölmüş olma, boşanmış olma ve eğitim düzeyine göre durumu tahmin edilmiştir. Sonrasında ise anketlerde yer alan bireylerin gelir düzeylerine etki eden bağımsız değişkenlerin gelir düzeyini açıklama gücünü görebilmek için en küçük kareler yöntemine başvurulmuştur. Analiz toplam, kadın ve erkeklere ait gelir düzeyleri için ayrı ayrı yapılmış ve 2003 yılından 2019 yılına kadar geçen sürede cinsiyete bağlı yaşanan ücret farklılaşmasında değişimin olup olmadığı olduysa bu değişimin hangi yönde gerçekleştiği tahmin sonuçlarına göre yorumlanmış ve politika önerileri sunulmuştur.

Analizler için kullanılan 2019 Hanehalkı Bütçe Anketi yayımlanan en son ve en güncel anket olduğu için seçilmiştir. Anket, ülke içinde bulunan tüm yerleşim yerleri dikkate alınarak, 1 Ocak-31 Aralık 2019 döneminde 15552 örnek hane halkına uygulanmış, bunların 11 521’i geçerli sayılmıştır. 2003 Hanehalkı Bütçe Anketi ise 2019 yılı

Hanehalkı Bütçe Anketi'nde olduğu gibi ülke içindeki tüm yerleşim yerlerini dikkate alarak 1 Ocak-31 Aralık 2003 döneminde 25920 haneye uygulanmıştır.

2019 yılına ait cinsiyete dayalı ücret farklılaşması ile kıyaslamak için 2003 yılında yaşanan cinsiyete dayalı ücret farklılaşmasının seçilme nedeni, 2000'li yılların başlarından 2019 yılına kadar geçen sürede uygulanan politikaların etkinliğinin tartışılabilmesi ve 2001 krizi sonrası en erken hane halkı bütçe anketinin 2003 yılında yapılmış olmasıdır.

3.2.2019 Yılı İçin Cinsiyet Farkına Bağlı Gelir ile Seçili Değişkenler Arasında Bağımsız Örneklem T Testinin Uygulanması

2019 yılı Hane Halkı Bütçe Anketi verileri kullanılarak eğitim, meslek grupları, istihdam edilme şekli, sektör ve işteki durum ile gelir²⁵ arasındaki anlamlılık düzeyleri cinsiyet farkı dikkate alınarak bağımsız örneklem T testi ile ayrı ayrı tahmin edilmiştir.

Hipotez: Kadınlar erkeklere kıyasla (eğitim seviyesi fark etmeksizin) daha düşük gelir elde etmektedir.

Tablo 2. Gelir ile Eğitim Seviyelerinin Bağımsız Örneklem T Testine Göre Anlamlılık Düzeyleri

Değişken	Grup	Kişi sayısı	Ortalama	Standart sapma	T testi	Anlamlılık düzeyi
Bir okul bitirmede	Kadın	649	5953,71	9272,52	16,508	p=0,000
	Erkek	472	18164,29	13989,83		
İlkokul	Kadın	1610	9609,13	16075,57	29,162	p=0,000
	Erkek	3123	28676,06	28676,06		
Ortaokul	Kadın	698	11834,30	12829,27	18,976	p=0,000
	Erkek	2315	25462,49	25458,21		

²⁵ Modelde bağımlı değişken olarak yer alan gelir; yıllık nakdi ücret geliri, yıllık ikramiye geliri ile prim, bahşiş, bayram, yılbaşı harçlığı vb. şeklindeki nakdi gelirler, yıllık aynı ücret gelirleri toplamı, yıllık nakdi müteşebbis geliri, yıllık aynı müteşebbis geliri, yıllık net tarım geliri değişkenlerinin toplanması ile elde edilmiştir.

Lise	Kadın	798	19174,35	18123,61	16,735	p=0,000
	Erkek	2162	34164,51	29064,98		
Yüksekokul	Kadın	348	28250,76	25915,96	6,437	p=0,000
	Erkek	623	41091,98	35729,52		
4 yıllık fakülte	Kadın	828	44388,77	27804,49	8,988	p=0,000
	Erkek	1160	58800,40	43583,88		
5 ya da 6 yıllık fakülte	Kadın	53	55142,60	39288,51	2,950	p=0,004
	Erkek	69	84099,15	62577,09		
Yüksek lisans	Kadın	92	61125,09	37955,80	3,477	p=0,001
	Erkek	116	85170,57	61090,17		
Doktora	Kadın	25	92163,64	30837,00	1,361	p=0,178
	Erkek	48	152482,41	219805,24		

Tablo 2’de tüm eğitim düzeyleri ile gelir arasındaki ilişkinin cinsiyet farkı dikkate alınarak ayrı ayrı analiz edilmesiyle ulaşılan tahmin sonuçları yer almaktadır. Tablo 2’ye göre tüm eğitim seviyelerinde kadın ve erkekler için elde edilen ortalama gelir düzeylerine bakıldığında, kadınların ortalama gelirinin erkeklerin ortalama gelirinden düşük gerçekleştiği görülmektedir. Her eğitim düzeyi için kadınlar ile erkeklerin ortalama gelirleri arasındaki bu fark, doktora ($p=0,178$) dışındaki tüm eğitim seviyelerinde anlamlıdır ($p<0,05$). Her eğitim seviyesinde cinsiyetler için ayrı ayrı belirlenen, ortalama gelirin kadınlar arasındaki ve erkekler arasındaki dağılımında yaşanan sapma ile ilgili bilgi veren standart sapma değerleri, tüm eğitim seviyelerinde erkeklerde kadınlara göre yüksek gerçekleşmiştir. Bu durum gelirin kadınlar arasındaki dağılımının erkekler arasındaki dağılımına göre daha homojen olduğunu göstermektedir.

Yine tablo 2’de görüldüğü üzere tüm eğitim düzeyleri içinde sadece bir okul bitirmeyen seviyesinde kadınların sayısı erkeklerin sayısından fazla olurken, diğer tüm seviyelerde erkeklerin sayısı kadınların sayısından fazla olmuştur. Hem kadın hem erkek sayısının en fazla olduğu eğitim düzeyi ise ilkökul, en az olduğu eğitim düzeyi doktora olarak gerçekleşmiştir. Hem kadınlarda hem de erkeklerde kişi sayısının en az olduğu doktora seviyesinde ortalama gelirler arasındaki farkın anlamlı çıkmama nedeni bu eğitim düzeyinde bulunan kişi sayısının az olmasıyla açıklanabilmektedir.

Eğitim seviyesi fark etmeksizin kadınların erkeklerden daha düşük ortalama gelire sahip olduğu yönündeki hipotezimiz, tüm eğitim seviyelerinde karşılık bulmuş ve kabul edilmiştir. Bir okul bitirmeyen ve ilkokul seviyelerinde kadın sayısının oldukça yüksek olması buna karşılık eğitim seviyesi arttıkça erkeklere göre kadınların sayısının azalması ve erkeklerin sayısının artmasıyla farkın büyümesi, kadınların genel itibariyle düşük eğitim seviyelerine sahip olduğunu ve bu nedenle niteliksiz işlerde yoğunlaşarak düşük ücret düzeylerinde istihdam edildiğini kanıtlamaktadır. Bir başka konu ise yüksek eğitim düzeylerinde dahi kadınların erkeklerden oldukça düşük ortalama gelire sahip olmasıdır.

Buna göre tablo 2'deki sonuçlar, ortalama gelirin tüm eğitim seviyelerinde bulunan kadınların ve erkeklerin sayısından adeta bağımsız bir şekilde kadınların aleyhine farklılaştığını ve ayrımcılığın önemli boyutlarda olduğunu göstermektedir. Bu durum eğitim dışındaki değişkenlerin de kadınların ücret seviyesinin daha düşük belirlenmesine etki ettiğini göstermektedir. Sonuçta kadınlar erkeklere göre daha düşük eğitim seviyelerinde buldukları için düşük gelirli işlerde yoğunlaşmakta ve aşırı kalabalıklaşma teorisinde olduğu gibi düşük gelir düzeylerinde istihdam edilmektedir. Bir okul bitirmeyen grupta bulunan kadınların bu grupta bulunan erkeklerden daha düşük gelir elde etmesi bu teoriyle açıklanabilse de kadınların erkeklere göre düşük sayıda bulunduğu diğer eğitim düzeylerinde de erkeklerden daha düşük gelir elde etmesi durumu bu şekilde açıklanamamaktadır. Bu durumda duygusal ayrımcılık teorisinde olduğu gibi doğrudan ayrımcılık katsayısının devreye girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Eğitim düzeylerinin ardından bireylerin istihdam edildiği ana sektörlerdeki durumunu tahmin etmeye yönelik yapılan analiz sonuçları tablo 3'te yer almaktadır.

Hipotez: Kadınlar erkeklere kıyasla (sektör fark etmeksizin) daha düşük gelir elde etmektedir.

Tablo 3. Gelir ile Ana Sektörlerin Bağımsız Örneklem T Testine Göre Anlamlılık Düzeyleri

Değişken	Grup	Kişi Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	T testi	Anlamlılık düzeyi
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	Kadın	1375	3944,04	15295,41	22,353	p=0,000
	Erkek	1903	25232,36	37446,39		
İmalat	Kadın	554	24446,40	23639,55	8,389	p=0,000
	Erkek	1587	36281,70	30123,73		
Top. ve per. ticaret; motorlu kara taşıtl. ve motosikletlerin onarımı	Kadın	444	22451,47	20924,63	8,987	p=0,000
	Erkek	1359	37745,84	50951,77		
Ulaştırma ve depolama	Kadın	60	43108,31	39525,34	-1,285	p=0,203
	Erkek	501	36422,73	22746,68		
Konaklama ve yiyecek hizmetleri	Kadın	178	17541,96	14314,25	7,692	p=0,000
	Erkek	518	28780,88	22572,18		
Finans ve sigorta faaliyetleri	Kadın	62	56362,43	47475,27	1,265	p=0,208
	Erkek	81	67755,66	57482,46		
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	Kadın	118	39064,14	35559,17	3,207	p=0,001
	Erkek	201	57279,61	65821,79		
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	Kadın	140	17866,36	15944,13	7,306	p=0,000
	Erkek	240	32670,02	20645,71		
Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik	Kadın	193	46577,76	22658,58	3,040	p=0,002
	Erkek	836	54124,41	32714,12		
Eğitim	Kadın	423	42356,47	23463,07	8,200	p=0,000
	Erkek	342	59189,47	31561,72		
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	Kadın	542	30792,29	23707,23	6,866	p=0,000
	Erkek	205	58876,52	56723,14		
Diğer hizmet faaliyetleri	Kadın	70	20944,24	26593,69	2,524	p=0,012
	Erkek	252	34516,93	42722,83		

Tablo 3'te gelir ile ana sektörler arasındaki ilişki, cinsiyete göre ayrı ayrı analiz edilmiştir. Bu analize göre her sektör için kadın ve erkeğe ait ortalama gelirler dikkate alındığında ulaştırma depolama dışındaki tüm sektörlerde erkeklerin ortalama gelirinin kadınların ortalama gelirinden yüksek olduğu görülmüştür. Her bir sektör için cinsiyetler arasındaki ortalama gelir farklılığının anlamlılık düzeyine bakıldığında ulaştırma ve depolama (p=0,203) ile finans ve sigorta faaliyetleri (p=0,208) dışında tüm sektörlerde fark anlamlı çıkmıştır (p<0,05). Ulaştırma ve depolama ile finans ve sigorta faaliyetlerinde ortalama gelirler arasındaki farkın anlamlı çıkmaması bu sektörlerde bulunan kadın ve erkek sayılarının düşük olması ile açıklanabilmektedir. Yine her

sektör için kadın ile erkeklere ait standart sapma değerlerine bakıldığında ulaştırma ve depolama için kadınların erkeklere göre, diğer tüm sektörler için ise erkeklerin kadınlara göre standart sapmasının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum genel anlamda ortalama gelirin sektörlerde kadınlar arasında erkeklere göre daha homojen dağıldığını göstermektedir.

Ana sektörlerde yer alan kadın ve erkek sayılarına bakıldığında ise kadınların eğitim ve insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri dışında tüm sektörlerde erkeklerden daha az faaliyet gösterdiği görülmektedir. Buna karşılık ortalama farkın anlamlı çıktığı sektörlerin tamamında kadınların erkeklerden daha düşük ortalama gelire sahip olduğu görülmüştür. Eğitim düzeylerinde olduğu gibi cinsiyetler arasında oluşan ortalama gelir farkı ana sektörlerden her birinde faaliyet gösteren kişi sayılarından bağımsız olarak kadınların aleyhine gerçekleşmiştir. Sonuçta gelir farkı anlamlı olan tüm ana sektörlerde kadınlar erkeklerden daha düşük gelir elde etmiş ve hipotezimiz geçerli olmuştur.

Ana sektörlerde yer alan kadın ve erkeklerin ortalama gelir ve sayılarının ardından bu sektörlerde yaptıkları mesleklere ya da buldukları pozisyonlara bağlı olarak yaşanan ücret farklılaşmasını görmek için tablo 4'te verilen tahmin sonuçlarına bakılmalıdır.

Hipotez: Kadınlar erkeklere kıyasla (meslek grubu fark etmeksizin) daha düşük gelir elde etmektedir.

Tablo 4. Gelir ile Meslek Gruplarının Bağımsız Örneklem T Testine Göre Anlamlılık Düzeyleri

Değişken	Grup	Kişi sayısı	Ortalama	Standart Sapma	T testi	Anlamlılık Düzeyi
Yöneticiler	Kadın	111	54671,81	43639,29	2,103	p=0,036
	Erkek	602	71877,12	84084,66		
Profesyonel meslek grupları	Kadın	696	52289,72	29757,45	8,165	p=0,000
	Erkek	741	68995,37	46467,21		
Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek grupları	Kadın	190	37349,45	20831,96	4,537	p=0,000
	Erkek	516	48578,33	44525,67		
Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar	Kadın	298	29267,57	15764,03	6,285	p=0,000
	Erkek	449	37189,97	18414,21		
Hizmet ve satış elemanları	Kadın	924	19026,43	18118,38		p=0,000

	Erkek	1706	33967,93	23357,79	18,185	
Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	Kadın	1036	3930,24	16130,19	21,361	p=0,000
	Erkek	1704	26683,34	38799,99		
Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar	Kadın	183	14646,44	13779,08	11,330	p=0,000
	Erkek	1365	29229,58	16664,24		
Tesis ve makine operatörleri ve montajcıları	Kadın	109	23912,77	10571,49	7,967	p=0,000
	Erkek	954	33229,69	18074,54		
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar	Kadın	809	11906,63	12401,76	16,603	p=0,000
	Erkek	1066	22285,24	14120,91		

Ana sektörlerde kadınların aleyhine cinsiyetler arasında ücret farklılaşmasının geçerli olduğunu gösteren tablo 3'ten sonra tablo 4'te yer alan tüm meslek gruplarının gelir ile ilişkisi cinsiyet farkına göre analiz edilmiş ve tüm meslek gruplarında erkeklerin ortalama geliri kadınların ortalama gelirinden yüksek olmuştur. Cinsiyetler arasında yaşanan ortalama gelir farkı, tüm meslek gruplarında anlamlıdır ($p<0,05$). Tablo 4'te verilen standart sapma değerlerine bakıldığında ise yine erkekler arasında gelir dağılımında farklılaşmanın tüm mesleklerde kadınlara göre yüksek olduğu görülmüş ve erkekler arasında gelir daha az homojen dağılmıştır.

Ana sektörde olduğu gibi meslek gruplarında da kadınlar erkeklerden daha düşük ortalama gelire sahip olmuş ve meslekler arasında fark gözetilmeksizin kadınların erkeklerden daha düşük gelir elde ettiği yönündeki hipotez karşılık bulmuştur.

Meslek gruplarında bulunan kadın ve erkek sayılarına bakıldığında kadınların tüm meslek gruplarında erkeklerden daha az faaliyet gösterdiği görülmüştür. Nitelik isteyen ya da istemeyen tüm meslek gruplarında erkeklerin kadınlardan hem daha fazla faaliyet göstermesi hem de daha yüksek ortalama gelire sahip olması cinsiyetler arasındaki farkın oluşumunda birçok değişkenin etkili olduğunun kanıtıdır.

Kadınların eğitim seviyesinin erkeklerden düşük olmasının bir sonucu olarak meslek gruplarına bakıldığında çoğunlukla nitelik gerektirmeyen işler, hizmet ve satış elemanı ya da tarım alanında faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bu durum eğitim düzeylerinin gelirle ilişkisini gösteren tablo 2'deki sonuçlar ile tutarlıdır.

Meslek gruplarının ardından kadınların ve erkeklerin istihdam edildiği mesleklerdeki durumu olarak da ifade edilebilen işteki durumu hakkında bilgi veren sonuçlar tablo 5'te yer almaktadır.

Hipotez: Kadınlar erkeklere kıyasla (işteki durum fark etmeksizin) daha düşük gelir elde etmektedir.

Tablo 5. Gelir ile İşteki Durumların Bağımsız Örneklem T Testine Göre Anlamlılık Düzeyleri

Değişken	Grup	Kişi Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	T testi	Anlamlılık düzeyi
Ücretli ya da maaşlı	Kadın	70	20944,24	26593,69	2,542	p=0,012
	Erkek	252	34516,93	42722,83		
Yevmiyeli (mevsimlik veya günlük işlerde çalışanlar)	Kadın	281	7269,65	6810,16	14,461	p=0,000
	Erkek	726	15708,77	11288,81		
İşveren	Kadın	55	50602,38	44362,15	1,662	p=0,097
	Erkek	437	72553,00	96584,20		
Kendi hesabına	Kadın	490	15862,61	27635,47	11,521	p=0,000
	Erkek	2208	32782,36	36346,76		
Ücretsiz aile işçisi	Kadın	1057	355,33	2708,14	3,965	p=0,000
	Erkek	336	1494,62	5040,82		

Tablo 5'te işteki durum ile gelir arasındaki ilişki cinsiyet farkı dikkate alınarak analiz edilmiştir. Buna göre tüm durumlarda erkeklerin ortalama geliri kadınların ortalama gelirinden yüksek olmuştur. Kadınların aleyhine oluşan bu fark işveren olma ($p=0,097$) dışındaki tüm durumlarda anlamlıdır ($p<0,05$). İşveren olma durumunda anlamlılığın sağlanamaması yine bu alanda bulunan kadın sayısı ile erkek sayısı arasındaki farkın fazla olması ve kadın sayısının çok düşük olmasıyla gerekçelendirilebilmektedir. İşteki duruma göre kadın ile erkeğin standart sapma değerleri dikkate alındığında tüm durumlar için erkeklerin kadınlardan daha yüksek sapmaya sahip olduğu görülmüş ve kadınlar arasında gelirin erkeklere göre daha homojen dağıldığı sonucuna varılmıştır.

İşteki durumların tamamına bakıldığında kadınların en fazla ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı, erkeklerin ise kendi hesabına çalıştığı görülmüştür. Bu durum ana sektörler için tarım alanında, mesleklerde nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanlarında

sayısı oldukça yüksek olan kadınların, işteki durumuna bakıldığında tarım sektöründe tarım çalışanı olarak ücretsiz aile işçisi şeklinde istihdam edildiği sonucuna varılmaktadır. Bu durum yine kadınların eğitim düzeylerine göre okuma yazma bilmeyen gruptaki ağırlığı ile bağdaşmaktadır.

En son bireylerin istihdam edilme şekilleri ile gelir arasındaki ilişkinin ölçülmesi sonucu elde edilen tahminler tablo 6'da verilmektedir.

Hipotez: Kadınlar erkeklere kıyasla (istihdam edilme şekli fark etmeksizin) daha düşük gelir elde etmektedir.

Tablo 6. Gelir ile İstihdam Edilme Şekillerinin Bağımsız Örneklem T Testine Göre Anlamlılık Düzeyleri

Değişken	Grup	Kişi Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	T testi	Anlamlılık düzeyi
Sürekli iş	Kadın	2362	34254,36	25023,73	9,745	p=0,000
	Erkek	5270	41226,44	30468,43		
Belirli süreli sözleşmeli iş (geçici)	Kadın	201	8120,54	8072,41	10,114	p=0,000
	Erkek	431	16225,77	11708,68		
Sözleşmesiz arada sırada çalışılan iş	Kadın	181	7502,59	6495,73	10,972	p=0,000
	Erkek	390	15439,78	10638,74		
Öğrenci vb. kişilerin tatil zamanında yaptıkları geçici iş	Kadın	10	2135,00	1989,00	- 0,108	p=0,915
	Erkek	31	2067,67	1629,89		

Tablo 6'da gelir ile bireylerin istihdam edilme durumları arasındaki tahmin sonuçları verilmektedir. İstihdam edilme şekillerine göre en yüksek kişi sayısı hem kadın hem de erkekler için sürekli iş şeklinde görülmüştür. Ortalama gelir, öğrenci vb. kişilerin tatil zamanında yaptıkları geçici iş şeklinde istihdam edilmesi durumunda kadınlarda, diğer tüm istihdam durumlarında ise erkeklerde daha yüksek gerçekleşmiştir. Ortalama gelirler arasındaki fark öğrenci vb. kişilerin tatil zamanında yaptıkları geçici iş (p=0,915) dışındaki tüm durumlarda anlamlıdır (p<0,05). Bireylerin gelirlerinin ortalama gelir etrafındaki dağılımına yani standart sapma değerlerine bakıldığında ise yine öğrenci vb. kişilerin tatil zamanından yaptıkları geçici iş durumuna kadınlarda, diğer durumlarda ise erkeklerde daha yüksek olduğu yani gelirin daha az homojen dağıldığını göstermiştir.

Tablo 6’da istihdam edilme şekillerinde anlamlı çıkmayan tek durumun öğrenci vb. kişilerin tatil zamanında yaptıkları geçici iş olması kişi sayısının erkeklerde 31, kadınlarda ise 10 olmasıdır. Bu istihdam şekli dışındaki tüm durumlarda hipotezimizin doğruluğu kanıtlanmış ve kadınlar erkeklerden daha düşük gelire sahip olmuştur.

2019 yılı için eğitim, ana sektör, meslek, işteki durum ve istihdam edilme şekli dikkate alınarak yapılan bağımsız örneklem T testlerinin sonucunda Türkiye’de cinsiyetler arasında ücret farkının önemli ölçüde geçerli olduğu görülmüş ve hipotez her değişken için kabul edilmiştir. Genel olarak elde edilen sonuçlar; kadınların düşük eğitim düzeylerinde yoğunlaştığı, ağırlıklı olarak hem sektör hem de meslek olarak en az nitelik gerektiren tarım sektöründe bulunduğu ve çoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edildiği şeklinde olmuştur.

Gerekli beşeri sermayeye sahip olma konusunda kadınların erkeklerin gerisinde kalması istihdam ile birlikte ücret farklılaşmasını anlamlı kılabilmektedir. Ancak aynı eğitim düzeyinde, aynı meslekte ve aynı sektörde yer alarak benzer istihdam şekline tabi olmasına rağmen yine de kadınların erkeklerden düşük ortalama gelir düzeyine sahip olması cinsiyet ayrımcılığının etkin olduğunu ortaya koymaktadır. Yani Türkiye’de yaşanan ücret farklılaşmasında beşeri sermaye olarak tanımlanan eğitim farkının ötesinde cinsiyet ayrımcılığının etkisi oldukça yoğun hissedilmektedir.

3.3. 2019 yılı için Seçili Değişkenler ile Cinsiyetler Arasında Çapraz Tablo Analizi ve Chi-Square Testi

Çapraz tablo analizi ile iş arama nedeni ve çalışma şekline göre bireylerin cinsiyete bağlı dağılımlarının test edilmesi amaçlanmıştır. Bu dağılımın anlamlılığının sınanması için ise Chi-Square testine başvurulmuştur.

Tablo 7. 2019 Yılı Cinsiyete Göre İş Aramama Nedenlerinin Çapraz Tablo Analizi ile Gösterimi

İş aramama nedenleri	Erkek	Kadın	Toplam
Başlamak için bekliyor	15 (%53,6)	13 (%46,4)	28 (%100)
Mevsimlik çalışıyor	51 (%71,8)	20 (%28,2)	71 (%100)
Daha önce çok aradı ancak bulamadı	89 (%75,4)	29 (%24,6)	118 (%100)
Kendi vasıflarına uygun bir iş bulabileceğine inanmıyor	92 (%71,3)	37 (%28,7)	129 (%100)
Eğitim öğretime devam ediyor	1208 (%48,8)	1267 (%51,2)	2475 (%100)
Ev işleri ile meşgul	9 (%0,1)	7023 (%99,9)	7032 (%100)
Emekli	2114 (%73,8)	749 (%26,2)	2863 (%100)
Engelli veya hasta	370 (%50,1)	368 (%49,9)	738 (%100)
Yaşlı	200 (%24,3)	622 (%75,7)	822 (%100)
İrad sahibi	4 (%100)	0 (%0)	4 (%100)
Diğer	58 (%90,6)	6 (%9,4)	64 (%100)
Toplam	4210 (%29,4)	10134 (%70,6)	14344 (%100)

Tablo 7’de, ankette yer alan iş aramama nedenlerinin bireyler arasında cinsiyete bağlı dağılımı verilmektedir. Kadınlar için iş aramama durumuna en büyük etkiyi gösteren neden ev işleri ile meşguliyet erkekler için ise emeklilik durumudur. İş aramama nedenlerine cinsiyet ayrımı yapmaksızın verilen toplam cevaplara bakıldığında ağırlık yine ev işleriyle meşguliyette görülmüştür. Buna göre Türkiye’de işgücü piyasasında iş aramama nedenlerinin başında ev işleriyle meşguliyet gelmekte ve bu konuda

sorumluluğu yüksek olan taraf kadınlar olmaktadır. Kadınların piyasaya dahil olamamasında toplumsal iş bölümüyle üstlendiği çocuk bakımı ve ev içi düzeni sağlama durumlarının etkinliğini sürdürdüğü görülmektedir. Bu sorumluluklarını biriyle ya da bir kurumla paylaşamayan kadınlar işgücü piyasasında aktif rol alamamaktadır.

Tablo 7’de yer alan iş aramama nedenlerinin cinsiyetler için sayısal dağılımının yanında oransal dağılımı da verilmiştir. Oransal dağılıma bakıldığında eğitim öğretime devam etme, yaşlılık ve ev işleriyle meşguliyet dışındaki tüm nedenlerde erkekler kadınlardan daha yüksek paya sahip olmuştur. Daha açık bir ifadeyle eğitim öğretime devam etme, yaşlı olma ve ev işleriyle meşgul olma nedenlerine bağlı olarak iş aramayan kadınların oranı erkeklerin oranından yüksekken mevsimlik çalışma, emekli olma, işe başlamak için bekleme, kendi vasıflarına uygun iş bulabileceğine inanmama, irad sahibi olma, engelli veya hasta olma ve daha önce çok iş arayıp bulamama nedenlerine bağlı olarak iş aramayan erkeklerin oranı kadınların oranından yüksektir. İş aramama nedenlerinin cinsiyetler arasındaki toplam dağılımında ise %70,6 kadınlar, %29,4 erkekler yer almaktadır. Bu tablonun sonuçlarına göre iş aramama durumu çoğunlukla kadınlarda etkili olan bir durumdur ve bu durumun en büyük nedeni kadınların ev içi sorumluluklarının yükünü tek başına taşımasıdır.

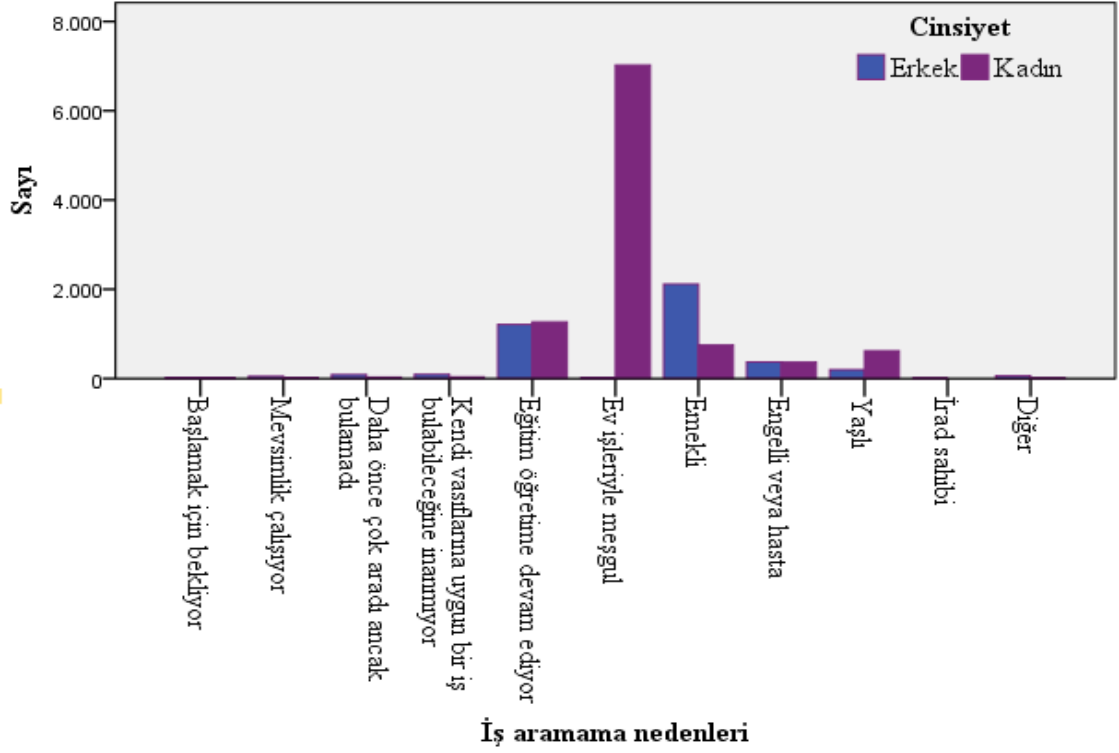
Tablo 8. Cinsiyete Göre İş Aramama Nedenlerinin Chi-Square Testi Sonuçları

	Değer	Anlamlılık düzeyi
Pearson Chi-Square	6669,845	p=0,000

Tablo 8’de çapraz tablo analizi ile cinsiyetler arasında iş aramama nedenlerinin dağılımına bakılmış ve tabloda da verildiği üzere Chi-Square testi ile kadın ya da erkek olma ile iş aramama nedenleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür (p=0,000).

Şekil 48. İş Aramama Nedenlerinin Cinsiyetlere Göre Dağılımı

Çapraz tablo analizi ile görmüş olduğumuz iş aramama nedenlerinin cinsiyetler arasındaki dağılımını veren şekil 48’de de en büyük nedenin kadınlar için ev işleriyle meşgulliyet olduğu, erkeklerde ise bu durumun emeklilik halinde gerçekleştiği görülmüştür. İş aramama nedeni olarak sunulan gerekçeler içinde kadın ile erkek arasındaki en önemli fark ev işleriyle meşgulliyet durumunda ortaya çıkmış diğer nedenlerde fark daha düşük olmuştur.

Tablo 9. 2019 Yılı Cinsiyete Göre Çalışma Şekillerinin Çapraz Tablo Analizi ile Gösterimi

Çalışma şekli	Erkek	Kadın	Toplam
Tam zamanlı	8533 (%71,2)	3446 (%28,8)	11979 (%100)
Yarı zamanlı	587 (%38,6)	934 (%61,4)	1521 (%100)
Toplam	9120 (%67,6)	4380 (%32,4)	13500 (%100)

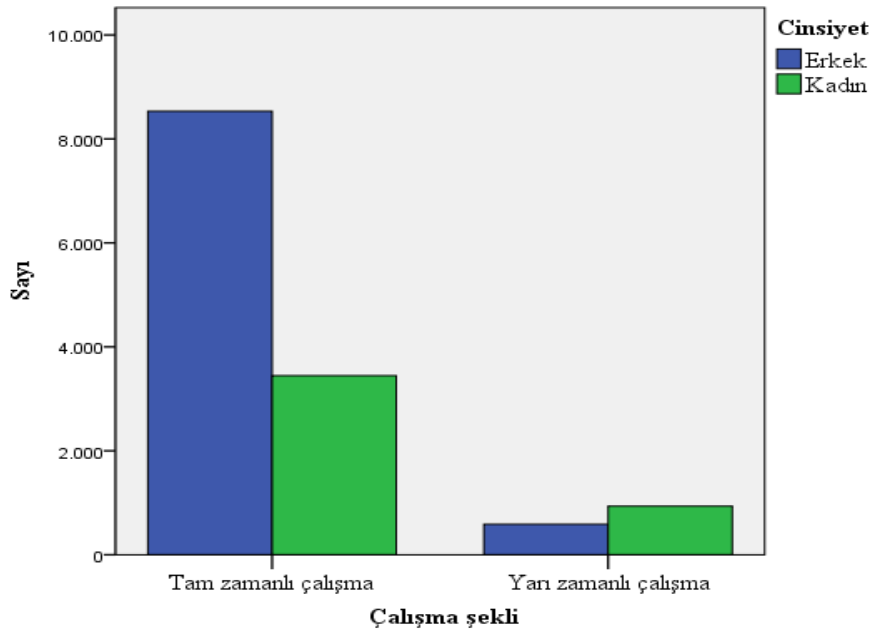
İş aramama nedeninden sonra ikinci çapraz tablo analizi çalışma şekilleri ile cinsiyet farkı arasındaki durumu incelemeye yönelik yapılmış ve sonuçlar tablo 9’da gösterilmiştir. Buna göre tam zamanlı ya da yarı zamanlı çalışan gruplar arasında kadın ve erkeklerin durumuna bakıldığında tam zamanlı çalışanlarda hem sayı hem oran bakımından erkekler kadınlardan fazla, yarı zamanlı çalışanlarda ise kadınlar erkeklerden fazla olmuştur. Bu durum erkeklerin çalışma saatinin kadınlardan yüksek olduğunu göstermektedir. Sonuçta çalışma saatinin fazla olması erkekler için kadınlara göre daha yüksek deneyim ve tecrübe ile daha yüksek gelir düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 10. Cinsiyete Göre Çalışma Şekillerinin Chi-Square Testi Sonuçları

	Değer	Anlamlılık Düzeyi
Pearson Chi-Square	656,015	p=0,000

Tablo 10’da çapraz tablo analizi ile cinsiyetler arasında çalışma şekillerinin dağılımına bakılmış ve Chi-Square testi ile kadın ya da erkek olma durumları ile çalışma şekilleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür (p=0,000).

Şekil 49. Çalışma Şekillerinin Cinsiyetlere Göre Dağılımı

Çalışma şekillerinin cinsiyetler arasındaki durumunu veren çapraz tablo analizi sonuçları şekil 49'da görülmektedir. Hem erkek hem de kadınlarda en yüksek çalışma şekli tam zamanlı çalışmaya ait olmuştur. Cinsiyet farkı dikkate alınarak yapılan analizde ise tam zamanlı çalışan bireylerin önemli kısmını erkekler, yarı zamanlı çalışanların önemli kısmını ise kadınlar oluşturmaktadır.

Çapraz tablo analizi yardımıyla hem iş aramama nedenleri hem de çalışma şekillerine yönelik cinsiyetler arası durumun test edilmesiyle kadınların işgücü piyasasındaki durumuna dair önemli sonuçlar elde edilmiştir. İş aramama nedenlerinde kadınların ev işleriyle meşguliyeti en önemli etken olurken çalışma durumlarında kadınların yarı zamanlı işlerde erkeklere göre daha fazla tam zamanlı işlerde ise daha az istihdam edildikleri görülmüştür. Buna göre Türkiye'de kadınların toplumsal iş bölümü ile yerine getirmek zorunda olduğu ev içi sorumlulukları tek başına üstlenmesi hem işgücü piyasasında erkeklere göre iş arama konusunda çekimser kalmasına hem de istihdam edilse bile çalışma şeklinde erkeklere göre dezavantajlı durumda olduğu için daha az saatler çalışarak tecrübe ve deneyim konusunda erkeklerden geri kalmasına neden olmaktadır. Hem iş aramama nedeninde hem de çalışma şeklinde kadınların karşı karşıya kaldığı koşullar nedeniyle elde edilen gelir erkeklere göre daha düşük gerçekleşmekte ve bu durum kadın yoksulluğuna gerekçe oluşturmaktadır.

2019 yılı için kadınlar ile erkeklerin işgücü piyasasındaki durumunu etkileyen değişkenler bağımsız örneklem T testi ve çapraz tablo analizi ile tahmin edilmiştir. Buna göre kadınların 2000'li yıllar boyunca erkeklere göre düşük eğitim düzeyine sahip olmaya devam ettiği, çalıştığı tüm sektörlerde ve mesleklerde ayrımcılığa maruz kaldığı, çalışma saatinin istihdam edilme şekline bağlı olarak daha düşük olduğu, ev içi sorumluluklarına bağlı olarak iş aramamaya devam ettiği görülmüş haliyle ortalama geliri erkeklerden daha düşük gerçekleşmiştir.

2019 yılı için elde edilen bu sonuçların önce probit sonra basit regresyon analizi ile hem 2003 hem de 2019 yılları için tahmin edilmesi ve buna göre işgücü piyasasında kadın ve erkeklerin istihdam durumu ile gelirini etkileyen değişkenlerin görülebilmesi amaçlanmıştır.

3.4. 2003 ve 2019 Yılları İçin Cinsiyet Farkının Ücret Düzeyi Üzerindeki Etkisinin Açıklanması

İşgücü piyasasında yaşanan cinsiyet ayrımcılığın ücret farklılaşmasına olan etkisini görebilmek için farklılaşmaya neden olan cinsiyet dışındaki birçok değişkenin de dikkate alınmasıyla en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Ancak öncesinde ankette yer alan ve istihdamda bulunan bireylerin durumları hakkında bilgi edinebilmek için Probit Regresyon analizine başvurulmuştur. Hem basit regresyon analizi hem de probit regresyon analizi 2003 ve 2019 yılı için ayrı ayrı tahmin edilmiştir. İki yıl için de elde edilen sonuçlar yorumlanmış ve on altı yıl içinde yaşanan ücret farklılaşmasında değişim olup olmadığı ya da değişimin ne yönde olduğu gözlenmiş ve yorumlanmıştır.

3.4.1 2003 ve 2019 Yılları için Probit Regresyon Modeli Sonuçları

İstihdamda yer alan bireylerin ağırlıklı olarak hangi niteliklerde olduğunu görebilmek için yapılan probit regresyon modelinde bağımlı değişken çalışma durumu, bağımsız değişkenler ise cinsiyet, tek ebeveyn olma, bekar olma, yaş ve eğitim durumlarıdır.

Tablo 11. Probit Regresyon Modelinde Kullanılan Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Bağımlı değişken	Bağımsız değişkenler
Çalışma durumu (Çalışma durumunun referans grubu çalışmıyor olma durumudur.)	Cinsiyet (referans grup kadın)
	Bekar (referans grup evli)
	Tek ebeveyn ²⁶ (boşanmış + eşi ölmüş/dul) (referans grup evli)
	Yaş (15 yaş üstü)
	Eğitim

2003 yılı için modelde kullanılan regresyon denklemi aşağıdaki gibidir.

²⁶ Tek ebeveyn; modelde eşi ölmüş olan bireyler ile boşanmış olan bireylerin toplamını ifade edilmektedir.

$$\text{Çalışma durumu}_{2003} = \beta_0 + \beta_1 \text{ cinsiyet}_{2003} + \beta_2 \text{ eğitim}_{2003} + \beta_3 \text{ tek ebeveyn}_{2003} + \beta_4 \text{ bekar}_{2003} + \beta_5 \text{ yaş}_{2003} + u$$

Tablo 12. 2003 yılı Çalışma Durumuna Göre Bireylerin Niteliklerini Gösteren Probit Regresyon Sonuçları

Bağımsız değişkenler	dy/dx	Standart hata	Anlamlılık düzeyi
Cinsiyet	0,367	0,0024	p=0,000
Bekar	0,264	0,0041	p=0,000
Tek ebeveyn	-0,111	0,0092	p=0,000
Yaş	0,005	0,0001	p=0,000
Eğitim	-0,024	0,0012	p=0,000
Gözlem sayısı=76313	Prob> chi2=0,0000	R²=0,175	Anlamlılık düzeyi= 0,05

Tablo 12’de verilen 2003 yılı probit regresyon modeli sonuçlarına göre kadınlar erkeklere göre 0,367 daha fazla çalışmıyor durumdadır. Yani çalışan erkekler, çalışan kadınlardan daha fazladır ve bu ilişki anlamlıdır (p=0,000). Bekar olanlar evli olanlardan 0,264 daha fazla çalışmıyor durumda, tek ebeveyn olanlar ise evli olanlara göre -0,111 daha az çalışmıyor durumdadır. Evli olma referans grubuna göre analiz edilen tek ebeveyn olma ve bekar olma durumları anlamlıdır (p=0,000). Bu durum evli olan bireylere göre daha az sorumluluğu bulunan bekarların daha az çalışır durumda olduğunu, tek ebeveyn olanların ise evin ekonomik ihtiyaçlarını ve çocuk bakımını tek kişinin karşılanmasının yarattığı sorumluluk artışı ile evli olanlara göre daha fazla çalışır durumda olduğunu göstermektedir.

Analizin son iki bağımsız değişkeni yaş ve eğitimidir. Bunlarda ise yaş arttıkça bireylerin 0,005 daha fazla çalışmıyor olduğu, eğitim düzeyi arttıkça ise -0,024 daha az çalışmıyor durumda olduğu görülmüştür. Yaş ve eğitim ilişkisine yönelik tahmin sonuçları anlamlıdır (p=0,000). Yaş arttıkça çalışma durumunun önce artması belli bir yaştan sonra ise azalma göstermesine bağlı olarak yaş artışı ile çalışma durumu arasındaki ilişki negatif yönlüdür. Eğitim durumunda ise süreç tersine işlemektedir. Eğitim arttıkça bireylerin çalışma durumu artmaktadır.

Probit model sonuçlarına göre 2003 yılında çalışan kesim çoğunlukla yaşı büyük olmayan, erkek, bekar olanlara göre evli, evli olanlara göre tek ebeveyn, ve eğitim düzeyi yüksek olan bireylerden oluşmaktadır.

2019 yılı için yapılan modelde kullanılan regresyon denklemi aşağıdaki gibidir.

$$\text{Çalışma durumu}_{2019} = \beta_0 + \beta_1 \text{cinsiyet}_{2019} + \beta_2 \text{eğitim}_{2019} + \beta_3 \text{tek ebeveyn}_{2019} + \beta_4 \text{bekar}_{2019} + \beta_5 \text{yaş}_{2019} + u$$

Tablo 13. 2019 yılı Çalışma Durumuna Göre Bireylerin Niteliklerini Gösteren Probit Regresyon Sonuçları

Bağımsız değişkenler	dy/dx	Standart hata	Anlamlılık düzeyi
Cinsiyet	0,314	0,0043	p=0,000
Bekar	0,335	0,0071	p=0,000
Tek ebeveyn	0,070	0,0101	p=0,000
Yaş	0,005	0,0001	p=0,000
Eğitim	-0,005	0,0017	p=0,000
Gözlem Sayısı=29604	Prob> chi2=0,0000	R ² =0,164	Anlamlılık düzeyi=0,05

Tablo 13'te verilen 2019 yılı probit regresyon modeli sonuçlarına göre kadınlar erkeklerden 0,314 daha fazla çalışmıyor durumdadır ve bu durum anlamlıdır (p=0,000). Evli referans grubuna göre bekar olanlar 0,335 daha fazla çalışmıyor durumda, tek ebeveyn olanlar ise 0,070 daha fazla çalışmıyor durumdadır. Bekar olma (p=0,000) ve tek ebeveyn olma (p=0,000) durumları ile çalışmıyor olma durumu arasındaki ilişki her bir değişken için anlamlıdır. Bekar olan bireylerin 2019 yılında da daha az çalışır durumda olması yine evli olanlara göre daha düşük olan sorumluluk düzeyi ile açıklanabilirken tek ebeveyn olanların daha az çalışır durumda olması eşi ölmüş olanlar için vefat eden eşin gelirinin yanı sıra dul ve yetim maaşı ile boşanmış olanların ise nafakanın yeterli bulunmasıyla açıklanabilmektedir. Yaş ve eğitim durumuna bakıldığında ise yaş arttıkça bireyler 0,005 daha fazla çalışmıyor durumda olurken

eğitim seviyesi arttıkça bireyler -0,005 daha az alışmıyor durumda olmaktadır. Hem yaş hem de eğitimin tahmin sonuçları anlamlıdır (p=0,000).

Probit regresyon modeli sonuçlarına göre 2019 yılında çalışanların çoğunlukla bekar ve tek ebeveyn olanlara göre evli, erkek, yaşı yüksek olmayan ve eğitim düzeyi yüksek olan bireyler olduğu görülmüştür.

2003 ve 2019 yıllarının probit regresyon analizleri birlikte değerlendirildiğinde elde edilen sonuçlarda büyük farklılıklar görülmemiştir. İki yılda da istihdamda bulunan erkekler, kadınlardan fazla olmuştur. Analizde yer alan diğer değerrişkenlerde ise medeni duruma göre çoğunlukla evli olanların, yaşı büyük olmayanların ve eğitim düzeyi yüksek olanların istihdamının daha fazla olduğu görülmüştür. Değerrişkenleri tek tek iki yıl için kıyasladığımızda 2019 yılında 2003 yılına göre kadınların erkeklere göre alışmıyor olma durumu kısmi olarak azalmıştır. Bu durum kadınların istihdamında, 2003 yılından 2019 yılına kadar geçen sürede artış yaşandığı anlamına gelse de cinsiyetler arasındaki farkta önemli bir düzelmenin söz konusu olmadığını ve kadınların işgücü piyasasında hala erkeklere göre daha az faaliyette bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu durum kadınların toplumsal dev ve sorumluluklarının yüksek olmaya devam ettiği ve istihdam edilme konusunda ayrımcılığın etkinliğini sürdürdüğü şeklinde yorumlanabilmektedir. Bu yorum tablo 7'deki iş aramama nedenlerinde en büyük payın ev işleriyle meşguliyete ait olması ile desteklenmekte ve sonuçta işgücü piyasasında yaşanan cinsiyet ayrımcılığında on altı yılda önemli bir iyileşme olmadığı açıkça görülmektedir.

Analizler sonucunda ikinci önemli sonuç medeni durum farklılıklarına bağlı olarak elde edilmiştir. Buna göre hem 2003 hem de 2019 yılında genel anlamda evli bireylerin daha fazla çalışıyor durumda olduğu görülmüştür. Evli olmaya karşılık ankette bekar ve eşi ölmüş ile boşanmış olanların toplamından oluşan tek ebeveyn şeklinde iki durum yer almaktadır. Bu durumlarda bulunan bireylerin evli olan bireylere göre çalışma durumunu tek tek iki yıl içinde yorumlamamız mümkündür. Buna göre 2003 yılından 2019 yılına kadar geçen sürede bekar olanların evli olanlara göre çalışır olma durumu daha da azalmış ve aralarındaki fark artmıştır. Bekar olanların çalışmama durumundaki

bu artış, evlenme yaşındaki artışın nedenini açıklamaktadır. Türkiye’de evlenme yaşı 2019 yılında kadınlarda 25, erkeklerde ise 27,9 olarak bir önceki yıla göre artış göstermiştir (TÜİK, 2019). Bekar olanlar evlilik halinde sorumluluklarının artacağını bildikleri için çalışıyor durumda olmadan evlenmeyi düşünmemektedir. Bu nedenle evli olanlara göre bekar olanların daha az çalışır durumda olması tutarlı bir sonuç vermektedir.

Tek ebeveyn olanların 2003 yılında evli olanlara göre daha fazla çalışır durumda olmasına karşılık 2019 yılında daha az çalışır durumda olduğu görülmüştür. 2003 yılında tek ebeveyn olanların evli olanlara göre daha fazla çalışır durumda olması hanenin geçimini tek başına sağlama sorumluluğunu üstlenen boşanmış ve eşi ölmüş bireylerin elde ettiği gelirin yetersiz kalmasıyla açıklanabilirken, 2019 yılında tek ebeveyn durumunda olan bireylerin nafaka, dul yetim maaşı ve ölen eşin geliri ile geçimlerini sağlamayı tercih ettikleri şeklinde yorumlanabilmektedir.

Yaş ve eğitim değişkenlerine bakıldığında ise on beş yaş üstü bireyler içinde yaş arttıkça çalışır durumda olanların azaldığı görülmektedir. Bu durum 2003 ve 2019 yıllarında aynıdır. 2019 yılı için tahmin ettiğimiz çapraz tablo analizinde iş aramama nedenleri arasında bulunan emeklilik ve yaşlı olduğunu düşünme nedenleri, probit regresyon analizinde tahmin edilen bu sonucu desteklemektedir. İleri yaştaki bireyler, emekli olduklarında ya da yaşlı olduklarını düşündüklerinde daha az çalışıyor durumda olmaktadır. Son olarak 2003 ve 2019 yıllarında çalışır durumda olanların yüksek eğitim düzeylerine sahip olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi nitelikli işgücünü ifade ettiği için bireylerin nitelikleri artıkça iş hayatında daha fazla rol almaya başlamaları beklenen bir durumdur.

3.4.2. 2003 ve 2019 Yılları İçin Basit Regresyon Analiziyle Cinsiyete Bağlı Gelir Farklılıklarının Tahmin Sonuçları

İşgücü piyasasında bireyler arasında oluşan ücret farklılaşmasına neden olan birçok değişken bulunmaktadır. Bu değişkenler içinde özellikle cinsiyete bağlı analiz edilmesi

ve 2003 yılından 2019 yılına kadar geçen süreçte farklılaşmanın ne yönde seyrettiğinin yorumlanabilmesi için en küçük kareler yöntemi ile tahminler yapılmıştır.

Analizler iki yıl için de toplam gelirin, erkeklerin gelirinin ve kadınların gelirinin bağımlı değişken seçilmesiyle üç ayrı modelin tahmini şeklinde yapılmıştır. Sonuçların daha açık biçimde görülebilmesi ve yorumlanabilmesi amacıyla toplam gelir için 2003 ve 2019 tahmin sonuçları, kadınların geliri için 2003 ve 2019 yıllarının tahmin sonuçları, erkeklerin geliri için 2003 ve 2019 yıllarının tahmin sonuçları bir arada verilmiştir. Analiz sonuçlarına geçmeden önce modelde kullanılan bağımlı değişken ile bağımsız değişkenlerin içeriği ve referans grupları tabloda belirtilmiştir.

Tablo 14. En Küçük Kareler Yöntemi İçin Modelde Kullanılan Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler
Ln gelir (Modelde bağımlı değişken olarak yer alan gelir; yıllık nakdi ücret geliri, yıllık ikramiye geliri ile prim, bahşiş, bayram, yılbaşı harçlığı vb. şeklindeki nakdi gelirler, yıllık aynı ücret gelirleri toplamı, yıllık nakdi müteşebbis geliri, yıllık aynı müteşebbis geliri, yıllık net tarım geliri değişkenlerinin toplanması ile elde edilen gelirin logaritmik değeri)	Cinsiyet (referans grup kadın)
	Eğitim
	Haftalık çalışma saati
	Bekar (referans grup evli)
	Tek ebeveyn (boşanmış + eşi ölmüş/dul) (referans grup evli)
	Deneyim (çalıştığı yıl)
	Deneyimin karesi ²⁷

²⁷Bireylerin deneyimlerindeki artış ile gelir artışı arasında başlangıçta doğru yönlü bir ilişki bulunmakta yani deneyim arttıkça gelir artmaktadır. Deneyim artışına bağlı yaşanan bu gelir artışı belli bir seviyeden sonra duracağı için modelde bağımsız değişkenler arasında deneyim değişkenine ek olarak deneyimin karesine de yer verilmiştir.

İlk olarak 2003 ve 2019 toplam gelirlerini etkileyen değişkenlerin tahmini için en küçük kareler yöntemi diğer adıyla basit regresyon modeli yapılmıştır. İki yıla ait denklemler ve tahmin sonuçları aşağıda ayrı ayrı verilmiştir.

$$\ln \text{ gelir}_{2003} = \beta_0 + \beta_1 \text{cinsiyet}_{2003} + \beta_2 \text{ haftalık çalışma saati}_{2003} + \beta_3 \text{ eğitim}_{2003} + \beta_4 \text{ tek ebeveyn}_{2003} + \beta_5 \text{ bekar}_{2003} + \beta_6 \text{ deneyim}_{2003} + \beta_7 \text{ deneyimin karesi}_{2003} + u$$

Tablo 15. 2003 Yılı Toplam Gelirin Regresyon Tahmin sonuçları

Bağımsız değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
Sabit	20,439	0,027	p=0,000
Cinsiyet	-0,548	0,017	p=0,000
Haftalık çalışma saati	0,009	0,000	p=0,000
Tek ebeveyn	0,116	0,042	p=0,006
Bekar	-0,407	0,018	p=0,000
Eğitim	0,310	0,004	p=0,000
Deneyim	0,059	0,001	p=0,000
Deneyimin karesi	-0,001	0,000	p=0,000
R² = 0,271	Gözlem Sayısı = 25805	F istatistik değeri = 1370,55	

Tablo 15’te verilen 2003 yılına ait regresyon tahmin sonuçlarına göre modelde yer alan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü 0,271 olarak gerçekleşmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan logaritmik geliri açıklama durumu tek tek değerlendirildiğinde, cinsiyet değişkeninde referans grup olan kadınların elde ettikleri logaritmik gelirin erkeklerin logaritmik gelirine göre -0,548 az olduğu, haftalık çalışma saati arttıkça logaritmik gelirin 0,009 arttığı, evli olma durumuna göre bekar olanların elde ettiği logaritmik gelirin -0,407 az olduğu, yine evli olma durumuna karşılık tek ebeveyn olma durumunda logaritmik gelirin 0,116 fazla olduğu, eğitim düzeyi arttıkça logaritmik gelirin 0,310, deneyim arttıkça ise logaritmik gelirin 0,059 arttığı görülmüştür. Kişinin deneyimi belli bir seviyeye ulaştıktan sonra gelirdeki artış

durduğu için logaritmik gelirden -0,001 azalma yaratmıştır. 25805 gözlem sayısı ile yapılan analizde tüm bağımsız değişkenlerin gelire olan ilişkisi anlamlıdır ($p < 0,05$).

2003 yılı için kadınlara göre erkekler, bekar olanlara göre evli olanlar, evli olanlara göre tek ebeveyn olanlar, eğitim düzeyi yüksek olanlar, deneyimi ve haftalık çalışma saati fazla olanlar yüksek gelir elde ederken erkeklere göre kadınlar, evli olanlara göre bekar olanlar, tek ebeveyn olanlara karşın evli olanlar, deneyimi ve haftalık çalışma saati az olanlar, eğitim düzeyi düşük olanlar daha düşük gelir elde etmektedir.

Aynı analiz 2019 yılına ait değişkenlerin kullanılmasıyla yapıldığında elde edilen sonuçlar tablo 16’da verilmiştir.

$$\ln \text{ gelir}_{2019} = \beta_0 + \beta_1 \text{cinsiyet}_{2019} + \beta_2 \text{haftalık çalışma saati}_{2019} + \beta_3 \text{eğitim}_{2019} + \beta_4 \text{tek ebeveyn}_{2019} + \beta_5 \text{bekar}_{2019} + \beta_6 \text{deneyim}_{2019} + \beta_7 \text{deneyimin karesi}_{2019} + u$$

Tablo 16. 2019 Yılı Toplam Gelir İçin Regresyon Tahmin Sonuçları

Bağımsız değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
Sabit	10,539	0,011	p=0,000
Cinsiyet	-0,182	0,005	p=0,000
Haftalık çalışma saati	0,003	0,000	p=0,000
Bekar	-0,175	0,006	p=0,000
Tek ebeveyn	0,036	0,011	p=0,001
Eğitim	0,116	0,001	p=0,000
Deneyim	0,014	0,000	p=0,000
Deneyimin karesi	-0,003	0,000	p=0,000
R²= 0,403	Gözlem Sayısı = 13459	F İstatistik değeri= 1300,71	

Tablo 16’da 2003 yılında olduğu gibi 2019 yılında da bağımlı değişken olan logaritmik geliri etkileyen bağımsız değişkenlerin tahmin sonuçları yer almaktadır. 2019 yılı için tahmin edilen basit regresyon modelinde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü 0,403 olmuştur. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan

logaritmik geliri açıklama durumlarına bakıldığında referans grubu kadın olan cinsiyet değişkenine göre bireylerin kadın olması halinde logaritmik gelirin erkeklere göre -0,182 az olduğu, evli olanlara göre bekarların logaritmik gelirinin -0,175 az olduğu, evli olanlara göre tek ebeveyn olanların 0,036 daha fazla logaritmik gelir elde ettiği, eğitim düzeyi arttıkça logaritmik gelirin 0,116 arttığı, deneyim arttıkça logaritmik gelirin 0,014, haftalık çalışma saati arttıkça ise logaritmik gelirin 0,003 arttığı görülmüştür.

Buna göre 2019 yılında erkeklere göre kadınlar, evli olanlara göre bekar olanlar daha düşük gelire sahip olurken kadınlara göre erkekler, bekar olanlara karşın evli olanlar, evli olanlara tek ebeveyn olanlar, eğitim düzeyi yüksek olanlar, deneyimi ve haftalık çalışma saati fazla olanlar daha yüksek gelir elde etmektedir. 13459 gözlem sayısı ile yapılan analizde tüm değişkenlerin gelir ile arasındaki ilişki anlamlı çıkmıştır ($p < 0,05$).

Elde edilen regresyon tahmin sonuçları iki yıl için karşılaştırmalı olarak değerlendirilip yorumlanabilmektedir. Buna göre ilk olarak modeldeki gözlem sayılarına bakıldığında 2003 yılına ait gözlem sayısının 25805, 2019 yılına ait gözlem sayısının ise 13459 olarak gerçekleştiği görülmüştür. Bu durum 2019 yılına ait gözlem sayısının, 2003 yılına ait gözlem sayısının yaklaşık yarısı kadar olduğunu göstermektedir.

İki yıl için bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan logaritmik geliri açıklama güçlerine bakıldığında oranın 2003 yılı için 0,271, 2019 yılı için ise 0,403 olduğu görülmüş, 2019 yılında bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranı, 2003 yılına göre daha yüksek gerçekleşmiştir. Açıklama gücünün ardından bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkene olan etkisinin iki yıl arasında ne yönde değiştiğini ya da değişip değişmediğini görebilmek için tek tek karşılaştırılmalıdır. Bunun için ilk olarak cinsiyet değişkenine bakıldığında iki yıl için de kadınların erkeklerden daha düşük gelir elde ettiği görülmüş ancak bu durum 2003 yılına göre 2019 yılında kısmi olarak azalma göstermiştir. Evli olanlara göre bekar olanların geliri iki yılda da düşük gerçekleşmiş ancak bu durum yine 2003 yılına göre 2019 yılına kadar geçen süreçte azalma göstermiştir. Evli olanlara göre tek ebeveyn olanlar iki yılda da daha yüksek gelir elde etmiş ancak bu gelir farkı 2003 yılından 2019 yılına kadar geçen sürede azalmıştır. Eğitim arttıkça gelirin artması durumu iki yıl içinde geçerlidir ancak 2003

yılından 2019 yılına kadar geçen sürede eğitim düzeyinin artışına bağlı gelirin artması durumu daha düşük olmuştur. Ve son olarak deneyim ve haftalık çalışma saatinin artması iki yılda da logaritmik gelirden artış yaratmış, 2003 yılından 2019 yılına kadar geçen sürede bu artış daha az olmuştur.

Sonuç olarak erkeklere göre kadınlar ve evli olanlara göre bekar olanlar her iki yılda da elde edilen gelir konusunda dezavantajlı olmuştur. Bunun nedeni probit modelde görüldüğü üzere kadınların erkeklere, bekarların ise evlilere göre daha az çalışır durumda olmasıdır. Kadınların işgücü piyasasında daha az faaliyette bulunmasının yanında erkeklerden daha düşük gelir elde etmesi hem T testlerinde hem de çapraz tablo analizinde elde edilen sonuçlar ile paralellik göstermektedir. Tüm eğitim seviyelerinde, sektörlerde, istihdam şekillerinde ve mesleklerde hem sayı olarak erkeklerin gerisinde bulunan hem de daha düşük ortalama gelire sahip olan kadınların ev işleriyle meşguliyet konusunda da en yüksek paya sahip olması elde edilen sonuçları doğrular niteliktedir. Kadınların işgücü piyasasında yaşadığı bu dezavantaj birçok değişken ile açıklanabilse de cinsiyet ayrımcılığının önemli bir paya sahip olduğu açıkça görülebilmektedir.

2003 ve 2019 yıllarına yönelik elde edilen regresyon sonuçları aynı yıllar için yapılan probit regresyon modeli ile tutarlı sonuçlar vermektedir. İki yılda da kadınların erkeklerden daha az çalışır durumda olduğu sonucunu veren probit model tahmini, kadınların erkeklerden iki yılda da daha düşük gelir elde ettiğini gösteren basit regresyon modeli sonuçları ile desteklenmiştir. Onun dışında modelde yer alan evli olma durumuna göre bekarların daha az çalışması durumu iki yıl için de aynı olmuş ve bekarların geliri evlilerin gelirinden daha düşük gerçekleşmiştir. Evlenme yaşının artmasına neden olan bu durumun, Türkiye’de her yıl artış gösteren ve 2019 yılında da yine bir önceki yıla göre artış göstererek %25,4 olarak gerçekleşen genç işsizlik oranının dikkate alınmasıyla bir tercih olmaktan ziyade sorun olduğunu ifade etmek mümkündür (TÜİK,2019).

Tek ebeveyn olanların evli olanlara göre durumu iki yılda da aynıdır. 2003 ve 2019 yıllarında tek ebeveyn olanların evli olanlara göre daha yüksek gelire sahip olduğu görülmüştür. Probit regresyon modelinde elde edilen sonuçlar ile karşılaştırıldığında

2003 yılında evli olanlara göre daha fazla çalışır durumda bulunan tek ebeveynler, 2019 yılında evlilerden daha az çalışır durumda olmuştur. Buna karşılık basit regresyon modelinde iki yılda da evlilere göre daha yüksek gelir elde eden tek ebeveynlerin durumunu nafaka, dul ve yetim maaşı, ölen eşin geliriyle açıklamak mümkündür. İki yılda da evli olanlara göre daha yüksek gelir elde eden tek ebeveynlerin geliri, 2003 yılına göre 2019 yılında azalmıştır. Bu durum 2003 yılında çalışmayı tercih eden tek ebeveynlerin 2019 yılında bunu daha az tercih etmesi ve elde ettiği sabit gelirle geçinmek istemesi ile açıklamaktadır.

Son olarak eğitim seviyesindeki artışın probit modelde olduğu gibi çalışır olma durumunu pozitif yönde etkilediği buna bağlı olarak da gelirden artış yarattığı görülmektedir.

Toplam gelirin belirlenmesinde etkili olan bağımsız değişkenlerin analizi ve yorumunun ardından aynı regresyon tahmini, kadınların geliri ve erkeklerin geliri sırasıyla bağımlı değişken seçilerek 2003 ve 2019 yılları için tahmin edilecek ve yorumlanacaktır.

$$\ln \text{gelir}(k)_{2003} = \beta_0 + \beta_1 \text{cinsiyet}(k)_{2003} + \beta_2 \text{haftalık çalışma saati}(k)_{2003} + \beta_3 \text{eğitim}(k)_{2003} + \beta_4 \text{tek ebeveyn}(k)_{2003} + \beta_5 \text{bekar}(k)_{2003} + \beta_6 \text{deneyim}(k)_{2003} + \beta_7 \text{deneyimin karesi}(k)_{2003} + u$$

Tablo 17. 2003 Yılı Kadınların Elde Ettiği Gelir İçin Regresyon Tahmin Sonuçları

Bağımsız değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
Sabit	19,014	0,069	p=0,000
Haftalık çalışma saati	0,016	0,001	p=0,000
Bekar	-0,037	0,043	p=0,382
Tek ebeveyn	0,179	0,070	p=0,011
Eğitim	0,427	0,011	p=0,000
Deneyim	0,074	0,005	p=0,000
Deneyimin karesi	-0,001	0,000	p=0,000
R² = 0,304	Gözlem Sayısı = 4361	F istatistik değeri = 317,26	

Tablo 17’de görüldüğü üzere 2003 yılı için bağımlı değişken olan kadınların logaritmik gelirini, bağımsız değişkenlerin açıklama gücü 0,304 olarak gerçekleşmiştir. Kadınlar için haftalık çalışma saatinin artması logaritmik gelirden 0,016 artış gösterirken, evli olan kadınlara göre bekar olan kadınların logaritmik geliri -0,037 daha az, tek ebeveyn olan kadınların logaritmik geliri 0,179 daha fazla olmaktadır. Kadınların eğitim düzeyi arttıkça logaritmik gelirleri 0,427, deneyimi arttıkça logaritmik geliri 0,074 artmaktadır. Kadınların logaritmik gelirinin belirlenmesinde etkili olan bu değişkenler içinde bekar olma (p=0,382) dışındaki tüm değişkenler anlamlıdır (p<0,05). Sonuçta 2003 yılı regresyon tahminine göre anlamlı çıkan değişkenlerde evli olanlara göre bekar olan kadınlar daha düşük gelir elde ederken eğitim düzeyi, deneyim ve haftalık çalışma saati artan ve evli olan kadınlara göre tek ebeveyn olan kadınların geliri daha fazla olmaktadır.

$$\ln \text{gelir}(k)_{2019} = \beta_0 + \beta_1 \text{cinsiyet}(k)_{2019} + \beta_2 \text{haftalık çalışma saati}(k)_{2019} + \beta_3 \text{eğitim}(k)_{2019} + \beta_4 \text{tek ebeveyn}(k)_{2019} + \beta_5 \text{bekar}(k)_{2019} + \beta_6 \text{deneyim}(k)_{2019} + \beta_7 \text{deneyimin karesi}(k)_{2019} + u$$

Tablo 18. 2019 Yılı Kadınların Elde Ettiği Gelir İçin Regresyon Tahmin Sonuçları

Bağımsız değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
Sabit	10,296	0,016	p=0,000
Haftalık çalışma saati	0,004	0,000	p=0,000
Bekar	-0,101	0,012	p=0,000
Tek ebeveyn	0,089	0,015	p=0,000
Eğitim	0,129	0,002	p=0,000
Deneyim	0,010	0,001	p=0,000
Deneyimin karesi	-0,000	0,000	p=0,000
R²= 0,434	Gözlem Sayısı = 4356	F İstatistik değeri= 556,12	

Tablo 18’de 2019 yılı için bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan kadınların logaritmik gelirini açıklama gücünün 0,434 olduğu görülmektedir. Kadınların logaritmik gelirini açıklayan bağımsız değişkenlerin etkilerine bakıldığında, haftalık çalışma saati artan kadınların logaritmik geliri 0,004 artmaktadır. Evli olanlara göre bekar olan kadınların logaritmik geliri -0,101 az, tek ebeveyn olan kadınların logaritmik geliri 0,089 fazla olmaktadır. Eğitim düzeyi arttıkça kadınların logaritmik geliri 0,129,

deneyimi artan kadınların ise logaritmik geliri 0,010 artış göstermektedir. Modelde bağımsız değişkenlerin tamamı anlamlıdır ($p < 0,05$). Buna göre 2019 yılında kadınların geliri evli olanlara göre tek ebeveyn olanlarda, haftalık çalışma saatleri, eğitim düzeyi ve deneyimi arttıkça artmakta, evli olma durumuna göre bekar olduklarında azalmaktadır.

Kadınların gelirini etkileyen değişkenlerin geliri açıklama gücü 2003 yılında 0,304, 2019 yılında ise 0,434 olarak gerçekleşmiş ve 2019 yılında aynı değişkenlerin kadınların gelirini açıklama gücü daha yüksek olmuştur. 2003 yılında 4361 olan gözlem sayısı 2019 yılında 4356'dır. Kadınların gelirlerini etkileyen bağımsız değişkenlerin durumu 2003 ve 2019 yılları için karşılaştırıldığında, bekar olan kadınların iki yılda da evli olan kadınlara göre daha düşük gelir elde ettiği tahmin edilmiş ve 2003 yılından 2019 yılına kadar geçen sürede aradaki farkın arttığı görülmüştür. Bu sonuç bekar kadınların evli kadınlardan daha düşük gelir elde ettiğini ve iki durum arasındaki gelir farkının 2019 yılında daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Evli olan kadınlara göre tek ebeveyn olan kadınların geliri iki yılda da daha fazla olmuş bu fark 2003 yılına göre 2019 yılında azalmıştır. Tek ebeveynler içinde boşanmış olan kadınların evli olan kadınlara göre daha yüksek gelir alması, boşanma sonrası çoğunlukla kadınlara verilen nafakanın etkisi ile açıklanabilirken eşi ölmüş olanların evli olan kadınlardan daha fazla gelir elde etmesini vefat eden eşin maaşının yanı sıra ödenen dul ve yetim maaşının etkisi olarak açıklamak mümkündür. Kadınların eğitim seviyesi arttıkça iki yılda da gelirin arttığı görülmüş, 2003 yılında eğitim gelire daha büyük katkı sağlarken 2019 yılında bu etki azalmıştır. Son olarak haftalık çalışma saati ve deneyim arttıkça iki yılda da kadınların geliri artış göstermiştir. Bu durumda kadınların geliri hem 2003 hem de 2019 yılları için medeni duruma, eğitim düzeyine, haftalık çalışma süresine ve deneyime bağlı olarak belirlenmektedir.

Kadınların geliri için etkili olduğu düşünülen değişkenlerle oluşturulan denklem erkeklerin gelirinin belirlenmesi için de oluşturulmuş ve iki yıl için ayrı ayrı tahmin yapılmıştır.

$$\ln \text{ gelir}(e)_{2003} = \beta_0 + \beta_1 \text{cinsiyet}(e)_{2003} + \beta_2 \text{ haftalık çalışma saati}(e)_{2003} + \beta_3 \text{ eğitim}(e)_{2003} + \beta_4 \text{ bekar}(e)_{2003} + \beta_5 \text{ deneyim}(e)_{2003} + \beta_6 \text{ deneyimin karesi}(e)_{2003} + u$$

Tablo 19. 2003 Yılı Erkeklerin²⁸ Elde Ettiği Gelir İçin Regresyon Tahmin Sonuçları

Bağımsız değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
Sabit	20,741	0,028	p=0,000
Haftalık çalışma saati	0,007	0,003	p=0,000
Bekar	-0,590	0,010	p=0,000
Eğitim	0,264	0,004	p=0,000
Deneyim	0,055	0,001	p=0,000
Deneyimin karesi	-0,001	0,000	p=0,000
R²= 0,224	Gözlem Sayısı =21444	F İstatistik değeri= 1242,89	

Tablo 19’da 2003 yılı için bağımlı değişken olan erkeklerin logaritmik gelirini, denklemde yer alan bağımsız değişkenlerin açıklama gücünün 0,224 olduğu gösterilmiştir. Erkeklerin logaritmik gelirinin belirlenmesinde etkili olan değişkenler içinde yer alan haftalık çalışma saati arttıkça erkeklerin logaritmik gelirinin 0,007 arttığı, evli olan erkeklere göre bekar olan erkeklerin logaritmik gelirinin -0,590 daha az olduğu görülmektedir. Erkeklerin eğitim düzeyi arttıkça logaritmik geliri 0,264, deneyimi arttıkça logaritmik geliri 0,055 artmaktadır. Modelde yer alan tüm bağımsız değişkenler anlamlıdır (p<0,05). 2003 yılında erkeklerin logaritmik geliri evli olma durumuna göre bekar olduğunda daha az gerçekleşmektedir. Eğitim düzeyinin, deneyimin ve haftalık çalışma saatinin artması ise erkekler için yine geliri artırıcı etki yapmaktadır.

$$\ln \text{ gelir}(e)_{2019} = \beta_0 + \beta_1 \text{cinsiyet}(e)_{2019} + \beta_2 \text{ haftalık çalışma saati}(e)_{2019} + \beta_3 \text{ eğitim}(e)_{2019} + \beta_4 \text{ bekar}(e)_{2019} + \beta_5 \text{ deneyim}(e)_{2019} + \beta_6 \text{ deneyimin karesi}(e)_{2019} + u$$

²⁸ Tek ebeveyn değişkeni erkeklerin gelirinin bağımlı değişken olduğu basit regresyon modelinde 2003 ve 2019 yıllarında anlamlı sonuç vermediği için modele dahil edilmemiştir.

Tablo 20. 2019 Yılı Erkeklerin Elde Ettiği Gelir İçin Regresyon Tahmin Sonuçları

Bağımsız değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Anlamlılık Düzeyi
Sabit	10,615	0,014	p=0,000
Haftalık çalışma saati	0,003	0,000	p=0,000
Bekar	-0,208	0,007	p=0,000
Eğitim	0,103	0,001	p=0,000
Deneyim	0,016	0,000	p=0,000
Deneyimin karesi	-0,000	0,000	p=0,000
R²= 0,330	Gözlem Sayısı = 9103	F İstatistik değeri= 901,45	

Tablo 20’de görülen tahmin sonuçlarına göre 2019 yılı için oluşturulan regresyon modelinde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan erkeklerin logaritmik gelirini açıklama gücü 0,330 olmuştur. Erkeklerin haftalık çalışma saati arttıkça logaritmik geliri 0,003 artmakta, bekar olan erkeklerin logaritmik geliri evli olan erkeklere göre -0,208 daha az olmaktadır. Erkeklerin eğitimi arttıkça logaritmik geliri 0,103, deneyimi arttıkça logaritmik geliri 0,016 artmaktadır. 2019 yılı için erkeklerin logaritmik gelirini açıklayan tüm bağımsız değişkenler anlamlıdır (p<0,05). Sonuçta 2019 yılında erkeklerin evli olmaya karşılık bekar olduklarında logaritmik geliri azalmakta, eğitim düzeyi, çalıştığı yıl ve haftalık çalışma saati arttığında ise logaritmik geliri artmaktadır.

2003 yılında bağımsız değişkenlerin erkeklerin logaritmik gelirini açıklama gücü 0,224 olurken bu oran 2019 yılında 0,330 olarak gerçekleşmiştir. Kadınlarda olduğu gibi erkeklerde de 2019 yılında aynı bağımsız değişkenlerin açıklama gücü 2003 yılından fazla olmuştur. Evli olma durumuna göre bekar olan erkeklerin logaritmik gelirinin iki yılda da düşük olduğu görülmüş, ancak bu fark 2019 yılında azalmıştır. Bekar olma konusunda kadınların logaritmik gelirinin aksine erkeklerin logaritmik gelirinde 2019 yılında evli 2003 yılına göre azalış görülmüştür. Bu durum bekar kadınların gelirinin 2003 yılına göre 2019 yılında azaldığını bekar erkeklerin gelirinin ise arttığını göstermektedir. Eğitim düzeyi yine her iki yılda da gelir ile pozitif yönlü ilişki göstermiş, 2019 yılında 2003 yılına göre bu etki azalmıştır. 2003 ve 2019 yıllarında

erkeklerin deneyimi ve haftalık çalışma saatinin artması geliri arttırıcı olmuş, 2019 yılında 2003 yılına göre iki değişkende de bu etki azalmıştır.

Yapılan basit regresyon tahminleri ile elde edilen sonuçlar birbiriyle tutarlıdır. Türkiye’de hem kadınların hem de erkeklerin gelir düzeyini pozitif yönde etkileyen değişkenler 2003 ve 2019 yıllarında farklılık göstermemiştir. Eğitim düzeyi, deneyim ve haftalık çalışma saati arttıkça logaritmik gelirin hem kadınlarda hem de erkeklerde artış gösterdiği görülmüş ancak medeni durum başlığı altında yer alan bekar ve tek ebeveyn değişkenlerinde cinsiyet farkı etkili olmuştur. Bekar olma durumu evli olma durumuna göre hem kadınlarda hem de erkeklerde daha düşük bir gelir düzeyini ortaya koysa da tek ebeveyn olma durumu kadınlarda yüksek geliri ifade etmektedir. Erkeklerde ise tek ebeveyn olma durumunda anlamlı sonuç elde edilememiştir.

Bu durum daha öncede ifade edildiği gibi bekar bireylerin daha az sorumluluğa sahip olmasına karşın evlilerin ev ihtiyaçlarını karşılama çocuk bakımını üstlenme gibi sorumlulukları nedeniyle daha fazla gelir getirici işlerde çalışmaları ile açıklanmaktadır. Ancak 2003 yılından 2019 yılına kadar geçen sürede bekar erkeklerin gelirinde kısmi olarak iyileşme görülse de bekar kadınlarda durum tersine işlemiş ve gelir düzeyi evli kadınlara göre daha fazla azalmıştır. Bu durum yine birçok nedene bağlı olarak kadın ile erkek arasında yaşanan cinsiyete dayalı ücret farklılaşmasının geçerli olduğunu kanıtlamaktadır.

Tek ebeveyn olan kadınların ve erkeklerin gelir düzeyine bakıldığında kadınların iki yılda da evli kadınlara göre daha yüksek gelir ettiği görülmüştür. Evin ekonomik yönden geçimini tek başına sağlayan bireyleri ifade eden tek ebeveyn olma durumunu ortaya çıkaran iki durumda biri boşanmış olma diğeri ise eşi ölmüş değildir. Boşanmış olma durumunda elde edilen nafakanın sağladığı gelir, eşi ölmüş olma durumunda ise eski eşin gelirinin yanında dul ve yetim maaşıyla sağlanan gelir çoğunlukla kadınlara sağlanmaktadır.

Bu gerekçelerle probit regresyon ve basit regresyon modelleri ile elde edilen sonuçlar birbiriyle tutarlı olmaktadır. Buna göre 2003 yılında çalışır durumda olan tek ebeveyn

sayısının evli olanlardan fazla olmasına karşılık 2019 yılında düşük olması, toplam gelir ile yapılan basit regresyon analizine göre 2003 ve 2019 yıllarında tek ebeveyn olanların geliri evli olanlardan daha yüksekken 2019 yılında bu farkın azalmış olması, kadınların geliri ile yapılan basit regresyon analizinde iki yılda da tek ebeveyn olan kadınların gelirinin evli olan kadınlara göre az olması sonuçları tutarlıdır.

Bu sonuçlara göre 2003 yılına göre 2019 yılında daha az çalışır durumda olan tek ebeveynlerin toplam gelir analizinde ve kadınların geliri ile yapılan analizde 2003 yılına göre 2019 yılında daha düşük gelir elde etmesi açıklanabilir bir durumdur. 2003 yılında nafaka, dul yetim maaşı ve vefat eden eşin gelirinin yanında çalışmayı tercih eden tek ebeveynler, 2019 yılında daha az çalışmayı tercih etmiş ve sunulan sabit gelir imkanları ile geçindikleri için gelirden düşüş söz konusu olmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İşgücü piyasasında ücret, istihdam ve işgücüne katılım konusunda gruplar arasında yaşanan farklılaşmanın birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenler içinde en önemlisi beşeri sermaye farklılıkları gibi görülse de gerek işgücü piyasasında mevcut dönemde yaşanan farklılaşmanın gerekse beşeri sermaye sahibi olma sürecinde gruplar arasında görülen farklılaşmanın temeli büyük oranda ayrımcılığa dayanmaktadır. Ayrımcılık ve diğer değişkenlerin etkisiyle yaşanan bu farklılaşmanın yoksulluğa etkisi hem dünyada hem de ülkeler özelinde büyük ölçüde hissedilmektedir.

Söz konusu gruplardan birini oluşturan cinsiyet farkına dayalı ücret farklılaşmasının kadın yoksulluğu üzerindeki etkisinin analiz edildiği çalışmanın ilk bölümünde yer alan teorik ve kavramsal çerçeve ile birlikte geniş bir literatür taramasına yer verilmiştir. Buna göre işgücü piyasasında yaşanan ücret farklılaşmasının çoğunlukla bireylerin sahip olduğu eğitim ve deneyim durumuna, işverenin piyasada belli grup ve kişilere yönelik istatistiki bilgilerle işe alım ve ücret düzeyini belirlemesine, önyargılara ve en son bir sektörde yoğunlaşılmasına bağlı olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Bu nedenlerin tamamı araştırmacılar tarafından geliştirilen ücret farklılaşması teorileridir. Bu teorilerin geçerliliğini test etmek üzere farklı coğrafyalarda yapılan birçok çalışmanın ortak sonucu ücret farklılaşmasının çoğunlukla ayrımcılığa bağlı olarak ortaya çıkması olmuştur. Belli grupların eğitime ulaşma konusunda karşılaşmış olduğu engeller, söz konusu gruplara yönelik piyasada belirlenen istatistiki bilgiler ile nitelik açısından yeterli düzeyde olsa bile işveren tarafından eldeki bilgilere bağlı kalınarak piyasanın dışına itilmesi ya da istatistiki bilgi dahi olmadan tamamen önyargılara bağlı olarak özellikle nitelikli işler için tercih edilmemesi ve bu grupların belli sektörlerde yoğunlaşarak düşük ücret ve güvencesiz işlerde çalışmaya mecbur bırakılması yapılan ayrımcılığı açıkça ortaya koymaktadır.

İşgücü piyasasında kadınların aleyhine yaşanan ücret farklılaşması uzun yıllardır üzerinde çalışılan kadın yoksulluğu sorunu ile yakından ilişkilidir. İlk kez Diana Pearce tarafından kullanılan “yoksulluğun kadınlaşması” kavramı yoksulluğun genel bir sorun olsa da kadınlar üzerinde daha derin hissedildiğini ortaya koymaktadır. Hane reisi olan

kadınların ya da bekar kadınların yoksul nüfus içindeki oranının daha fazla olmasını kadınların işgücüne dahil olma, eğitim, tecrübe, ekonomik özgürlük gibi konularda erkeklerin oldukça gerisinde kalmasıyla açıklayan çalışma, sonraki dönemlerde yapılan benzer araştırmalarla desteklenmiştir. Kadın yoksulluğuna yönelik yapılan literatür taramasında geniş yer verilen bu çalışmalarda yoksulluğun nedenlerinden biri olan ekonomik boyut ele alınmış ve çoğunlukla beşeri sermayenin ve ayrımcılığın işgücü piyasasındaki etkisi test edilmiştir. Kadınların beşeri sermayelerinin elde edilen ücret düzeyine etkisi bulunsa da asıl etkinin ayrımcılık olduğu ve kadın yoksulluğunu derinleştirdiği görülmüştür.

Teorik ve kavramsal çerçevenin ardından Türkiye’de yaşanan cinsiyete bağlı ücret farklılaşması ve kadın yoksulluğu sorunu analiz edilmiştir. Bunun için öncelikle işgücü piyasasının genel durumuna bakılmış ve özellikle 24 Ocak Kararları ve sonraki süreçte arka arkaya yaşanan kriz dönemlerinin ücret düzeylerine ve piyasaya olan etkisi açıklanmıştır. Buna göre 1980 yılıyla birlikte önemli ölçüde düşen ücret düzeyleri sonraki süreçte yaşanan krizlerin etkilerinden kurtulabilmek için düşük seviyelerde belirlenmeye devam etmiştir. Ücret düzeyinin dışında Türkiye’nin kronik problemlerinin başında gelen düşük işgücüne katılımın yaşanması ve buna bağlı olarak düşük istihdam oranlarının ortaya çıkması piyasaya dair yaşanan sorunların bir başka boyutudur. Tüm bu olumsuz görünümün cinsiyet farkı dikkate alınarak analiz edilmesi kadınların piyasadaki durumu hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Türkiye’de 2000’li yıllar boyunca kadınların işgücüne katılım oranı ve istihdam oranı erkeklerin oldukça gerisinde gerçekleşmiştir. Bu durumun birçok nedeni bulunmaktadır. Kadınların ev işleriyle meşguliyeti, sahip olduğu çocuk sayısı, medeni durumu gibi konulara bağlı olarak iş hayatına katılımı daha düşük olmaktadır. Toplumda kadın ile erkek arasında yapılan görev paylaşımı gereği kadınların ev içi sorumlulukları ve çocuk bakımı gibi durumlarla tek başına mücadele etmesi bunun en büyük nedenini oluşturmaktadır. Piyasanın dışında kalmak istemeyen eğitim seviyesi yüksek kadınların bu duruma maruz kalmamak için tercih ettiği yol evlenme yaşını arttırmaktır. Evli ve çocuk sahibi olmasına rağmen işgücüne katılım sağlayan kadınların ise ikinci engeli piyasada istihdam edilme konusunda yaşanmaktadır. İşverenlerin kadın istihdamını ek

maliyet olarak görmesi ve istihdam etmemesi kayıt dışı ekonomide ya da hizmet sektöründe kadınların faaliyetlerini arttırmaktadır. İstatistiki verilerle elde edilen sonuçlar bu durumu destekler niteliktedir. Kadınların kayıtlı ekonomide çoğunlukla tarım ve hizmet sektöründe faaliyette bulunduğu görülmüştür. Tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların hizmetler sektöründe de düşük ücret seviyelerinde istihdam edildiği bilinmektedir. Bu iki sektörde dahi kayıtlı çalışamayan kadınların son tercihi kayıt dışı istihdam olmaktadır. Kayıt dışı istihdamda kadınların sayısı erkeklerin sayısının oldukça üstünde gerçekleşmiştir. Tüm bu durumların sonucunda kadınların erkeklerden daha düşük düzeylerde gelir elde etmesi kaçınılmaz olmuş ve yöneticiler dışındaki tüm meslek gruplarında erkekler kadınlardan daha yüksek ücret elde etmiştir.

Türkiye’de hemen her alanda kadınlara yönelik geliştirilen ayrımcılığın işgücü piyasasında da önemli biçimde hissedildiği görülmüş ve kadın yoksulluğu kaçınılmaz olmuştur. TÜİK tarafından her yıl hesaplanan Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi’nin yanı sıra UNDP tarafından birçok ülke için yapılan cinsiyete göre gelişme endeksi, cinsiyet eşitsizliği endeksi ya da Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan Küresel Cinsiyet Farkı Raporu’nda Türkiye’nin diğer ülkelerin oldukça gerisinde kaldığı görülmüştür. UNDP’nin yaptığı hesaplamalarda en yüksek insani gelişme grubundaki Türkiye’nin aynı grupta yer alan ülkelere göre oldukça geri planda olmasının yanında küresel cinsiyet farkı raporunda bulunan 156 ülke arasında 133. olarak cinsiyetler arası farkın azaltılması konusunda başarısız olduğu görülmüştür. Kadınların sosyal, siyasi ve ekonomik hayata katılımı doğrultusunda hazırlanan bu raporların sonuçları Türkiye’de kadınların yoksulluktan daha yüksek pay aldığını ortaya koymaktadır.

Kadın yoksulluğu ile mücadele kapsamında Türkiye’de yapılan yasal düzenlemeler, plan ve projeler, uluslararası anlaşmalar bulunmaktadır. Genel çerçevede kadınların ekonomik hayattaki faaliyetlerini arttırmak, eşit işe eşit ücret amacını gerçekleştirmek, kadın girişimcileri desteklemek, kadınların eğitim ve deneyim konusundaki eksiklerini kapatmak gibi amaçlarla yapılan bu girişimler çok sayıda olsa da beklenen sonuçları verme konusunda yeterli olamamıştır.

2000'ler boyunca Türkiye'de kadın ile erkek arasındaki ücret farkında yaşanan değişimi görebilmek için 2003 yılı ve 2019 yıllarına ait Hanehalkı Bütçe Anketi mikro veri setinden faydalanılarak bağımsız örneklem T testleri, çapraz tablo analizleri, probit regresyon analizi ve en küçük kareler yöntemi ile basit regresyon analizi yapılmıştır.

2019 yılı için yapılan T testlerine göre kadınların eğitim, sektör, meslek, istihdam şekli ve işteki durumlarının tamamında erkeklere göre daha düşük bir ortalama gelire sahip olduğu görülmüştür. Aynı eğitim, meslek ve sektörde bulunmalarına rağmen kadınların erkeklerden daha düşük bir gelir düzeyinde çalışıyor olması cinsiyetler arası ayrımcılığı açıkça ortaya koymaktadır. Yine 2019 yılı için iş aramama nedenleri ve istihdam edilme şekline bağlı olarak yapılan çapraz tablo analizlerine göre kadınların iş aramamasında yani işgücüne katılım sağlamamasında en büyük etkenin ev işleriyle meşguliyet olduğu görülmüştür. İstihdam şeklinde ise kadınlar erkeklere göre daha fazla yarı zamanlı istihdam edilmiştir. Bu iki sonuç kadınların işgücüne katılım düşüklüğünü ve düşük ücret düzeylerinde çalışmasının nedenlerini açıklamaktadır.

Bu iki analizden sonra 2003 ve 2019 yıllarına ait iki ayrı probit regresyon modeli oluşturulmuş ve çalışan kesimin durumları tahmin edilmiştir. Buna göre 2003 yılında kadınların erkeklerden, evlilerin tek ebeveyn olanlardan, bekarların evlilerden, yaşı yüksek olanların yaşı düşük olanlardan, eğitim düzeyi düşük olanların eğitim düzeyi yüksek olanlardan daha az çalıştığı sonucuna varılmıştır. 2019 yılında tek ebeveyn olanlar dışındaki değişkenler 2003 yılıyla aynı sonucu vermiştir. Tek ebeveyn olanlar 2003 yılında evli olanlara göre daha fazla çalışır durumdayken 2019 yılında daha az çalışır durumdadır.

Probit regresyon modelinde tek ebeveyn olma durumunda iki yıl arasında görülen farklılık logaritmik gelirin bağımlı değişken; cinsiyet, deneyim, haftalık çalışma saati, eğitim ve tek ebeveyn olma durumunun bağımsız değişken olduğu basit regresyon modeli ile tutarlı sonuçlar vermiştir. Basit regresyon modeline göre 2003 yılında kadınlar erkeklerden, bekar olanlar evli olanlardan, tek ebeveyn olanlar evli olanlardan daha düşük gelir ederken yaş, deneyim ve haftalık çalışma saati arttıkça kişilerin gelirlerinde artış söz konusu olmuştur. 2019 yılı için yapılan aynı regresyon tahmininde

sonuçlar benzer çıkmış, tek ebeveyn olanların evli olanlara göre geliri bu yılda da fazla çıkmış ancak 2003 yılına göre azalış göstermiştir. Bu durum 2003 yılında daha fazla çalışmayı tercih etmesine rağmen 2019 yılında daha az çalışan tek ebeveynlerin gelir durumunun beklendiği üzere 2003 yılına göre 2019 yılında daha düşük gerçekleştiğini göstermektedir.

Bu bölümde son olarak kadın ve erkeklerin gelirleri ayrı ayrı bağımlı değişken seçilerek 2003 ve 2019 yılları için yapılan basit regresyon modelinin sonuçlarına göre bekar kadınların evli kadınlardan daha düşük, tek ebeveyn olarak evin geçimini sağlamaya çalışan kadınların evli kadınlardan daha yüksek gelir aldığı grlmştir. Onun dışında kadınların deneyimi, haftalık çalışma saati eğitimi arttığa logaritmik gelirlerinde artış söz konusu olmuştur.

Bu analizde dikkat çeken husus eğitim, deneyim, haftalık çalışma saati, tek ebeveyn olma durumlarının kadınların logaritmik gelirine olan arttırıcı etkisi 2003 yılına göre 2019 yılında azalmıştır. Evli olma durumuna göre bekar olma durumunda ise 2003 yılına göre 2019 yılında bekar kadınların geliri daha düşük belirlenmiştir. Tek ebeveyn olan kadınların 2019 yılında 2003 yılına göre gelirlerinde görülen düşük toplam regresyon analizinde olduğu gibi probit regresyon sonuçları ile tutarlı olmuştur. En son erkekler için yapılan analizde iki yılda da eğitim, haftalık çalışma saati, deneyim arttığa gelirden artış yaşanmıştır. Bekar erkekler iki yılda da evli erkeklere göre daha düşük gelir elde ederken kadınların aksine 2019 yılında 2003 yılına göre fark artmamış, azalmıştır. Bu durum kadınların işgücü piyasasında 2019 yılında erkeklere göre daha düşük ücret düzeylerinde istihdam edildiğini ortaya koymaktadır. Tek ebeveyn olma durumunda ise kadınların iki yılda da evli olanlara göre yüksek gelir elde etmesine karşılık erkeklerde tek ebeveyn sayısı az olduğu için anlamlı sonuç elde edilememiştir. Buna göre nafaka ve dul yetim maaşından çoğunlukla kadınların faydalanmasına ek olarak 2003 yılında daha fazla çalışmayı tercih eden tek ebeveyn kadınların 2019 yılında bu tercihini azaltması nafaka geliri ile geçinmeyi tercih ettiklerini göstermektedir.

Çalışmada elde edilen analiz sonuçlarına göre Türkiye’de cinsiyet farkına dayalı ücret farklılaşmasının yaşandığı görülmüştür. 2003 yılından 2019 yılına kadar geçen sürede ücret farklılaşması ve ayrımcılık ile piyasasının dışında kalan ya da düşük ücret düzeylerinde çalıştırılan kadınların şartlarını iyileştirmeye yönelik belli politikalar geliştirilse de durum değişmemiş, ücret farklılaşması kadınların aleyhine gerçekleşmeye devam etmiştir.

Türkiye’de kadınların toplam yoksullar içindeki oranını arttıran nedenlerden biri olan ücret farklılaşması ile mücadele etmek için başvurulabilecek yasal ya da politik düzenlemeler ile kadınların çalışma hayatındaki annelik hakkının korunması, medeni durumu nedeniyle işe alım sürecinde ikinci planda tutulmasının engellenmesi, önyargıya bağlı olarak kadınların daha düşük vasıflı işlerde istihdam edilmesi durumlarına yönelik çözüm yolları aramak mümkündür. Ancak kadınların çalışma hayatında bulunması ve haklarının korunmasına yönelik yapılan yasal düzenlemeler her ne kadar eşitsizliği ortadan kaldırma amacı taşısa da ters etki yapabilir ve kadın istihdamında bulunan ve tüm bu kurallara uygun davranmak zorunda tutulan işveren kadın çalışan tercihini minimum düzeye indirebilir.

Bu nedenle alınan düzenleyici önlemlerin yanında kadın istihdamını arttırmak ve ayrımcılığı engellemek için işyerlerinde belli bir sayıda kadın istihdamının zorunlu hale getirilmesi sorunun çözümü için daha kalıcı bir yöntem olabilir. Kadın istihdamının işyerinin büyüklüğüne göre belirlenen belli bir sayının altında tutulamayacağına yönelik yapılacak bir düzenleme ile ayrımcılık, düşük ücret düzeyi ve tüm bunların sonucunda yaşanan kadın yoksulluğu ile mücadele çok daha mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

Abel, A. B., Bernanke, B. S. & Croshore, D. (2017). Makro ekonomi. (C. Balcı, Çev.). Efil Yayınevi, (Orijinal baskı, 2016).

Acar, E.Ö. (2016). Türkiye'de yapısal dönüşüm ve işgücü piyasaları üzerine bir inceleme. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (25), 53-72.

Acemoğlu, D., Laibson, D., & List, J.A. (2016). Makro ekonomi (2.b). (S. Şener, Çev.). Beta Basım Yayın Dağıtım. (Orijinal baskı, 2015).

Acemoğlu, D., Robinson, J.A. (2017). Ulusların düşüşü: Güç, zenginlik ve yoksulluğun kökenleri (20.b). (F.R. Velioğlu, Çev.). Doğan Egmont Yayıncılık. (Orijinal baskı, 2012).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü. Sosyal yardım programları ve proje destek programları. <https://www.aile.gov.tr/sygm> Erişim tarihi: 06.03.2022

Aldan, A. (2021). Rising Female Labor Force Participation and Gender Wage Gap: Evidence From Turkey. Social Indicators Research, 155, 865-884. doi: <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02631-9>

Altay, A., Aslanpay, E. (2016). Kadın Yoksulluğunu Anlamak: Türkiye'ye İlişkin Bir Değerlendirme. Karatahta İş Yazıları Dergisi. 4,1-30.

Arabacı, Ö., Arabacı, R. Y. (2020). Cinsiyete dayalı ücret farkları: Bir kantil regresyon uygulaması. B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 39(2), 147-169.

Bağımsız Sosyal Bilimciler – İktisat Grubu. (2001). Güçlü ekonomiye geçiş programı üzerine değerlendirmeler. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

Bağımsız Sosyal Bilimciler. (2015). AKP'li yıllarda emeğin durumu. Yordam Kitap.

Bastos, A., Casaca, S. F., Nunes, F. & Pereirinha, J. (2009). Women and poverty: A gender-sensitive approach. The Journal of Socio-Economics. 38, 764-778. doi:10.1016/j.socec.2009.03.008

Baş, N. (2002). Emek piyasası ile ilgili yaklaşımlar ve Türkiye'de emek piyasası [İstanbul Üniversitesi: Doktora Tezi].

Beaudry,P., Lewis, E. (2014). Do male-female wage differentials reflect differences in the return to skill? Cross city evidence from 1980-2000. American Economic Journal: Applied Economics, 6(2), 178-194.

Becker, G. S. (1962). Investment in human capital: A theoretical analysis. Journal of Political Economy. 70(5), 9-49.

- Becker, G.S. (1971). The economics of discrimination (2.b). Chicago & London: The University of Chicago.
- Bergmann, B.R. (1971). The effect on white incomes of discrimination in employment. *Journal of Political Economy*.79(2), 294-313.
- Betti, G., Mangiavacchi, L. & Piccoli, L. (2020). Women and poverty: Insights from individual consumption in Albania. *Rev Econ Household*. (18), 69-91.
- Bianchi, S.M., (1999). Feminization and Juvenilization of Poverty: Trends, Relative Risks, Causes, and Consequences. *Annual Review of Sociology*. (25), 307-333.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. (2021). Global Multidimensional Poverty Index 2021, unmasking disparities by ethnicity, caste and gender. https://hdr.undp.org/sites/default/files/2021_mpi_report_en.pdf
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. (2022). Technical notes. https://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020_technical_notes.pdf. Erişim tarihi: 22.07.2021.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu. (2020). İnsani gelişme raporu,2020. file:///C:/Users/hp/Downloads/UNDP-TR-HDR-2020%20(2).pdf. Erişim tarihi: 10.11.2021.
- Birleşmiş Milletler. (1996). Report of the World Summit for Social Development. New York: United Nations Publication.
- Birleşmiş Milletler. (2021). “What is poverty?”. <https://www.un.org/en/global-issues/ending-poverty>, Erişim tarihi: 10.02.2021
- Blinder, A. S. (1973). Wage discrimination: Reduced form and structural estimates., *The Journal of Human Resources*. 8(4), 436-455.
- Boratav, K. (2004). Yeni dünya düzeni nereye?. (2.b). İmge Kitabevi.
- Branson,W.H. (1995). Makro İktisat Teorisi ve Politikası. (İ., Kanyılmaz Çev.) Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Browne, I., Misra, J. (2003). The intersection of gender and race in the labor market. *Annual Review of Sociology*.29,487-513.
- Bryant, C.E., Javalgi, R. G. (2016). Global economic integration in developing countries: The role of corruption and human capital investment. *Journal of Business Ethics*.136(3), 437-450.
- Buvinic, M. (1997). Women in poverty: A new global underclass. *Foreign Policy Slate Group LLC*. (108), 38-53.

Choudhury, S. (1993). Reassessing the male-female wage differential: A fixed effects approach. *Southern Economic Journal*, 60(2), 327-340.

Concern Worldwide US. (2021). 11 Top Causes of Global Poverty, 2020. <https://www.concernusa.org/story/causes-of-poverty/>. Erişim tarihi:10.02.2021

Concern Worldwide US. Dünyada Yoksulluğun 11 Nedeni, <https://www.concernusa.org/story/causes-of-poverty/> Erişim Tarihi: 15 Nisan 2020.

Cotton, J. (1988). On the decomposition of wage differentials. *The Review of Economics and Statistics*. 70(2), 236-243.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). Onbirinci Kalkınma Planı 2019-2023). <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2022). Göstergeler ve İstatistikler. <https://www.sbb.gov.tr/>. Erişim tarihi: 10.01.2022

Dell'aringa C., Pagani, L. (2005). Regional wage differentials and collective bargaining in Italy. *Rivista Internazionale di Scienze Sociali*. 113 (2), 267-287.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). Katılım öncesi ekonomik program. https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Kat%C4%B1m%C4%B1m_%C3%96ncesi_Ekonomik_Program_2001.pdf Erişim tarihi: 03.05.2021

Dijkstra, G.A. (2002). Revisiting UNDP's GDI and GEM: Towards an alternative. *Social Indicators Research*. (57), 301-338.

Doğrul, G.H. (2007). Kentsel alanlarda kadın işgücü arzının belirleyicileri ve kadın işgücü arzının ücret yapısı üzerindeki etkisi: Türkiye üzerine bir uygulama. [Doktora Tezi: Dumlupınar Üniversitesi].

Duyan Çamur, G. (2010). Yoksulluğu kadınlaşması: Altındağ örneği. *Aile ve Toplum Eğitim, Kültür ve Araştırma Dergisi*. 6(22), 19-29.

Dünya Bankası. Dünya Bankası İstatistikleri, <https://data.worldbank.org/>, Erişim Tarihi: 15 Mart 2021.

Dünya Bankası. (2018). Piecing together the poverty puzzle overview. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/30418/211330ov.pdf> Erişim tarihi: 30 Mayıs 2022.

Dünya Ekonomik Forumu. (2021). Küresel Cinsiyet Farkı Raporu, 2021. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf. Erişim tarihi: 05.04.2022

Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü. (2021). OECD İstatistikler. <https://stats.oecd.org/>. Erişim tarihi:30.09.2021

Emirkadı, Ö. (2019). Türkiye’de beşerî sermayenin önemi, iktisadi büyüme ile ilişkisi ve sosyal boyutu üzerine teorik bir inceleme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*.11(2). 131-148.

Erdoğan, S., Yaşar, S. (2018). Türkiye’de kadın istihdamının gelişimi: Konya- Karaman örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 20(34), 18-28. Erişim tarihi: 05.04.2022

Figart, D. M. (2005). Gender as more than a dummy variable: Feminist approaches to discrimination. *Review of Social Economy*. 63(3), 509-536.

Froyen, R. (2012). *Macroeconomics:Theories and Policies* (10th ed). Pearson Education.

GAP Bölge İdaresi Kalkınma Başkanlığı. Çok amaçlı toplum merkezleri (ÇATOM). <http://www.gap.gov.tr/cok-amacli-toplum-merkezleri-sayfa-75.html> Erişim tarihi: 06.03.2022

Gökmen, E.Ç., Gökövalı, U. (2016). Hane içine gizlenen kadın yoksulluğu: Muğla-Mardin örneği. *ODTÜ Gelişme Dergisi*. 43, 157-190.

Gören, Z. (2016). Genel eşitlik ilkesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 3279-3303.

Güler Kümbül, B., Gürler Kiren, Ö. (2016). Türkiye’de kadın işgücünün ücret düzeyini belirleyen faktörler ve ücrette ayrımcılık. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*. 4, 51-66.

Gümüş, S. (2004). Beşeri sermaye ve ekonomik kalkınma: Türkiye üzerine ekonometrik bir analiz (1960-2002). [Atatürk Üniversitesi: Doktora Tezi].

Günay, G., Çelik Savaş, B. (2018). Kadınların gözünden: Kadınların istihdama katılmama nedenleri. *International Academic Journal*. 2(2), 179-199.

Gürler Kiren, Ö., Üçdoğruk, Ş. (2007). Türkiye’de cinsiyete göre gelir farklılığının ayrıştırma yöntemiyle uygulanması. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*. 2(6), 571-589.

Härkönen, J. (2017). Single-mother poverty: how much do educational differences in single motherhood matter?. Rense Nieuwenhuis and Laurie C. Maldonado (Eds.). *The triple bind of single-parent families* ss.31-50. Bristol University Press; Policy Press.

Harrison, F. E. (2010). Black feminization of poverty: Evidence from the u.s. cross-regional data. *The Journal of Developing Areas*. 44(1), 149-166.

Hoffman, E. P. (1992). Racial differences in the feminization of poverty. *The Review of Black Political Economy*. (21), 19-31.

Hoover, K. D. (1995). Relative wages, rationality, and involuntary unemployment in keynes's labor market. *History of Political Economy*, 27(4), 653-685.

İş Kanunu (4857 S.K.). *Resmi Gazete*, 25134, Haziran 2003.

Jehle, G. H., Reny, P. J. (2011). *Advanced Microeconomic Theory*. Pearson Education.

Jones III, J. P., Kodras, J. E. (1990). Restructured regions and families: The feminization of poverty in the U.S. *Annals of the Association of American Geographers*. 80(2), 163-183.

Juhn, C., Murphy, K.M. & Pierce, B. (1993). Wage inequality and the rise in returns to skill. *Journal of Political Economy*. 101(3), 410-442.

Kadının Sosyal Hakları Projesi. (2001). Pekin+5: Birleşmiş Milletler'de kadının insan hakları ve Türkiye'nin Taahhütleri.
http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/219_1.pdf

Karabıyık, İ. (2012). Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 32(1), 231-260.

Karasu, M. A. (2018). Türkiye'ye yönelik dış göçler, Suriyeli sığınmacı göçü ve etkileri. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*. 14(1), 21-41.

Karateke, G. (2006). Kadınları Girişimciliğe İten Faktörler. [Yüksek Lisans Tezi: Marmara Üniversitesi]

Kartal, A., Zambak, M. (2020). Kadın yoksulluğunun çok boyutlu analizi: Antalya alt bölgesi örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (41), 294-315.

Kassenboehmer, S. C., Sinning, M. G. (2014). Distributional changes in the gender wage gap. *ILR Review*. 67(2), 335-361.

Kaya, G., Selim, R. (2018). Türkiye'de cinsiyete bağlı ücret eşitsizliği. *PressAcademia Procedia*. 7, 408-413. doi: 10.17261/Pressacademia.

Kazgan, G. (2009). Tanzimat'tan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi (4.b). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keskin, S. (2018). Türkiye'de eğitim düzeyine göre kadınların iş hayatındaki yeri. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*. (2), 1-30.

Kılınç Şahbaz. N. (2015). Küresel eğilimler çerçevesinde kadın istihdamı. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. 4(9), 120-135.

Kılınç, N. (2020). İşgücü piyasasında toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve gelir dağılımı. [Doktora Tezi: Hacettepe Üniversitesi]

- Klasen, S. (2009). Reforming the gender-related development index (GDI) and the gender empowerment measure (GEM): Ibero-America Institute for Economic Research. 186, 1-24. http://www2.vwl.wiso.uni-goettingen.de/ibero/working_paper_neu/DB186.pdf
- Koeniger, W., Leonardi, M., & Nunziata. (2007). Labor market institutions and wage inequality. *ILR Review*. 60(3), 340-356.
- Kol, E. N., Karaçor, Z. (2012). 2001 güçlü ekonomiye geçiş programı ve istihdam üzerine etkileri. *Maiye Dergisi*. (162), 379-395.
- Korkmaz, S., Yılğör, M. (2010). 2001 krizinden sonra Türkiye’de büyüme ve istihdam arasındaki ilişki. *Akademik Fener*. 14(8). 169-176.
- Köse, A. H., Bahçe, S. (2012). Yoksulluk yazınının yoksulluğu: toplumsal sınıflarla düşünmek. *Praksis*. (19), 385-419.
- Kutunis Özen, R., Ulu, S. (2016). İşgücü piyasalarında ayrımcılığın kaynakları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (35), 359-372.
- Lucas, R. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*. (22), 3,42.
- Mahiroğulları, A. (2017). Türkiye'de kayıt dışı istihdam ve önlemeye yönelik stratejiler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 22(2), 547-565
- Mankiw, N. G. (2017). Makro ekonomi (1.b). (Ö.F. Çolak, Çev.). Efil Yayınevi. (Orijinal baskı, 2007).
- Mankiw, N.G. (2017). Makro Ekonomi (Ö.F. Çolak Çev. Ed.). Ankara: Efil Yayınevi. (Orijinal baskı, 2007).
- Mclanahan, S. S., Kelly, E. L. (1999). The feminization of poverty past and future. Janet Saltzman Chafetz (Ed.). *Handbook of the Sociology of Gender* ss.127-145. Springer Science.
- Mclaughlin, D. K., Lichter, D. T. (1997). Poverty and the marital behavior of young women. *Journal of Marriage and Family*. 59(3), 582-594.
- Medeiros, M., Costa, J. (2008). Is there a feminization of poverty in Latin America?. *World Development*. 36(1), 115-127.
- Melton, R.B. (1965). Schultz's theory of "human capital". *The Southwestern Social Science Quarterly*. 46(3), 264-272.

- Mohammadpur, A., Karimi, J. & Alizadeh, M. (2014). Women and culture of poverty (a qualitative study of the culture of poverty among the Iranian caretaker women). *Qual Quant.* (48), 1-14.
- Moore, K. K., Ghilarducci, T. (2018). Intersectionality and stratification in the labor market. *Journal of the American Society on Aging.* 42(2), 34-40.
- Morales, A. F., Garcia, J. H. (2000). Women and poverty in Spain (1981–1991). *Social Indicators Research.* (49), 25-36.
- Neumark, D. (2018). Experimental research on labor market discrimination. *Journal of Economic Literature.* 56(3), 799–866.
- Oaxaca, R. (1973). Male-female wage differentials in urban labor markets. *International Economic Review.* 14(3), 693-709.
- Oktay, F. G. (2020). Kadın göçünün yoksulluğa etkisi: Isparta örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.* 25(2), 167-183.
- Onuk, P. (2017). Ücret eşitsizliği ve ücretin sosyoekonomik belirleyenleri: İstanbul örneği. *Çalışma ve Toplum.* (2), 703-720.
- Oostendorp, R. H. (2009). Globalization and the gender wage gap. *The World Bank Economic Review.* 23(1), 141-161.
- Orhan Karaalp, H., Aksoylu, S. D. (2018). Ücret farklılıklarına neden olan faktörler ve işgücü piyasasında tabakalaşma: Ankara ili inşaat sektörü üzerine bir alan araştırması. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi.* 16(2), 1-20.
- Orhangazi, Ö. (2019). 2000’li Yıllarda Yapısal Dönüşüm ve Emegın Durumu. *Çalışma ve Toplum.* (1), 325-347.
- Özdemir, A., Dalkılıç, R. (2016). Finansal serbestleşmenin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar.* 53(613), 53-64.
- Özer, M., Biçerli, K. (2004). Türkiye’de kadın işgücünün panel veri analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi.* 55-86.
- Özkan Gökçen, S., Özkan, B. (2010). Kadın çalışanlara yönelik ücret ayrımcılığı ve kadın ücretlerinin belirleyicilerine yönelik bir araştırma. *Çalışma ve Toplum.* 24(1), 1-10.
- Özsöz, C. (2008). Kültürel feminist teori ve feminist teorilere giriş. *Sosyoloji Notları.* (6), 51-55.
- Öztürk, M., Altuntepe, N. (2008). Türkiye’de kentsel alanlara göç edenlerin kent ve çalışma hayatına uyum durumları: Bir alan araştırması. *Journal of Yasar University,* 3(11), 1587-1625.

Palaz, S. (2003). Türkiye’de cinsiyet ayrımcılığı analizinde neoklasik yaklaşıma karşı kurumcu yaklaşım eşitliği sağlayıcı politika önerileri. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 6(9), 87-109.

Parasız, İ. (2003). Türkiye Ekonomisi (1.b). Ezgi Kitabevi.

Parlaktuna, İ. (2010). Türkiye’de cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığın analizi. Ege Akademik Bakış. 10(4), 1217-1230.

Parr, S. F. (1999). What does feminization of poverty mean? It isn’t just lack of income. Feminist Economics. 5(2), 99-103.

Pearce, D. M. (1983). The feminization of ghetto poverty. Society. (21), 70-74.

Peterson, J. (1987). The feminization of poverty. Journal of Economic Issues. 21(1), 329-337.

Pressman, S. (2003). Feminist explanations for the feminization of poverty. Journal of Economic Issues. 37(2), 353-361.

Resmi Gazete. (1985). Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18898.pdf> Erişim tarihi: 10.02.2022.

Sattinger, M. (1998). Statistical discrimination with employment criteria. International Economic Review. 39(1), 205 – 237.

Schwab, S. (1986). Is statistical discrimination efficient?. The American Economic Review. 76 (1), 228-234.

Serel, H., Özdemir, B. S. (2017). Türkiye’de kadın istihdamı ve ekonomik büyüme ilişkisi. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. 15(3), 132-148.

Smith, A. (2010). Milletlerin Zenginliği (4.b). (H. Derin, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal baskı, 1776).

Sosyal Destek Programı. Kapsam ve bileşenler. <http://www.sodes.gov.tr/> Erişim tarihi: 06.03.2022

Soylu Özgür, B., Turalıoğlu, M. (2020). İşgücü piyasasındaki gelişim süreci AB-OECD-Türkiye karşılaştırması. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. 15(1), 129-139.

Şener, Ü. (2012). Kadın yoksulluğu. Mülkiye Dergisi, 36(4), 51-67.

Şengül, S., Fisunoğlu, M. (2014). Türkiye’de kadın yoksulluğu. S. Sarı, A. H. Gencer, İ. Sözen (Eds.). International Conference on Eurasian Economies içinde (s.633-637). Beykent Üniversitesi

Tansel, A. (2005). Public-private employment choice, wage differentials, and gender in Turkey. *Economic Development and Cultural Change*. 53(2), 453-477.

Teşkilatı Esasiye Kanunu (491 S.K.). *Resmi Gazete*, 1340, Nisan 1924.

Topalhan, T., Yeşilkaya, F. (2017). Kadın yoksulluğunu etkileyen faktörlerin panel veri analizi ile belirlenmesi. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*. 9, 55-82.

Tömen, G., Sarvan, F. (2015). Mikrofinans programlarının kadın yoksulluğu ve girişimciliği üzerine etkileri: Bir araştırma ve bir işbirliği modeli önerisi. *Mediterranean Journal of Humanities*. 1, 343,369. doi: 10.13114/MJH.2015111388

Tutar, K. F., Taş, R. (2020). Kadın yoksulluğu ile mücadelede mikro finansmanın rolü: Bursa uygulaması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*. 7(53), 1053-1067.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2013). Türkiye'nin güçlü ekonomiye geçiş programı. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/search+results?search-query=g%C3%BC%C3%A7l%C3%BC+ekonomiye+ge%C3%A7i%C5%9F+program%C4%B1>. Erişim tarihi: 05.08.2021.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (2709 S.K.). *Resmi Gazete*, 17863, Ekim 1982.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (334 S.K.). *Resmi Gazete*, 10859, Temmuz 1961.

Türkiye İsrافی Önleme Vakfı. Mikro kredi. <http://www.israf.org/> Erişim tarihi: 06.03.2022

Türkiye İstatistik Kurumu. (2021). İstatistikler. <https://data.tuik.gov.tr/>. Erişim tarihi: 07.11.2021

Türkiye İstatistik Kurumu-Hanehalkı Bütçe Anketi 2003.

Türkiye İstatistik Kurumu-Hanehalkı Bütçe Anketi 2019.

Uğur, Z. (2017). Türkiye'de kadın yoksulluğu ve yoksunluğu. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*. 3(2), 168-198.

Uluslararası Çalışma Örgütü. (2015). 111 No'lu Ayırıcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi. *Resmi Gazete*, 12705, Eylül 1967. https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377273/lang--tr/index.htm Erişim tarihi: 04.02.2022.

Uluslararası Çalışma Örgütü. (2020). Beyond the goal of eradicating absolute poverty in China: Relative poverty indicators and social security policies. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---ilo-beijing/documents/briefingnote/wcms_752212.pdf

Uluslararası Çalışma Örgütü. (2021). ILOSTAT. <https://ilostat.ilo.org/>. Erişim tarihi: 09.10.2021.

Ünsal, E. M. (2007). Mikro İktisat (7.b). İmaj Yayıncılık.

Vartanian, P., Mcnamara, J. M. (2002). Older women in poverty: The impact of midlife factors. *Journal of Marriage and Family*. 64(2), 532-548.

Veeran, V. (2000). Feminization of poverty. International Conference of the International Association of the Schools of Social Work. 29. Seri, Montreal Kanada, doi: 10.13140/2.1.3039.2000.

Weiss, Y. (2015). Gary Becker on human capital. *Journal of Demographic Economics*. 81, 27-31.

Yalçın Esin, C., Arlı Bayram, N., Aytaç, S. Başol, O. & Aydemir, M. (2019). Türkiye’de emek piyasalarında cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığı: IBBS düzey 1’e göre farklılıklar. *KOSBED*. 38,293-314. doi:10.35343/kosbed.524255

Yıldırım, K., Karaman, D. & Taşdemir, M. (2007). Makro Ekonomi (6.b). Seçkin Yayıncılık.

Yılmaztürk, A. (2016). Türkiye’de kadın yoksulluğu, nedenleri ve mücadele yöntemleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 36(1), 769-796

Zaïgouche Cleo, C., Cot, A. L. (2021). Sentiment and prejudice: Francis Ysidro Edgeworth on women's wages. *History of Political Economy*. 53(5), 799-832. doi: <https://doi.org/10.31219/osf.io/vpjec>

Zweimüller , J., Winter-Ebmer, R. (1994). Gender wage differentials in private and public sector jobs. *Journal of Population Economics*. 7(3), 271-285.